

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**NEOKLASİK REALİZM PERSPEKTİFİNDEN 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ
SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASININ ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OĞULCAN GÜLTEKİN

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. SONER KARAGÜL

ÇANAKKALE 2022

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**NEOKLASİK REALİZM PERSPEKTİFİNDEN 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ
SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASININ ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OĞULCAN GÜLTEKİN

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. SONER KARAGÜL

ÇANAKKALE – 2022

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

JÜRİ ONAY FORMU

Oğulcan GÜLTEKİN tarafından Prof. Dr. Soner KARAGÜL yönetiminde hazırlanan ve **29/08/2022** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Neoklasik Realizm Perspektifinden 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Türk Dış Politikasının Analizi**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. Soner KARAGÜL
(Danışman)

.....

Prof. Dr. Mehmet Bülent ULUDAĞ

.....

Doç. Dr. Cemre PEKCAN

.....

Tez No : .....

Tez Savunma Tarihi : 29/08/2022

.....

Doç Dr. Yener PAZARCIK

Enstitü Müdürü

.././20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Oğulcan GÜLTEKİN

15/08/2022

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleŐmesinde beni her zaman motive eden ve yardımlarını hiÇ esirgemeyen saygı değer danışman hocam Prof. Dr. Soner KARAGÜL'e ve her zorlukta bana olan inancını kaybetmeyerek bana destek olan sevgili babam Asım GÜLTEKİN'e, sevgili annem Hava GÜLTEKİN'e ve sevgili kardeŐim Bahar Sena GÜLTEKİN'e sonsuz teŐekkürlerimi sunarım.

Oğulcan GÜLTEKİN
anakkale, Eylül, 2022

ÖZET

NEOKLASİK REALİZM PERSPEKTİFİNDEN 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASININ ANALİZİ

Oğulcan GÜLTEKİN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Soner KARAGÜL

15/08/2022, 223

15 Temmuz 2016’da yaşanan darbe girişiminde silahlı kuvvetler içerisinde sızmış bir grubun doğrudan rol oynaması, bu darbe girişiminin diğer askeri darbelerden farklı dinamiklere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye’nin darbe geçmişinde 15 Temmuz benzeri bir olayın yaşanmamış olması, bu darbe girişiminde yaşananlar, darbe girişimini meydana getiren etkenler ve sonuçları ile girişimin dış siyasetteki etkileri açısından analiz edilmesini önemli hale getirmektedir. Öncelikle 15 Temmuz darbe girişimi sonrası uluslararası arenada var olan Türkiye algısında değişim yaşanmıştır. Öte yandan Türkiye’de yapılan iç düzenlemeler ışığında Türk dış politikasındaki güvenlik algısında ve tehdit değerlendirmesinde farklı bir boyuta evrilme söz konusu olmuştur. Darbe girişimi sonrasında Türk dış politikasının analizini yapabilmek için detaylara inilmesi, parçadan bütüne giden anlayışa sahip olunması ve iç faktörlerin analize eklenmesi gerekmektedir. Aynı zamanda analize liderin tutumu ve algısının dahil edilmesi, darbe kültürünün çatışmacı ve gerçekçi özelliğinin analizde dikkate alınması da teorik zeminin neoklasik realizm üzerine inşa edilebilmesi için zorunluluktur. Neoklasik realizm perspektifinin gerçekçi ekole getirdiği yenilikler sayesinde özellikle ara değişkenlerin analize dahil edilmesiyle tamamen dış politika analizine odaklanması bu çalışmaya referans teşkil etmektedir. Bu çerçevede neoklasik realizm bakış açısı ışığında 15 Temmuz darbe girişimi öncesi ve sonrası Türk dış politikasının analizi yapılmaktadır. 15 Temmuz’un dış politika üzerindeki etkileri ve Türkiye’nin ikili ilişkilerdeki değişim ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 15 Temmuz, Darbe, Dış Politika, Neoklasik Realizm.

ABSTRACT

ANALYSIS OF TURKISH FOREIGN POLICY AFTER THE JULY 15 COUP ATTEMPT FROM THE NEOCLASSICAL REALISM PERSPECTIVE

Oğulcan GÜLTEKİN

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Social Science

Supervisor: Prof. Dr. Soner KARAGÜL

15/08/2022, 223

The direct role of a group infiltrating the armed forces in the coup attempt on 15 July 2016 reveals that this coup attempt has different dynamics from other military coups. The fact that there has not been an event similar to July 15 in Turkey's coup history makes it important to analyze what happened in this coup attempt, the factors that brought about the coup attempt and its consequences, and the effects of the attempt on foreign policy. First of all, after the 15 July coup attempt, there has been a change in the perception of Turkey in the international arena. On the other hand, in the light of the domestic regulations made in Turkey, the perception of security and threat assessment in Turkish foreign policy has evolved to a different dimension. In order to analyze the Turkish foreign policy after the coup attempt, it is necessary to go into details, to have an understanding from the part to the whole, and to add internal factors to the analysis. At the same time, including the attitude and perception of the leader in the analysis and considering the confrontational and realistic feature of the coup culture in the analysis are also imperative for the theoretical ground to be built on neoclassical realism. Thanks to the innovations brought by the neoclassical realism perspective to the realistic school, the fact that it focuses entirely on foreign policy analysis, especially with the inclusion of intermediate variables in the analysis, constitutes a reference for this study. In this context, the analysis of Turkish foreign policy before and after the July 15 coup attempt is made in the light of neoclassical realism perspective. The effects of July 15 on foreign policy and the change in Turkey's bilateral relations are presented.

Keywords: 15 July, Coup, Foreign Policy, FETO, Neoclassical Realism.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY FORMU	i
ETİK BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	ix
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Giriş	1
-------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

DARBE-DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ: TEORİK VE KAVRAMSAL ARKA PLAN

2.1. ‘Darbe’ Kavramının Kökeni ve Anlamı, Darbeye Yol Açan Etmenler.....	7
2.2. Darbe İç Politika – Dış Politika İlişkisi	17
2.3. Realist Kuram, Dış Politika ve Darbe.....	20
2.3.1. Klasik Realizm: Köken, Temel Unsurlar ve Eleştiriler.....	22
2.3.2. Yapısal Realizm: Köken, Temel Unsurlar ve Eleştiriler	28
2.3.3. Neoklasik Realizm: Kökeni ve Getirdiği Yenilikler	33
2.4. Neoklasik Realizm ve Dış Politika	39
2.5. Dünyadan Darbe Örnekleri ve Dış Politika	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DARBELER VE DIŞ POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

TÜRKİYE'DE DARBELER VE DIŞ POLİTİKA ETKİLEŞİMİ	51
3.1. Türkiye'nin Darbe Geçmişi.....	51
3.1.1. Osmanlı Devleti'nde Darbeler	52
3.1.2. Türkiye Cumhuriyeti ve Darbeler	56
3.2. Türk Dış Politikasında Darbe Sorunsalı	58
3.2.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Türk Dış Politikası.....	59
3.2.2. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Türk Dış Politikası	66
3.2.3. 12 Eylül 1980 Darbesi ve Türk Dış Politikası	71
3.2.4. 28 Şubat 1997 Postmodern Darbesi ve Türk Dış Politikası	78

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNE GİDEN SÜREÇTE DIŞ POLİTİKA: AK PARTİ DÖNEMİ

4.1. 15 Temmuz Darbe Girişimi Öncesi Türkiye'nin Dış İlişkileri	84
4.1.1. Türkiye-ABD İlişkileri	84
4.1.2. Türkiye-Rusya İlişkileri.....	90
4.1.3. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri.....	93
4.2. 15 Temmuz Darbe Girişimine Yol Açan Gelişmeler: Dış Politika Boyutlarıyla	96
4.2.1. Darbe Girişiminin Sebepleri	97
4.2.2. Darbe Girişimi Karşısında Devletlerin Tutumları	99
4.2.3. Darbe Girişiminin Başarısız Olması ve Uluslararası Ortam.....	103

BEŞİNCİ BÖLÜM

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI

5.1. 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Türk Dış Politikasına İlişkin Değişen Parametreler	109
5.1.1. İç ve Dış Politikada Tehdit Değerlendirmesi.....	109
5.1.2. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Tutumu ve Algısı.....	116

5.1.3. Güvenlik Öncelikli Kurulan İttifak İlişkileri	120
5.2. 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Ülkelerin Tavrı ve Türkiye ile İlişkileri.....	122
5.2.1. ABD	122
5.2.2. Rusya	130
5.2.3. Avrupa Birliği	140
5.2.4. 15 Temmuz ve Bazı Devletlerin Yaklaşımları	147

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ

SONUÇ.....	153
KAYNAKÇA.....	161
ÖZGEÇMİŞ.....	207

KISALTMALAR

AA	Anadolu Ajansı
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AK	Avrupa Konseyi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Avrupa Parlamentosu
BM	Birleşmiş Milletler
CAATSA	ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası
CENTO	Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DEAŞ	Irak Şam İslam Devleti
DİSK	Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
FETÖ	Fethullahçı Terör Örgütü
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
IMF	Uluslararası Para Fonu
İŞİD	Irak Şam İslam Devleti
MBK	Milli Birlik Komitesi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Millî İstihbarat Teşkilâtı
MSP	Milli Selamet Partisi

NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
PDY	Paralel Devlet Yapılanması
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PYD	Demokratik Birlik Partisi
YDH	Yeni Dini Hareket
YPG	Halk Koruma Birlikleri
TİP	Türkiye İşçi Partisi

TABLULAR DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	İkinci dünya savaşından sonra yaşanan başarılı veya başarısız darbelerin dağılımı.	44
Tablo 2	1950-1960 arası ekonomik göstergeler.	62

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa No
ŞEKİL 1	1950 yılından 2016 yılına kadar gerçekleşmiş 475 darbe girişiminden 236 tanesi başarılı olmuştur.	13
ŞEKİL 2	Neoklasik realizmin nedensellik bağı.	36
ŞEKİL 3	Terör örgütü PKK'nın uzantısı olan PYD-YPG.	87
ŞEKİL 4	PKK-PYD terör örgütlerinin tüzüklerinde yer alan ortak ifadeler.	88
ŞEKİL 5	Türk Akım boru hattı projesi güzergahı.	138

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Giriş

Uluslararası ilişkiler gelişim gösterdiği, yapılan analizlerin gittikçe derinleştiği ve anlık gelişmelerin de dahil edildiği çok yönlü, esnek, gelişmeye açık ve sürdürülebilir bir süreçtir. Devletlerin; kurumlarla, örgütlerle ve hatta tüzel kişilerle olan ilişkilerini analiz etmeyi temel olarak amaç edinen uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde dış politika analizinin sağlam, gerçeğe uygun ve detaylı olarak yapılması gerekmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplini analizleri geliştiren ve daha doğru yöntemlerle yapmaya çalışan veya yol gösteren birçok teori işlenmiştir. Bunlardan en önemlisi ve günümüzde dahi geçerliliğini koruyan ve savunucuları olan realist teori bu konu ile ilgilenmiş en köklü ekolü temsil etmektedir.

Dış politika analizi konusunda realist teori devletlerin diğer devletlerle olan ilişkisine odaklanmıştır. Gerçek verilerden, mantığa uygun açıklamalardan ve kaynaklardan yararlanan realist teori gerçeğe uygun sonuçlara varmayı amaçlamıştır. Buna karşın gerçekçi ekol içerisinde yer alarak hem realizmi geliştiren hem de değişik yaklaşımlarla klasik realizmden ayrılan farklı bakış açıları geliştirmiştir. Bu farklı fikirler içerisinde dış politika analizi yapma konusunda en derin araştırmayı yapan, detaylara önem veren ve daha gelişmiş sonuçlara ulaşan yaklaşımın neoklasik realizm olduğu dikkat çekicidir (Marsh, 2014: 121). Çünkü kendine has analiz yöntemi olan neoklasik realizmin sadece dış olaylara odaklanmaması realist ekol içerisinde yenilik yaratmıştır.

Neoklasik realizm yaklaşımının dış politika analizine iç olguları da dahil etmesi tez çalışmasında bu yaklaşımın argümanlarının benimsenmesindeki ana etmendir. Tezdeki bağımsız değişken olan darbe olgusunun analiz edilebilmesi, iç politik gelişmelerin dış politikaya nüfusu ve etkilerinin anlaşılabilmesinin ön koşuludur. Açıklamadan yola çıkarak darbe gibi önemli bir olgunun analizinde dış tehditlerle birlikte içsel baskıları da göz önünde bulundurmasından dolayı neoklasik realizm daha yoğun sonuçlar elde etmede önemli rol oynamaktadır (Lobell vd., 2009). Bu bağlamda darbe-dış politika ilişkisini en yararlı analiz edecek kuramın neoklasik realizm olduğu düşünülmektedir.

Darbe-dış politika ilişkisi Uluslararası İlişkiler ana bilim dalı içerisinde farklı teoriler ışığında birçok kez analizi yapılmış bir konu başlığıdır. Ülkenin köklü değişiklikler yaşamasına sebep olan, rejim-hükümet-politika üreticiler ve daha birçok olgunun farklılaşmasına sebep olan darbe ülkenin işleyişine ve sürekliliğine ket vurmaktadır. Radikal değişiklikleri beraberinde getirmesiyle ülkede yer alan kurumların değişmesine, farklı yöneticilerin atanmasına hatta Başbakan ve Cumhurbaşkanı'nın dahi değişmesine sebep olan darbe en sonunda iç politikanın farklılık göstermesine doğrudan da dış politika üzerinde değişikliklerin meydana gelmesine yol açmaktadır. Darbe-dış politika ilişkisi güvenlik, siyaset, kültür, din, askeri başta olmak üzere daha birçok boyutta birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır.

Darbenin dış politika ile etkileşimi bağlamında II. Dünya Savaşı ve sonrasında asker-sivil ilişkileri başlığı altında birçok çalışma ortaya konmuştur. Bu çalışmalar içerisinde Samuel Huntington'ın '*Asker ve Devlet*' eseri çalışmaların başlangıcı olarak görülmüş ve orduların yapısı, modernlik anlayışı, ordu-devlet ilişkisinin boyutları ve darbe konuları derinlemesine işlenmiştir (Huntington, 2004). Huntington'ın analizlerinden önce ve sonrasında da Peter Feaver (2003), Edward Luttwak (1969), Samuel Finer (1962), Natasha M. Ezrow (2011), Erica Frantz (2011) ve Eric A. Nordlinger (1977) gibi literatüre katkı sağlayan birçok isim çalışma hayata geçirmiştir.

Sivil-asker ilişkisi bağlamında yola çıkılarak günümüz modern çalışmalarında darbe-dış politika ilişkisi konu başlığıyla analizler verilmektedir. Literatür içerisinde bazı eserler Türkiye'nin yaşadığı geçmiş askeri darbeleri ele alarak dış politika analizi yapmıştır (Tokmaktepe, 2018; Demiriz, 2011; Bilgili, 2006). Bu çalışmalar özellikle 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül darbe dönemlerine odaklanarak dış politika üzerinde yaşanan krizleri, çözüm arayışını ve Türkiye'nin darbe sonrası uluslararası görünümünü ele almıştır. Darbe-dış politika başlığı altında Türkiye'nin darbe dönemlerinde liderlik yapmış Süleyman Demirel'in dış politika üzerindeki etkisi ve adımlarının analiz edildiği çalışmada da dönemin şartları ele alınmıştır (Kürkçü, 2019).

Darbe-dış politika çalışmaları gün geçtikçe literatür içerisinde zenginleşmeye başlamıştır. Türkiye'nin yaşamış olduğu 15 Temmuz darbe girişimi hakkında yazılan tek tezde darbe girişiminden 1 sene sonraki dış politika analizi yapılmıştır (Baykara, 2017). 15 Temmuz darbe girişimi ile ilgili tek bir tezin olması konu itibarıyla gelişmelerin

güncellenmesine, uluslararası arenadaki zeminin netleştirilmesine ve dış politikada yer alan konuların parçadan-bütüne analiz edilmesine ihtiyaç doğurmuştur.

15 Temmuz darbe girişimi hakkında yazılan makaleler içerisinde Batılı medya organlarının gözünden 15 Temmuz'u anlatan ve farklılıkları ortaya koymayı hedefleyen bir çalışma ortaya konmuştur (Balcı ve Turan, 2017: 53-77). Bir başka 15 Temmuz çalışması olarak 15 Temmuz'dan sonra 5 yıl içerisindeki gelişmeleri ele alan makalede FETÖ'nün hedeflerine de değinilmiştir (Yavuzer, 2021: 47-73). 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerini ele alan farklı bir çalışmada AB'nin tutumu ve algısının ilişkilere hangi noktalarda yansıdığı işlenmiştir (Duman, 2018: 71-95). 15 Temmuz darbe girişimiyle alakalı ABD medyasındaki yansımalar üzerine yapılan bir çalışmada haber başlıkları ve anahtar ifadelerin yardımıyla ABD medyasının algısı ele alınmıştır (Dalkılıç, 2020: 25-43). Son olarak Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı tarafından 15 Temmuz darbe girişimi ve FETÖ ile ilgili yayınlanan kaynakta; 15 Temmuz'a giden süreç ve darbe gecesi, ABD'den Gülen'in iadesinin istenmesi gibi geniş bir yelpazede konular anlatılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2016b).

Darbe-dış politika ilişkisinin ele alındığı birçok eserin sonucundan yola çıkarak bu ilişki bütünlüğünün birbirini birçok noktada etkilediği, değişime neden olduğu ve sonuçlarının büyük olduğu görülmektedir. Konu itibarıyla farklı algılar üzerinden yapılan analizler göstermektedir ki darbe-dış politika ilişkisi literatür içerisinde kendine özel bir yer edinmiş ve önemini göstermiştir.

Bu çalışmalar ve daha birçok analizde bulunan çalışmalardan da yararlanılarak 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türk dış politikasındaki değişimin analiz edilmesi noktasında ele alınan bu tezde ayrı ayrı farklılıklar göze çarpmaktadır. En önemlisi yapılacak analizde teorik zeminin neoklasik realizmin ışığında hayata geçirilmesi analizin derin ve köklü olmasına imkân sağlamaktadır. Neoklasik realizmin tamamen dış politika analizi konusuna odaklanmış olması, parçadan bütüne doğru hareket etmesi ve ayrıntıları analize dahil etmesi 15 Temmuz sonrası Türk dış politikası analizinde orijinalliği esas almaktadır. Neoklasik realizmin dış politika analizine; lider algısı, kurumların işleyişi, jeokültürel ve jeopolitik unsurları kısacası ara değişkenleri, iç dinamikleri dahil etmesi 15 Temmuz sonrası dış politikadaki değişimin nedenlerini ve sonuçları daha net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Neoklasik realist perspektif ışığında hazırlanan çalışmada 15 Temmuz öncesi, darbe gecesi ve sonrasında majör ilişkilerin hangi noktalarda şekillendiği ele alınarak Türkiye'nin uluslararası arenada eksen kayması yaşayıp yaşamadığı incelenecektir. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye'nin güvenlik konu başlığı üzerindeki tutumunda yer alan farklılaşmanın ilişkilere hangi aşamalarda nüfus ettiği analiz edilecektir. Türkiye'nin karşılıklı ilişkilerinde liderlerin, siyasetçilerin, diplomatların, gazetecilerin ve çeşitli kurumların yaptığı açıklamalarla iç dinamiklerin nabzı tutularak dış siyasete etkisi çalışma içerisine dahil edilmiştir.

Çalışmanın vurguladığı noktalar arasında Türkiye'nin darbe geçmişi içerisinde 15 Temmuz darbe girişiminin sebepleri ve sonuçlarıyla ayrı bir öneme sahip olduğu, kendine has dinamikleri olan darbe girişiminin başarısızlık noktasından itibaren dış politikadaki değişim rüzgarının ilişkileri birçok konuyla etkilediği boyutudur.

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde darbe-dış politika konu başlığına katkı sağlamak amacıyla geçmiş tecrübelerle birlikte günümüz konjonktürüne atıfta bulunarak, siyasal sisteme yönelik gerçekleşen darbelerin dış politikaya yönelik etkileri diğer bir ifadeyle darbe-dış politika etkileşimi ile ilgili literatürün gözden geçirilmesi ikinci bölümde gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Ayrıca darbelerin dış politikadaki etkileri çeşitli örnek olaylar somutlaştırılarak incelenecektir.

Darbeler tarihin her döneminde çeşitli şekillerde karşılaşılan bir olgudur. Siyasal sistem üzerinde değişiklik amacıyla gerçekleştirilen darbeler çoğunlukla silah kullanılarak ve liderler üzerinde etkili olması sonucuyla son derece önem arz etmektedir (Shannon vd., 2015; Greenspan, 2018; Maclean, 2022). Üçüncü bölümde, Osmanlı Devleti'nde sisteme karşı gelen ve işleyişi değiştirmek isteyen darbelerin sonuçlarıyla analizi yapılacak devamında Cumhuriyet döneminde kaosa neden olan darbeler detaylı incelenecektir. Bu bölümde Türkiye'de yaşanan darbelerin iç politika ve dış politika üzerindeki etkileri anlaşılmaya çalışılacak özellikle değişen hükümetlerin aldığı kararlarla dış politikada ne gibi etkilerinin olduğu anlaşılmaya çalışılacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti döneminden itibaren çeşitli boyutlarıyla oldukça yoğun darbe geçmişine sahiptir. Bu darbeler sebebiyle birçok konuda geriye giden Türkiye, 20-30 yıllık periyodalar halinde sürekli kendini toparlamak zorunda kalmıştır. Bunun yanında halkın psikolojik olarak yıpranması, korku ve telaş içine girmesi de

darbelerin akabinde gelişmiştir (NTV, 2016). Darbeler ülkeyi toplumsal, kurumsal hatta idari bağlamda bir diğer ifadeyle iç faktörler bakımından etkilerken dış siyasette daha büyük çaplı etki yarattığı göz önüne alınmaktadır. Bundan dolayı darbe örneklerinin gelişim süreciyle birlikte sonuçlarının hem iç hem dış dinamiklerle birlikte analiz edilmesi Türkiye'nin darbe dönemlerinde eksen değişikliği yaşayıp yaşamadığının anlaşılması noktasında doğru sonuçları ortaya koyacaktır.

Türkiye'nin yaşamış olduğu darbe teşebbüslerinden sonuncu sırada yer alan yakın zamanda gerçekleşmiş 15 Temmuz darbe girişiminin günümüzde dahi etkisini sürdürdüğünü söylemek mümkündür. 15 Temmuz öncesi ilişkilerin derinlemesine analizi, 15 Temmuz sonrasındaki büyük değişimi ve etkiyi gözler önüne serecektir. Bundan dolayı dördüncü bölümde 15 Temmuz darbe girişimi öncesi Türkiye'nin majör ilişkileri incelenecektir. Daha sonrasında bu darbe girişimine yol açan sebepler, darbe girişimi anında yaşananlar ve darbe girişiminin başarısız olması dış politika boyutlarıyla ele alınacaktır.

Son bölümde 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye'nin dış siyasette kurduğu bağların gelişimine ve ilerleyişine dikkat çekilecektir. 15 Temmuz öncesi dış ilişkilerle 15 Temmuz darbe girişiminin başarısız olmasından sonraki dış ilişkiler arasındaki temel farklılıklar açıklanacaktır. Bu bağlamda devletlerin 15 Temmuz darbe girişimine karşı tavırları, açıklamaları ve politikaları incelenecektir. Bu inceleme sayesinde Türkiye'nin dış ilişkilerindeki değişimi gözle görülür şekilde fark edilecektir. Bu bölümde Türkiye'nin yaşadığı değişimle birlikte dış politikada hangi adımları attığı analiz edilecektir.

15 Temmuz darbe girişimi, üzerinden 5 sene geçmiş olmasına karşın Türkiye'nin hem iç politikasında hem de dış politikasında önemli bir konu başlığı haline gelmiştir. Özellikle günümüz ABD ilişkilerinde temel konular arasına dahil olmuştur. 15 Temmuz öncesi ilişkilerle sonrası ilişkilerin detaylandırılması sayesinde darbe kavramının dış politika ilişkisi bir kez daha anlaşılacaktır. Bu bağlamda tezin önemi dikkat çekmekte ve literatüre yaptığı katkı önem arz etmektedir.

15 Temmuz darbe girişimi Türkiye'nin uluslararası arenada var olan ilişkilerini farklı boyutlara taşıyan ve özellikle güvenlik konu başlığı altında çeşitli önlemlerin alınmasına yol açan gelişmelere sahne olmuştur. Türkiye, başta ABD olmak üzere çeşitli majör devletlerle çok boyutlu ilişkisine 15 Temmuz sonrasında güvenlik politikalarındaki sert tutumuyla

gündeme gelmiştir. Bundan dolayı 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında dış politikanın önemli gündem maddelerinde güncellemeler yapılarak karşılıklı ilişkilere dahil edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

DARBE-DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ: TEORİK VE KAVRAMSAL ARKA PLAN

2.1. ‘Darbe’ Kavramının Kökeni ve Anlamı, Darbeye Yol Açan Etmenler

Geçmişten günümüze kadar toplumlar içinde iktidar kavgası, güç mücadelesi var olmuştur. Bu mücadele kimi zaman demokratik tercihlerle sürmüş kimi zaman ise daha sert bir şekilde silah kullanılarak son bulmuştur. Güç mücadelesinde aşırılık yanlısı olan taraflar sürekli eleştiri getirmiş ve karşı tarafı baskı altına almaya çalışmıştır. İşte bu baskılamanın son evresi olarak planlı bir şekilde hareket edilmesi sonucuyla iktidar değişikliği gözlemlenmiştir. Bu değişiklik çoğu kez siyaset dışı aktörlerin etkisiyle özellikle de ordu, askeri gruplar ve sivil grupların meşru olmayan müdahaleleri halinde gerçekleşmiştir. Bu müdahaleler çatışmacı literatür içerisinde yer alarak *Darbe (Coup D’Etat)* olarak isimlendirilmiştir (Encyclopædia Britannica, 2020).

İnsanlık tarihi boyunca en eski kavimlerde, medeniyetlerde veya gruplarda darbeler yaşanmış ancak darbenin kavramsallaşması çok zaman almıştır. İlk darbelerin gerçekleşmesi MÖ 2350 yılına kadar uzanabilmektedir (Aslanhan, 2018). Herhangi bir ülkede demokratik düzlemin gittikçe güçleşmesi, krizlerin artması ve kaosun yayılması sonucunda dönemin şartları itibariyle muhalif konumda yer alan silahlı kuvvetlerin demokratik yollardan vazgeçerek yönetici kadroları uyarma rolüne geçmesi sonucunda siyasal sistemin işleyişine zarar veren demokrasiye uymayan hamleler görülmektedir (Luttwak, 1969: 3).

Darbe konusundaki araştırmaların öncelikle asker-sivil ilişkileri ve ordu-siyaset ilişkileri konularına yönelik olduğu görülmektedir. Modern anlamda ilk darbe çalışmaları ise II. Dünya Savaşı sonrasında başlamış ve Soğuk Savaş dönemi boyunca daha da ilgi çekici hale gelerek ilerlemiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında dünyanın kendini yeniden inşa süreciyle modernleşme evresine geçilmiş ve birçok darbe literatüründe de yenilikçi orduların nasıl olmasıyla alakalı, modern demokrasilerin nasıl olması gerektiği, ordu-siyaset ilişkisinin modernleşmesi yönündeki adımlar gibi konulara yer verilmiştir (Char, 2016: 610-613; Oyewole, 2020: 353-379; Kipgen, 2021: 1-17). Darbelerde çoğunlukla ordunun ön planda olması, silahlı ve kanlı şekilde gerçekleşmesi orduya duyulan güveni de zedelemiştir.

Literatürde asker-sivil ilişkisiyle ilgili ilk çalışmalardan birisini ortaya koyan Samuel P. Huntington; ordunun koruyucu görevine vurgu yaptığını, askerlerin demokrasinin koruyucusu olduğunu ve profesyonel orduların sadakatle ilgili sorunlarının olmadığını dile getirerek asker-sivil ilişkileri çalışmalarında bu kötü algıları değiştiren kişi olduğunu ifade etmektedir (Balta,2005: 181-182).

Kayıtlara geçen darbe vakaları hakkında farklı farklı yorumlar ve örnekler ortaya konulmuştur. İlk darbe vakasını, MÖ 500'lü yıllarda Yunanistan'ın başkenti Atina'da Pzistrat gerçekleştirmiştir (Mourre vd., 1967: 7). MÖ 241 tarihinde gerçekleşen darbeye ise Sparta Kralı Agis devrilmiş ve kendisinin öldürülürken söylediği; “*Ağlamayı bırak dostum, doğru olmayan, haksız bir karar sonunda ölüyorum. Bunun için de katillerimden daha iyi bir insanım...*” sözleriyle dönem şartlarında bir darbe açıklaması da getirmiştir (Aydemir, 1993: 39).

Darbe kavramı ile ilgili birçok tanımlama ve açıklama söz konusudur. Darbe kavramını tek bir açıklamaya bağlamayan ve farklı çeşitlerinin olduğunu söyleyen Samuel Huntington, üç farklı darbe kavramı tanımlamasını ele almıştır. Birinci sırada ‘Devrim Darbesi’ olarak adlandırılan darbe tanımı yer almaktadır. Bu darbe kavramında çoğunlukla silahlı yolun tercih edildiği; sivil grupların, askeri grupların veyahut siyasi ideolojisi bu yönde olan siyasal muhalif grupların iktidarı devirerek kendilerini başa geçirme yolu olarak açıklanmıştır. İkinci sırada ‘Vesayet Darbesi’ olarak adlandırılan darbe tanımı yer almaktadır. Bu darbe türünde gücü elinde bulunduran seçkin elit grubun başka bir seçkin elit grup tarafından (özellikle ordu) baskı ve zor kullanılarak gücü ele alması olarak ifade edilmiştir. Son olarak ise ‘Veto Darbesi’ tanımını ele almaktadır. Bu darbe türünde ise ülkenin sahip olduğu yasama-yürütme-yargı erklerine gelebilecek radikal bir değişimden rejimi korumak adına ordunun gücü ele geçirmesi yolu olarak tanımlanmıştır (Huntington, 1968: 25-29).

Peter Feaver darbe için, “*Devleti korumak için yaratılan kuruma, devleti tehdit etmek için yeterli güç veriliyor.*” şeklinde bahsetmektedir (Feaver, 2003: 4). Devleti korumakla görevli olan kurumun ordu olduğunu söylerken sivil idarecilerle fikir ayrılıkları yaşandığı zaman ordunun sahip olduğu gücün darbeye etkin şekilde kullanıldığına dikkat çekmektedir.

Edward Luttwak'ın yaptığı çalışma; “*Devlet aygıtının küçük ama kritik bir bölümüne sızma ve bu sayede sonrasında hükümeti, kalan kısmın kontrolünden de menetme*” şeklinde

darbeyi tanımlamaktadır (Luttwak, 1969: 12). Bu aynı zamanda devletin içine sızan bir grubun etkili olduğu ve sadece ordunun değil devlet kurumlarında çalışan kişilerin de darbeler üzerinde etkilerinin yaşanabileceği belirtilmektedir.

Samuel Finer'in darbe tanımında, sivil iktidarın yönetim biçimini beğenmeyen ordu, kendisini ülkenin kurtarıcısı olarak görür ve ülkeyi yönetme hakkına sahip olduğunu, iktidara daha yakın olduğunu hissettirir. Bu bakış açısından dolayı da ordu sivil iktidarı görevden almak için darbe gerçekleştirebilir (Finer, 1962: 61). Kısaca, darbeyi ordunun kendine ait hakkı olarak gördüğünü ve iktidara gelme eğiliminde olduğunu açıklamaktadır. Ancak bunun yanlış olduğunu ve darbenin sonuçlarının ağır olduğunu da kendisi eklemektedir.

Natasha M. Ezrow ile Erica Frantz'ın yapmış olduğu çalışmada darbe ile alakalı olarak; "*Sivil politikacılar ve aktörlerin bir askeri darbe çabasını destekleyip buna arka çıkabileceğini, ancak genellikle fiilen darbeye katılmadıklarını...*" dile getirmişlerdir (Ezrow ve Frantz, 2011: 97). Burada sivil politikacılar ve aktörler olarak değinilen hususun muhalif unsurlar olduğu ve askeri darbelerin iktidarı devireceklerini bildikleri için destekleri vurgulanmaktadır. Ancak fiili bir askeri darbe girişimi yaşandığında ise aynı durumun kendileri yönetici sıfatındayken yaşandığını varsayarak buna karşı çıkmaktadırlar. Demokrasi ve birlik kültürü bu noktada işlemektedir.

Bir başka siyaset bilimci Eric A. Nordlinger darbe kavramı için II. Dünya Savaşı'ndaki Nazilerin ve Japonların militarist hareketlerinin diğer ülkelerdeki profesyonel orduları etkilediğini belirtmiş ve orduların egemenlik algısını daha da genişlettiğini eklemiştir. İstenmeyen herhangi durumda darbe yapmayı göze alacak kadar ileri giden bu orduların kendilerinden sonraki iktidara da aynı mirası bıraktıklarını ve darbe geleneğinin bu şekilde sürüp gittiğini de eklemiştir (Nordlinger, 1977: 7-8).

Darbe, genellikle ordu tarafından sert yöntemlerle, aktif güç kullanılması yoluyla ve hızlı hareket edilerek oluşturulan baskı ortamında mevcut siyasi iktidarın tehdit edilerek ve daha sonrasında yönetimden uzaklaştırılmasıyla ortaya çıkmış bir kavramdır (Hiroi ve Omori, 2013: 40).

Hiroi ve Omori'nin çalışmasında, sivil siyasal kurumlar dışında diğer kurumların iktidarı devirmek için planlı hareket edilmesi ve aniden yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Aktif güç kullanımında ise silahlı karşılık verilmesi yolunun seçildiği ve darbe sonrasında gerekli güvenlik önemleri adı altında her türlü sertliğin yaşanabileceği de eklenmiştir.

Morris Janowitz, darbe için doğrudan bir tanımlama yapmamış ancak darbeye açılan kapıyı işaret etmiş ve farklı bir tanımlama meydana getirmiştir. Janowitz, ordu içindeki eğitimin ve anlayışın profesyonelleşmesinin darbe riskinin gittikçe azalmasına yol açacağını dile getirmiştir. Profesyonel askerlerin sivil idareye sadık olması gerektiğini de eklemiş ve bu sayede askeri müdahalenin olmayacağını söylemiştir (Karveit ve Gabrielson, 2014: 4).

Darbe kavramına ayrı bir bakış açısıyla yaklaşan John Chin ise, darbelerin sadece askeri darbeler olmadığını iktidar karşıtı sivil siyasi grupların tamamen iktidarı devirmek için birleşerek sivil güç kullanılması yoluyla darbelerin olabileceğini ve bu tür darbelerin iç darbe olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir (Gök, 2018: 7). Görüldüğü gibi birçok darbe tanımı askeri olgularla yapılan eylemler olarak görülse de iç darbe açıklamasıyla aslında ordunun tek karşı gelen veya yönetime el koyan tek kurum olmadığını da anlatmaktadır. Birçok muhalif sivil siyasetçinin birleşimi sonucu hükümetin devrilebileceğini ve sert güç unsurlarının kullanılmadan da darbe yapılabileceğini gözler önüne sermektedir.

Darbe, sıklıkla devrim veya ihtilâl kavramlarıyla karıştırılmaktadır. Sivil gruplar ile sadece askeri grupların yapmış olduğu girişimler farklılık göstermektedir. Bir devrimin amacı; genellikle bir ülkeye, siyasi kurumlardan toplumun temel yapı taşına kadar geniş ve kapsamlı değişiklikleri yapmaktır. Bir askeri darbe ise; gücün sivil liderden askeri bir lidere devredilmesiyle daha dar bir konsept içerisinde sonuçlandırılır (Jackson, 2019; Schimmel, 2012).

Devrimlerin, darbelerden daha geniş kapsamlı olmasıyla alakalı olarak Schimmel; *“Bir devrim bir darbeyi içerebilirken, tüm darbeler aslında devrimle sonuçlanmaz. Bunun nedeni, bir devrimin bir toplumda temel bir değişikliği içermesi gerektiğidir.”* ifadesine yer vermiştir (Schimmel, 2012). İki olgu arasında temel farklılıklar olduğu aynı zamanda bir kavramın diğerinden daha büyük ölçekli gerçekleştiği görülmektedir.

Devrim ve ihtilalin, darbeden farklı olduğu noktalar vardır (Çalışkan, 2016):

- 1) *Darbeler hızlı ve sessiz gerçekleşmiş, devrimler ise uzun soluklu ve çok sesli yapılmıştır.*
- 2) *Darbeleri küçük bir grup inşa ederken, devrimleri büyük kesimler desteklemiştir.*

3) *Darbelerde az sayıda insan hayatını kaybederken, devrimlerde bu sayı çok fazla olmaktadır.*

4) *İki kavramın tek ortak noktası iktidarın değişmesidir.*

Darbe kavramıyla ilgili literatüre katkı sağlamış Türkçe kaynaklar da mevcuttur. Türk Dil Kurumu'nun darbe tanımı şöyledir: *“Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi.”* (TDK, 2005: 134). İkinci olarak Yahya Akyüz, *“Bir devletin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını ya da yönetim düzenini değiştirmek amacıyla hukuk kurallarına ve kanunlara uymaksızın zora dayalı ve kuvvet kullanarak yapılan geniş halk hareketi”* olarak darbeyi tanımlamıştır (Akyüz,1989:9). Birçok darbe tanımında çoğunlukla askeri müdahale bahsi geçerken Akyüz, geniş halk hareketi olarak tanımlamıştır. Burada değinilmesi gereken husus zora dayalı ve kuvvet kullanılması olmaktadır. Çünkü hem askeri hem de sivil bir hareketin yayılarak genişlik kazandığını belirtmiştir.

Murat Sarıca'nın darbe tanımı ise: *“Devletin temel kanunu olan anayasanın kendi içinde belirtilen değiştirilme kuralları yerine aniden ve hukuk dışı yöntemlerle ortadan kaldırılmasıdır.”* şeklindedir (Sarıca, 1995: 5). Bu tanımdaki farklılık ise darbenin veya mücadele tarzının değil, hukuksal bütünlüğün bozulmasına vurgu yapılmış olmasındadır.

Darbe kavramının farklı tanımlamalarıyla alakalı olarak bazı temel yapı taşlarıyla ilgili çıkarımlar yapmak mümkündür. Bunlar arasında darbenin aniliği, radikal değişiklikler yaratması, ordunun tamamının veya içinden çıkan grupların kontrolü ile gerçekleşmesi olmaktadır.

Darbe tanımı yapılırken çoğunlukla askeri darbenin tanımı yapılıyorsa da; sivil grupların geniş kitleler halinde iktidara karşı gelmesi, direniş, ayaklanma veya başkaldırı olarak açıklanmaktadır. Darbe kavramı ise bu kavramlardan daha kapsamlı ve kuvvet öğelerini de içinde barındıran hale bürünmüştür. Sivil elit gruplar mevcut iktidarı devirmek için her zaman silahlı kuvvetlerden destek arayışı içinde olduğu gerçeği göz ardı edilmemiştir. Bu da bize göstermektedir ki darbe arayışı içinde olanlar veya gerçekleştirmek isteyenler silahlı kuvvetler olmadan sadece ayaklanma yapabilecektir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde, çoğunlukla ordunun tamamının veya bir bölümünün kontrolünde

gerçekleşmiş ve askeri darbe olarak tanılandırılmıştır. Temel bir askeri darbe tanımını ise bize Agâh Sabri Atay yapmıştır (Atay, 1998: 8):

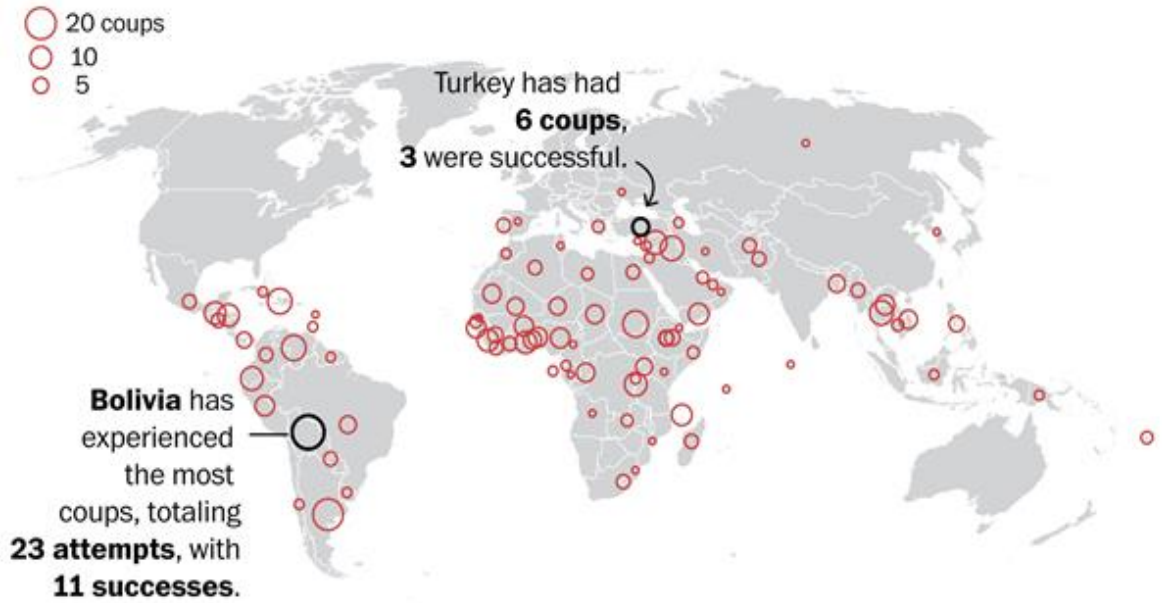
“Mevcut hükümetin çok itinayla ve ayrıntılı bir şekilde sistematik hazırlanmış bir plan çerçevesinde ordunun top yekûn ya da belirli bir kesimi tarafından ani bir darbeye, zor kullanarak devrilmesi ya da değiştirilmesi eylemidir. Ayrıca bir siyasal güç tarafından mevcut siyasal iktidar sahiplerinin şiddet ve zor kullanılarak hukuk dışı yollardan değiştirilmesi çabası olarak da tanımlayabiliriz. Daha doğru bir ifadeyle askeri darbeler gasp niteliği taşıyan bir tür siyasal şiddet eylemleridir.”

Darbe kavramıyla alakalı farklı yaklaşımlardan yola çıkarak darbeyi; doğru olmayan yöntemlerle siyasal sistemi etkilemesi veyahut baştan aşağı değişikliğe uğratması eylemi olarak açıklayabiliriz. Bu yanlışlıklar sonucu gerçekleşen darbenin sebebi olarak ordunun veya ordu mensubu grubun benimsemiş olduğu ilkelerle sivil idarecilerin almış oldukları kararların çatışması olmaktadır. Mehmet Zeki Duman bu durumu şöyle ele almaktadır (Duman,2019:146):

“Ordular, kurumsal ayrıcalıkları yanında devletten aldıkları güçle de her zaman siyasal yaşamın güçlü bir öznesi olmayı bilmişlerdir. Örgütlü bir yapı olarak toplumun kültürel tahayyülündeki militer değerlerinden beslenmiş ve bu sayede hegemonik konumunu sürdürmeyi başarmıştır.”

Darbe kavramıyla alakalı olarak literatürde sorulması gereken doğru soru darbenin ne olduğu değildir, çünkü darbenin ne olduğu konusuyla alakalı birçok açıklama bulunmaktadır. Asıl sorulması gereken doğru soru ise darbelerin hangi koşullar altında gerçekleştiğidir. Çünkü herhangi bir darbe örneği incelendiğinde (dönemin koşulları varsayılarak) hangi sebeplerin baş gösterdiğini bulmaya çalışmaktayız. Literatürde de bazı siyaset bilimcilerin hemfikir olduğu darbe sebepleri bulunmaktadır (Huntington, 1965; Kissenger, 2014; Fukuyama, 2014). Bu sebepler; ekonomik zorluklar, mevcut sivil iktidarın yönetme olgusunu yitirmesi, ordu ile mevcut hükümet arasındaki gerginlikler ve uluslararası konjonktürde darbe söylemlerinin karşılık bulması olarak nitelendirilmektedir (Duman, 2019, 147).

İlk sebep olarak ekonomik zorluklar baş göstermektedir. Birçok ülke geçmişinde ekonomik zorluk yaşamıştır, kimi ülkeler ise bu zorlukları hâlen daha yaşamaktadır. Alım gücünün düşmesi, dış borçların giderek artması, ithalat-ihracat dengesinin bozulması, üretimin azalması veya dış etkenler; ambargo, tecrit etme ve yaptırımlar gibi birçok sebep ülkelerin ekonomik zorluklar yaşamasına neden olmuştur. Ekonomik zorluklar beraberinde yoksulluğu ve eşitsizliği getirmekte sonucunda da adaletsizliğe yol açmaktadır. İşte bunun gibi sebeplerden kaynaklı olarak ordu ülkenin savunulması gerektiği anlayışını kullanarak yönetime el koyabilmekte veya hükümetlere düzeltmesi için muhtıra yayınlayabilmektedir. Görüldüğü gibi ordu ülkenin içindeki zor şartları mevcut iktidarın yanlış kararlarından dolayı olduğunu düşünmüş ve aydınlık geleceğin kendileri tarafından geleceğini düşünmesi sonrasında darbe gerçekleştirilmiştir. Bundan dolayıdır ki darbeler genellikle az gelişmiş ülkelerde, ekonomik sıkıntı çeken ülkelerde çok sık rastlanan bir yol olmaktadır (Huntington ve Dominguez, 1975: 13).

The Yemen Arab Republic and the People's Democratic Republic of Yemen are counted as one entry.

ŞEKİL1: 1950 yılından 2016 yılına kadar gerçekleşmiş 475 darbe girişiminden 236 tanesi başarılı olmuştur.

Kaynak: Taylor, A. (2016 Temmuz). Map: The World Coups Since 1950. *The Washington Post*, Erişim: 27 Ekim 2020, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/07/22/map-the-world-of-coups-since-1950/> .

İkinci sebep olarak mevcut sivil iktidarın yönetme olgusunu yitirmesi gelmektedir. Bu olgunun yitirilmesindeki asıl sebep ülkedeki iktidarda demokrasi kültürünün tam oturmamasından kaynaklanmaktadır. Eğer bir ülkede demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, eşitlik ve adalet prensipleri siyasette var olmazsa hükümet de diktatörlüğe kadar uzanabilecek bir anlayışa sahip olmaktadır. Bunun sonucunda da ordu ülkedeki zor şartları ve adaletsizliği görerek yönetime el koyma yolunu seçebilmektedir. Sonuç olarak ordu, sivil hükümetin yönetimindeki yanlışlığı, zorbalığı ve antidemokratik kararları gördüğü zaman darbe yolunu seçebilmektedir (Heywood, 2007: 411). Toplumun tabanında demokrasi kültürü tam olarak var olmazsa, insanlar arasında eşitlik ve adalet prensipleri olmazsa hükümetin de kararlarında yanlışlıklar yaşanabilmekte ve ordu değişimin yapılması yönünde başat güç olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda Özcan Yeniçeri; “*Darbe ile demokrasi bir terazinin iki kefesi gibidir, birisi alçalmadan diğeri yükselmez.*” şeklinde iki kavram arasındaki bağı ifade etmiştir (Yeniçeri, 2015: 372).

Üçüncü sebep olarak ordu ile mevcut hükümet arasındaki gerginlikler yer almaktadır. Bu maddede ortaya çıkan sıkıntıların başlangıç noktası ilk olarak ideolojik temelli farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ordunun daha disiplinli, sert, milliyetçi ve laik görüşleri benimsemiş olmasından dolayı iktidara gelen aşırı sol hükümetin veya muhafazakâr bir hükümetin kararlarıyla ters düşmesine ve sonucunda yönetime el koymasına kadar uzanan yol izlemesine sebep olmaktadır. Başta üçüncü dünya ülkelerinde olmak üzere diğer birçok ülkede demokratik yollarla seçilmiş ve orduyla farklı ideolojiye sahip iktidarlar, orduda tehlike çanlarının çalmasına ayrıca milli çıkarım ve bütünlüğün bozulmasına yol açacağı endişelerinin doğmasına sebep olmaktadır (Öz, 1996: 32-33). İşte bu endişeler ordu ile hükümetler arasında ayrışmaların çıkmasına ve en sonunda darbe olmasına sebep olmaktadır.

Dördüncü darbe sebebi olarak uluslararası konjonktürde darbe söylemlerinin karşılık bulması yer almaktadır. Burada dikkat çeken husus mevcut iktidarı devirmek için ortaya konan girişime dış ülkelere dolaylı-dolaysız olarak destek gelmesidir. Bu durum özellikle Soğuk Savaş yıllarında etkisini göstermiştir. Blok liderleri kendi saflarına birçok ülkeyi katabilmek için hedef ülkeye karşı darbe dâhil birçok yolu denemişlerdir. Kendi fikirlerini yaymak, güçlerini arttırmak ve istediği yöneticileri getirmek için dış destekli darbeler yaşanılabilen durumlar olmuştur (Aktaş, 2019: 159). Böyle bir süreci yaşayan ülkeler

genellikle Latin Amerika, Ortadoğu ve Asya bölgelerinde yer almaktadır. İç siyasal sistemlerinde eksiklik olan, demokrasiyi tam manasıyla oturtamayan ve dış müdahaleye açık olan ülkelerin hükümetleri çeşitli darbelerle yıpratılmış ve düşürülmüştür. Dış müdahale konusunda, 1823 yılında ilan edilen Monreo Doktrininin Güney Amerika ülkeleri üzerindeki siyasi etkisi çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir (Thyne, 2010: 451).

Dünya üzerinde birçok darbe gerçekleşmiştir, bu darbelerin hemen hepsinde ülkenin silahlı kuvvetlerinin etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Yine bu konuda değinilmesi gereken başka bir odak noktası ise bir ülkede askeri darbe yaşandığı zaman başka bir askeri darbe yaşanma olasılığının yüksek olmasıdır. Bu birçok ülkenin tarihinde görülmektedir. Başta Latin Amerika ve Ortadoğu'daki ülkeler olmak üzere dünyanın farklı bölgelerindeki ülkelerin geçmişlerinde pek çok örnek bulunmaktadır. Bunun sebebi olarak ülkedeki demokratik kararlara ve seçim sonuçlarına doğruluk payı vermeyen ordu veya ordu mensubu gruplar gelmektedir. Çünkü ordulardaki anlayış ülkenin güvenliğini ve bütünlüğünü korumak olduğu için iç siyasette de bu koruma hakkına sahip olduklarını düşünmektedirler. Bu hak algısından dolayı da ülkelerin tarihlerinde kanlı, zor kullanılmış ve demokrasinin önüne geçen darbeler mevcut olagelmıştır.

Çoğunlukla üçüncü dünya ülkelerinde, az gelişmiş ülkelerde demokrasi kültürü tam yerleşmediği ve iç siyasal istikrar sürmediği için ordu, yönetime el koyma yolu seçerek siyaseti doğru yola getireceğine inanmaktadır. İşte bu duruma pretoryanizm denilmektedir. Pretoryanizm; ülkede siyasal kurumsallaşma, hükümetin yönetebilme arzusu ve gücü oturmadığında başta ordu olmak üzere farklı kurumların siyasal sürece etki etme algısı olarak açıklanmıştır (Huntington, 1968: 194-196). Bu durumda hükümetin elinden alınan yetkiler orduya geçtiği zaman süreç tekrardan sekteye uğratılmış olmakta ve ilerleyen dönemlerde tekrara benzer bir darbenin gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır. Herhangi ülkede bir askeri darbenin olması o ülkenin geleneklerinde artık pretoryanizmin tohumlarının atıldığını ve ordunun ülkenin yönetici kurumu algısına sahip olduğunu gösteren durum oluşmaktadır. Ordudaki subaylar, ilk hamlesini yaparak darbeyi gerçekleştirdiğinde artık kuralları değiştirmiş ve sivil yöneticilerin karar alırken kendilerini de hesaba katması gerektiği mesajını vermiş olmaktadır (Nordlinger, 1977: 2-6).

Siyasal kurumsallaşmanın sürmediği ve demokrasinin tam olarak işlemediği ülkelerde pretoryanizm görülmektedir. Bunun yaşanmaması için sivil yöneticilerin asker

üzerindeki etkisinin arttırılması yoluna gidilmesi yani denetlemelerin artması, ordu ile sivil siyasi kanat arasında gerginliklerin artmasına yol açmıştır. Bu konu üzerine çalışan Huntington pretoryanizm yolunu seçen orduların geleneksel olanlarında profesyonellik yokken modern olanlarında profesyonelliğin olduğunu belirtmiş ve tüm orduların profesyonelce eğitilmesi gerektiğini, modernliği yakaladıkça hükümete karşı daha sadık olacağını da belirterek darbe riskinin azaldığını açıklamıştır (Huntington, 2004: 115-116).

Birçok askeri darbeye sürekli aynı yolların izlendiği ve aynı protokollerin sürdürüldüğü birçok örnekte görülmektedir. İlk olarak askerler geçiş güzergâhları olan önemli stratejik üstünlüğe sahip karayolu, havayolu ve denizyolunu kapatırlar. Daha sonra en temel karar alma mercilerinden meclise ani bir baskın gerçekleştirilmesi yoluyla gücü ele almaya çalışırlar. Meclis dışında basın yayın organları etkisiz hale getirilmeye çalışılır ki darbe karşıtı söylemler giderek büyümemesi hedeflenir (Free Press Unlimited, 2022). Bir sonraki aşamada muhalif siyasetçilerin tutuklanması, siyasi partilerin kapatılması yani demokrasinin işlevsiz kılınmasıyla birlikte halka darbe bildirisi sunularak darbenin oluşumu tamamlanır (Atay, 1998: 40; Connor and Hebditch, 2017).

Darbe özü gereği hızlı, sessiz ve vurucu olması gerektiği için her zaman en can alıcı noktaları hedef almıştır. Darbe sonrasında ortaya çıkan tabloya bakıldığında; liderin öldürüldüğü, yeni anayasa çıkarıldığı, kurumlarda tasfiyelerin yapıldığı ve dış politikaya dair sürekli açıklamalar getirildiği gözden kaçmamaktadır. Darbeci grubun en temel amacı dış ülkeler tarafından meşru olarak tanınmak ve düşen hükümetin yok sayılması olmaktadır.

Darbenin iç politika üzerinde düzenleyici etkisi oldukça fazla olup çoğunlukla ordunun kuralları tamamen belirleyici ve uygulayıcı rolü dahi söz konusu olmaktadır. Ancak darbe-dış politika bağlamı daha ağır basmaktadır. Çünkü uluslararası arenada destek görmeyen, tanınmayan darbe cuntası meşru sayılamayacak ve tamamen etkili olamayacaktır. İşte bundan dolayıdır ki darbe bildirimlerinde ve metinlerinde dış ülkelerle bağların kopmaması yönünde sürekli açıklamalar yer almaktadır. Ülkeyi ekonomik ve siyasi istikrara tekrar sokacağına inanan cunta aynı zamanda politika yapıcı hâline gelerek ülkenin uluslararası düzeydeki dengelerini etkilemektedir.

2.2. Darbe İç Politika – Dış Politika İlişkisi

Darbeler, ülkenin yönetici kadrolarının devrilmesi sonucu hem iç politikayı hem de dış politikayı tamamen değişikliğe uğratabilen durumlardır. Devletler arasındaki ilişkilerin değişikliğe uğrayabildiği ve anlaşmaların tekrar gözden geçirildiği dönemler çoğunlukla yeni hükümetin başa geçmesiyle başlamaktadır. İşte bu noktada yeni hükümetin seçilmesi, başa geçmesi ve görevi devralma zincirlemesi darbe ile gerçekleşmişse, düşürülen hükümetin iç ve dış politikada aldığı kararlar değişim gösterebilmektedir. Bu başlık altında darbenin iç politikayla birlikte dış politika üzerindeki etkisine odaklanılmaktadır.

Öncelikle iç politikaya değinmemiz gerekmektedir. İç politika; ülkenin iç meselelerini ilgilendiren, ülke sınırları içinde bütünlüğü sağlayıcı kararların alındığı yerel kanunlar/kurallar bütünü olmaktadır (Çatı, 2017: 69). Türk Dil Kurumu'nun yaptığı açıklamada “*Bir devletin kendi sınırları içinde kamu işlerinin örgütlenmesine ve yönetime ilişkin uyguladığı siyaset*” şeklinde bir iç politika tanımına yer verilmektedir (“İç politika nedir?”, 2021). Ülke içi sorunların halledilmesi amacıyla yönetici kadroların almış oldukları idari kararlardır. Bundan dolayı ülkenin kalkınması ve refahın sağlanması amacıyla iç politikada çok çeşitli konulara değinilmektedir. Eğitim, sağlık, istihdam, enerji, güvenlik, kanunlar, cezalar vb. gibi daha birçok konu iç politika meselesi olarak görülmektedir. Heywood'un yaptığı tanımlamada “... kısaca yönetme sanatı, kamu işleri, uzlaşmazlıkların şiddet dışı çözümü, güç ve kaynakların dağıtımı” olarak iç politikanın tanımıyla birlikte amaçlarından da bahsetmiştir (Kaypak ve Bimay, 2019: 24).

Sivil siyasal yöneticiler iç siyasette almış oldukları kararlar ile otoriteyi sağlamlaştırmaya gayret göstermektedirler. Birçok konuda ülke içi refah seviyesini arttırmak ve güvenliği sağlamak amacıyla iç politikayı düzenlemektedirler. İç politikanın bu kadar önem arz etmesinin bir başka sebebi de kamu kurumlarının işleyişini ve düzenlenmesini de içinde barındırmasıdır.

Kamu politikaları, devletin ülke içi sistemi düzenlemesi açısından oldukça önem arz etmektedir. Bundan dolayıdır ki iç politika her zaman yönlendirici, düzenleyici, sorunlara çözüm bulan, üretimi arttıran kısacası iç dengeyi koruyan önemli bir unsur olarak görülmektedir. Gül; “*Kamu politikası ise, devletin yasalardan kaynaklanan otoritesinin*

bulunduğu herhangi bir konuda, yetkili olan kamu kurumu ya da görevlisi tarafından yapılan her türlü eylem ve işlemlerdir.” kamu politikasına dikkat çekmiştir (Gül,2015:8).

İç politikanın yanında dış ilişkileri düzenleyen, şekillendiren ve ilerleten ayrı bir öneme sahip olan ve yapım sürecinde özen gerektiren bir de dış politika vardır. Dış politikayı, “*Ülke sınırları dışında uygulanmak üzere tasarlanmış bir politika*” şeklinde tanımlamak iç politikadan farkını ortaya koymaktadır (Balcı, 2011: 6).

Uluslararası aktörlerin kendi çıkar ve gelişimlerine yönelik farklılık gösteren dış politikaları vardır. Her aktör etki sahasını daha fazla arttırmak yani uluslararası düzlemde gücünü arttırmak amacıyla doğru politikaları izlemek durumundadır. Dış politikanın belirlenme süreci özel ve titiz bir çalışma ile yapılmalıdır, bu konuda Sönmezoğlu ve Bayır; “... *uluslararası ilişkiler alanında genellikle bağımsız devletler olmak kaydıyla özerk aktörlerin ‘dış’ ile sürdürdükleri resmi ilişkiler bütünü...*” açıklamasıyla dış politikanın tanımını yaparak önemini belirtmiştir (Sönmezoğlu ve Bayır, 2014: 5).

Yapılan açıklamalardan yola çıkarak dış politikanın, bir ülke için hayati öneme haiz olduğu görülmektedir. Özellikle Dışişleri Bakanlığı sorumluluklarından her çeşit ilişkilerin yönetimi anlayışı dış politikanın kapsayıcılığını ve derinliğini ortaya koymaktadır. Buradan çıkarmamız gereken sonuç ise dış politika yapımı her zaman büyük bir titizlikle, kapsayıcı şekilde, ülke çıkarlarını gözeten ve uzun vadeli olmalıdır. Tüm bu unsurlar gözetilerek dış politika oluşturulduğu zaman ülkenin dış siyasetteki varlığı daha belirgin hissedilecektir.

Uluslararası arenada aktör olarak kabul edilen devletlerin, diğer devletlerle olan ilişkisini düzenleyen dış politika uzun vadeli hazırlanmalı ve sorunları ortadan kaldıracak çözümler üretmelidir (Hill, 2003: 3). Dış politika yapıcılarının dikkat etmesi gereken iki önemli unsur ise güç ve ulusal çıkar kavramları olmaktadır. Çünkü dış politikanın gücü arttıran ve ulusal çıkarları sonunda kadar koruyan bir yaklaşıma sahip olması gerekmekte aynı zamanda var olan güç ile uluslararası arenadaki diğer aktörlerin de etkilenmesi sağlanmaktadır (Sönmezoğlu ve Bayır, 2014: 6).

Dış politikanın gücü arttıran ve ulusal çıkarları koruyan stratejik hamleler barındırması aynı zamanda ülke içi dengeleri de etkilemektedir. Dış politikada geçerliliğini koruyan, çözüm odaklı ve uzun vadeli planlar iç dengelerinde politikaya uygun şekilde makul olarak hareket etmesine neden olmaktadır. İç politikanın da aynı şekilde yapıcı,

sorunlara odaklanan ve en iyi hizmeti verebilmesi açısından etkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda iç politikanın ve dış politikanın birbirini etkileyen bir düzlemde olduğu söylenebilmektedir.

Ülke içerisinde yaşanan hızlı değişimler veya olaylar dış siyasette ani reaksiyonlara sebep olmaktadır. Bir ülkede hükümetin düşürülmesi, politika yapıcıların zorla görevden alınması, liderin devrilmesi kısacası darbenin yaşanması uluslararası arenada tepkilerin gelmesine yol açmaktadır. Bu tepkilerin yanında diğer aktörlerle olan ticari, kültürel, tarihi, dini veya daha farklı konularda olan ilişkilerin olumsuz etkilenmesine yol açabilmektedir.

Kısaca tanımlamalarını yapmış olduğumuz iç politika ve dış politika kuşkusuz bu açıklamalar ve çıkarımların ötesinde daha detaylıdır. Bu kavramların neyi ifade ettiğini bilmemiz darbelerin iç ve dış politika üzerindeki etkilerini daha belirgin ortaya koyacaktır. Bir ülkedeki yönetici kadroların iç politikayı ve dış politikayı şekillendirdiğini düşünürsek darbe sonrası mevcut hükümet görevden alındığında kendisiyle birlikte iç ve dış politika kararları da son bulmaktadır. Bundan dolayı ülkenin sahip olduğu iç ve dış politikaların darbe öncesi ve darbe sonrası olacak şekilde incelenmesi daha doğru olacaktır. Bu anlayışla elde edilen verilerin daha detaylı olduğu görülecektir. Bu detaylı bakış açısı sonucunda daha makul bilgilerin elde edilmesiyle değişen yaklaşımların analiz edilebilmesi kolaylaşacaktır. Ülkelerin yaşadığı darbeler veya darbe girişimleriyle birlikte politikalarında değişiklikler görülmektedir.

Darbe, ülkenin siyasal sistemi üzerinde şok etkisi yarattığı için iç politik kararların ve dış politik kararların değişiklik göstermesi olağan bir durum haline gelmektedir (Thyne ve Powell, 2016: 193-194). Antidemokratik yollarla mevcut hükümeti devirme çabası hem içeride hem de dışarıda beklenmedik sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Hali hazırda devam eden siyasal sisteme şok etkisi yaşatarak alınan kararların değiştirildiği görülmektedir: *“Askeri veya diğer elitlerin, anayasaya aykırı yollarla mevcut yürütmeyi devreden çıkarmak için devlet aygıtı içindeki başarılı çabalarıdır”* açıklamada da görüldüğü gibi en hassas nokta anayasaya aykırı yolların kullanılması sonucu mevcut yürütmenin değişmesi noktasıdır (Thyne ve Powell, 2011: 252).

Herhangi bir devlette darbe teşebbüsünün yaşanması ülke içi krizin patlak vermesine sebep olmaktadır. Politika yapıcıların ve lider kadroların saf dışı bırakılmasıyla var olan iç ve dış politika kararlarının yok sayılması sonucu ülkedeki yönetim tamamen sekteye

uğramaktadır. Darbenin iç siyaseti tamamen değişikliğe uğratması; hükümetin devrilmesi, siyasetçilerin tutuklanması, partilerin kapatılması ve halkın bir bölümünün de tutuklanması gibi örnekler ülkedeki durumun giderek gerginleşmesine sebep olmaktadır. Bunun yanında insan hakları ve özgürlüklerin yok sayılmasıyla insanların yaşadığı dramı daha da ağır hâle getirmektedir.

İç siyasetin dış politikayı etkilemesinden dolayı, darbenin ülke içi dengeleri alt üst etmesiyle dış politika üzerindeki etkileri de orta vadede sert bir şekilde görülmektedir. Çeşitli aktörlerle olan ilişkilerin sekteye uğraması, insan hakları ve özgürlüklerle ilgili tepkilerin çığ gibi büyümesi, sırayla gelen kınama ve barış çağrılarını gibi kurulan ilişkilerde dış politika mekanizması farklı işlemektedir. Tüm bunlardan dolayı darbe olgusu başlayıp bittiği andan itibaren hem iç politikayı hem de dış politikayı baştan aşağı etkilemekte hatta değişikliğe uğratabilmektedir.

2.3. Realist Kuram, Dış Politika ve Darbe

Teori, herhangi bir bilim dalında yaşanılmış, yaşanan veya yaşanılması öngörülen olayların analiz edilmesinde ve doğru anlaşılmasında insanlara yardımcı olan bir olgu olarak nitelendirilmektedir. Uluslararası ilişkiler bilim dalında teoriler geçmişteki savaşların analizinin yapılması sonucu gelecekte bu tür olayların engellenmesi, birçok temel değerlerin korunabilmesi ve kalıcı barışın sağlanabilmesi için oldukça önem arz etmektedir (Arı,2013:17). Bir teorinin herhangi bir konu üzerindeki sorunu çözmeye ilişkin olarak konuyu tasvir etme, açıklama ve ileriye doğru öngöründe bulunması gerekmektedir (Singer, 1969: 21-22).

Realist teori, olayların daha gerçekçi sonuçlarla ele alınması gerektiğini söylemiş ve idealist teoriyi savunanlara büyük eleştiriler getirmiştir. Uluslararası İlişkiler literatüründe bulunan dört ana tartışma ekseninden birincisini 1930'lu ve 1940'lı yıllara damga vuran Realizm-İdealizm tartışması oluşturmuştur. Realizm, II. Dünya Savaşı öncesindeki gelişmeleri analiz etmeye çalışmış savaş sonrasında uluslararası siyaset, dış politika ve diplomasi konularına yönelerek devletlerin ana aktör olduğu açıklamalar yapmışlardır (Arı, 2013: 40-41).

Bir devletin diğerk aktörlerle olan ilişkilerini düzenleyen dış politikaya realist kuram perspektifinden bakılırsa uluslararası arenada temel aktörün devlet olduğu ve ilişkilerin devletler arasında yürütülmesi gerektiği anlayışı yer almaktadır. Devlet içindeki herhangi iyi veya kötü bir olayın dış politikayı etkilediği görülmektedir. Bu olaylardan birisi olan darbelerin yaşanması sonucunda hem iç hem de dış politikanın değişmesi realist teori açısından diğerk devletlerle olan ilişkilerin değişmesi anlamına gelmektedir.

Darbenin; ekonomik, siyasal, uluslararası ve askeri boyutları bir ülkenin doğrudan iç meselelerini etkilerken aynı zamanda dış meselelerinin de etkilenmesine sebep olmuştur. Darbe gibi somut sonuçları olan, devletlerin geçmişinde yaşadığı acı olayların gelecekteki ilişkilerini etkilediği bu özel konu realist perspektif ile ele alınmıştır. Darbenin iç faktörlerden dolayı bir refleks olarak meydana gelmesiyle dış politika üzerinde etki göstermesi, konunun analiz edilmesinde klasik realizmin eksik kalmasına yol açmaktadır. Çünkü dış politika analizinde iç kavramları ve meseleleri ele almayan klasik realizm bütünlüğün sağlanamamasına sebep olmaktadır.

Realist perspektif içerisinde yer alan diğerk teori olan yapısal realizm ile darbenin ortak bağlantısının kurulamaması ise, konu itibariyle liderin bakış açısının önemi, askeri ve diğerk kurumların etkisi gibi nedenleri dış politika analizine katmamış olmasıdır. Uluslararası sistem yapısından bahsedilmiş ve darbe gibi detay gerektiren analizlerin yapılamamasına neden olmuştur. Son olarak neoklasik realizm seçilmiştir çünkü dış politika analizinde her zaman iç değişkenleri ele alarak analiz yapmıştır. Darbe ile dış politika bağlantısının kurulması için detay gerektiren araştırmanın, liderlerin tutumunun hatta stratejik kültür ve tarih öğelerinin bile dahil edilmesi gerektiği için neoklasik realizm istenilen analiz modelini sağlamaktadır. Bundan dolayı darbe-dış politika ilişkisinin kuvvetli ve detaylı analizi neoklasik realizm sayesinde yapılmıştır.

Konunun bütünlüğü içerisinde darbe-dış politika analizi yapılırken neoklasik realizmin, gerçekçi ekole getirdiği yenilikler kullanılacaktır. Darbe dönemlerinde liderin bakış açısı incelenecek, tarihi ve kültürel yapı ele alınacak ve kurumların (özellikle askeri) bu süreç içindeki tutumu hesaplanacaktır. Detaylara inilecek ve darbenin sonuçları ile dış politika arasında yaşanan etkinin açıklaması yapılacaktır.

2.3.1. Klasik Realizm: Köken, Temel Unsurlar ve Eleştiriler

Uluslararası İlişkiler literatüründe ana akım teorilerden birini temsil eden realist kuramın gelişimi uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Özellikle devletlerarası ilişkilerin nasıl inceleneceği ve analiz edileceği konusunda birçok yaklaşım ortaya çıkmış olsa da realist teori bu yaklaşımlar içerisinde en önemli noktaya gelmiş ve analizleri birçok yaklaşıma da yol gösterici olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası büyük popülariteye ulaşan bu perspektif önemli temsilcileri de içinde barındırmaktadır (Düzgün, 2020: 258).

Realist teorinin ortaya çıkması ve gelişmesinde birçok isim katkı sağlamıştır. Ancak bu kişilerden birkaçı teorinin ilk felsefi temellerini ortaya koymuştur. Bu isimlerden ilki Thucydides'tir. Thucydides (MÖ 471-400), "*Peloponezya Savaşları*" (Encyclopædia Britannica, 2020) adlı eseriyle klasik realizme çok büyük katkı sağlamış ve eski zamanlardan günümüze kadar teori içerisindeki konumunu korumuştur. Bu eserde Sparta ve Atina arasında geçen savaş anlatılmış ancak sıradan bir savaş anlatılıyormuş gibi değil de bunun yanında askeri ve siyasi olarak iki merkez arasındaki güç mücadelesinin anlatılmış olması bu eserin klasik realizme mâl olmasını da sağlamıştır (Arı, 2013: 144). Thucydides'e göre yaşanan mücadelenin ana sebebi Atina'nın çok fazla silahlanması ve bu durumun Sparta'da güvenlik endişesine sebep olmasıydı, işte tam burada değinilmek istenen nokta var olan rekabet ortamında bir devletin güçlenmesi sonucu diğer devletlerin güvenlik kaygısı yaşamasıdır (Russet, 2006: 255). Söz konusu eserle birlikte klasik realizmin herhangi analizinde yegâne birim olarak devleti ele aldığı görülmüş aynı zamanda yapılan analizin temelinde güç-güç mücadelesi olarak değinildiği anlaşılmıştır (Ertoy, 2019: 5).

Realist teorinin gelişmesinde önemli katkıları olan bir diğer isim Niccolo Machiavelli (1469-1527) önemli bir siyaset felsefecisi olarak eserler ortaya koymuş ve Gerçekçi teorinin felsefesinin de gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Arı, 2013: 145). Machiavelli, sadece bir teorinin gelişmesinde rol oynamamış, eserlerine daha geniş çerçeveden bakıldığında birçok Uluslararası İlişkiler konusu hakkında (devlet, güç, egemenlik, diplomasi, ulusal güvenlik vs.) ortaya koyduğu düşünce tarzıyla Uluslararası İlişkiler literatürünün gelişmesinde önemli pay sahiplerinden birisi olarak görülmektedir. En çok bahsi geçen ve önemli düşüncelerini, analizlerini aktardığı eseri "*Prens*" (Machiavelli, 2008) adlı çalışmasıdır. Kaleme almış olduğu eserde, o yıllardaki yöneticilerin yanlış kararlarını düzeltmesi, doğru uygulamaları

hayata geçirebilmeleri için adeta rehber özelliği sunmaktadır. Bunun en önemli örnekleri eser içinde kilisenin o dönemdeki gücünün ve yönetime karışmasının eleştirilmesi öte yandan daha ahlaklı yönetim anlayışının benimsenmesi gibi analizlerin olması eserin kılavuz niteliğinde olduğunu göstermektedir (Semercioğlu, 2016: 501).

Machiavelli eserinde yöneticilerin yapması gerektiği uygulamaları ele alırken dönemin şartları içinde mevcut güç mücadelesini de ele almıştır. Kendi ismini taşıyan düşünce sistemi olan *Machiavellizm* kısaca var olan güç mücadelesinin kazanılması için her yolun mubah olduğunu ileri süren bir anlayıştır (Sahakian, 1995: 116-117). Machiavelli eserinde birçok kez devletin ayakta kalması gerektiği ve tüm çabaların bu yolda harcanması gerektiğini vurgulamış, aynı zamanda harcanan bu çabalar içerisinde sert güç öğelerinin daha önde olduğunu ve düşünsel veya moral öğelerinin ikincil çabalar içinde olduğunu da eklemiştir (Forde, 1992: 378-380).

Realizmin gelişiminde mutlak rol oynayan diğer siyaset felsefecisi Thomas Hobbes'tır (1588-1679). Hobbes'un en ünlü eseri olan "*Leviathan*" insan doğasından yola çıkarak düzgün devlet anlayışının ve siyasetin nasıl olması gerektiği gibi sorulara cevaplar aramış ve ortaya koyduğu sonuçlarla klasik realizme çok büyük katkılar sunmuştur (Hobbes, 2007). Hobbes, insanların temelde eşitlik prensibiyle hayatını sürdürdüğünü ancak birbirinden üstün olma gayesi sebebiyle güvensizliğin ortaya çıktığını belirtmiş ve güvensizlik ortamının kaosa sürükleneceğini eklemiştir (Hobbes, 2007: 92-93). İnsan doğasından yola çıkarak yapmış olduğu bu analiz çerçevesinde klasik realizmin en temel argümanlarından birisi olan "insan insanın kurdudur (homo homini lupus)" analizini ortaya koymuştur (Arı, 2013: 147). Hobbes bu analiziyle insanların hayatta kalmak için çıkarıcı olduklarını ve çıkarları için mücadele ettiğini, her zaman rasyonel düşünceleri gerektiğini söyleyerek insan doğasının kötü olduğunu savunmuştur (Hobbes, 2007: 94-95).

Hobbes'un bu insan doğasıyla ilgili analizleri çoğunlukla bir devletin olmadığı yani düzeni sağlayan bir kurumun olmadığı anarşinin hâkim olduğu durumları ifade etmek adına yapılmıştır. Hobbes; insanların tüm yetkisini devretmesi kendilerinin karar alamamasına sebep olurken gücü devralan ortaklık (commonwealth) *Leviathan*'ı doğurmuştur (Hobbes, 2007: 11-12). Bu durumun gerçekte yaşanıp yaşanmadığı tam olarak bilinmemekle birlikte anarşi durumunun yaşanılma ihtimali göz önünde bulundurularak insanların düzen kurma fikrinin işleyeceği görülmüştür.

Hobbes'un görüşlerinden yola çıkarak yapılan birçok analizde Leviathan örneğinde olduğu gibi denetleyen, düzenleyen, güvenliği ve adaleti sağlayan üstün bir kurumun olmaması durumunda uluslararası sistemin güvensizlikle dolu olduğu bundan dolayı da sistemin anarşik olduğu varsayılmıştır (Bull, 1981; Donnelly, 2005: 32-33). Literatüre katkı sağlamış birçok araştırmacı Thomas Hobbes'u realizmin kurucularından birisi olarak kabul etmiş ve teoriyi geliştirme çabalarında birçok yerde Hobbes'dan faydalanmışlardır.

Klasik realizmin temellerini atan, felsefesini yansıtan önemli kurucuların eserlerinden anlaşılacağı üzere bu teorinin birçok analizi incelendiğinde en önemli birimin devlet olduğu ve politikaların, varsayımların, görüşlerin devlet nazarında yapıldığı görülmektedir. Örneğin Hobbes'un insan biriminde yaptığı analiz sonucunda insan doğasının kötü olduğu sonucunu, teori devlet biriminde ele aldığı devletin çıkarıcı olduğunu, sürekli rekabet halinde olduğunu ve uluslararası sistemin bu rekabetten dolayı güvensizlik ortamı içinde devam ettiği analizini ortaya koymuştur (Ertoyl, 2019: 4). Sonuç olarak Realist teorinin analizlerinde kullandığı temel birimin devlet olduğu ve bu önemli aktör dışında kalan diğer birimlerin devlet kadar önemli olmadığı kısacası ikincil öneme sahip olduğu vurgusu yapılmıştır (Elias ve Sutch, 2007: 43).

Klasik realizme büyük katkılar sağlamış eserleri incelediğimizde dahi darbelerin ortaya çıkma nedenleri anlaşılammamaktadır. Çünkü devlete verilen önem büyüktür ve siyasetin tamamının devletlerarası ilişkiler bütünü olmasından dolayı darbe konusunun detaylarına inilememektedir. Daha üst merciden bakılmıştır. Ayrıca verilen eserlerde de kısa olaylardan yola çıkarak genellemeler yapılmış ve darbe konusu hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Klasik realizmin uzun yıllar boyunca gelişmesine katkı sağlamış olan bu felsefi temelleri ele alarak Uluslararası İlişkiler bilim dalında Klasik realizmi adeta dünya sahnesinde patlama yaparak ortaya çıkaran Edward Hallett Carr olmuştur. Carr, idealist görüşün oldukça ütopyacı kaldığını öne sürmüş ve I. Dünya Savaşı sonrası yapılan yeniliklerin ve oluşturulmaya çalışan sistemin hatalı olduğunu söyleyerek İdealizme oldukça sert eleştiriler getirmiştir (Arı, 2013: 137-138). Klasik realizmin giderek gelişmesinde en önemli etkiye sahip olanlardan Edward Hallet Carr, yayınlamış olduğu "*Yirmi Yıl Krizi, 1919-1939*" eseriyle klasik realizmin temel argümanlarını da ortaya koymuştur (Telli, 2020: 162). Literatürde çok değerli kabul edilen bu eserde I. Dünya Savaşı ile II. Dünya Savaşı

arasındaki dönem incelenmiş ve idealizm düşüncesinin yanlışlıklarını derinlemesine analiz edilerek, iki savaş arası dönemde korku ve endişenin güç unsurunu etkilemesi sonucu bir savaşın daha patlak verdiğine değinmiş olan Carr, idealizmin bunu engelleyememesini açıkça eleştirmiştir (Viotti ve Kauppi, 1993: 43-44). İdealistlerin bakış açılarındaki yanlışlık savaşın çıkmasına engel olamamış, dünyada var olan durumla değil de var olması istenen duruma odaklanılmış ve doğru analizler yapılmamış olduğundan dolayı idealizmi eleştirerek bu perspektifin yetersiz olduğunu ileri sürmüştür (Bel, 2017: 3).

Ütopycı (Liberal-İdealist) görüşe göre, bireysel çıkarlar üstündür ve bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarların bir arada gerçekleştiği savunulmuştur (Arı, 2013: 152). Carr, bu görüşe karşı ütopycıların toplumun tüm çıkarlarını kendi çıkarlarıyla bağdaştırarak kendilerini öne çıkardıklarını ve kendileri dışındaki herkese bunu kabul ettirdiklerini söylemiş ayrıca bu düşünceyi değiştirerek toplumsal çıkarların gerçekleşmesi için söz konusu kişisel tüm çıkarların feda edilmesi gerektiğini söyleyerek kişinin topluma karşı sadakat bağıyla bağlı olması gerektiğinin de altını çizmiştir (Carr, 1972: 33).

Başta Carr olmak üzere diğer klasik realizm savunucularının analizleri ve eleştirileri ışığında teorinin belli noktalarını anlayabilmekteyiz. Kendisinden önceki teorinin gerçeklikten uzak analizlerini yanlış bulması, çok sert eleştirmesi onu ön plana çıkarmıştır. İdealist-Liberal görüşü ortaya koyanları ütopycılar şeklinde eleştirmesi literatüre bile mâl olmuş ve temelini ne kadar sağlam attığını göstermiştir. Teorik olarak düşünüldüğünde bireysel çıkarlardan öte toplumun çıkarlarını yani ulusal çıkarları ön plana koyması teorinin daha genel kalıplara uyduğunu ve uluslararası arenada daha geniş perspektife hitap ettiğini göstermektedir. Bundan dolayıdır ki klasik realizm analizlerinde temel odak noktası olarak devletleri ele alması bu bakış açısının bir getirisidir ve uluslararası ortamda herhangi bir olayın sonuçlarını devletlerin bakış açılarıyla analiz etmeye çalışmaktadır.

Klasik realizmin daha dar kalıplar içerisinde analiz yapması darbe-dış politika ilişkisinin açıklanmasında eksik kalmaktadır. Askeri kurumların ve lider kadronun çıkarları ve tutumları bakış açısı içine dahil edilmediğinden dolayı analiz düzeyinde darbeden bahsedilmemesine neden olmaktadır. Klasik realizm için devlet çıkarları, uluslararası arenadaki olgular ve tehditlerin ilişkilere yansımaları ön plandayken iç meseleden doğan bunalımların dış politikaya nasıl mâl olduğu görülememektedir.

Klasik realizm, benimsenmiş olan temel unsurlar ışığında uluslararası arenada geçmişte yaşanan durumların ve gelecekte yaşanması muhtemel olayların analizini yapan teori olmaktadır. Bu temel unsurlardan bir tanesi de ‘güç’ kavramıdır. Güç kavramı devletlerin uluslararası arenada bir etki gerçekleştirebilme yeteneği olarak ele alındığında, güç kavramının hayati öneme sahip olduğu bunun yanında çok büyük risklerde taşıdığı görülmektedir. Bir devletle ilgili yapılacak analizin en temel olgularından bir tanesi o devletin somut ve soyut olarak ne kadar güce sahip olduğudur. Kısacası uluslararası ortamda var olan güç dengesinden bahsedildiği zaman bu yöntem kullanılmaktadır.

Klasik realizmin modern anlamda savunuculuğunu üstlenen ve ortaya koyduğu eserleriyle teorinin daha da büyümesini sağlayan en önemli temsilcisi Hans J. Morgenthau olmaktadır. Morgenthau’nun klasik realizme en büyük katkısı, yapılan tüm analizlerin devlet merkezli olmasının yanında güç kavramı ile ele alınıyor olmasıdır (Ertoy, 2019: 5). Morgenthau, gücün tek bir olgu olmadığını kendi içinde de ayrımına tabi olduğunu belirterek kavramın daha derinlemesine analizini yapmıştır. Gücün başlı başına yıkım ve felaket getirmediğini belirten Morgenthau analizinde, devletin sahip olduğu askeri kapasitesinin gücü ile siyasal iktidar gücü şeklinde güç kavramını ikiye ayırmıştır (Morgenthau, 1985: 32-36). Morgenthau askeri gücü, devletin ayakta kalabilmesi yani sınır güvenliğini sağlayarak toprak bütünlüğünü ve haklarını koruyan karşı taraf için caydırıcı bir anlam taşıyan güç konumuna koyarken; siyasi gücü ise bu gücü uygulayan tarafın güce maruz kalan taraf üzerindeki psikolojik baskısı olarak nitelemiştir (Ertoy, 2019: 5-6).

Morgenthau devletin, çıkarlarını korumaya çalışırken mücadele halinde olduğunu ve uluslararası ortamda politik rekabetin güç mücadelesi olduğunu belirtmiştir (Düzgün, 2020; 262). Morgenthau gibi klasik realist olan Schuman da uluslararası arena ki tüm siyasetin başat güç olabilmek için yaşandığını savunmaktadır (Schuman, 1933; 491). Morgentgau modern anlamda Klasik Realizmin en önemli 6 prensini açıklamıştır bunlar (Morgenthau,1970; 2-14):

- 1) Toplum içerisinde yer alan belli başlı kurallar çerçevesinde yaşayan insanlardan yola çıkarak, politikanın da gelişen durumu insanların hayatlarında yer alan gerçekçi kurallarla yönetilmektedir.
- 2) Ülke içerisinde yer alan siyasal zemin güç olarak görülen çıkar kavramının meydana getirdiği bir gerçekliktir.

- 3) Söz konusu çıkar kavramı her koşulda kendine yer bulabilen politikanın somut hâlidir aynı zamanda zaman ve mekân öğelerinden bağımsızdır.
- 4) Devletler dış politika üzerinde gerçekçi durumlar dışında moral öğesinin uygulanmasına imkân sağlamamaktadır.
- 5) Devletin dış politikadaki hareketleri ahlaki öğeler ışığında kontrol edilmemeli.
- 6) Devletlerin attığı adımlar siyasal düzlem içerisinde yer alan kriterlerle değerlendirilmelidir.

Evrensel moral öğelerinin dahil edilmediği analizleri savunan Morgenthau, darbenin ülke içi sosyal ve siyasal etkisini görmemektedir. Darbenin antidemokratik bir yol olduğunu bundan dolayı ahlaki prensiplere uymadığı düşüncesi teori içerisinde yer almamıştır.

Klasik realizm ekolünün vazgeçilmez 6 prensibini orta koyan Morgenthau aynı zamanda insan doğasıyla ilgili de analiz yapmıştır. Dünyada var olan güç mücadelesinin çıkarları gerçekleştirmek üzere yaşandığını ele alan Morgenthau bunun temel sebebini insan doğasının kötü ve çıkarıcı oluşuna bağlamıştır (Arı, 2013; 154). İnsanların doğası gereği kötü veya çıkarıcı oluşu uluslararası ortama yansımış ve güç mücadelesinin sürekli hale gelmesine ortam hazırlamıştır. Bu çıkarıcılıktan dolayı moral/duygu öğeleri her zaman ikinci planda kalmaktadır.

Morgenthau, bir devletin dış politika üretebilmesi için sahip olduğu belli özelliklerin kapasitesinin etkili olduğunu vurgulamıştır. Bu kapasiteleri iki gruba ayıran Morgenthau maddi kapasiteler grubuna *coğrafya, doğal kaynak, endüstriyel kapasite, askeri kapasite ve nüfus* eklemiştir, maddi olmayan gruba ise *ulusak karakter, ulusal moral, hükümet ve diplomasi* kapasitelerini eklemiştir (Arı, 2013: 156).

Klasik realizm; siyasal gerçekçiliği savunan, güç mücadelesini analizlerinden hiçbir şekilde uzaklaştırmayan ayrıca çıkar kavramının altını çizen ve bunları analizlerine eklerken temel odak noktasının devlet olduğunu belirten bir ekoldür. Klasik realizm bu ve bunun daha fazlası olan temel prensipler ışında analizlerini geliştirirken birçok konuda eleştiride almış ama kendisini savunanların sayısı her zaman fazlalığını korumuştur. Uluslararası İlişkiler teorileri içinde her zaman ağırlığını koruyacak olan bu teori birçok olgunun analiz edilmesinde her zaman sağlam argümanlar üretecektir.

Görüldüğü gibi klasik realizm ülke içi parametreleri ve moral öğelerini katmadan analiz yapmaktadır. Konumuz itibariyle darbe-dış politika ilişkisinin kurulabilmesi için ülke içi durumun, ekonomik şartların, kurumların işleyişinin bilinmesi gerektiği için klasik realizm darbe gibi önemli bir unsurun dış politik analizini yapmada eksik kalmaktadır. Ortaya konulan bakış açısı itibariyle gerçekçi ekolün oluşmasında oldukça değerli analizler ve eserlerle katkıda bulunan teori kendisinden önceki anlayışın yürütülmesinde önemli fark yaratmıştır. Ancak herhangi bir ülke içi durumun ele alınmaması analizlerin derinliği açısından yarım kalmaktadır.

Bugüne kadar yaşanmış askeri darbeler ele alındığı zaman birçoğunda o darbe ile sembolik hale gelmiş şahıslar bulunmaktadır. Bu şahısların darbe sonrası ülke liderliğine geldiği de görülmüştür. Eğer liderin bakış açısı darbe sonrası dış politika analizine dahil edilmezse bakış açısı eksik kalacaktır.

2.3.2. Yapısal Realizm: Köken, Temel Unsurlar ve Eleştiriler

Yapısalcı realizm bir diğer ismiyle neorealizm aslında klasik realizmin belli başlı özelliklerini içinde barındırır da birçok konuyu ele alırken bakış açılarındaki farklılıklar oldukça göze çarpmaktadır. Bu teoriyi savunanlar ve geliştirenler de gerçekçi ekol içinde yer almakta ve gerçekçi ekolün yenilikçi bir uzantısı olarak devam etmektedir.

Yapısal realizmin kurucusu olan Kenneth Waltz, yayınlamış olduğu *Theory of International Politics* adlı eserinde gerçekçi ekole bağlı ancak klasik realizmin dışında farklı yaklaşımları ele almış olması yapısal realizmi ortaya çıkarmıştır (Waltz, 1979). Klasik realistlerin uluslararası yapıyı anarşik ortam olarak kabul etmesini Waltz eserinde, bu anarşik olan uluslararası yapının devletlerin üzerinde etkisi olduğunu vurgulamış ve bu etki sonucunda davranışlarda değişiklik gözlemlendiğini de eklemiştir (Arı: 2013, 157). Waltz eserinde farklı politik sistemlere ve değişik ideolojik kökenlere sahip olan hükümetlerin aynı davranışları ve stratejik hamleleri yaptığını açıklamış ve bunun sebebinin uluslararası yapıdan kaynaklandığının altını çizmiştir (Linklater, 1995: 242).

Waltz'ın bakış açısında aynı sisteme veya kökene sahip olan yerlerdeki işleyişin aynı olacağıydı ancak darbenin gerçekleşmesi aynı sisteme bakılmaksızın yaşanmaktadır. Bir

Latin Amerika ülkesinde darbe yaşanırken aynı bölge üzerindeki başka bir ülkede darbe olmayabilir. Aynı şekilde bir bölge üzerinde yaşanan darbenin komşu ülkede yaşanılma olasılığı aynı değildir. Bundan dolayı teori bize doğru analizi sunmamaktadır.

Waltz'dan önce de yapısal realizm hakkında görüşler ortaya koyan araştırmacılar olmuştur ancak tüm bu analizleri ele alarak elle tutulur, kapsamlı hale getiren kişi Waltz olmuştur (Gözen, 2014: 172). Yapısal realizmin ortaya çıkışı birçok kişi tarafından, Kenneth Waltz sayesinde klasik realizmin görünmeden gelişimi olarak yorumlanmıştır (Wohlforth, 2011: 500-501). Bunun en belirgin örneklerinden bir tanesi klasik realizmdeki devlet algısının Waltz tarafından reddedilmediği aksine devletin çıkarımı korumak için mücadele ettiği ve sonuçta hayatta kalmaya çalışan bir yapı olduğunu vurgulaması yapılan yorumları kanıtlar niteliktedir (Waltz, 1996: 54).

Klasik realizmde olduğu gibi yapısal realizm de devleti analizlerinin merkezine koymuştur ancak teorinin bu konuda getirdiği yenilik ise; sistem içinde var olan yapıların tek bir aktörle açıklanamayacağı oluşudur kısacası sistemin en önemli aktörü devlettir ama tek aktörü devlet değildir analiziyle farklılıklarını ortaya koymaktadırlar (Waltz, 1979: 93).

Yapısal realizme ait devlet analizinde görüldüğü yapı içerisinde her devlete tek tek odaklanılmamaktadır. Devlet odaklı analizlerin odak noktası olarak küçük güçlerin ne yaptığını bakılmaksızın tamamen büyük güçlere odaklanıyor olmasıdır (Götz, 2016: 301). Yapısal realistler, küçük veya orta sınıf güçler olarak tanımlanan ülkelerle ilgili olarak herhangi bir savaşta, krizde, bunalımda vb. olay yaşandığı zaman büyük güçlere entegre olup hayatta kalma politikası izleyeceklerini savunmuş ve Soğuk Savaş zamanı kutuplaşma etkisi altındaki ülkeleri de örnek göstermişlerdir (Waltz, 1987: 19-20). İşte bundan dolayıdır ki neorealizm, tek ve en önemli olgunun devlet olmadığını analizlerinde sistem ve yapı üzerine çokça bahsettikleri görülmektedir. Neorealizmin analizlerinde sistemi ön planda tutması ve her devlete tek tek odaklanmaması, teorinin darbe-dış politika ilişkisini açıklamada yetersiz kalmasına sebep olmaktadır.

Morgenthau, klasik realizm için önemli olan 6 temel ilkeyi ortaya koymuştur, Waltz'a göre bu 6 ilke devletlerin davranışlarını, karşılıklı ilişkilerini ve en önemlisi dış politikalarını belirledikleri bir çerçeveye sunmuş ve bunun sonucu olarak klasik realizmin tümevarımcı yöntemine sahip olduğunun altını çizmiştir, işte bu noktada yapısal realizmin yapı kavramına verdiği önemle birim düzeydeki meseleleri ayrı ayrı ele alıyor olması bu

teoriyi tümdengelimci hale getirmektedir (Waltz, 1992: 33). Waltz'a göre, klasik realistlerin araştırmalarında birim d zel olarak kabul ettikleri devlet ile ilgili çalışmalara neorealizmin eklediği yapı kavramı ile uluslararası politika anlaşılabilir ve açıklanabilmektedir (Waltz, 1992: 34). Klasik realistlerin yarım bıraktığı açıklamaları yapısal realizm tamamlayarak başarılı olmuştur.

Yapısal realizm g  kavramına bakış açısıyla da klasik realizmden ayrılmaktadır. Klasik realist savucularından özellikle Morgenthau insan doğasının kötü oluşu sonucunda sürekli g  peşinde koştuğunu, gücün bir amaç olduğunun altını çizmiştir, ancak bu noktada yapısal realistler gücün gerektiği zaman gerektiği durumlarda kullanılmasını öngörmüş ve gücü amaç değil araç olarak nitelendirmiştir (Waltz, 1992: 36). Neorealizme göre daha önemli olan, “*Olağanıst  durumlarda devletlerin nihai endişesi ‘g c’ değil ‘güvenlik’ tir.*” (Arı, 2013: 160) sözüyle güvenliğin önemini belirtmektedir.

Genel olarak klasik realizm ile yapısal realizm arasındaki farkları sayacak olursak (Arı, 2013: 161-164):

- 1) Klasik realizm çıkar olgusu üzerinde durarak devletlerin g c mücadelesine önem verirken, neorealizm geniş pencereden bakarak uluslararası arenadaki anarşi ögesini işlemektedir.
- 2) Neorealizm dış politikanın sebep ve sonuçlarını anarşi ögesi işığında inceleyerek izah etmektedir.
- 3) Moral olgusunun politika dışında tutulduğu klasik realizme nazaran neorealizm keskin bir Şekilde bu dinamiklerden arındığını ifade etmemektedir.
- 4) Neorealizm analizlerini daha üst noktadan yaptığı için krizleri yapı ve sistem noktasında değerlendirmektedir. Bundan dolayı insan doğası bakış açısından ayrılmaktadır.
- 5) Neorealizm anarşi kavramı vurgusuyla devletlerin hareket kabiliyetini aıkladarken, klasik realizm asıl amacın diğer devletlerden daha g c l  olmak olduğunu vurgulamaktadır. Böylelikle egemenlik anlayışında farklılıklar çıkmaktadır.
- 6) Klasik realizme göre daha geniş perspektife sahip olan neorealizm analizlerinde sınama olasılığını da ekleyerek klasik realizme karşı tepki doğurmuştur.

Yapısal realizm, uluslararası ilişkileri analiz etmeye çalışırken birim düzeydeki yapıları ele alır ve anarşi ortamındaki baskıları hesaba katmaya çalışmıştır. İşte tam bu noktada güce ne kadar ve nerede ihtiyaç olduğu sorunu ortaya çıkmıştır. Devletler tehdit unsuru olsa bile gücünü sürekli arttırmalı mı? Yoksa güvenliğini sağlayacak şekilde güce mi sahip olmalı? Güç kavramıyla ilgili bu çelişkiden dolayı yapısal realizm, savunmacı realizm ve saldırgan realizm olmak üzere iki ayrı kola ayrılmıştır (Düzgün, 2020: 270-271).

Savunmacı realizm, yapısal realizmin temel argümanlarını kabul etmekle birlikte başlıca farklılıklar da barındırmaktadır. Bu bakış açısına göre devletin kendini koruması, savunması oldukça önemlidir çünkü sistem anarşiktir ve bu anarşik düzen devletleri tehdit etmektedir. Savunmacı realizmin temel savı, devletler hayatta kalabilecek düzeyde hatta gelişimini tamamlayacak oranda güce sahip olmalı demidir ancak buradaki hassas nokta egemen güç olma peşinde koşmadan yeterli seviye güce sahip olma arzusu olduğu belirtilmiştir (Waltz, 2008: 79).

Savunmacı realizm bakış açısı ile olaylara yaklaşıldığı zaman ilk olarak düşünülen Stephan Walt'ın 'Tehdit Dengesi' teorisi olmaktadır (Walt, 1985). Walt'a göre coğrafi yakınlık, niyet, savunma-saldırı tutumu, mutlak güç gibi unsurlar tehdit algısının ortaya çıkmasında rol oynamakta ve devletin kendini savunması için davranışlarında farklı yollar aramasına sebep olmaktadır (Arı, 2013: 168). Bunun gibi daha birçok faktör güvenlik ikilemi yarattığı için tehdit unsurlarını doğurmaktadır. Bu noktada Savunmacı Realizme göre sürekli güç arttırılarak savunma olmayacağı aksine tehdit algısının büyüyeceğine dikkat çekmiştir.

Yapısal realizmin diğer kolu olan saldırgan realizm ise savunmacı realizmin tamamen zıttı durumundadır. Savunmacı realizmin yeterli düzeyde sahip olunması gereken gücü, saldırgan realizm maksimuma çıkarmayı hedeflemektedir. Saldırgan realizme göre sistemin anarşik oluşu devletlerin güvenliğini zedelemekte, güvenliğin sağlanabilmesinin tek yolu ise gücü sürekli olarak arttırarak hegemon güç olunmasıyla sağlanacağı öngörülmektedir (Pirinççi, 2013: 48). Kısacası bu güvensizlik ortamının devletleri saldırganlaştırdığını ve en güçlü olmadıkça ayakta kalınamayacağını savunmuşlardır.

Burada da görüldüğü gibi devletlerin tehdit unsuru oluşturması ve dengeleri bozmasının, darbe-dış politika ilişkisine katkı sunacak noktası bulunmamaktadır. Darbelerin iç mesele ile ortaya çıktığı durumu, saldırgan realizmde ele alınmayarak daha geniş pencereden bakılmış ve analizin detaylarına inilmemiştir. Darbe-dış politika ilişkisinin

analiz edilebilmesi için detaylara ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan dolayı darbeye daha kapsamlı bir pencereden yaklaşılmalıdır.

Bu teoriye John Mearsheimer, *Büyük Güç Politikalarının Stratejisi* adlı eseriyle öncülük etmiştir (Arı, 2013: 169). Mearsheimer'in düşüncesi aslında klasik realizm savunucusu olan Morgenthau'nun düşüncesine yakındır. Gücün maksimum düzeyde tutulması, saldırgan tutumun benimsenmesi gibi ortaklıklar vardır, tek fark ise Mearsheimer'in güvenlik meselesini ele almış olmasıdır bundan dolayı yapısalcı realizmin içinde yer almaktadır.

Mearsheimer, saldırgan realizmin beş temel unsurunu ortaya koymuştur, bunlar (Snyder, 2002: 153; Behr ve Healt, 2009; 335):

- 1) İnsan doğası ve devletlerin yapısından daha üst nokta olan uluslararası arenadaki sistemin kendisi anarşik yapıdadır.
- 2) Güç mücadelesi yaşanırken sert askeri tepkilerde bulunan büyük güçler olumsuz sonuçlara neden olabilir
- 3) Bir devlet başka bir devletin amacını veya hedefini tam olarak bilemez.
- 4) Devletler her zaman ayakta kalabilme amacına sahiptir.
- 5) Devlet ölçülü ve hesaplı bir aktördür.

Yapısal realizmin özü itibariyle analizlerinde yapı ve sisteme odaklanması ve moral öğelerinden pek fazla söz etmiyor oluşundan dolayı darbe-dış politika ilişkisi analizinin yapılmasına elverişli olamamaktadır. Sistemin girdilerini ve çıktılarını inceleyen, daha geniş perspektiften olaylara bakmaya çalışan teori ülke içi yaşanan anlık ve büyük bir olayın derinlemesine analiz edilmesinde yetersiz kalacaktır.

Devletlerin güvenliklerini sağlamaya çalışması veya güçlerini arttırmaya çalışması gibi temel hedeflere sahip olmasından dolayı geçmişte yaşanan dünya savaşlarının veya bunalımlı alanların neden sonuç ilişkisi bağlamında analiz edilmesinde yapısal realizm daha somut sonuçlara ulaşabilmektedir. Konumuz itibariyle bir darbe sonucunda meydana gelen çıktıların dış politikaya yansımaları ele alacak olmamızdan dolayı yapısal realizm bakış açısının yapı ve sistem odaklı oluşu bu teorinin tercih edilmemesine sevk etmiştir. Darbe

gibi hızlı ve yıkıcı bir olayda devletlerin hem iç hem de dış politikalarının tek tek ele alınması gerektiği için yapısal realizm eksik kalmaktadır.

2.3.3. Neoklasik Realizm: Kökeni ve Getirdiği Yenilikler

Realist ekol içerisinde yer alan, getirdiği yeniliklerle birlikte farklı bir bakış açısına sahip olan neoklasik realizm günümüz şartlarına ulaşana kadar birkaç farklı isimle anılmıştır. Bunlar; Stephen G. Brooks'un *Post-Klasik Realizm* (Brooks, 1997), Randall L. Schweller'in *Yeni Geleneksel Realizm* (Schweller, 2004) şeklinde olmuştur. Neoklasik realizm şeklinde ilk kez kullanılmaya başlanması ise Gideon Rose'nın 1998 yılında kaleme aldığı makalesi ile gerçekleşmiştir (Rose, 1998).

Neoklasik realizmin kökenine dair farklı açıklamalar bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bu teorinin yapısal realizmin devamını yansıttığının öne sürülmesidir. Bu iddiayı savunanlardan Elena Kropatcheva, savunmacı realizm yazarlarından Willam C. Wohlforth ve Jack L. Snyder'in uluslararası sistemdeki yapı kavramına ek olarak neoklasik realizmin içinde yer alan iç faktörleri de ele almış olmalarından dolayı bu teorinin yapısal realizmin devamı olduğunu belirtmesinde rol oynamıştır (Tsygankov, 2018: 44-47). Bu analize göre savunmacı realizm, klasik realizmin öncüsü olduğu yani Waltz'ın teorisinin neoklasik realizme öncü olduğu savunulmaktadır.

Neoklasik realizmin kökenine dair ikinci açıklama ise saldırgan realizmin bu teoriye öncü olduğu noktasındadır. Bu kökeni savunanlardan Elias Götz, Rusya ile Ukrayna arasında geçen gergin dönemlerden birini analiz ederken Mearsheimer'in teorisini kullanmış ancak bu analizde Mearsheimer'in yanında neoklasik realizme ait olan iç faktörlerin de etkili olduğunu söylemiş ve sonuç olarak Mearsheimer'in saldırgan realizminin, neoklasik realizmden daha geniş ölçekli olduğunu, bu teoriyi kapsadığını kısacası neoklasik realizmin bu teorinin uzantısı olduğunu belirtmiştir (Götz, 2016: 301). Bu bakış açısına göre Mearsheimer'in neoklasik realist olduğu varsayımı çıkmakta ve eğer öyle olsaydı eserlerinde iç faktörlere değinmesi gerektiği yorumu çıkmaktadır, ancak bu durum gerçekleşmemiştir.

Neoklasik realizmin oraya çıkışının yapısal realizme eleştiri olarak gerçekleştiği görüşünü savunanlar da mevcuttur. Bu görüşün en önemli savunucularından ve neoklasik

realizmin de başta gelen savunucularından olan Schweller'e göre, yapısal realizm tüm analizlerinde yapması gerekeni yapmış, açıklaması gerekeni açıklamış ve artık kenara çekilmiştir, neoklasik realizm konulara farklı çerçeveden baktığı için bu teorinin devamı değil realist ekolü yenileyen ve geliştiren bir teori olma özelliği taşımaktadır şeklinde açıklama getirmiştir (Colin Elman ve Mariam F. Elman: 2003, 311).

Neoklasik realizmin kökenine dair bir başka yaklaşım ise, bu teorinin Morgenthau ile geliştiği ve onun devamı olduğu şeklindedir (Williams, 2007: 137). Neoklasik realizmin şu anda en önemli temsilcilerinden olan Ripsman, Taliaferro ve Lobell, teorinin Moergenthau'dan çok etkilendiğini bunun sebebi olarak Morgenthau'nun ortaya koyduğu altı ilke içerisinde 'Lidere' yani iç faktöre vurgu yapmış olması etkili olmuştur (Ripsman vd., 2016: 5-6). Bunlara ek olarak Morgenthau'nun güç dengesi analizinde devletin sahip olduğu diplomatik faaliyetlerin kapasitesi ve yöneticinin bilgeliği ile şekilleneceğini eklemiş olması neoklasik realizmin Morgenthau'ya daha yakın durmasını sağlamıştır (Williams, 2007: 138).

Kimi yazarların savunmacı realizme yakın duruşu kimi yazarların saldırgan realizme yakın duruşu daha farklı savunucuların ise tamamen eleştirel bakış açısına sahip olduğunu tespit etmek mümkündür. Ancak bunlardan hiçbirinde Morgenthau'nun iç faktörlere özellikle lider faktörüne yaptığı atıf sonucu neoklasik realizmin başlangıç noktasının analizinde yeterli olduğu görülmemiştir. Buradan yola çıkarak neoklasik realizmin öncüsünün Morgenthau olduğu saptanmış ancak teorinin Morgenthau'nun görüşlerini tamamen kabul etmediği, daha çağdaştırılmış şekilde analiz ettiği anlaşılmıştır.

Neoklasik realizmin, realist ekol içerisinde yaptığı eleştirilerden bütünü temsil edilmediği yönünde Rose, detaylara inilmesi için parçadan-bütüne anlayışının hâkim olması gerektiğini vurgulamış aynı zamanda sistemin dayattığı baskı ve kaosun analizlerde yüzeysel kaldığını belirtmiştir (Ertay, 2019: 11). Rose, yapılan dış politika analizlerinin eksikliğinden bahsederek parçaların bütünü temsil etmediğini yani detaylar olmadan büyük resmin eksik kaldığı yönünde tutumu olmuştur.

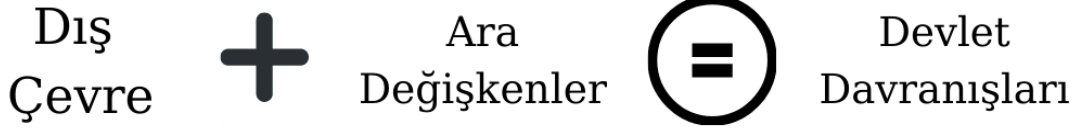
Rose'un analizinde de belirttiği üzere sistemsal açıklamalar detaylara ulaşmayı pek mümkün kılmamaktadır. Devletin davranışlarını analiz ederken bu detaylar oldukça önemli olmaktadır. İşte bu konuda neoklasik realizm kendine has bir yaklaşım benimsemiştir. Neoklasik realizm adeta bir bütünü parçalarını detaylı olarak ele alırken çıkacak sonucun

daha elle tutulur olmasını sağlamaktadır. Neoklasik realizme göre, öncelikle sistemin dayattığı risk faktörleri, sınırlamalar ve dayatmalar incelenir, daha sonra sistemin ortaya koyduğu bu faktörlerin aktörler üzerindeki etkileri detaylı olarak incelenmeye çalışılır ve sonuç olarak devletlerin davranışlarında detayların önemine vurgu yapılırken bir nedensellik bağı da kurulmuş olur (Ertoy, 2019: 12).

Neoklasik realizm detayları inceleyen, derinlemesine analiz yapma olanağı tanıyan bir teori olduğu için darbe gibi özel ve detay isteyen konu üzerinde analiz yapılmasına olanak sağlamaktadır. İç meselelerin konu üzerindeki detaylarına kadar değinilmesi gerektiği için darbe-dış politika analizlerinde daha sağlam sonuçlara ulaşmayı kolaylaştırmıştır. Özellikle daha üst perdeden veya genel hatlara değil detaylara inen teori darbenin analizinde daha sağlıklı olacaktır.

Gerçekçi ekol içerisinde sadece devlete odaklanması veya sistemsel faktörlerin göz önünde bulundurulması dış politika analizlerinin kapsamlı olmamasına neden olmuştur. Devletlerarası ilişkilerin anlaşılabilmesi, uluslararası arenada atılan adımların hesaba katılabilmesi ve en önemlisi devletlerin içerisinde meydana gelen gelişmelerin nasıl dış politikasına etki ettiğinin sorgulanabilmesi gerekmektedir. Bu noktada neoklasik realist ekol içerisinde yer alanların kapsamlı analizler yapılması gerektiği noktasındaki görüşleri ve getirdiği yeniliklerle birlikte önemli farklılıklar görülmeye başlanmıştır (Colin Elman ve Mariam F. Elman: 2003, 311).

Neoklasik realizm yazarlarının dış politika analizlerinde yer verdiği iç gelişmeler daha makul ve kapsamlı analizlerin şekillenmesine olanak sağlamıştır. Bir darbe örneğinin neoklasik realist analiz formatına uygun değerlendirilmesi; darbe içerisinde yer alan, etkilenen, karşı koyan veya değişime uğrayan neredeyse tüm faktörlerin anlaşılmasına imkân sağlamaktadır. Bu bakış açısıyla birlikte devlet içerisinde yaşanan gelişmelerin yani teorinin ortaya koyduğu analiz yöntemiyle ara değişkenlerin dış faktörlerle birlikte kullanılması kısacası nedensellik bağının doğru kurulmasıyla darbe öncesi ve sonrası gelişmelerin makul bir zeminde anlaşılmasına fırsat vermektedir.

ŞEKİL 2: Neoklasik realizmin nedensellik bağı.

Kaynak: Meibauer, G. (2018, 4 Aralık). Rethinking Neoklasical Realism- Workshop at LSE. *LSE*, Erişim: 26 Mayıs 2021, <https://blogs.lse.ac.uk/internationalrelations/2018/12/04/rethinking-neoclassical-realism-workshop-at-lse/>.

Gerçekçi ekol içerisinde sadece devlete odaklanılması veya sistemsel faktörlerin göz önünde bulundurulması dış politika analizlerinin kapsamlı olmamasına neden olmuştur. Devletlerarası ilişkilerin anlaşılabilmesi, uluslararası arenada atılan adımların hesaba katılabilmesi ve en önemlisi devletlerin içerisinde meydana gelen gelişmelerin nasıl dış politikasına etki ettiğinin sorgulanabilmesi gerekmektedir.

Neoklasik realizmin bakış açısı olarak daha detaycı ve farklı olduğu görülmektedir. Ancak teorinin gerçekçi ekol içinde yer aldığı unutulmamalıdır. Örneğin diğer realist ekol teorilerinde var olan anarşi kavramı neoklasik realizm içinde geçerlidir ve devletlerin ilişkilerini etkilediğini kabul etmektedir, bu örneği veren günümüz neoklasik realist savunucuları teorinin asla gerçekçi ekolden ayrılmayacağını söyleyerek neoklasik Realizmin ortaya koyduğu sonuçların gerçekçi ekolün elle tutulur, mantığa uygun açıklamaları olarak görmektedir (Ripsman vd., 2016: 16). Neoklasik realizmin, realist ekol içinde yer aldığı bir başka somut örneği ise; devletler arasında var olan gücü artırma ve güvenliği sağlama mücadelesinin kabul edilmiş olmasıdır (Lobell vd., 2009: 4). Kısacası neoklasik realizmin, gerçekçi ekole bağlı olduğu, klasik realizm ve yapısal realizmin bazı temel unsurlarını taşıdığı ancak bu temel unsurları analizlerine dahil ederken daha detaylı ve nedensellik bağı içinde incelediği görülmekte ve en önemlisi gerçekçi ekolün günümüz şartlarına uygun daha modern analizleri ortaya koyan üyesi olduğu anlaşılmaktadır.

Neoklasik realizmde var olan anarşi algısına değinecek olursak, uluslararası ortamda devletlerin çıkarlarını zedeleyen bir durum olarak kabul görmekte ve klasik realizmin sahip olduğu bakış açısı şeklinde düşünülmektedir (Lobell vd., 2009: 7). Anarşinin etkilerini inceleyen analizlerde daha kapsamlı olması vurgusu yapılmaktadır.

Neoklasik realizmin, klasik realizmin ve yapısal realizmin bazı temel unsurlarına sahip olduğu görülmektedir. Gerçekçi ekole getirdiği yeniliklerden bahsedecek olursak öncelikle teorinin realist bakış açısında var olmayan kavramları ekole dahil edilmiştir. Teoride iç faktörler veya ara değişkenler olarak adlandırılan bu etkenler sırasıyla; “*Liderin Algısı, Kültür-Tarih-Dil-Din Öğeleri, Devlet-Halk Bağı, Ülke İçi Kurumların İşleyişi*” dir. (Ripsman vd., 2016: 58). Bu faktörler sayesinde neoklasik realizm uzun soluklu olguların analiz edilmesinde daha detaylı incelemeler sunmakta ve kısa süre içinde var olan olayları incelemede daha doğru sonuçlara ulaşabilmektedir.

Gerçekçi ekole getirilen bu yenilikler ile konumuz itibariyle analiz yapmak daha somut verilere ulaşmayı sağlayacaktır. Darbenin sebeplerini, sonuçlarını ve iç statüyü incelememiz için ara değişkenlere ihtiyaç duymaktayız.

Neoklasik realizmin dört faktöründen ilki olan liderin algısı Morgenthau’dan beri gerçekçi ekolde söz konusu olmuştur. Devletin hem iç politikada hem de dış politikada karar alırken liderin sahip olduğu bakış açısının kararı etkilediğini öne süren teori bu değişkenin sonuçlar üzerinde büyük etkisi olduğunun altını çizmektedir. Neoklasik realizme göre liderin uluslararası ortamı algılayışı ve yönelimi alınacak kararlar üstünde oldukça etkili olmaktadır (Kiraz, 2018: 431). Analizlerine bu önemli detayı ekleyen teori özellikle dış politika incelemesinde daha doğru sonuçlara ulaşabilmektedir.

İkinci ara değişken olan stratejik olarak kültür-tarih-din-dil öğeleri, ülkenin coğrafi konumu, demokrasi ve siyasi kapasitesi, gelenekleri, kültürel mirası, dini öğeler veya semboller gibi daha birçok etkenin oluşturduğu ara değişkendir (Lentis, 2014: 172-173). Neoklasik realizme göre stratejik kültürel öğeler ile liderin algısı değişkenleri birbirini oldukça etkileyebilmekte ve özellikle dış politika kararları üzerinde değişiklik yaratabilmektedir (Ertoý, 2019: 17). Bu ara değişken ile liderlerin aldığı kararların arka planda nedeni anlaşılabilir.

Neoklasik realizmin analizlerine dahil ettiği üçüncü ara değişken olan devlet-halk bağı; uluslararası sistemin dayattığı krizlere karşı devletin halkla birlikte karşı koyması bu bağı ifade etmektedir (Yeşilyurt, 2017: 120). Neoklasik realizmin analizlerine dahil ettiği bu dinamik sayesinde devletin, toplumun farklı kesimleriyle ne tür ilişkiye sahip olduğunu göstermesi iç dengelerin ele alınmasında önemli katkı sağlamaktadır.

Neoklasik realizmin ara faktörlerin sonucusu olan ülke içi kurumlar, devletin iç politikasının alınan kararlar üzerindeki etkisi olarak dahil edilmiştir. Bu faktör ile alınan kararın iç hukukta sorgulanabilir olduğu ve yine arka planda nedenlerinin analiz edildiği görülmektedir. Dört ara değişkenin de birbirini etkilediği özellikle iç faktörlerin etkilendiği görülmektedir.

Tüm ara değişkenlerin darbe-dış politika ilişkisinin analizinde kullanılması ile genel hatları değil, tüm sebep ve sonuçlarıyla ortaya koyacağımız bir bütünlük meydana gelmektedir. İç meselelerin ülke içi bir konuyla ilgili analize dahil edilmemesi, konunun içi boş bir şekilde havada kalmasına neden olacaktır. Ancak neoklasik realizm tüm yenilikleriyle darbenin sebeplerini, sonuçlarını ve bu etkilerin dış politikadaki değişimleri üzerindeki aksiyonunu gözler önüne serecektir.

Neoklasik realizmin, realist ekole getirdiği bir başka yenilik ise birliktelik ögesini analizlerine katmış olmasıdır. Birliktelik ögesinin ortaya çıkışı; yapısal realist olan Waltz'ın analizleri sonucunda uluslararası sistemin analiz edilebilmesi için iç ve dış politikanın birbirinden ayrılması gerektiğini belirtmiştir (Waltz, 1996: 57). Bunun üzerine neoklasik realist olan Schweller, Waltz'ın bu analizine karşı çıkmış hem iç politikanın hem de dış politikanın analizlerde birlikte kullanılması gerektiğini savunmuş ve devletlerarası ilişkilerin, dış politikanın analiz edilmesinde iç politikanın da önemli olduğunu belirtmiştir (Colin Elman ve Mariam F. Elman: 2003, 316-317).

Tüm yeniliklerin özeti olarak neoklasik realizmde; yapısal realizm bakış açısının klasik realizm süzgecinden geçirilmesi sonucunda daha çağdaştırılmış ve iki yaklaşımın da iç içe geçmiş hali olarak birliktelik ögesinin önemini tekrardan görmekteyiz. Neoklasik realizm daha yenilikçi, daha modern ve daha detaylı analiz imkânı sunmaktadır. Bundan dolayı darbe-dış politika ilişkisinin analiz edilmesinde en somut verilere neoklasik realizm ile ulaşılabileceği düşünülerek konumuzun bakış açısını en doğru yansıtacağından dolayı çalışmamızda bu teori tercih edilmiştir.

Darbe-dış politika ilişkisini gerçek bir dış politika teorisi ile ele almak zorundayız. Çünkü iç kaosun dış meseleleri etkileme sürecini ancak detaylara inebilen ve analizine iç değişkenleri katabilen bir teori aydınlatabilir. Özellikle darbe ile devrilen liderin hangi düşünce yapısında olduğunu, hangi hâl ve tutum içinde olduğunu darbe-dış politika analizi içine dahil etmezsek, darbenin sebeplerini anlayamayız. Diğer yandan darbe sonrası liderliği

devralan grubun tutumunu incelemesek darbenin sonuçlarını analiz edemeyiz. Bu ve diğer ara değişkenler ile neoklasik realizm bizlere darbe-dış politika ilişkisini en doğru yansıttacak teori olmaktadır.

2.4. Neoklasik Realizm ve Dış Politika

Gerçekçi perspektif ailesi içerisinde yer alan neoklasik realizm, diğer teorilere oranla dış politikayı açıklamada daha detaycı ve anlaşılır olması sebebiyle analizlerine başvuru bir teori olmaktadır. Neoklasik realizm içerisinde yer alan içsel faktörler devletlerin dış politikalarında oluşan farklılıkları analiz etmede oldukça önem arz etmektedir. Bu konu üzerinde ortaya çıkan sorun devletlerin neden farklı dış politikalar izlediği olmuştur. Yapısalcı realizmin indirgemeci karşıtlığı, neoklasik realizmin konuya daha farklı bakmasına sebep olmuş ve içsel tercihlerin üzerinde durulması gerektiğini eklemiştir. Kısacası neoklasik realizmin analizlerinde dış faktörlere ek olarak iç faktörleri de ele alıyor olması bu teorinin daha doğru ve detaylı sonuçlara ulaşacağını belirtmiş ayrıca dış politika analizinde daha açıklayıcı teori olduğunu göstermiştir.

Neoklasik realizm ile dış politika arasında doğrudan bağ olduğunu da ekleyebiliriz. Çünkü teori özü gereği açıklamaya çalıştığı tüm politikaları, davranışları veya olguları içsel nedenlerden ötürü dışsal sebeplerini ortaya çıkarma gayreti üzerinde çalışmaktadır. Teorinin analizlerinde kullandığı stratejik kültür ve liderin algısı değişkenleri doğrudan dış politikadaki farklılıkları ortaya çıkaran unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Bundan dolayı neoklasik realizm yapmış olduğu analizlerle dış politika teorisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Neoklasik realizmin dış politikayı açıklama konusunda kendinden önceki teorilerden farkı ise; benzer dış politik sorunların birbirinden farklı içsel meseleleri harekete geçirdiğini analiz düzeyinde ele alması ekol içerisinde yeniliklerin yaşanmasına sebep olmuştur (Arı: 2013, 174). Bu bağlamda Klasik Realizmin eksik kaldığı, Savunmacı ve Saldırgan Realizmin analizlerinde farklılıkları ortaya koyamadığı görülmüştür.

Neoklasik realizmin analizlerinde kullanmış olduğu farklı değişkenler ile realist aile içerisinde birçok konuda alternatif politikalar üretebilir hale gelmiştir. Analizlerine katmış

olduğu bu yeniliklerle özellikle dış politikanın analizi konusunda daha yapıcı teori olduğunu göstermiştir. Neoklasik realizmin ortaya çıktığı dönemde var olan koşullara bakacak olursak, Waltz'ın ortaya koyduğu bakış açısının egemen olduğunu ve birçok kişi tarafından da savunulduğu görülmüştür. Ancak yapısal realizmin dış politika analizinde eksik kaldığı noktalar ise; sadece süreklilik içindeki olguları açıklıyor olması ve herhangi bir yeniliğin teori içinde altyapısal olarak yetersiz kaldığı neoklasik realizm tarafından ortaya konmuştur (Wohlforth: 1995, 92-93).

Yapısal realizmin dış politika konusunda eleştirilmesinin en çarpıcı örneği olarak Sovyetler Birliği'nin yıkılışı olarak ele alınmıştır. Bu konuda Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde kendini toparlamak adına ortaya koyduğu politikaların etkisiz kalması ve Doğu Almanya ile Batı Almanya'nın birleşmesine somut bir tepki verememiş olması Waltz'ın birey ve devlet bakış açısındaki sistem anlayışı sınırının dışında kalmış ve büyük eleştiri almıştır (Kiraz: 2018, 420). Yapısal realizmin tüm gerçeklikten uzak kalmasıyla birlikte neoklasik realizmin ağırlığını koymaya başladığı görülmüştür. Rose'm belirttiği gibi; "*Waltz'un yapısal realizmi ise devletlerin birbirleriyle olan etkileşimlerinin ortaya çıkardığı sonuçları açıklamaktadır ve bu niteliği ile uluslararası politika kuramıdır.*" (Rose: 1998, 308-309). Yapısal realizmin dış politikada yaşananlara karşı analizlerindeki yetersizliği, neoklasik realizmin getirdiği yeniliklerle kapatılarak bir analiz modeli ortaya koymuştur.

Dış politika analizlerindeki farklılıklarla ilgili bir başka örnek ise; karşılıklı bağımlılığın savaşların ve bunalımların önüne geçeceğini savunan teoriler Çin ve Tayvan arasında yaşanan bunalımın açıklamasında yetersiz kalmıştır. Neoklasik realizm karşılıklı bağımlılığın artışıyla rekabetin ve sorunların artacağına işaret ederek, bu gerginliğin asıl sebebinin içsel bakış açılarından kaynaklandığını eklemiş, bu sorunun çözümünde karşılıklı bağımlılığın eksik kaldığını belirtmiştir (Arı: 2013, 175).

Bir başka fark ise sadece iç faktörlere odaklanan teorilerin analizlerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin bir iç faktör olan işçi sınıfının tüm gücünü uluslararası ortamda arttırması gerektiği analizini yapan Marksist teori sadece tek bir iç faktör sonucunda dış politika üretmiştir ancak bu noktada da dış ortam hesaba katılmamış ve analizin tek yönlü kaldığı görülmüştür (Arı: 2013, 175-176). Sonuç olarak hem iç hem de dış faktörleri dış

politika analizinde kullanan neoklasik realizm daha doğru ve somut analizler üretebilmektedir.

Neoklasik realizm, uluslararası arenanın getirilerinin devletin iç faktörlerindeki değişiklikler ile birlikte dış politika üzerindeki etkisine değinmiştir. Kiraz'ın yorumuna göre; *“Bu yaklaşımdan hareketle devletlerin dış politikalarını açıklama amacıyla formüle edilen neoklasik realizme göre dış politika bağımlı değişken olarak kabul edilmekte ve devlet davranışları bu bakış açısından ele alınmaktadır.”* (Kiraz: 2018, 422). Neoklasik realizm devletin dış politikasını bağımlı değişken olarak kabul etmiş ve devletin politikaları sonucunda ortaya koyduğu çıktılara değinmiştir (Lobel vd., 2009: 19).

Dış politikanın bağımlı değişken olarak kabul edilmesi Taliaferro'ya göre; *“...bağımlı değişkenin devletlerin izleyeceği stratejilerin tipleri ve yoğunluğu hususundaki benzetme (emulation), yenileme (innovation) ya da mevcut stratejiyi koruma şekillerinde çeşitli varyasyonlar olduğunu belirtmektedir”* (Taliaferro vd., 2009: 213).

Farklı varyasyonlar ile neoklasik realizmin sahip olduğu bakış açısı sayesinde ister planlı ister plansız anlık dış politika değişimlerini analiz etmede daha avantajlı konumda olmasını sağlamaktadır. Ayrıca neoklasik realizm analizlerinde kullandığı değişkenler sayesinde konunun çok boyutlu analiz edilmesine elverişlidir.

Tez konumuzun bir darbe girişimi sonrası Türk Dış Politikasının analizi olmasından dolayı, içsel faktörlerin ele alınması ve bu faktörler sonucunda ortaya çıkan gelişmelerin dış politikaya nasıl yansdığı analizinin yapılabilmesi için neoklasik realizmin doğru tercih olduğu tekrar görülmüştür. Ülke içinde yaşanan darbe girişimi gibi özel ve acı bir durumun dış politikaya nasıl etki edeceğinin anlaşılması için neoklasik realizmin analiz yöntemleri kullanılmalıdır.

2.5. Dünyadan Darbe Örnekleri ve Dış Politika

Dünya tarihi boyunca ilk medeniyetlerden başlayarak yeni şehir devletlerine daha sonra büyük imparatorluklardan ulus-devlet anlayışının kabul edildiği 1648 Vestfalya Barış Antlaşmasına kadar egemen devlet anlayışının oturması uzun süre almıştır (Latouche, 1993: 89). Modern devletlerin inşa sürecinden önce toplulukların kendi aralarında anlaşmazlıklara

düştüğü olmuştur. Kimi zaman sözlü olarak kimi zaman büyük tartışmalar ile yıkımlar yaşamışlardır. Eski dönemlerde liderin devrilmesi, yönetici kadroların düşürülmesi ve yeni grupların veya şahısların başa geçmesi ile darbeler yaşanmıştır. Kısaca MÖ 500'den itibaren görülmeye başlanan darbe, modern devletlerin inşasına ve günümüz zamanına kadar sivil veya askeri olarak birçok defa gerçekleşmiştir (Mourre vd., 1967: 7).

Farklı coğrafyalar üzerinde çeşitli sebeplerden ötürü darbe teşebbüsü yaşanmıştır. Darbenin sadece bölgesel denklemlerden dolayı değil, iç siyasi gelişmeler, dış politik uzantılar, kurumların göstermiş olduğu tavır, silahlı kuvvetlerin sahip olduğu bakış açısı ve en önemlisi halkın tepkisi gibi önemli olgularla birlikte gelişen ani bir olay olduğunun altı çizilmelidir. İncelenen darbe örnekleri zamansal ve mekânsal olarak konuyla ilgili bütünlüğü sağlamasından dolayı ele alınmıştır. Dünya üzerinde yer alan birçok darbe örneğinden kısıtlı örnekler yer almaktadır.

Eski zamanlarda gerçekleşmiş en büyük darbelerden bir tanesi ise Roma İmparatorluğu kralı olan Jül Sezar'a yapılan suikast olmuştur (Strauss, 2015). Gerçekleşen bu suikast ile çok eski zamanlarda da liderlerin devrildiği ve imparatorlukların başına başka grupların geçmesi ile darbeler gerçekleşmiştir. Eski zamanlarda darbelerin çoğunlukla suikast ile olduğu ve başa geçen yeni lider için var olan ittifak ilişkilerinin zedelendiği görülmüştür.

Modern devletlerin kurulması sürecinden sonra da darbeler yaşanmıştır. Özellikle 1789 Fransız İhtilali, yeni bir çağın başlamasına sebep olmuştur (Giritli, 1989: 539). Fransız İhtilalinin başlamasındaki ana sebep, mevcut ekonomik şartların giderek kötüleşmesinden dolayı ülke içi huzursuzluğu azaltmak adına o zamanda var olan temsilcilerin toplanması ve karar alamaması üzerine Kral XVI. Lui'nin meclisi fes etmek istemesi olmuştur. (Armaoğlu, 1973: 1). Halk bu girişimden dolayı fikirlerinin önemsenmediğini düşünerek ayaklanmalar başlatmış ve bu girişim ulus-devleti de tedirgin etmiştir (Küleççi, 2014: 155). İhtilalin yalnızca ekonomik sebeplerden olmadığını savunan Fransızlar da mevcuttu. Bunlardan biri olan Michelet, bu ihtilalin ülke içi eşitliğin, adaletin ve kardeşlik duygusunun sağlanması adına yaşandığını belirtmiştir (Michelet, 1950: 10).

Fransız İhtilali neredeyse tüm dünyada ses getirmiş ve bazı yenilikler ortaya çıkmıştır. Bu yeniliklerden en önemlisi milliyetçilik düşüncesinin çok boyutlu olarak yayılması olmuş, bunun yanında eşitlik, kardeşlik, özgürlük gibi kavramların ses getirmesine

de neden olmuştur (Karaman, 2018: 66). Görüldüğü gibi Avrupa ülkesinde yaşanan bir devrimin sonuçları tüm dünyanın geleceğini etkileyecek biçimde şekillenebiliyor. Geçmişte yaşanan darbe ve devrimlerin ağır sonuçlarının olduğu da görülmüştür.

İhtilal sürecinde var olan kaosla birlikte yaşanan darbeye ünlü Fransız komutan Napolyon Bonapart'ın 1799 yılında liderliği devralması olmuştur (Hürriyet, 2018). Görüldüğü gibi dünya çapında tanınan ve iz bırakmış bir lider bile darbe sonucu başa geçerek yönetimi ele almıştır.

Dünya tarihine bakıldığı zaman uzun yıllar süren ve etkisi büyük olan savaşlar yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı ve devamında Soğuk Savaş yılları boyunca tüm devletler ağır sorumluluklar altına girmiş ve çok acı olaylar/kayıplar yaşamıştır. 20. yy. birçok darbeye, ihtilale veya devrime tanıklık etmiştir.

En önemli gelişmelerden bir tanesi 1917 Bolşevik Devrimi olmaktadır. Bir diğer ismi Ekim Devrimi olan ihtilalde, Vladimir Lenin önderliğinde Sosyalist ideoloji ile yeni bir devlet kurmak amaçlanmıştır (Ağır, 2019: 329-330). Bu ihtilalin sebeplerine bakacak olursak; Fransız İhtilalinden dolayı yayılan fikirler, sınıf ayrımının olması, kölelik sisteminin devam etmesi, I. Dünya Savaşında Alman cephelerinde alınan yenilgiler (Liebman, 1968: 14; Rosenberg, 1969: 54), ülkeyi ekonomik olarak zora sokması, borçların artması ve halk arasında mali adaletsizliğin şiddetlenmesi (Sander, 1989: 389; Togan, 1970: 227) gibi sebeplerden dolayı ihtilal kurtuluş yolu olarak görülmüştür.

Bu devrimle birlikte sadece teorik bir fikir olan Marksizm artık yönetim şeklinde vücut bularak kendini gösterme şansı elde etmiştir (Bekcan, 2013: 74). Devrimden sonra 1918 Brest-Litovsk Anlaşması ile Lenin liderliğindeki Rusya savaştan çekildiğini ilan etmiş ve amacının Sosyalist Rusya'yı inşa edip korumak olduğunu belirtmiştir (Hosking, 2011: 549). Ekim Devrimi, sadece Rusya tarihi için değil dünya tarihi önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle 3. Dünya Ülkeleri başta olmak üzere ekonomik zorluk çeken ülkelerde halkın Rusya'daki devrimi örnek alması kaydıyla baş kaldırdığı hatta bazı yerlerde Komünist iktidarların yönetimi ele aldığı görülmüştür (Sadıkov, 2010: 177).

Darbe ve devrimin birbirinden farklı olmasına karşın Fransız İhtilali ve Bolşevik Devrimini bu başlık altında almamızın sebebi ise bu iki devrimin dünya tarihine iz bırakmış olmasıdır. Gerçekleştikleri andan itibaren yıllar geçse de birçok devletin oldukça olumsuz

şekilde etkilendiği veya yapılanları örnek almaya çalıştığı görülmüştür. Bu ihtilallerin sonuçlarından dolayı birçok yerde adaletsizliği önlemek adına veya Sosyalist rejimi kurmak adına darbe girişimleri yaşanmıştır. Bunun en güzel örneklerinden bir tanesi 1948 yılında Çekoslovakya’da Sovyetleri savunanlarının darbe ile iktidara gelmiş olmasıdır (History, 2021). Genel itibariyle 1950 sonrası darbelerin dağılımına bakıldığı zaman:

Tablo 1.

İkinci dünya savaşından sonra yaşanan başarılı veya başarısız darbelerin dağılımı.

Bölgeler	Darbe Girişimleri	Yüzde (%)	Gerçekleşen Darbeler	Yüzde (%)
Afrika	104	43,5	101	42,8
Orta Asya ve Asya	29	12,1	36	15,3
Avrupa	8	3,3	8	3,4
Latin Amerika	76	31,8	70	29,7
Orta Doğu ve Arap Yarımadası	22	9,2	21	8,9
Toplam	239	100%	236	100%

Kaynak: Cengiz, B. (2016 Temmuz). İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Dünyadaki Darbeler ve Darbe Girişimleri. *Doğrulukpayı*, Erişim: 25 Temmuz 2022, <https://www.dogrulukpayi.com/bulten/ikinci-dunya-savasi-ndan-sonra-dunyadaki-darbeler-ve-darbe-girisimleri> .

Tabloda görüldüğü üzere en az darbe Avrupa’da en çok darbe Afrika ve Latin Amerika’da gerçekleşmiştir. Bolivya toplam 11 başarılı, 12 başarısız darbe girişimi ile en çok darbe yaşayan ülkeler içinde birinci sıradadır (Aslanhan, 2018). Bu bölgelerde darbe oranının çok olmasının sebepleri arasında; siyasi istikrarsızlık, yoksulluk ve eğitim oranının düşüklüğü gibi önemli faktörler rol oynamaktadır (Taylor, 2016).

Afrika kıtasındaki darbelerin dünyadaki tüm darbelerin %50’sine karşılık geldiği görülmektedir. Özellikle son 10 yıl içerisinde Güney Sudan, Çad, Nijer, Zimbabve, Etiyopya, Burkina Faso ve kıta üzerindeki birçok ülkenin darbe geçmişine sahip olduğu görülmüştür (Aktaş ve Abu-Bashal, 2020). Afrika’da gerçekleşen darbeler, şiddet öğelerini tekelleştirerek kullanılmasını haklı hâle getirme şeklinde ilerlemektedir (Weber, 2006: 35).

Afrika kıtası ülkelerinden biri olan Çad'da 1975 yılında başlayan ilk ayaklanmalar 1982 yılına kadar devam etmiş ve askeri darbe sonucu liderliği Hissene Habre almıştır (Küçük, 2021). 7 yıl süren iç karışıklık beraberinde otorite boşluğunu doğurmuş ve darbe sonucunda yönetici kadro tamamen değişmiştir. Afrika kıtasının nüfus bakımından yüksek ülkelerinden biri olan Etiyopya'da 1974 yılında monarşiye karşı darbe yapılmış, imparator idam edilmiş ve ülke uzun bir süre darbeci yönetim tarafından yönetilmiştir (Cumhuriyet, 2019).

Orta Doğu'da yaşanan darbeler genellikle otorite boşluğundan dolayı süper güçlerin kendine bağımlı hale getirmek amacıyla liderleri devirmesi veya darbelere destek vermesi şeklinde gelişmiştir. Çünkü buradaki ülkelerin sahip olduğu enerji kaynakları ve stratejik konumdan dolayı güçlü ülkeler bölge üzerinde söz sahibi olmak istemiştir (Şahinoğlu, 2017). Bunu destekleyen en büyük örneklerden biri, bölge üzerinde oldukça güçlü konumda bulunan İran'ın yaşamış olduğu darbedir. Ajax Operasyonu olarak bilinen 1953 yılındaki darbede, seçimle başa gelmiş olan Muhammed Musaddık'ın gücü ele geçirmesi ve enerji kaynaklarını millileştirme politikaları yüzünden ABD ve İngiliz gizli servisleri darbeye zemin hazırlayarak gerçekleşmesini sağlamıştır (Kuduoğlu, 2018: 53-57).

İran'da 1953 darbesiyle başa geçen Şah 1979 yılına kadar iktidarda kalabilmiştir. 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi ise ABD'nin ve diğer batılı devletlerin ülke özelinde söz sahibi olmasına karşı gerçekleşmiş, batılılaşmaya karşı duruşu simgelemiştir (Gündoğan, 2011: 94). Ak Devrim sonrasında başa geçen Humeyni; İslam dinini Şii kolunu önceleyen ve ABD ve İsrail başta olmak üzere Avrupalı devletlere karşı dış politika yürütmüştür (Gündoğan, 2011: 97).

Bir diğer Orta Doğu ülkesi olan Irak da birçok darbe yaşamıştır. 1958 yılında monarşiyi yıkmak ve yerine Cumhuriyeti getirmek amacıyla Tuğgeneral Abdülkerim Kasım darbe gerçekleştirmiştir (Güzel, 2017: 454). Darbe zamanında Baas destekçilerinden yardım alan Kasım, darbe sonrasında dış politikasında Baasçılara karşı bir duruş sergilemiş çünkü Irak'ın Birleşik Arap Cumhuriyetine dahil olacağı düşüncesi oldukça riskli gelmiştir (Tan, 2020). Irak'ta yaşanan diğer darbe ise 1966 yılında Kasım'a karşı olmuş yerine Abdüsselam Arif geçmiş, iki sene sonra ise yaşanan bir başka askeri darbe ile Arif iktidardan çekilmek zorunda kalmış ve yerine El-Berk Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Hüseyin, 2006).

El-Berk'in Cumhurbaşkanı olmasından sonra Baas Partisinin gücünü arttırdığı döneme geçilmiştir. Bu dönemde ortaya konan dış politika anlayışı; Irak ve Suriye'de faaliyet gösteren Baas Partisi mensuplarını tek çatı altında toplamak olmuş ve rejimi kalıcı kılarak bölge üzerinde güçlü bir konum elde etmek düşünülmüştür (Aktaş, 2019: 176). Bu durum El-Berk'in yardımcılığını yapan Saddam Hüseyin'i yakından ilgilendirmiştir. Hiçbirinin Irak üzerinde söz sahibi olmasını istemeyen Saddam Hüseyin 1979 yılına kadar parti içi muhalif bakış açısıyla hareket etmiş, en sonunda askeri darbe ile yönetimi devralmıştır (Hüseyin, 2006).

Saddam Hüseyin iktidara geldikten sonra yapmış olduğu iç düzenlemeler ışığında Irak'ın kalkınmasında rol oynamış aynı zamanda bölge üzerinde bağımsız ve güçlü bir Irak imajı yaratmak için dış politikada oldukça aktif, katı ve agresif davranmıştır (E. Daban ve C. Daban: 2018, 90). Saddam Hüseyin döneminde; İran-İrak savaşı, Arap-İsrail savaşı, Kuveyt'in işgali ve son olarak ABD'nin Irak'ı işgal etmesi bunalımlı bir sürecin yaşanmasına sebep olmuştur (Arı, 2017a: 417-450).

Orta Doğu coğrafyası içerisinde yer alan Mısır devletinde de yakın tarihli bir darbe yaşanmıştır. Bölge üzerindeki ayaklanmalardan nasibini alan Mısır, otuz yılı aşkın süredir iktidarda bulunan Hüsnü Mübarek'in devrilmesine neden olmuş akabinde 2012 yılında Muhammed Mursi seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı olmuştur (Housden, 2013: 72). Mursi'nin Cumhurbaşkanı olmasından rahatsız olan askeri kesim görevi bırakmasını istemiştir. Nitekim yaşanan ayaklanmaların giderek şiddetlenmesi ve ordunun seçim sonuçlarına itiraz etmesi sebeplerinden dolayı General Abdulfettah Sisi 2013 yılında askeri darbe gerçekleştirerek Mursi'yi görevden almıştır (Arı, 2017b: 485-485). Uluslararası arenada darbeye tepkiler olsa da birçok Batılı devlet ve bölge üzerinde Batı taraftarı devletler tarafından darbeci Sisi'den övgüyle bahsedilmiştir. Sisi dış politikada geleneksel yöntemlere geri dönüş yapmış, ABD ve İsrail ile ilişkiler iyileştirilmiş diğer taraftan Hamas'ın Mısır'da bulunan ofislerini de kapatmıştır (Arı, 2017b: 488). 2013 yılındaki darbeden dolayı ülkemiz ile Mısır arasındaki ilişkiler sınırlı kalmış, günümüz itibariyle ilişkilerde normalleşme sürecinin başladığı ve iki ülkenin kurulan bağ ile ekonomik kalkınma sağlamak istediği görülmüştür (Erdoğan, 2021).

Coğrafya üzerinde etkili olan ve tarihe geçmiş olan bir başka darbe örneği de 1969 yılında gerçekleşen Libya askeri darbesi olmuştur. 1952 yılında yapılan seçimlere hile

karıştığını düşünen halk krala karşı büyük bir ayaklanma başlatmıştır. Askeri darbe öncesindeki krizi başlatan ilk adım bu ayaklanma olmuştur. 1959 yılı ve sonrasında dış politikadaki istikrarsız görünüm, petrol gelirlerinin kısılması ve devlet yönetiminin birkaç aile tarafından yönetiliyor olması halkın tepkisinin yanında askeri tepkiyi de beraberinde getirmiştir (Çıldır, 2016: 56-57). Tarihler 1 Eylül 1969'u gösterdiğinde Albay Muammer Kaddafi liderliğindeki güçler darbe gerçekleştirmiştir. Buradaki önemli ayrıntı ise darbenin halka rağmen değil halkın rızasıyla birlikte ilerlemiş olmasıdır (Çıldır: 2016: 57).

Dünya üzerinde en fazla darbelerin olduğu ikinci bölge olan Latin Amerika'da çok fazla darbe yaşanmıştır. Özellikle Soğuk Savaş yıllarından günümüz zamanına uzanacak şekilde birçok örnek mevcuttur. Bunun en belirgin sebebi olarak; iki süper gücün bölge devletleri üzerinde egemenlik kurmak istemesiyle hakimiyet sahasını genişletme fikrinden dolayı birçok darbe yaşanmıştır (Sağiroğlu, 2016: 41). Özellikle ABD destekli bazı darbe örneklerine bakacak olursak:

- 1) 1954 yılında Guatemala'da yaşanan darbeye Cumhurbaşkanı Arbenz görevden alınmıştır. Darbe sonrasında kanlı çatışmalar, isyanlar ve otorite güçlüğü oluşmuştur. Sonuç olarak ABD'nin hegemonyası sağlamlaşmıştır.
- 2) Küba Devrimi, ABD'nin desteklediği Batista yönetimine karşı Sosyalist ideolojiyi benimsemiş olan Fidel Castro ve Che Guevara liderliğindeki güçlerin gerçekleştirmiş olduğu darbedir. 1961 yılında Küba Sosyalist Devleti ilan edilince ABD çıkarma yapmaya çalışmış ancak başarısız olmuştur.
- 3) Brezilya devlet başkanlığında olan Goulart sosyalist devletlerle yakın temas içinde girme çabasından dolayı 1964 yılında ABD destekli askeri darbe ile devrilmiştir. Ülke bu darbeden sonra yaklaşık yirmi yıl kadar askeri yönetim altında kalmıştır.
- 4) Bolivya'da Sosyalist fikirleri hayata geçirmeye çalışan Viktor Paz Estenssoro 1964 yılında ABD'nin bölge üzerinde tüm desteğini yansıttığı Rene Barrientos liderliğindeki askeri güç tarafından darbe ile devrilmiştir.
- 5) Tarihler 1973'ü gösterdiğinde Şili'de yaşanan darbe aslında yakın tarihimizde Venezuela'da yaşanan olaylara benzemektedir. Sosyalist lider Allende, Şili ordusunun gerçekleştirdiği darbe ile devrilmesi sonucunda hayatını kaybetmiş ve ülke uzun yıllar askeri cunta yönetimiyle devam etmiştir.

6) Bir diğerk Latin Amerika ÷lkesi olan Panama'da ABD'nin desteklediği Noriega askeri liderliğe kadar yükselmiş ve önemli bir konuma sahip olmuştur. Ancak 80'li yıllardan itibaren ABD ile başlayan anlaşmazlıklar giderek şiddetlenmiş ve 1989 yılında ABD askeri güçleri tarafından görevinden alınmıştır.

7) Haiti'de yaşanan olaylar ise oldukça karmaşık bir ortama sebep olmuştur. Ülkesinde seçimi kazanarak yönetimi ele alan Aristi bir yıl sonra 1991 yılında askeri darbe ile devrilmiş ve ABD bu olayın doğru olduğu yönünde tavır takınmıştır. Üç yıl sonra ülkenin başına tekrar geçen Aristi bu seferde 2004 yılında yaşanan gerginlikten dolayı ABD tarafından kaçılmak suretiyle bir darbe daha yaşayarak görevden alınmıştır.

8) Honduras devlet başkanı olan Zeleya'nın bölge üzerinde ABD karşıtı fikirlere sahip olan diğerk liderlerle yakınlaşmaya başlaması üzerine ABD harekete geçmiştir. Ordu içinde teker teker istifa haberlerinin duyulması üzerinde 2009 yılında Honduras ordusu askeri darbe gerçekleştirerek yönetimi ele almıştır. (Sönmez, 2019)

Son olarak Venezuela devlet başkanı Nicolas Maduro'nun görevinden düşür÷lmesi için baskı ve zorlama yolu tercih edilmiştir. Kendisinden önceki devlet başkanı Chavez gibi ÷lkeye altın yıllar yaşatamamış olması, iktidara gelirken halkın tepkisini çekmesi ve ülkenin enerji kaynakları üzerindeki politikaları sebebiyle başta ABD olmak üzere bölgede ABD destekçiliği sağlayan diğerk ÷lkelerin bir araya gelmesi Venezuela'yı yalnızlaştırılmış ve iç karışıklıkların baş göstermesine sebep olmuştur (Aydoğan, 2019: 53-54). Ülke içi karışıklıklar ile muhaliflerin desteğini alarak kendini geçici başkan ilan eden Guaido, halkı ve orduyu sokağa davet ederek darbe olması yönünde çağrı yapmış, bunun üzerine halkın bir bölümü ve ordunun da bir kolu ayaklanarak darbe girişiminde bulunmuş ancak ordunun büyük çoğunluğu tarafından desteklenen Maduro korunmuş ve bu girişim başarısız olmuştur (Aydoğan, 2019: 55).

En son yaşanan askeri darbe ise 1 Şubat 2021 tarihinde Myanmar'da gerçekleşmiştir. Darbenin oldukça yeni olmasından dolayı etkileri günümüzde dahi devam etmektedir. Gerçekleşme sebebi ise; ÷lkede son yapılan seçimlerde ordunun desteklediği partinin oldukça az oy alması ve Genelkurmay Başkanının endişelenmesi üzerine askeri darbe gerçekleşmiştir (Özdemir, 2021). Darbenin kanlı bir şekilde sonuçlanmasından dolayı ÷lke içi gerilim hala devam ederken, her geçen gün askeri cuntaya karşı protestolar yapılmaktadır (Karakurt, 2021).

Myanmar’da gerçekleşen darbe ile ilgili ortaya atılan iddia ise; darbeden hemen önce Çin Dış İşleri Bakanının Myanmar’a ziyarette bulunmasıyla orduya destek verdiği ortaya atılmış bunun sebebi olarak da yaşanılacak herhangi darbe ile Güney Çin’de var olan transit taşımacılıkta egemen olunmak istemesi olarak belirtilmiştir (Özdemir, 2021). Nitekim darbe sonrasında ABD ve Batılı devletler Myanmar ordusuna tepki gösterirken Çin destekleyici tavır takınmıştır.

Sonuç olarak dünya tarihinde en eski zamanlardan günümüz dönemine kadar sayısız darbe örneği olduğu görülmüştür. Birçok devletin tarihinde birden fazla askeri darbe olduğu unutulmamalıdır. Devletlerin bu darbeler ile hem iç politikada hem de dış politikada sarsıldığı, güç kaybettiği ve ilişkilerinin bozulduğu görülmüştür. Özellikle askeri cunta yönetimi altında devam eden ülkelerin insan haklarını ihlal ettiği, sıkı yönetim uyguladığı ve katı kurallar ortaya koyduğu görülmüştür. Demokratik yollarla seçim kazanan liderlerin kimi zaman ordu tarafından kimi zaman da dış devletler tarafından tehdit unsuru olarak algılanması ile kanlı darbeler yaşanmıştır.

Darbelerin kimi zaman bir suikastla kimi zaman silahlı kuvvetlerin tamamen yönetime el koymasıyla öte yandan dış destekli bir grubun hareket etmesiyle gibi birçok farklılıkla gerçekleştiği örneklerden yansımıştır. Dış politikada yaşanan bir kriz sonucu darbe vurgusu sık sık gözlemlenmiştir. Darbe-dış politika ilişkisinin analiz edilmesinde kullanılan ara değişkenler daha elle tutulur sonuçların alınmasına yardımcı olmuştur. Ara değişkenler her ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği için darbelerin de coğrafyadan coğrafyaya farklılık gösterdiği örneklerden anlaşılmıştır.

Bir ülkenin ekonomik sıkıntı çekmesi, yönetici kadrosunun iyi yönetememesi, sosyal devlet anlayışının hükümsüz olması, uluslararası arenada yetkisiz kalması, silahlı kuvvetlerin yönetimde söz sahibi olmak istemesi gibi hem iç hem de dış meseleler ülkeden ülkeye çeşitlilik göstermesinden dolayı darbenin ortaya çıkması da farklı senaryoları beraberinde getirmiştir.

Tüm darbe örneklerinden anlayacağımız gibi bu olayların analiz edilmesinde iç sebeplerin getirileri sonucu oluşan darbelerin dışsal etkilerini incelememiz gerektiği mantığı tekrardan ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı neoklasik realizmin analizlerinde tercih ettiği yöntemler ile daha somut sonuçlara ulaşacağı kanaatine varılmıştır. Askeri darbe gibi ani ve büyük değişimlerin detaylı analizi için neoklasik realizm perspektifi seçilmiştir.

Darbe-dış politika ilişkisinin aslında ne kadar derin olduğu, birbirini ne kadar etkilediği ve analizinin dikkatli incelenmesi gerektiği yorumu yapılabilmektedir. Dış politikanın durağan-hareketli çarkının dönmesine yol açan, ilişkilerin baştan aşağı elden geçmesine sebebiyet veren ve uluslararası arenada ülke statüsünün kayıp vermesine neden olan darbe hassas bir çalışma gerektirmektedir.

İncelenen darbe örnekleri içerisinde, dış politikayı tamamen değiştiren olaylar yaşanırken bazılarında dış politikada katı bir değişim görülmemiştir. Burada önemli olan nokta darbe sonrasında rejim değişikliği olup olmadığıdır. Çünkü bir askeri darbe sonrasında var olan ilişkilerin devamı söz konusu olabiliyorken, bir başka örnekte tamamen değişen dinamikler ortaya çıkabilmektedir. Örneğin bir darbe girişimi sonrasında ABD ile iyi ilişkiler benimseyen bir ülke, yaşanan başka bir askeri darbe sonrasında eksen değişikliği yaşayarak yönetim anlayışındaki değişimle ABD'den uzaklaşabilmektedir. Bir askeri darbenin tamamen dış politikayı etkilediği nokta rejim değişikliği yaşandığı zaman mümkün olmaktadır. Rejimin tamamen değişmediği darbelerde de dış politika etkilenmektedir, ancak rejim değişikliği olduğu zaman dış politika üzerinde farklı refleksler görülmektedir.

Ele almış olduğumuz darbe örnekleri ve konumuzun bütünlüğü için darbe-dış politika analizinin en doğru ve titiz çalışmasının yapılabilmesine imkân sağlayan teori neoklasik realizm olmaktadır. Diğer teorilerin geniş pencereden olaylara bakması, iç meseleleri ele almaması ve liderlik vasfını analizlerine dahil etmemesi darbenin, dış politika üzerindeki etkisinin anlaşılmasına yol açmaktadır. Tüm bunlardan dolayı konumuzun teorik perspektifi açısından doğru analizi için neoklasik realizm seçilmiştir

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DARBELER VE DIŞ POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

Darbe kavramının siyasi, sosyal, kültürel ve daha birçok noktada etkili olduğu söz konusudur. Türkiye tarihinde yer alan darbeler aslında Cumhuriyet'ten önce bu toprakların havasına, suyuna ve yaşam tarzına işlemiştir. Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü yıllarda padişahlara karşı yapılan darbe girişimleriyle birlikte aslında Türkiye'nin geleceğine aktarılan kötü bir alışkanlık olmuştur. Türkiye'de yaşanan darbeleri analiz etmek için öncesinde Osmanlı Devleti zamanındaki gelişmeleri incelemeli daha sonra Cumhuriyet dönemi olayları ele alınmalıdır.

Bu bölümde öncelikle Osmanlı Devleti'nde yaşanan önemli darbe girişimleri ve sonuçlarının ele alınmasıyla Cumhuriyet döneminde yaşanan darbelerin kötü bir gelenek hâlini aldığı incelenecektir. Her darbe girişimi sonrasında iç gelişmelerle birlikte dış politika üzerindeki değişimler ele alınacaktır. Çünkü darbenin gerçekleşmesiyle birlikte değişen durumların analiz edilmesindeki en doğru tutum diğer aktörlerle değişen bağların analiz edilmesi olmaktadır. Böylelikle darbelerin ne denli sert ve etkili sonuçlarının olduğu anlaşılacaktır.

3.1. Türkiye'nin Darbe Geçmişi

Türkiye Cumhuriyeti'nde kurulduğu tarihten itibaren çeşitli kaos veya bunalımlı dönemler yaşadığı kabul edilen bir gerçektir. Ekonomi, güvenlik, refah ve otorite gibi standartların bozulması sonucunda veya bozulduğunun iddia edilmesiyle güç durumlar baş göstermiştir. Bu bunalımlı zamanların ortadan kaldırılması düşüncesi ile, ülkemizin en önemli ve en hassas kurumlarından olan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından veya TSK'nın bir kolu ile bazen doğrudan bazen ise dolaylı şekilde darbeler yaşanmıştır (İnan ve Haytoğlu, 2011: 135).

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde; 27 Mayıs 1960 Darbesi, 22 Şubat 1962 Ayaklanmaları/Darbe Girişimi, 21 Mayıs 1963 Darbe Girişimi, 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi, 28 Şubat 1997 Post-Modern Darbesi, 27 Nisan 2007 E-Muhtıra ve son

olarak 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi olmak üzere toplam 8 adet gerçekleşmiş veya girişimde bulunulmuş darbe yaşanmıştır (Aygen, 2018: 232-233).

3.1.1. Osmanlı Devleti'nde Darbeler

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren düzen ve hiyerarşi konusunda taviz vermemiştir. Kendisinden önce var olmuş olan Türk devletlerinin çıkan isyanlar veya taht kavgalarıyla yıkıldığını bildiği için otoritenin sağlam olmasına önem vermiştir. Osmanlı Devleti'nde yöneticiliği üstlenen ve merkezi konumda bulunan padişahlık makamına, herhangi bir tehdit, ayaklanma, isyan veya otoriteyi sarsıcı bir olay yaşamaması için çok geniş yetkiler tanınmıştır. Böylesi bir düzende ülkedeki siyaset Divan-ı Hümayun'da görüşüldükten sonra sultanın kararı ile sonuçlanırdı ancak Osmanlı Devleti'nin ilerleyen dönemlerinde bazı gruplar bu durumdan şikayetçi olmaya başlamış hatta kimi zaman darbe girişiminde de bulunmuşlardır. (Kerimoğlu, 2020: 148-149).

Osmanlı Devleti hanedan üyeleri arasında zaman zaman iç çekişmelere sahne olmuştur. Bu durum devlet yönetimi kötü etkilemiş, iç huzursuzluğunda artmasında rol oynamıştır. İktidarı ele geçirerek güce sahip olma isteği zaman zaman ön plana çıkmıştır. II. Bayezid döneminde yaşanan Şehzade Ahmet ve Şehzade Selim arasındaki mücadele bunun en önemli örneğidir. Padişah II. Bayezid iktidarlığının son dönemlerinde güçten düşmüş, yoğun sağlık sorunlarıyla mücadele eder hâldeyken devlet yönetimi de aksamaya başlamıştır (Söylemez, 2012: 73-74).

Padişah II Bayezid, sağlık sorunları sebebiyle yönetimi Şehzade Ahmed'e bırakmak istemiştir. Bunun haberini alan Şehzade Selim ise kendisini göstermek ve tahtta hakkı olduğunu belirtmek üzere hanedana doğru yola çıkmıştır (Söylemez, 2012: 66-67). Şehzade Ahmed çeşitli noktalarda güç toplamaya çalışarak kaosu idare etmeye çalışmıştır. Bu durum Şehzade Ahmed'in isyanları bastıramaması ve ordunun kendisini benimsememesi üzerine tersine dönmüş ve II. Bayezid'in oğlu Selim'e yönetimi vermiştir (Söylemez, 2012: 82-83). Bundan sonra Yavuz Sultan Selim dönemi resmen başlamıştır. Bu olay içerisinde taht mücadelesinin baba-oğul kavgası olarak algılanması ve darbe olarak görülmüş olması aslında iki kardeşin taht mücadelesinden dolayı yaşandığı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Osmanlı Devleti döneminde sık sık yapılan yenilikler ön plana çıkmıştır. Bu yenilikler kimi zaman gelişimi ve büyümeyi beraberinde getirmiş kimi zaman darbe yaşanmasına varak sonuçlar doğurmuştur. Yenilik yapılması üzerine Osmanlı tarihine damga vuran olaylardan bir tanesi de Genç Osman olayı olmuştur. II. Osman döneminde Yeniçeri ocağının disiplinsiz tavrı, isyana yönelik hareketleri ve iç işlere karışması, II. Osman'ın dikkatini çekmiş ve karşı koyma çabası içerisine girmesine yol açmıştır (Yaşaroğlu, 2013: 710-711). Ancak bu anlayış asker ile padişah arasında gerginliğin tırmanmasına aynı zamanda bazı yöneticilerin de askerlerin tarafında saf tutmasına yol açmıştır.

II. Osman iktidarlığı; iç bozulmaların yaşandığı, rüşvet olayların sık sık görüldüğü ve yöneticilerin devletin işlerini lekelediği bir dönemde bunları düzeltmeye çalışan yeniliklerden bahseden bir tutum içerisindedir. Ancak karşılıklı çıkar ve menfaat ilişkisinin ağır basmasından dolayı Osmanlı tarihinde bir ilk görülmüş ve çıkan isyan sonucunda II. Osman hayatını kaybetmiştir (Yaşaroğlu, 2013: 728-729). Bu isyan padişah değişikliğine yol açtığı için ve yönetimin değişmesinde askerin rol oynamasından dolayı darbe niteliği taşımaktadır.

Osmanlı Devleti'nde yaşanan kaosu giderek büyüdüğü dönemde iç politikanın bozulduğu da görülmüştür. Çeşitli devlet adamları, yöneticiler ve ileri gelenler çıkar mücadelesi içine girmiştir. Bu dönemde başa geçen II. Mahmut ıslahat fikrini benimsemiş ve yeniliklerin düzen getireceğini savunmuştur (Asoğlu, 2016: 64-65). Ancak bir kere bozulan ve başına buyruk hareket eden Yeniçeri ocağı padişahın kendisine karşı koyacağını düşündüğü için sık sık huzursuzluk çıkarmıştır. II. Mahmut, Yeniçerilerin bu disiplinsiz tavrı ve seferlerde katkı sağlayamamasından dolayı bu ocağın durdurulması gerektiğini anlamıştır.

II. Mahmut, Genç Osman olayından dolayı yenilikleri ağırdan alarak halkı, yöneticileri ve kurumları yanına çekmeyi hedeflemiştir. Yeniçerilerin isyana kalkışması üzerine padişah halkı yanına çağırarak ve bir elden karşı koymayı hedeflemiştir (Asoğlu, 2016: 64-65). Yeniçeriler bazı insanları öldürse de karşı koyamamış ve isyan son bulmuştur. Bu olaydan sonra Yeniçeri ocağı, Vak'a-i Hayriye (Hayırlı Olay) denilen olayla kaldırılmıştır (Asoğlu, 2016: 64-65). Bu olay iç unsurların etkisi, askerin darbe girişimi ve padişahın halkı yanına çekmesi bakımından 15 Temmuz darbe girişimiyle benzerlik

göstermektedir. Ancak 15 Temmuz darbe girişimindeki dış etki ve dış politikadaki değişim farklı reflekslere sahip olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde halkın siyasal sürece müdahale etme hakkı Tanzimat Döneminde (1839-1876) çok hızlı bir şekilde gerçekleşmiş ve halkın yönetime katılarak fikirlerini beyan edebilmesi yönünde atılımlar yaşanmıştır (Ortaylı, 1985). Bu dönem içinde modern şekilde eğitim almış ve iyi şekilde Fransızca öğrenmiş genç neslin artık siyasal sorunlar hakkında ülkenin geleceği ile ilgili fikirlerini söylemeye başladıkları görülmüştür. Özellikle Fransızca öğrenildiği için dış basın takip edilerek ülke içinde dergi veya gazete yöntemi ile fikirler kaleme alınmıştır. Bu genç kuşak kendilerine Genç Osmanlılar ismini vermiş ve ilk ciddi girişimlerini Sultan Abdülaziz'i meşrutiyete ikna etmeye çalışarak harekete geçmişlerdir (Mardin, 1985: 1698-1701).

Sultan Abdülaziz bu gergin hava içerisindeyken bir de üstüne Balkanlar'daki ayaklanmalar da başlayınca baskılar daha da hissedilmeye başlanmıştır. Padişahın üstüne sürekli gidilmesiyle birlikte ülke içindeki siyasi karmaşadan dolayı 1876 yılında Sadrazam Rüştü Paşa'nın önderliğinde birkaç üst düzey yetkilinin de planlamasıyla Osmanlı Devleti'nde ilk darbe gerçekleşmiş, V. Murat tahta çıkarılmıştır (Yener, 2016: 103-105; Mardin, 1996: 80). Bu dönemde gerçekleşen ilk darbe ile o zamanki kadrodakilerin bazı şeyleri düzeltmek uğruna kamu otoritesinin sarsılmasından kaçınmadığı görülmektedir.

Sultan Abdülaziz'in tasfiye edilmesiyle başlayan darbe uygulaması daha sonra da devam etmiştir. V. Murat yaşadığı ağır sağlık sorunlarından dolayı görevi bırakmak zorunda kalmış ve yerine II. Abdülhamid geçmiştir. II. Abdülhamid'in yönetim anlayışı, ülke içinde çokça eleştiri toplamıştır. Çünkü kendisi baskı ve katı kurallar ile devleti yönetmeye çalışmıştır. Ancak bu yöntemler ile o çetin şartların yaşandığı güç mücadelesinde denge politikası izleyerek devleti ayakta tutmaya çalışmıştır. II. Abdülhamid'in bu yönetim tarzını ve bizzat kendisini istemeyen birtakım gruplar, gerçekleştirdikleri Çırağan Baskını (Tombuş, 2007) ile V. Murat'ı kaçırap tahta çıkarmaya çalışmışlarsa da başarısız olmuşlardır (Çelik, 1994: 382). Bu darbe girişimi ile istenmeyen padişahın devrilmesi fikrinin yaygınlaştığı ve karşılık bulduğu görülmüştür.

Bazı gruplar veya Osmanlı'dan çeşitli talepleri olan yabancılar, istemedikleri padişahlara karşı halkı kışkırtmış, borçlarla tehdit etmiş ve otoriteyi sarsıcı yollar seçmişlerdir. Darbe yolu ile bir padişahın devrilip başka bir padişahın tahta geçirilmesi

yöntemi sayesinde yer yer istediklerini elde etmiş olsalar da devletin git gide küçülmesine ve halkın refahının bozulmasına neden olmuşlardır. Dış politikada toprak kaybının önüne geçilmesi anlayışı var olsa da yaşanan darbeler sonucunda fikirlerin değiştiği görülmüştür.

Tarihler 1908'i gösterdiğinde II. Abdülhamid'e karşı hem halk tarafından hem de askeri kesim içinde bulunan bazı yöneticiler tarafından meşrutiyet baskıları giderek artmıştır. Bu baskılardan dolayı II. Meşrutiyet ilan edilmiş ve halkın Osmanlı siyasetine katılımı daha da artmıştır (Kerimoğlu, 2020: 151). Meşrutiyet ile padişahın yetkilerinin azaldığı, siyasi parti gibi grupların (İttihat ve Terakki gibi) yönetici kadroları seçtiği döneme geçilmiştir (Tunaya,1996).

İttihat ve Terakki'nin gücü ele geçirmesi ile Sadrazam değişikliği gibi yönetici kadrolarda birtakım değişiklikler yapması tepkilere neden olmuştur. Bu tepkileri sert bir şekilde bastırma gayreti içinde olan İttihat ve Terakki'ye karşı sivil halk ve öğrencilerden oluşan kalabalık grup Sultanahmet'te toplanarak eylem yapmıştır. Bu eylem sonucunda halkın 'şariat isteriz' söylemlerinin artmasıyla 31 Mart Vakası olayının gerçekleşmesi sonucunda İttihat ve Terakki, II. Abdülhamid'i askeri bir darbe ile görevden indirmiştir (Georgeon, 2012: 582-583). Bu olayın yaşanmasında meclis ve padişah sorumlu tutulmuştur. Darbe sonrası V. Mehmet Reşat tahta geçmiştir.

31 Mart olayı ile ülke içinde sular durulmamış hatta askeri kesim kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Bu iki grubu İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf yanlıları oluşturmuştur. Nitekim bu farklılık yüzünden Balkan Savaşında başarısız olunmuş, İttihat ve Terakki mensupları tekrar yönetimin değişmesi gerektiği fikrine kapılmıştır. 1913 yılında Enver Paşa başta olmak üzere birçok İttihatçı subay Babiâli Baskını ile Sadrazamın istifa etmesini sağlayarak darbe gerçekleştirmiştir (Karal, 1999: 195-196). Bu darbeden sonra tüm gücü İttihat ve Terakki ele almıştır. Bu darbe sonrasında Osmanlı dış politikası ağır yara almıştır. Balkanlardaki topraklar kaybedilmiş ve I. Dünya Savaşının sonunda kayıp yaşanmasına etki edecek yöneticilerin iktidarda kalmasına yol açmıştır (Osmanlı Devleti'nde Darbeler, 2020).

İttihat ve Terakki yönetiminin nasıl geliştiği, güç kazandığı, ihtilalci bir yapıya nasıl büründüğü ve en önemlisi gittikçe artan hegemonyasının dış politika üzerindeki yetersizliğine değinmek gerekmektedir. Bu cemiyetin kuruluşunu gerçekleştirip akabinde gücünü büyütme çalıştığı, dönemin iç karışıklıklarla, bunalımlı konularla ve bağımsızlık mücadeleleriyle ön plana çıktığı Balkanlar'da, cemiyetin darbeci ruhu benimsemiş olması

çok doğal bir gelişmedir (Şıvgın, 2012: 2). Cemiyetin Osmanlı Devleti içerisinde büyük bir teşkilatlanma gücüne sahip olmasıyla popülerliğini giderek arttırması siyasal düzlem içerisinde söz sahibi olmasını da beraberinde getirmiştir.

Ordu içerisinde geniş kitlelere hitap eden bu cemiyet sahip olduğu darbeci karakterle birlikte idarecilerin değişmesi gerektiği fikrini günden güne hızlandırmıştır. Nitekim gerçekleşen darbe sonucu yönetimi ele alan cemiyetin askeri özellikleri kadar bürokratik özelliklerinin çok boyutlu olmadığı ortaya çıkmıştır. Ekonomik konularda milli davranılması gerektiğini savunan İttihat ve Terakki yönetimi, kapitülasyonlar devam ederken ve dışa bağımlılık hat safhadayken yanlış kararlar almakla kalmamış iç mesele olan azınlık konusunda milliyetçilik fikri yüzünden dış aktörleri sınırlendirilmiş ve okları kendi üzerine çekmiştir (Şıvgın, 2012: 5).

Darbe sonucu yönetimi ele alan İttihat ve Terakki cemiyeti iç meselelerdeki bakış açısını milli duygularla hareket etme fikriyle değişikliğe uğratması darbenin iç politika üzerindeki tesiri olmuştur. Bunun yanında dış politikada güç dengesini kuramayarak hareket etmesi darbe-dış politika ilişkisinin birbirine bağlı olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nde yaşanan darbelerin devleti kötü olarak etkilediği görülmüştür. Ülkedeki siyasi bilincin tam oturmaması ve birçok yanlış fikrin ortaya atılmasından dolayı bu darbeler yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu darbe serüveni ne yazık ki Cumhuriyet yıllarına da damga vurmuştur.

3.1.2. Türkiye Cumhuriyeti ve Darbeler

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında yetişen öğrencilerin, sıkıntılı zamanlara bakışı aynı olmuştur. Millî Mücadele ile ülkenin maddi ve manevi bütünlüğünü korumayı amaçlayan Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının göstermiş olduğu destansı mücadele ile Cumhuriyet bugüne kadar korunmuştur. Kısaca Cumhuriyet'in ilanı ile modernleşme ve gelişme bilinci, Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu perspektif ile yetişen kadroların gelişmesi sonucu mümkün olmuştur (Ortaylı, 2008: 36-37).

Cumhuriyet'in ilan edilme sürecinde hem iç hem de dış tehlikelerle karşılaşmıştır. Özellikle dış devletlerin, ülke topraklarından pay almak istemesi beraberinde büyük

sorunları da doğurmuştur. Bundan dolayı o dönemde ülkeyi savunmaya çalışan ordu, düşmanları mağlup ederek devamında Cumhuriyet'in kurulmasında büyük pay sahibi olmuştur. Cumhuriyet ile aslında TSK giderek siyasi otonomi sahibi olmuş ve bu yapı uzun yıllar kendini muhafaza etmiştir (Gürsoy, 2014: 158). Burada dikkat edilmesi gereken en önemli konu; ülkenin tekrar kötü günler geçirmemesi, savaş veya bunalıma girmemesi ve savunulması gibi amaçlarla kendini konumlandıran TSK'nın Cumhuriyet ile en büyük savunucu konuma geçmiş olmasıdır, kısaca iç güvenlikten sorumlu en üst merci olarak rol almasıdır (Pion-Berlin, 1992: 83-102).

Cumhuriyetin ilanı ile ülkede daha ferah ve demokratik ortam adımı atılmıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün hayata geçirdiği inkılaplarla birlikte yenilikçi ve gelişmeye dönük bir algı ortaya konmuştur. Bu dönemlerde ordunun Türk siyasetine, iktidarına veya seçimlerine doğrudan bir müdahalesi olmamıştır. Ordu bu dönemde Cumhuriyet'le birlikte Atatürk ilke ve inkılaplarını benimseyen ve koruyan bir görünüm sergilemiştir. Türkiye'nin güçlü bir demokratik geleneğe sahip olması için sürekli çalışmıştır (Waldman ve Caliskan, 2020: 128). Bu süreç 1960 yılına kadar devam etmiştir.

Cumhuriyet tarihi içinde ordunun ilk müdahalesi 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşmiştir. Demokrat Parti liderliğini yürüten Adnan Menderes'in seçimden (1950) sonra başa gelmesi ile orduda tek parti anlayışının bittiği yönünde eleştiriler başlamış ve Atatürk ilke ve inkılaplarının yok sayılacağı anlayışı doğmuştur (Hale, 2011: 197). Menderes hükümeti ile ordu arasında iletişimin sağlanamaması ve tasfiyelerin olması gibi sebeplerden dolayı ordu ile hükümetin arası açılmıştır (Ahmad, 1977: 151).

Ordu düzenin bozulduğuna ve huzurun kaçtığına dair tavır sergilemiştir. Nihayetinde ordu içerisinde rütbeli genç subaylardan oluşan küçük bir grubun yanlarına Orgeneral Cemal Gürsel'i de almasıyla kadro tamamlanmış ve 1960 darbesi gerçekleşmiştir (Harris, 2011:204). Böylelikle Cumhuriyet döneminin ilk askeri darbesi gerçekleşmiştir.

1960 darbesi ile ülkedeki siyasi yapı ordunun otonomisi ile şekillenir bir hal almıştır. İlk askeri darbe ile ordunun gücünün daha da arttığı görülmüştür. Bu darbe sonrasında ordu otonomisini genişleterek hükümetlere daha fazla karışmaya başlamıştır. 1971 yılındaki muhtıra, 1980 darbesi ve 1997 post modern darbe ile Cumhuriyet tarihi bunalımlı dönemler geçirmiştir (Waldman ve Caliskan, 2020: 128-130).

1960 darbesi ile Cumhuriyet döneminin darbeci geleneği ilk olarak başlamıştır. Devamında çeşitli darbe teşebbüsleriyle darbeler sürekli zihinlerde yer etmiştir. Son olarak 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşmiş olan başarısız darbe girişimi ile ordu mensubu bir grubun hükümeti devirmek için darbe girişiminde bulunması bu durumun hâlâ bir süreç içinde ilerlediğini göstermiştir.

15 Temmuz başarısız darbe girişimi ile FETÖ terör örgütüne bağlı subayların hükümeti devirmek için darbe girişiminde bulunmasına karşın ordunun geri kalanı ve halkın büyük başarısı ile bu kalkışma engellenmiştir (Aslan, 2020: 444-447). Türkiye Cumhuriyet dönemi boyunca darbelerle mücadele etmiştir. Ordunun askeri darbe yapma gücünün yıllar boyunca devam etmesi demokrasinin önünde büyük bir engel olmuştur. Darbe yıllarında gücünü oldukça gösteren ordu, ülke modernleştikçe yavaş yavaş siyasi gücünü kaybetmiştir. Halk darbelerin sonuçlarını acı bir şekilde gözlemlediği için her darbe döneminde çoğunlukla karşı çıkmıştır. En son yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi de bunun en büyük örneğidir.

Ordunun Cumhuriyet döneminde yapmış olduğu darbeler ile vesayetini arttırmış olması ile sürekli istedikleri hükümetleri desteklemesine yol açmıştır. Ancak son darbe girişiminde ordu içerisindeki bir grubun farklı düşünceler ile harekete geçmesi sonucu bu vesayetin dönüşüme girdiği de gözlemlenmiştir. Nitekim bu girişimin engellenmesi ile askeri vesayet artık son bulmuştur (Çalışkan, 2017: 99-100).

3.2. Türk Dış Politikasında Darbe Sorunsalı

Türk dış politikası, kendine has konular ve öğretilerle birlikte sürekli gelişen ve yenilikleri takip eden bir yapıya sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ayaklarından birini temsil etmektedir. Her hükümet dönemi için dış politika, belirlenen ilkeler ve stratejiler üzerinden yürütülerek ülke çıkarlarını korumak ve dış siyasette aktif olmak amacıyla uygulanmıştır. Ancak bazı zamanlarda dış politika yapım sürecini etkileyen bunalımlı olaylar yaşanmıştır. Bu bunalımlı dönemlerin yaşanmasında etkili olan en büyük iç etkenlerden bir tanesi de darbeler olmaktadır.

Darbelerin Türk dış politikası üzerinde sorun hâline gelmesinde en önemli neden politikaların bazen statükocu bazen revizyonist bakış açısıyla değişiklik göstermiş olmasıdır. Çünkü bir iç etken olarak darbe; liderin bakış açısını, sosyal hayatı, kurumların çalışmasını aynı zamanda dış dinamikleri psikolojik olarak etkilemiştir (Oran, 1996: 353-357). Tabii ki sadece psikolojik değil çoğunlukla doğrudan güç kullanma yolu ile de değişimler meydana gelmiştir.

Askeri vesayetin 1960 darbesi ve sonrasında etkili biçimde siyasette rol alması veya baskılarla yönünü çizmesi politika yapıcıları zor durumda bırakmıştır. Özellikle Milli Birlik Komitesi daha sonrasında Milli Güvenlik Konseyi'nde bulunan rütbeli subayların vesayet gücüyle dış politika yapım sürecine dahil olması, darbeleri Türk dış politikasını temelden etkileyen ve bunalımlı zamanların yaşanmasında etkili olan bir sorun haline getirmiştir (Balci,2017: 110-113).

3.2.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Türk Dış Politikası

Türkiye Cumhuriyeti'nde kuruluş yıllarından itibaren siyasal sistem içerisinde çok partili hayata geçiş denemeleri yer almıştır. Ancak o zaman var olan konjonktür elverişli bir ortam sağlayamamıştır. Bu süreç II. Dünya Savaşı'ndan sonra Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde muhalif grubun liderliğini yürüten Adnan Menderes'in destekçileriyle birlikte partiden ayrılarak 1946'da Demokrat Parti'yi kurması ile son bulmuştur (Akıncı, 2014: 59). Türkiye, Huntington'ın üç demokratikleşme dalgası tezine göre II. Dünya Savaşından sonra ikinci dönem demokratikleşmiş ülkeler içerisinde yer almıştır (Huntington, 2007: 42)

Demokrat Parti'nin kurulması ile ülkede siyasi ve manevi atmosferin değişmeye başladığı görülmüştür. Uzun yıllar boyunca CHP iktidarı ile yürütülen işler artık eleştirilmeye başlamıştır. Bu eleştirilerle birlikte 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde Demokrat Parti zafer elde etmiştir (Aktaş, 2008: 432). Demokrat Parti'nin iktidarı ele almasıyla Başbakanlığa Adnan Menderes, Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar gelmiş ve yöneticiler eskiden CHP içinde siyaset yapan kişiler olmuştur. (Ahmad, 2007: 60).

Demokrat Parti iktidarında uygulanan dış politikada; özellikle ABD başta olmak üzere Batı ile olumlu ilişkilerin süreceği, BM ile ilişkilerin devam edeceği, SSCB tehdidinden korunmaya çalışılması ve Sadabat Paktı ülkeleri ile ilişkileri iyi seviyede

tutmaya yönelik gelişmeler olmuştur (Yetener, 2007: 52). Dış Politika adımları çoğunlukla güvenlik öncelikli olacak şekilde gerçekleşmiştir. Bunun en önemli örneği 1952 yılında Yunanistan'la birlikte gerçekleşen NATO üyeliğidir (Karaosmanoğlu, 2008: 503-504).

Menderes dönemi boyunca NATO içerisinde bulunmak oldukça önemli görülmüştür. NATO'ya olan inancı ve ABD yanlısı politikaları öncelediğini göstermek için Kore Savaşı'na asker gönderilmiştir. Bu hamle Batı ile hareket edildiğini göstermenin en iyi yolu olarak görülmüştür (Sönmezoğlu, 2006: 48).

Menderes dönemi dış politikasında bir diğer önemli nokta ise Orta Doğu olmuştur. Türkiye'nin bölge üzerindeki konumu ve bölgenin yer altı ve yer üstü kaynakları Batı ülkelerince stratejik olarak çok önem arz etmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 95). Menderes bölgeye açılan kapının Türkiye olduğunu bildiği için dış politikada sert tutum izlememiş ve ekonominin bozulduğu yıllarda daha fazla maddi yardım alabilmek maksadı güdülmüştür (Demiriz,2011: 32). Ancak bu durum ilerledikçe ABD ile ilişkilerin bozulup SSCB ile yakınlaşmasına hatta 1960 darbesinin yaşanmasındaki nedenlerden birisi hâlini almıştır.

1950-1960 DP dönemi dış politikası yer yer Atatürkçü dış politikayı örnek alsada güvenlik odaklı ve Batı yanlısı görünüm sergilemeye çalışmıştır. Ancak ABD ile ilişkilerin gerildiği dönemlerde SSCB ile yakınlık içerisine girilmesi Batı tarafından birçok kez eleştiri alınırken ülke içinde de sert eleştirileri beraberinde getirmiştir. Menderes ülkenin maddi ve manevi olarak rahatlaması için son dönemlerinde SSCB ile iyice yakınlaşmış hatta ziyaret gerçekleştirme kararı dahi almıştır (Yetener, 2007: 55). Fakat bu durum 27 Mayıs sürecini giderek hızlandırmıştır.

Demokrat Parti iktidarını iki döneme ayıracak olursak, ilk dönem için 1950-1955 arası dikkat çekmektedir. Bu ilk dönemde CHP gibi uzun soluklu bir siyasi partiyi seçimde yenerek iktidarı ele almanın getirmiş olduğu sorumluluk ve inanmışlıkla hükümet işleri yürütmüştür. 1950-1955 arası dönemde DP; refahı arttırmış, çiftçilere ve ihtiyaç sahiplerine bol bol yardımlar yapmış, NATO üyeliği ile güvenliği sağlamış ve çeşitli sosyal faaliyetler ile toplumsal gelişimi amaçlamıştır (Demiriz, 2011: 35).

1955'e kadar ülke içinde pozitif hava devam etmiştir ancak 1955 sonrası hükümetin Batı ile ilişkilerde zorlanması ve ülke içi kaosu giderek hareketlenmesi bunalımlı zamanları beraberinde getirmiştir. ABD tarafından yardımların azaltılması buna karşın SSCB ile

yakınlaşılması, ekonomik zorluğun ve ülke içi gerilimin artmasına sebep olmuştur. Özellikle ekonominin bozulması halkın sert eleştiriler getirmesine dolayısıyla refahın kaybolmasına neden olmuştur (Dursun, 2001: 24-25). İktidarın ikinci dönemi olan 1955-1960 dönemi bunalımlı ve zor şartlar altında geçmiştir. Yaşanılan her olayda kaosun şiddeti giderek artmış ve hükümetin görevi bırakmasına yönelik tutum giderek artmıştır.

Ülke içi kaosun yaşanmasında da iki ana çatışma sebebi baş göstermiştir. Bunların ilki Komünizm ideolojisini benimsemiş olanlar ile bu ideolojiye karşı çıkanların meydana getirdiği gerilimlerdir. İkinci sebep ise DP ile CHP'nin siyasi arenada birbirlerine karşı tansiyonu yükseltmesidir. Siyasi gerilimin sık sık meydana gelmesindeki en önemli neden ise uzun süre iktidarda bulunan CHP'nin bir seçimle muhalif statüye düşmesi olmuştur. Yıllarca tek parti iktidarı süreci yaşadığı için ülke içinde demokrasi kültürü oturmamış ve haliyle CHP'nin muhalif parti olmayı sindirememesine yol açmıştır (Uyar,2020: 83). Aynı şekilde DP'nin de bir anda iktidar olup tüm sorumluluğu sahiplenmesi ikinci döneminde yanlış kararların alınmasına ve krizlerin çıkmasına yol açmıştır.

Halkın en çok huzursuz olduğu konulardan bir tanesi olan ekonomik çöküş DP'nin ikinci döneminde oldukça fazla hissedilmiştir. Artan vergi oranları, dış ticaret açığı, verimsiz yatırımlar ve kısa vadeli çözümler ile refah seviyesi oldukça düşmüştür. Bu hayat şartları karmaşayı giderek arttırmıştır. En şiddetli olaylardan birisi olan 6-7 Eylül Olayları olarak bilinen; bir kesim topluluğun Rum halkına karşı yapmış olduğu çirkin eylemler dizisidir (Demir, 2007). Bu olay ülke içi huzura perde düşürmüş, insanların birbirine ve hükümetine karşı olan güvenini de sarsmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinde de görüldüğü gibi ekonominin iyi olmadığı anlaşılmaktadır. DP'nin ikinci döneminde ekonomiye en ağır darbe 1958 yılında atılmıştır. Ekonomik olarak çok sıkıntılı zamanlardan geçen DP hükümeti biraz da mecbur bırakılarak IMF ve Dünya Bankası'ndan borç istemek zorunda kalmıştır (Demiriz, 2011: 38). 4 Haziran 1958 tarihinde imzalanan istikrar programı ile devalüasyon yaşanmış ve 1\$ 2.80TL'den 9TL'ye fırlamıştır (Evsile, 2018: 69-71). Bu durum yüzünden yüksek enflasyon yaşanmış ve insanların alım gücü düşmeye başlayınca DP hükümeti bu olumsuzluğu azaltabilmek için çalışanlara zam yapmıştır (Akşin, 2007: 253-255).

Tablo 2.

1950-1960 arası ekonomik göstergeler.

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Dengesi	Enf. Oranı (%)	Kişi Başı GSMH (TL)	GSMH Cari Fiyatlarla	Tarım	Sanayi	Hizmet
1950	285,7	263,4	-22,3	..	420	9,694	4,044	1,419	4,232
1951	402,1	314,1	-88	3	493,5	11,644	5,216	1,574	4,855
1952	559,9	362,9	-193	6,8	546,6	13,389	5,967	1,785	5,637
1953	532,5	396,1	-136,4	6,3	623,4	15,607	7,023	2,115	6,47
1954	478,4	334,9	-143,5	12	615,4	15,915	6,119	2,475	7,32
1955	497,6	313,3	-184,3	9,9	721,8	19,117	7,455	3,055	8,608
1956	407,3	305	-102,3	13,2	818,1	22,047	8,654	3,671	9,722
1957	397,1	345,2	-51,9	19,6	1059,9	29,31	12,287	4,642	12,381
1958	315,1	247,2	-67,9	11,8	1229	35	14,583	5,883	14,534
1959	470	353,8	-116,2	18,2	1481,6	43,67	16,288	7,897	19,485
1960	468,2	320,7	-147,5	2,9	1549,3	46,664	17,668	8,046	20,951

Kaynak: *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, (2012). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK).

DP, 1957 seçimlerinden sonra 1960'a kadar çok sıkıntılı süreçler geçirmiştir. CHP'nin eleştiri boyutunu giderek sertleştirilmesi insanlar üzerinde algı yaratmıştır. Başta üniversite öğrencileri olmak üzere, bazı memurlar, sivil insanlar ve basın-yayın organları DP'yi katı şekilde eleştirmeye başlamıştır. Özellikle İstanbul ve Ankara'da bulunan üniversite öğrencilerinin gösteriler düzenlemesi üzerine yaşananlar karşısında hükümet sıkı yönetim ilan etmiş ve sert müdahalelerde bulunmuştur (Zürcher, 2010: 349). Bu gelişmelerden dolayı İnönü ile Menderes arasında gerilim büyümüştür.

Tarihler 27 Mayıs 1960'ı gösterdiğinde sabahın erken saatlerinde ordu içerisinde bulunan yüksek rütbeli ancak sayıca azınlıkta olan komutanların planladığı darbe eyleme dönüşmüştür. Harekatın içerisinde yer alan Albay Alparslan Türkeş'in radyodan ilan ettiği darbe bildirisi ile olay açıklanmıştır (Weiker, 1963: 20).

Okunan bildiride şu ifadeler geçmektedir (Cumhuriyet, 2011):

“Sevgili Vatandaşlar, Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekata Silahlı Kuvvetlerimiz; partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır... Kabineye mensup şahsiyetlerin, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne sığınmalarını rica ederiz. Şahsi emniyetleri kanunun teminatı altındadır. Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk'ün 'Yurtta sulh, cihanda sulh' prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz 'Yurtta Sulh, Cihanda Sulh'tur ...”

38 subay tarafından oluşturulan Milli Birlik Komitesi'nin gerçekleştirmiş olduğu darbe ile hükümeti ve TBMM'yi devre dışı bırakmış, yönetimi ele geçirmiştir (Ahmad,2007:207-208). Başta Adnan Menderes ve Celal Bayar olmak üzere birçok DP üyesi tutuklanmış ve Yassıada'da yargılanmışlardır. Yassıada yargılamalarında Demokrat Partililer huzuru koruyamamak, refahı sağlayamamak, halkı baskı altına almak, basın ve yayın organlarına karşı zor kullanmak, vatan hainliği yapmak ve ülkenin maddi değerlerini keyfi olarak harcamak gibi daha birçok madde ile suçlanmışlardır (Demiriz, 2011: 46).

Yassıada mahkemelerinde görevli olan hukukçuların MBK'nın etkisi altında kaldığı görülmüştür. Mahkemelerde anayasayı ihlal etmeden ve diğer birçok suçtan dolayı idam edilmeleri gerektiği yönünde baskılar giderek artmıştır (Hale, 2014: 167). Yargılamalar sonucunda Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idam edilmesi kararı verilmiştir (Gürsoy, 2014: 132). Hangi ülke olursa olsun başkanının ve ilgili bakanların, yöneticilerin idam edilmesi o ülkenin demokrasiye ket vurduğunu, Cumhuriyet ilkelerine ve anayasaya hatta İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne açıkça uymadığını ve gelişmişlik açısından gerilediğini göstermektedir. Bundan dolayıdır ki o dönemde Avrupa Birliği ile yürütülen müzakereler topluluk üyesi olan Fransa'nın isteği üzerine durdurulmuştur (Karluk,2005:368).

Yönetimi iyice ele geçiren MBK beş ay gibi kısa bir süre içinde yeni bir anayasa hazırlamış ve 1961 anayasasını yürürlüğe koymuştur (Gözübüyük, 1998: 137-140). Bu anayasa, kişi hak ve özgürlüklerinden derinlemesine bahsetmiş ve ayrıntılı olarak hazırlanmıştır. Çünkü Avrupa Topluluğu ile ilişkileri iyileştirmek istemiş ve Cemal Gürsel iktidarındaki hükümetin ortak pazara katılma fikri tekrar gündeme getirilmiştir (Acar,1992:5). Darbenin ertesi günü Cemal Gürsel'in hem Devlet Başkanı hem Başbakan hem de Milli Savunma Bakanı olduğu kesinleştirilmiş ve büyük bir yetki kendisine devredilmiştir.

27 Mayıs darbesinden sonra iktidarın dış işleri bakanlığına Selim Serper getirilmiştir. Çünkü kendisi çoğunlukla Batı ile oldukça ilgili ve iyi ilişkilere sahip olmuştur (Ahmad,2007:512). Darbe bildirisinde de açıklandığı gibi NATO ve CENTO'ya bağlı kalınacağına Selim Serper bakanlığa geldikten sonra tekrar altını çizirken, ayrıca Türkiye-ABD iş birliğinin daim olması için gerekenlerin yapılacağına da belirtmiştir (Fırat, 1997: 30-31).

Darbeden sonra liderliği ele alan Cemal Gürsel, MBK'nın belirlediği politikaları açıklarken dış ilişkiler bağlamında; uluslararası alanda hiçbir devlete düşman gözüyle bakmadığını, karşılıklı ilişkilerde sahip olunan sıcaklık ve olumlu ifadelerle aynı şekilde davranılacağını da eklemiştir (Aknur, 2008 :550).

27 Mayıs darbesinin sebepleri ve sonuçları itibariyle darbe-dış politika ilişkisinin çok yoğun bir gündem teşkil ettiği görülmüştür. Menderes yönetiminin ilk dönemi ile ikinci dönemi arasındaki farkların giderek artan iç baskılar, ekonomik kriz, öğrencilerin tepkilerin ve ordunun tavrı etkili olmuştur. Bunların yanında özellikle Batı merkezli ilerleyen politikaların örneğin Kore'ye asker gönderme, NATO ile yakınlaşma gibi iktidarın gerginleşen dış ilişkilerde SSCB yaklaşması hatta ekonomik yardım teklifi tamamen davranışların değişmesine yol açmıştır (Erdoğan ve Aslan, 2021: 302).

Menderes hükümetinin Batı ile iyi ilişkiler geçirdiği dönemde sıkıntısız ilerleyen dış ilişkiler, gergin havanın esmesiyle yerini SSCB ile yakınlaşmaya bırakmış ve akabinde iç faktörlerin sert tepki göstermesine sebep olmuştur. SSCB ile yakınlaşma örneği olarak mecliste gerçekleşen bütçe görüşmelerinde SSCB yardımlarının kabul edilmesi gerektiği yönünde konuşulması ve daha sonrasında iki ülke liderinin karşılıklı ziyaretlerde bulunacağını açıklaması uluslararası arenada büyük bir yankı uyandırmıştır (Oktay, 2017).

DP'nin dış politikada dengeyi sağlayamaması başta silahlı kuvvetler olmak üzere çeşitli tepkilerin gelmesine ve sonuç olarak darbenin gerçekleşmesine sebebiyet vermiştir.

Menderes hükümeti ile 27 Mayıs hükümetinin dış politikaya olan bakış açılarına değinecek olursak:

- 1) Menderes hükümeti kalıcı barış için ilk başta SSCB karşıtı ve Batı yanlısı görünmüş, NATO'ya bağlılığın gerekliliğini birçok kez dile getirmiştir. 27 Mayıs hükümeti ise SSCB ile ilgili hiçbir açıklama yapmazken, bloklaşmayla ilgili olarak ABD ile iyi olunması gerektiğini belirtmiştir.
- 2) Menderes hükümetinin ikinci döneminde yer yer Batı ile ilişkiler gerildiği zaman SSCB ile seviyeli ilişki kurulmuş en sonunda doğrudan görüşülmüştür. 27 Mayıs hükümeti, SSCB ile ilişkiler için saygılı bir komşu politikası izlenmeli olarak kararlaştırmıştır (Fırat, 1997: 34).
- 3) Ortadoğu ile ilgili Menderes'in Türkiye çıkarları doğrultusunda politikalar üretme çabası içinde olduğu daha önceden belirtilmiştir. 27 Mayıs hükümeti de başta Irak olmak üzere diğer ülkelerle temasın kesilmemesi gerektiğini belirtmiş ve konjonktür içerisinde aktif olunması gerektiğini de eklemiştir (Ahmad, 2007 :512).

Kısaca dış politikaya bakıldığı zaman aslında Menderes hükümeti ile 27 Mayıs hükümeti arasında çok büyük farklılık olmadığı görülmüştür. SSCB konusunda Menderes'in ikinci döneminde yakınlaşma çabaları dışında 27 Mayıs hükümetinin dış politikası ile çok zıt bir farklılık oluşmamıştır. 27 Mayıs darbe bildirisinde NATO ve CENTO'ya bağlılığın devam edeceği bildirildiği için aynı Menderes döneminde olduğu gibi Batı'ya olan yakınlık ve bağlılığın altı çizilmiştir. İç politikada yeni bir anayasa ile detaylı değişiklikler ve yenilikler gözlemlenirken dış politikada kökten değişiklikler olmadığı gözlemlenmiştir.

Darbe sonrası bir süre hüküm süren askeri vesayet yönetimi 1961 anayasası sonrasında yönetimi sivil idareye teslim etmiştir. Yapılan seçimlerde CHP, Adalet Partisi ile koalisyon kurmak zorunda kalmış ve aslında çok da sağlıklı bir dönem geçirilmemiştir. İlk olarak Menderes'in başlattığı Avrupa Ekonomik Topluluğu görüşmelerine devam edilmiştir (Bilgin ve Bilgiç, 2012: 114). Topluluk ile sürdürülen görüşmeler ışığında 1963 yılında iki tarafın da kazançlı çıkacağı ve ilerleyen süreçte tam üyelik düşüncesinden dolayı Ankara Anlaşması imzalanmıştır (Balcı, 2017: 121-122).

3.2.2. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Türk Dış Politikası

Türkiye 27 Mayıs ile ilk darbe sınavını vermiştir. O tarihten itibaren ülke içinde askeri vesayetın sertçe hissedildiği, demokrasinin sık sık duraksadığı ve birçok engelle karşılağıldığı dönemler olmuştur. Darbe sonrasında askeri vesayetın gücü giderek yaygınlaşmış ve tutumunu sertleştirmiştir. Bu tarihten itibaren silahlı kuvvetler içerisinde darbe sonrası belli başlı ayrışmalar yaşanmıştır. Darbeden sonra 1961 yılında yapılan ilk demokratik seçimlerde CHP-AP (Adalet Partisi) koalisyonu ile DP'nin oy oranının AP'ye geçtiği görülmüş ve ordu içerisinde darbenin etkili olamadığı yönünde söylentiler çıkmıştır (Özçelik, 2011: 145).

Bunalımlı hava her geçen gün fikirlerin farklılaşmasına ve kaosuın büyümesine neden olmuştur. Seçimlerden 14 MBK üyesinin sürgüne gönderilmesi, DP devamı gibi görülen AP'nin ülke yönetiminde bulunması gibi durumlardan dolayı 27 Mayıs darbesinin etkili olmadığını söyleyen grupların başında Talat Aydemir ve Cemal Madanoğlu yer almıştır (Özçelik, 2011: 145-146; Koçak, 2016: 121-126).

Aydemir'le aynı görüş içerisinde bulunanlar 27 Mayıs ruhunun önemli olduğunu savunmuş ve darbe sonrası siyasal düzenin düzelmediğini ekleyerek darbenin etkisini yitirdiğini belirtmiştir. Bundan dolayı yeni bir ihtilal yapılarak asıl doğru düzenin kendileri tarafından getirileceğini savunmuşlardır (Koçak, 2016: 121-126). Bu düşünceler ışığında önce 22 Şubat 1962 tarihinde darbe girişiminde bulunulmuş ve başarısız olmuş, ikinci denemeyi ise 21 Mayıs 1963 tarihinde deneyen Aydemir ve arkadaşları darbe girişimi başladığında yanlarında olanların terk etmesi sebebiyle başarısız olmuş ve Talat Aydemir idam edilmiştir (Koçak, 2016: 132-141; Özçelik, 2011: 145-146).

Bu sıkıntılı ve koalisyonlu süreçler 1965 seçimlerinde yerini Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi iktidarına bırakmıştır. Adalet Partisi'nin en göze çarpan özelliği ise darbe ile devrilen DP'nin perspektifine sahip olması olmuştur (Kıyanç, 2018: 109). Süleyman Demirel'in iktidara gelişı ile, DP'yi benimsemiş olan kitleyi yanına çektiği ve bilhassa kırsal kesimde bulunan insanlar tarafından çok fazla benimsendiği görülmüştür. Mitinglerde, basın toplantılarında veya kısa açıklamalarında samimiyet, güler yüz, akıcı ve esprili bir üslupla kendisini sevdiren siyasetçi olarak hafızalara kazanmıştır (Zürcher, 2010: 363-364).

1961 anayasası ile ülke içinde huzur ve özgürlük arayışı gitgide artmıştır. Sol fikirleri benimseyenlerin gün geçtikçe artış göstermesi hükümeti tedirgin ederken aynı zamanda ABD ile olan ilişkileri de yıpratmıştır. Özellikle sol faaliyetleri aktif hâle getirmek ve özgürce siyaset yapabilmek için kurulan Türkiye İşçi Partisi solun odak noktası olmuştur (Akşin, 2007: 266). Tabii TİP'in yanında solun fikir öncülüğünü üstlenen ve Moskova ile iç içe geçmiş bir durumda bulunan Türkiye Komünist Partisi yasaklı olmasına karşın kendine sıkı sıkıya bağlı taraftarları sayesinde ayakta kalabilmiştir.

1960 darbesinden sonra Demirel hükümeti yıllarında ülkenin kendini toplama sürecine girdiği görülmüştür. Ancak DP tarzı siyaseti yürüten AP'ye karşı sol gruplar sık sık eleştiriler getirmiş ve yıllar ilerledikçe protesto gösterileri, çeşitli ayaklanma çağrıları ve hatta çatışmaların olduğu zamanlar bile yaşanmıştır. Özellikle Dev-Genç'in olaylarda başı çektiği görülmüştür (Zürcher, 2010: 370-371).

Sol gruplar 1968'den itibaren ve 1970'li yıllar boyunca kendi içinde ayrılığa düşmüş ve çok farklı gruplar meydana gelmiştir. Bundan dolayı sağ-sol çatışması çok bunalımlı zamanlar yaşatmıştır. 1960 darbesinin ana nedenlerinden biri olarak görülen iç huzursuzluk ve güvensiz ortam Demirel hükümeti döneminde de yine önemli bir iç sorun olarak devam etmiştir.

1960'lı yıllardan itibaren giderek ivme kazanan sol düşünce gruplarına karşı muhafazakâr ve milliyetçi sağ hareketler toplumsal olarak 1970'li dönemlerin zeminini hazırlayan asıl olgular olmuştur (Kasapsaraçoğlu, 2021: 23). Hem iç politikanın hem de dış politikanın gerilimli ve bunalımlı bir düzeyde şekillenmesinin en büyük nedenlerinden birisi sağ-sol kutuplaşmasıydı. Sol grupların kendi içinde giderek derinleşmesi, AP'nin DP devamı olarak ilerlemesinin yanında yeni kurulan milliyetçi ve muhafazakâr partilerin durumu körüklemesi de gerilimi arttıran diğer etkenler olmuştur.

Demirel yönetimi boyunca ekonomideki çalkantılı süreç devam etmiştir. Demirel çalkantılı dönemde ekonomik büyümeyi attirabilmiştir. Ancak tamamen halkın yararına olmamıştır. Enflasyonlu bir büyüme modeli uygulandığı için reel gelirlerde artış olsa da insanların alım gücü azalmış ekonomik adaletsizlik yaşanmıştır (Ahmad, 2007: 348-349). Bu durum işçi sınıfının giderek yıpranmasına ve sendikaların sürekli eleştiri getirerek hükümete karşı cephe almasına neden olmuştur.

Demirel dönemi dış politikasına etki eden özellikle ABD ile ilişkileri derinden etkileyen önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ülke içerisinde ABD yakınlığı ve NATO üyeliği, çoğunluğunu sol grupların oluşturduğu şekilde şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştiriler yer yer somut eylemlere de dönüşmüştür. ABD donanmasına bağlı olan 6. Filonun Türkiye'ye gelmesi ardından büyük eylemlerin ve çatışmaların olmasına ve Komer olayı olarak bilinen ülkemizde ABD büyükelçiliği görevini sürdüren Komer'in ODTÜ ziyareti sırasında öğrenciler tarafından arabasının yakılması sonucu ABD ile ilişkiler oldukça gerilmiştir (Kılıç, 2013: 8).

Sol grupların ABD ve NATO karşıtlığı, artık eleştiri yerini eylemlere bırakmaya başlamıştır. Demirel dönemi son 5 yılı içerisinde sol grupların kaosu arttırması, ABD ve NATO karşıtlığı gibi eylemlere sıklıkla başvurmaları dış ilişkilerin olumsuz şekilde ilerlemesine neden olmuştur. Sadece dış politikaların sekteye uğradığı değil iç politikanın da gittikçe güç kaybetmesine ve uygulanamamasına yol açmıştır.

ABD'nin 6. Filo ve Komer olaylarından sonra Demirel Hükümetine karşı tepkileri gecikmemiştir. Bunların yanında Haşhaş ekimi kısıtlamasının ABD'nin istediği seviyede olmaması ve U-2 uçak krizi ile ABD tepkilerini oldukça arttırmıştır (Öngider, 2010: 126). Artık ABD ile ilişkiler pamuk ipliği ile bağlı seviyeye gelmiştir.

Ülke içinde şiddetin, kaosun, bunalımın ideolojik sebeplerden dolayı giderek artış gösterdiği ortamda, bu gerilimin dış politika üzerinde yıpratıcı etkilerinden dolayı Demirel hükümeti çıkış noktası aramaya başlamıştır. Özellikle 27 Mayıs sonrası hazırlanan darbe anayasasına birçok noktada gönderme yaparak iç karışıklığın bundan dolayı olduğunu beyan etmiştir. AP kendisine destek verecek grupların arayışı içine girmiştir. Çünkü iktidarı iç karışıklıklar yüzünden kaybetmek istememiş ve tekrar ipleri eline alarak dinamizmi kendisi belirlemek istemiştir (Mücek, 2009: 88-97).

1969 yılındaki seçimler bu gerilim ve şiddet olaylarının gölgesinde gerçekleşmiştir. AP seçimi kazanan taraf olsa da oyları azalmış ve kan kaybetmiştir. Bu durum Demirel tarafından olumsuzlukla karşılanmıştır. Artık işçi sendikaları eylemler yapmış, öğrenciler gösteriler düzenlemiş ve ordu gitgide karamsarlığa kapılmıştır. Seçimden sadece 2 sene sonra ortam 27 Mayıs darbesinin yaşandığı konjonktür bir hâl almıştır. Öyle ki yapılacak darbeden sonra 27 Mayıs'ta MBK olduğu gibi 'Devrim Konseyi' kurulması ve ülkeyi yönetmesi bile kararlaştırılmıştır (Hale, 2014: 236).

Tarihler 12 Mart 1971'i gösterdiğinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'ın önderliğinde hazırlanan muhtıra Demirel hükümetine verilmiştir. Söz konusu muhtırada alınan kararlar (Çavdar, 2004: 193; Milliyet, 1971):

“Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür. Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliğini giderecek çarelerin, partilerüstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir. Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır. Bilgilerinize.”

Muhtıra ile Demirel hükümeti çıkmaza girmiştir. Demirel ilk olarak istifa etmeyeceğini halkın seçimiyle iktidara geldiğini belirtmiş olsa da 27 Mayıs'ta yaşananlar gibi olmaması ve baskıların ağırlığından dolayı istifa etmiştir. Yerine Nihat Erim getirilerek hükümet kurma görevi verilmiştir (Nuri, 2018: 88).

AP'nin iktidardan devrilmesine karşı CHP'nin bakış açısına bakılırsa darbeyi onama biçimindedir. Dönemin CHP liderliğini yürüten İsmet İnönü; demokrasinin normal bir şekilde işleyerek istifanın yaşandığını ifade etmiştir (Cumhuriyet, 1971). İnönü bu tutumu ile yapılan darbenin demokratik bir yol olduğunu söyleyerek haklılık payı vermiştir.

Gerçekleşen darbe sonucunda Demirel'in istifasını büyük bir coşku ile karşılayan işçi sendikaları ve sol gruplar darbeden sonra kurulan hükümetlerin girişimleri ile yer yer baskı altına alınmaya çalışılmıştır. İlk başta Muhtırada Faruk Gürler ve Muhsin Batur gibi önemli üst düzey subayların imzalarını gören sol gruplar çok coşkulu davranmış ancak baskılar sonucunda eleştirileri devam etmiştir (Birand, vd., 2008: 225).

12 Mart Muhtırası öncesi ve sonrası şeklinde dış politika karşılaştırması yapıldığında şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür:

1) Demirel hükümeti ABD ile ters düşüldüğü zamanlarda, yalnızlaştığında veya ekonomik hamlesi kalmadığında SSCB ile sıkı ilişkiler yürütmüştür. İki ülke temsilcilerinin karşılıklı ziyaretleri dahi gerçekleşmiştir. Darbe sonrasında Erim hükümetinin Batı ile ilişkileri düzeltme çabası ve sol grupları bastırma olayları SSCB ile ilişkileri zayıflatırken bu dönemde ilerleme kaydedilememiştir (Yetkin, 2006: 118-120).

2) ABD ile ilişkilerde Demirel hükümeti döneminde birçok kriz yaşanmış ve ilişkiler bunalımlı devam etmiştir. Hatta darbeyi ABD'nin gerçekleştirdiği söylentileri dahi ortaya atılmıştır. Darbe sonrasında Erim hükümetinin ABD ile ilişkileri tekrar olumlu havaya getirme çabaları görülmüştür (Oran, 2009: 703).

Tabi ki ilişkileri iyileştirme çabaları ABD tarafında da dikkate alınmış ve Başkan Nixon var olan krizlerin kaldırılması ile karşılıklı olumlu havanın süreceği yönünde bildiri göndermiştir (Sönmezoğlu, 2006: 233-235). Darbe öncesinde ABD'nin isteklerini yerine getirmeyen ve dış politikada daha özgür adımlar atan Demirel hükümeti, darbe sonrasında ABD'nin isteklerinin şartsız koşulsuz yerine getirilmesi ile dış politika da geri çekilme ve ABD'ye eklenme yaşanmıştır (Armaoğlu, 2007: 824).

3) Avrupa Ekonomi Topluluğu ile ilişkilerde Demirel döneminde ilişkiler sürdürülmüş ve çalışmalar yapılmıştır. Darbe sonrasında Erim hükümeti de AET ile kurulan ilişkileri bir kenara bırakmayarak üstüne gitmiş, pozitif görünümü korumaya çalışmıştır (Oran, 2009: 843).

4) Ortadoğu ile ilgili dış politika ise Demirel döneminde muhafazakâr bakış açısı ağır basmış ve birçok Müslüman ülke ile 'kardeşlik' ilişkileri adı altında görüşmeler sürdürülmüştür (Oran, 2009: 788). Ancak darbe sonrasında Erim hükümeti ve devamındaki hükümetler ABD isteklerine cevap vermeye çalıştığı için (başta haşhaş krizi olmak üzere) Arap ülkelerine sırtını dönmüştür (Oran, 2009: 794).

12 Mart Muhtırası öncesinde ülke içinde sendika hareketleri (DİSK), öğrenci eylemleri, DP etkisinin tartışılması, TİP'in (Türkiye İşçi Partisi) mecliste yer almasıyla birlikte dönemin ABD başkanı Johnson'un kaleme aldığı mektup sebebiyle AD karşıtlığının artması gibi olaylar hem iç kaosun artmasına hem de dış ilişkilerin krize sürüklenmesine

neden olmuştur (Ertem, 2018: 657). Özellikle ABD ile uyuşturucu ve mektup konusunda çok zor bir sürece girilmesi dış politikada Batı ile ilişkilerin bunalımlı seyretmesine yol açmıştır.

Ülke içinde sol görüşlü grupların SSCB yakınlığını arttırmaya çalışmasının yanında ABD ve NATO karşıtlığını yaymaya çalışması Demirel hükümetini çıkmaza sürüklemiştir. İç faktörlerin çok yoğun şekilde hareket alanı bulması doğal olarak dış siyaseti etkilemiş ve hükümetin yapıcı olmaya çalışmasına karşı dış ilişkilerde var olan olumsuz hava artarak devam etmiştir.

Muhtıra sonrasında NATO'ya bağlılığın sürekli tekrar edilmesi, sağ-sol çatışmasının önüne geçme çabaları ve ABD ile olan ilişkilerde söz konusu olan sorunların çözümüne odaklanılmasıyla hem iç politikada hem de dış politikada sert bir değişim rüzgarı hakim olmuştur.

Kısaca bakıldığında zaman 12 Mart Muhtırası öncesi ve sonrasında bariz farklılıklar olduğu görülmektedir. Başta ABD ve SSCB ile ilişkiler değişiklik göstermiş ve dış politikada darbe öncesi ve sonrasında farklılıklar yaşanmıştır. Darbe sonrasında ABD ile yakınlaşma ve isteklerine cevap verebilme ağırlık olarak önemini korumuştur. Ülke içinde kaosun ve eleştirilerin hâkim olduğu yıllarda dış politikanın da zayıfladığı görülmüştür. Ancak bunalımlı ilişkiler yaşansa bile darbe sonrasında olduğu gibi bir ülkenin tamamen isteklerini yeri getirme kararı asla alınmamıştır.

3.2.3. 12 Eylül 1980 Darbesi ve Türk Dış Politikası

27 Mayıs süreciyle başlayan askeri darbe 12 Mart 1971'de muhtıra ile tekrar edilmiştir. Zaman ilerledikçe askeri vesayetın Türk siyaseti üzerinde derinlemesine yer edindiği alınan kararlarla görülmüştür. Hükümet değişiklikleri, koalisyonlu süreçler, yeni anayasa metni, dış ilişkilerin gözden geçirilişi gibi yeni gelişmeler askeri vesayet rejimi isteklerine göre şekillenmiştir.

12 Mart muhtırası sonrasında TSK; öğrenci etkinliklerine, sendikal faaliyetlere karşı katı cephe almıştır. Yeni siyasal ideolojilerin yayılmaya başlaması, istikrarsız koalisyon hareketlerinin tepki toplaması ve sağ-sol çatışması muhtıra sonrasında da TSK'nın sert

tavrına sebep olmuştur (Erdem, 2002: 82). Askeri vesayetın ideolojik olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün devrimlerine ve bakış açısına sahip olması bu durumun oluşmasına neden olmuştur. Kısaca Kemalizm perspektifi ordu içinde kırmızı çizgi olarak yerini korumuştur (Orlow, 1982: 53).

1970'lerden itibaren ülke siyasi olarak çok karmaşık süreçler yaşamıştır. İdeolojik olarak kutuplaşmaların en sert halini gösterdiği yıllar olarak tarihe geçmiştir. Öyle ki birçok koalisyon hükümetinin kurulması ve kısa süreler içinde yıkılması en net örneklerini teşkil etmiştir (Milano, 2016: 28). İstikrarsız durum karşısında ordu içinde birtakım sesler çıkmaya başlamıştır. Askeri vesayetın gücünü direk gösterdiği 1960 ve 1971 darbelerinden dolayı kurulan hükümetler de oldukça tedirgin hareket etmişlerdir.

Askeri vesayetın gücü o kadar yüksekti ki 1973 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde emekli Amiral Fahri Korutürk aday gösterilmiş ve sonucunda Türkiye Cumhuriyeti'nin 6. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk seçilmiştir (Harris, 2011: 207-208). Böylelikle Türk sivil-asker ilişkilerinde önemli bir kırılma daha yaşanmıştır. Siyaset sahnesinde temsil yeteneğinin kime verileceği veya kim tarafından kullanılacağı sorularının ağırlığı ordu tarafına tekrar kaymıştır.

1973 seçimlerinde sivil idare tekrar görevi devralmıştır. Türk siyasetine damga vurmuş olan Bülent Ecevit liderliğindeki CHP seçimleri kazanmış ve Milli Selamet Partisi ile yapmış olduğu koalisyon sayesinde hükümet kurulmuştur (Balci, 2017: 134-135). Ecevit, İnönü'ye göre halk tarafından daha fazla sevilen ve sayılan bir kişilik ortaya koymuştur. Bu sayede CHP'nin seçim kazanmasına yol açmıştır.

Ecevit hükümet kurulduktan sonra dış politika olarak; bölge üzerinde sarsılan ülke karizmasını ve güvenliğini tekrar oturtabilmek için tüm komşularla iyi ilişkileri kurarken güven odaklı adımlar atılması gerektiği şeklinde politika benimsemiştir (Ecevit, 1978: 205). Ecevit'in sandıktan galip çıkmasının yegâne sebebi ise söylemlerinde biraz daha özgürlükçü, ABD'den biraz daha bağımsız hareket edilecek tutumu kendisinin dış politika yönelimleri ile iktidara gelmesinin önünü açmıştır (Eşel, 2017: 413).

CHP-MSP koalisyonunda en önemli gündem maddesi Kıbrıs'taki Türklerin yaşadığı zorluklar olmuştur. Ada üzerinde azınlık olarak yaşamaya devam eden Türkler, Rum çeteler tarafından baskı ve şiddet görmüştür. Yunanistan'dan gelen silahlı grupların başında Nikos

Sampson ile ada üzerinde var olan EOKA örgütü Kıbrıslı Türkleri ortadan kaldırmak için tüm şiddet öğelerine başvurmuşlardır (Hughes-Wilson, 2011: 85). Şiddet olaylarının en büyük kanıtı ise 1981 yılında eski Yunan gazetelerinden biri olan Eleftherotipia'nın Sampson ile yaptığı röportaj olmuştur. Sampson röportajın sonunda “*Türkiye müdahale etmeseydi sadece ENOSİS ilan etmezdim. Kıbrıs'taki Türkleri yok etmiş olurum.*” demiştir (Acar, 2020).

Kıbrıs'ta yaşanan dram tüm ülkenin gündemini meşgul etmiştir. Hükümet müdahale etme konusunda olumlu sinyaller vermiş ancak aceleci davranmak istememiştir. 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı kararı alınmış ve TSK başarılı bir operasyon ile Kıbrıs'a çıkarma gerçekleştirmiş ve düşman güçlerini etkisiz hale getirmiştir (Hughes-Wilson, 2011: 90). Müdahale sonrasında adadaki Türkler kuzeye göç etmeye başlamıştır. Yunanistan, Türkiye'nin kendi başına yapmış olduğu bu askeri operasyona karşı NATO'yu suçlamış ve protesto etmiştir (Bostanoğlu, 1999: 454).

Müdahale sonrasında Türkiye-ABD ilişkileri oldukça bunalımlı bir sürece girmiştir. ABD, askeri operasyonda kendisinin ürettiği silahların kullanılması yönünde ağır eleştiriler getirmiş ve en sonunda 1975 yılında silah ticaretine yönelik anlaşmalar askıya alınmış, yapılacak yardımlar da engellenmiştir (Oran, 2001: 750). ABD'nin başlattığı ambargo ile Türkiye sancılı yıllar geçirmiştir. Hem iç hem de dış kararlarda kendi göbeğini kesmeye çalışmıştır. Ancak yaşanan krizden dolayı ülke içerisinde hoşnutsuz sesler yükselmeye başlamıştır.

Türkiye-ABD eksenli Türkiye-NATO ilişkileri de 1978-1979 yılına kadar bunalımlı ilerlemiştir. En sonunda dönemin ABD Başkanı Carter ilişkilerin normalleşmesi adına 1978 yılında ambargoyu kaldırmıştır (Uslu, 2000: 200-201). Böylelikle karşılıklı temaslar gerçekleşmiş ve ilişkileri iyileştirme yoluna gidilmiştir. Tabi ki neticede Türkiye uygulanan ambargodan yara alarak çıkmıştır. Hem halkın hem de muhalif partilerin hükümete baskı yapmasına neden olmuştur.

Kıbrıs Müdahalesi sonrasında birçok kez koalisyon hükümeti değişen Türkiye'de siyasi iklim sürekli hareket halinde olmuştur. Kısa süreli ve genellikle Ecevit ile Demirel'in liderliğini yürüttüğü koalisyonlar sağlıksız ve kısa dönemli politikaların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bundan dolayı başta ekonomi olmak üzere dış politika ve diğer önemli mekanizmalar sürekli sekteye uğramıştır (Aslan ve Bilge, 2009). Özellikle yaşanan

ambargo süreci koalisyon hükümetlerinin ekonomiyi idare edememesine ve çok fazla eleştiri altında kalmasına yol açmıştır (Bussiere ve Mulder, 2000).

Ekonomi 1973-1974 I. Petrol Kriziyle üstüne ABD ambargosu ile sıkıntılı sürece girmiştir, bir çıkış yolu aranırken 1979-1980 II. Petrol Krizi ortaya çıkmış yeniden bunalımlı zamanlar meydana gelmiştir (Zürcher, 2010: 385). Enflasyon %90'lı rakamları görmüş, işsizlik, yoksulluk artış göstermiş ve en sonunda birçok ürün karaborsaya düşmüştür. Ekonomiyi kalkındırmak adına ilk önce 1978 yılında Ecevit Hükümeti IMF ve OECD ile kredi görüşmeleri gerçekleştirmiş ki borç almayı göze almıştır, daha sonra tekrar başa geçen Demirel 1979 yılında bu konunun en önemli konu olduğunu ve görüşmeleri sürdüreceğini belirtmiştir (Zürcher, 2010: 386).

Ekonominin bu kadar kötü olmasıyla halk da kendi içinde kavgaya tutuşmuştu. Hükümeti korumaya çalışan insanlar ile eleştiri getiren insanlar neredeyse her konuda birbirlerini suçlar olmuştu. İşte böyle bir ortamda sağ-sol çatışmaları giderek hız kazanmıştır. Bu gerilimi tırmandıran asıl olay ise Ecevit'in iktidara geldikten sonra gerginliği faşistler çıkarıyor demesi üzerine sol daha da baskın şekilde hareketlenmeye başlamıştır (Kocabaş, 2018: 337). 1978 yılında yaşanan Kahramanmaraş olayları sonucunda 100 kişinin hayatını kaybetmesi ile 13 vilayette sıkıyönetim ilan edilirken artan şiddet karşısında TSK içindeki rütbeli komutanlardan sert sözler gelmiştir (Şendiller, 1993).

1979 yılında yaşanan İran İslam Devri ile tüm dünyada yankı bulan İslam Devrimini ülkemizde de karşılığını bulmuştu. Erbakan liderliğinde devam eden MSP gerçekleştirdiği mitinglerde sürekli 'şeriat isteriz' sözleri sarf edilmiştir (Birand, 1994: 260). İslami düşüncelerin sert ifadeler ile büyük gösterilerde kullanılması sol grupları ve orduyu oldukça rahatsız etmiştir. Ordu Kemalist düşüncenin yıkılacağı kuşkusu ile bu gruplara karşı tedbir alınması gerektiği kararını almıştır.

Ülke içi dengeler her geçen gün daha da kötüye gitmiştir. Ekonomi, üniversiteler, sendikalar, sağ-sol çatışmaları ve şeriat isteyenler ile tam bir kaos hâkim olmuştur. Bu süreçte 12 Eylül 1980 tarihinde Orgeneral Kenan Evren liderliğinde yapılan darbe ile müdahale edilmiştir (Sözcü, 2018). 12 Eylül darbesi ile Türk Siyasi Tarihi'nde 3. kez askeri bir darbe yapılmıştır.

Kenan Evren'in açıkladığı darbe bildirisinde (Cumhuriyet, 1980):

“Yüce Türk Milleti; Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği, ülkesi ve milletiyle bir bütün olan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda, izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile, varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikrî ve fiziki haince saldırılar içindedir. Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, Anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür. ... Azız Türk Milleti: İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, iç hizmet kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur. Girişilen harekâtın amacı; ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır. Parlamento ve Hükümet feshedilmiştir... Bütün yurtta sıkıyönetim ilân edilmiştir. ... Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05'den itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur... Vatandaşların sükûnet içinde radyo ve televizyonları başında yayınlanacak bildirimleri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetlerine güvenmelerini beklerim.”

12 Eylül darbesini gerçekleştiren komutanlar, 27 Mayıs ve 12 Mart'ta olduğu gibi değil tamamen emir komuta zinciri ile hareket etmiş ve her şeyi planlamışlardır (Hale, 2014: 287). Kenan Evren liderliğinde MGK tüm işleri iyice devralmıştır. MGK darbeden sonraki 2-3 yıl içerisinde birçok kanun çıkarmıştır. Siyasal hayatın düzenlenmesi, siyasal tutukluların olması, başta üniversiteler olmak üzere lise ve ilköğretimde de Atatürkçü eğitim sistemi benimsenmesi gibi kararlar alınmıştır (MGK Gen. Sek., 1981: 245-252).

Sivil siyasetçilerin halk nezdinde itibarsızlaştırıldığı ve TSK'nın tüm ekseni kendine çevirdiği dönem olmuştur. Özellikle 1982 anayasası ile yine bir darbe anayasası yazılmış,

MGK yapılan tüm değişimleri tek tek gözden geçirerek tüm ağırlığını tekrar ortaya koymuştur (Cemal, 2010: 356). 1982 anayasası ile bir ilk daha gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanlığı makamına yasama, yürütme ve yargı erklerinde denetleme ve düzenleme yetkileri tanınmıştır (Nuri, 2018: 94-95).

12 Eylül darbesi gerçekleştiğinde halkın çoğunluğu destek vermiş ve çatışmaların bitmesi için çıkış yolu olarak görmüştür. Ancak iş ilerledikçe Kenan Evren Cumhurbaşkanı olmuş, siyasetçiler tutuklanmış, işçi ve öğrenci kuruluşları yasaklanmış, sendikaların (özellikle DİSK) birçok üyesi uzun süreli ve ağır koşullar altında tutuklanmıştır (Birand vd., 2005: 171-172). Darbe sonrasında şüpheli ve tehlikeli sayılan kişilerin yargılanma sayısı 200.000'i geçmiş, 300'e yakın şüpheli ölüm yaşanmış, ağır muamele ve işkenceler sonucunda 171 kişi hayatını kaybetmiş ve direniş göstererek açlık grevi yapan 14 kişi de vefat etmiştir (Değirmenci vd., 2011: 14-29). Bu işkenceler ve ölümlerden dolayı Avrupalı devletler ve örgütler diğer darbelerde yapmadıkları eleştiri ve kınamayı 12 Eylül cuntasına sert şekilde yapmışlardır (Hale, 2014: 298).

12 Eylül yönetimi ekonomiyi tekrar canlandırabilmek ve iyileştirebilmek için 24 Ocak Kararları denilen ekonomiyi düzenleme kararlarını almış ve bunları tamamen yönetebilecek olan Turgut Özal'ı görevlendirmiştir (Meyersson, 2015: 9). Özal, ekonominin başına geçmesi ile dış borçlar azalmış, iyileşmeler yaşanmış ve güzel çalışmalar yürütülmüştür. 24 Ocak Kararları sayesinde ekonominin hem model hem de işleyiş biçimi olumlu şekilde değiştirilmiştir. Öyle radikal kararlar alınmış ki ekonomik istikrar gerçekten istenmiştir. Bu bağlamda ekonomideki devlet baskısının azaltılması, sanayileşme ile büyümeye odaklanması ve serbest piyasa koşullarının kabul edilmesi adeta dönüm noktası olmuştur (Çölaşan, 1983: 8-9).

12 Eylül yönetimi dış politikasına bakacak olursak Kenan Evren'in bu konuda açıklayıcı konuşmasına değinmek gereklidir. Türkiye'nin dış politikasıyla ilgili olarak; yeni hükümet Cumhuriyet tarihi boyunca olduğu gibi yine Atatürk ilke ve inkılapları ışığında uluslararası arenada adım atacak, BM'nin esas kabul ettiği olgulara uyulacak, barış vurgusuna uyulacak, dönemin şartlarına bağlı olarak sertlik yanlısı tutum olmayacak ve taraf olunan uluslararası antlaşmalara devam edilecektir (Çağıran, 2008: 739-740).

Kenan Evren'in sözlerinden yola çıkarak yapılan anlaşmalardan ve ortaklıklardan vazgeçilmeden devam edileceği belirtilmiştir. NATO ile ilişkilerin devam edeceği aynı

şekilde ABD ile ilişkilerin normalleşmesi yolunda çıkarım yapılmıştır. Diğer darbelerde olduğu gibi Batı ile ilişkilerin iyileştirilme çabası içine girilmiştir. Burada önemli olan nokta ülkenin hem içerde hem de dışarda 'süreklilik' arz edecek şekilde hayatta kalmasını sağlayacak bakış açısı olmuştur (Demiriz, 2011: 124). İttifak ilişkilerinin ve NATO'nun içerisinde kalmaya devam edilmesi Batı ile ilişkilerde süreklilik arayışını doğurmuştur.

Özellikle Doğu ve Batı Bloğu olarak ayrılan Soğuk Savaş döneminde 12 Eylül yönetimi dış politika yönelimini 27 Mayıs ve 12 Mart'ta olduğu gibi Batı'dan yani ABD'den yana kullanmıştır. 12 Eylül yönetiminin Batı yanlısı dış politika kararı ABD tarafından da olumlu olarak nitelendirilmiş ayrıca darbe sonrası yaşanan olumsuzlukların tam tersine darbeyi destekleyici tavır takınmıştır (Dursun, 2005: 72-73).

12 Eylül yönetiminin ABD ile ortak şekilde gerçekleştirdiği Rogers Planı ilişkilerin iyileştiğini göstermiştir. Plana göre Yunanistan'ın tekrar NATO'nun silahlı kanadına dahil edilmesi gerekmekteydi ve bunu yaparken Türkiye'nin dostane yaklaşması gerekmiştir (Oran, 2006: 40-41). Yunanistan, Türkiye'nin gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekatının Batı tarafından engellenmediği ve Ege'deki krizin devam ettiği gerekçeleriyle NATO'nun askeri kanadından ayrılmış ve NATO için önemli bir konumda kayıp yaşanmıştır (Aksu, 2018). Bu kaybı tekrar kurtarmak adına Rogers Planı devreye girmiştir. Bu bir nevi Yunanistan'ı tekrar kazanırken Türkiye'yi hem bölge üzerinde hem de NATO içinde değersizleştirmiştir. Aslında 12 Eylül yönetimi iktidarda bir müddet daha askeri kanadın kalması yönündeki düşüncesinden dolayı sivilleri hiç düşünmeden bu planı kabul etmiştir (Oran, 2006: 42).

12 Eylül'ün yarattığı hava aslında Rogers Planının tam olarak onaylanması için uygun ortamı sunmuştur. Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini iyileştirmesi için fırsat gibi gördüğü bu plan aslında Yunanistan'ın konumunu güçlendirmiş hatta daha sonrasında Yunanistan'ın AB'ye üye olmasıyla devam ederken Türkiye hiçbir kazanım elde edememiştir (Pirinççi, 2022).

12 Eylül darbesinin sağ-sol çatışmasına ve eylem yapan işçi sendikalarına karşı yapılmış olması SSCB'nin tepkisini çekmiştir. Özellikle sol fikirleri savunanların zor şartlar altında kalmasından dolayı 12 Eylül yönetimi ile SSCB ilişkileri gergin bir hâl almıştır (Armaoğlu, 2008: 832). Özellikle Türkiye'nin tekrar Batı yanlısı oluşu ve NATO için planlara dahil olması SSCB tarafından ilişkilerin duraksamasına neden olmuştur.

12 Eylül yönetiminin Avrupa Topluluğu ile ilişkisi aslında tüm topluluklarla olduğu gibi sıkıntısız başlamış ancak yapılan yasaklar, işkenceler ve tutuklamalardan dolayı Türkiye bir türlü demokrasiye geçemediği için AT 1982’de ilişkileri dondurma kararı almıştır (Akan, 2008: 766-771). İthalat-ihracat dengesini bozan birçok kanun ve engelleme çıkaran AT tekrar demokrasi sağlanır, sivil yönetim başa geçerse o zaman ilişkileri normalleştiririz tavrı takınmıştır (Oran, 2006: 83-88).

Genel olarak bakıldığında Batı ile ilişkileri normalleştirmeye çalışan 12 Eylül yönetimi SSCB ve AT karşısında çıkmaza girmiştir. NATO ve ABD ile ilişkilerde süreklilik unsurunu göz önüne alarak sık sık temas kurmuş ve güvenliğini sağlamışken ekonomik yönden AT ile sıkıntılı süreçler yaşamıştır. 12 Eylül cuntasının darbe sonrasında tutukladığı insanlara yapmış olduğu sert muameleler ve yaşanan ölümler cuntayı ilişkilerde zorlayan etkenler olmuştur. Ancak yine de tüm bunlara rağmen ortak çıkarlar söz konusu olduğunda karşı tarafta kim olursa olsun destekleyici açıklamalarda görülmüştür.

Kısacası Türkiye’nin darbe tarihinde 3. sırada olan 12 Eylül 1980 darbesi ülkeyi birçok noktada etkilemiştir. Yasama, yürütme ve yargı erklerinin işlevi durdurulmuş ve demokratik olmayan kararlar verilmiştir. Hâl böyle olunca siyasal sistemin, hâk ve özgürlüklerin tekrar tayin edilmesi zaman almıştır. 12 Eylül darbesi Türkiye’yi 20 belki de 30 yıl geriye götürerek İnkılapçılık ilkesine kendi kendine ters düşmüştür. Atatürk ilke ve inkılaplarını savunduğunu söyleyen askeri cunta aslında ülkenin geleceğini parçalamıştır.

3.2.4. 28 Şubat 1997 Postmodern Darbesi ve Türk Dış Politikası

12 Eylül 1980 darbesinden sonra ülke içinde MGK’nın kararları uyulması gereken normlara dönüşmüştür. Siyasi parti liderleri suçlanmış, onlar kişi ile yargılanmaları yapılmıştır. Sivil hayata dönüş ise Kenan Evren’in belirlediği tarih olan 1983 Ekim ayında gerçekleşmiştir (Evren, 1991: 384). Yapılan seçimlerde Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Parti’si %45,14 oy oranı ile ipe göğüslemiş ve seçimleri kazanmıştır (TÜİK, 2012: 17).

Özal’ın ilk olarak gerçekleştirmek istediği 1980 darbesinin halk üzerindeki etkisini azaltmak olmuştur. 12 Eylül birçok boyutuyla insanları hem fiziksel hem de psikolojik olarak etkilemiştir. Özal’da toplumun daha fazla ayrışmaması, kavga ve kaosun önüne

geçebilmek için Milliyetçi duygulara hitap ederek ‘Türk-İslam’ sentezini uygulamaya başlamıştır (Ünsaldı, 2008: 109). Toplumun doğallığını tekrar kazanacağını ve parçalanmış yapının kendini onaracağı düşüncesi hâkim olmuştur.

Özal’ın bir başka hamlesi ise 24 Ocak Kararları ile ekonomi boyutunda yaşanan yenilikleri desteklemek ve ilerletmek olmuştur. Dış politikada Türkiye Cumhuriyeti’nin ihtiyaçlarını ilk sıraya koyan ve ticarete Türk ürünlerinin kullanılmasının önemini belirtmiştir. Özal dış politikasında Liberalleşme adımları atılmış ve bu perspektif ile ülkenin ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır (Çolak, 2014: 81). Kısaca Türkiye’nin çağa ayak uydurmasına ortam hazırlamıştır. Liberal bakış açısı ile ekonomide iyileşmeler yaşanmıştır.

ANAP liderliğini yürüten Turgut Özal’ın parti içerisindeki tutumu ve karakteri çok önemliydi. Çünkü darbe sonrasında yasaklarla boğuşan siyasetçilerin birçoğu yeni partilere giriş yapmıştır. ANAP da içerisinde MSP, MHP ve AP gibi uç noktalardaki partilerden insanlara ev sahipliği yapmıştır. Bundan dolayı parti içi hizipçiliği ve kaosu engelleyebilecek tek kişi Özal olmuştur (Zürcher, 2010: 407). Halk nezdinde de bu karakter saygı duyulan ve sevilen hâl alınca, ANAP her kesimden insanın kendince yer bulabildiği bir konuma gelmiştir. Batı’dan insanlarla, Anadolu’dan insanlarla, işçi ve öğrenci kesimiyle her dilden konuşabilen Özal liderliğini giderek sağlamlaştırmıştır (Zürcher, 2010: 408).

1990’lara doğru gelindiğinde işler en baştaki ANAP bakış açısından sapsmıştır. Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanı seçilmesi sonrasında parti içindeki hizipçilik giderek artmış ve oy oranlarında ciddi düşüşler görülmüştür. Muhafazakâr insanların mecburiyetten oy verdiği ANAP bu oyları da yeni kurulmuş olan Refah Partisi’ne kaptırmıştır (Gök, 2018: 97). 1995 yılında kurulmuş olan Doğru Yol Partisi ile RP, giderek halk tarafından karşılık bulmaya başlamış ve ANAP’ın oylarını kendilerine çekmeyi başarmışlardır (Karadağ ve Çiçek, 2015: 323).

Erbakan liderliğindeki RP’nin İslami söylemleri ve ‘Adil Düzen’ çıkışı büyümesinde itici güç oluşturmuşken, önce Batılı devletleri daha sonra ordunun Laik düzene karşı geliniyor tepkisi ile dikkatini çekmiştir (Cook, 2008: 257). 1995 yılında yapılan seçimlerde RP sandıktan lider parti olarak çıkmış, TSK’nın rejim değişecek ve Kemalist devrimler son bulacak endişesi katlanarak artmıştır (Balcı, 2017: 207-209). Artık RP Dönemi resmen başlamıştır, politika olarak kendisinden önce Özal’ın uyguladığı Milliyetçi görüş yerini daha

İslami bakış açısına bıraktığı görülmüştür, bu da ülke içinde Muhafazakâr düşünceyi benimseyen insanların söz sahibi olduğu dönemi başlatmıştır (Kösebalaban, 2014: 29).

RP'nin tüzüğünde dış politika olarak belirttiği kısım (Refah Partisi Tüzüğü, 1985: 55):

“Milletimizin tarihi itibar ve şahsiyetiyle mütenasip bir dış politika uygulamak şiarımız olacaktır. Bütün ülkelerle ve bilhassa komşularımızla iyi münasebetler tesis ve idame ettirmek kararındayız. Tarihi ve kültürel bağlarla bağlı olduğumuz ülkelerle münasebetlerimizin daha fazla geliştirilmesi mümkün olduğuna, bundan her bakımdan karşılıklı maddi ve manevi yararlar doğacağına kaniyiz. Dış ülkelerde bulunan kardeşlerimizin haklarını korumağa ... kararlıyız...”

RP'nin dış politika başlığına baktığımız zaman, tüm ülkelerle özellikle komşularla iyi ilişkiler kurmalı ve bu ilişkileri devam ettirmeli yönünde olduğu görülmektedir. Tarihi ve kültürel bağlara da atıf da bulunan RP, eski Osmanlı topraklarındaki devletlerle bağların daha güçlü olması gerektiğini belirtmiştir. Bu ilişkilerin yarar sağlayacağı düşünülmüştür.

RP'nin neredeyse her söyleminde İslami birliktelik ve Müslümanlara yapılan çağrılar yer almıştır. Özellikle kendisinden önceki hükümetler AB'ye girebilmek için çaba sarf etmiş ancak RP yönetimi bu birliği Hristiyan topluluk olarak gördüğü için karşı çıkmıştır (Refah Partisi Seçim Beyannamesi, 1995a: 29).

Erbakan liderliğinde verilen birtakım vaatler; devlet kurumlarının güncelleneceği, güvenlik-savunma gibi olgularda bağımlılığın biteceği, sağlık sisteminin toparlanacağı ve devletin tamamen kendi işine odaklanarak halkın refahını arttıracığı yönünde olmuştur (Refah Partisi Seçim Beyannamesi, 1995a: 27-28).

Görüldüğü gibi RP iç politikada düzenleyici ve yol gösterici birtakım öneriler sunmuştur. Bunları belirtmesindeki en önemli sebep ise darbe sonrası bir türlü oturmayan sistem olmuştur. MGK ve muhalif partilerin (özellikle CHP) aşırı baskıları olmuştur. Fakat Erbakan halkın kurtuluşuna kulak vermiş ve ekibiyle birlikte Adil Düzeni getirmeye çalışmıştır.

Erbakan'ın dış politika söylemlerinde İslam birliği, Müslüman kardeşliği gibi ifadelerin yer alması tabii ki tesadüf olmamıştır. AB'ye karşı çıktığı için, bir Müslüman

birlik kurma hayali her zaman var olmuştur. O dönemde iktidarda yer alan Refah-Yol Koalisyonu D-8 topluk projesini kurmaya çalışmıştır. Seçilen 8 ülke; Türkiye, Malezya, Mısır, Pakistan, Endonezya, Bangladeş, İran ve Nijerya olmuştur (Çolak, 2014: 82). Bu girişim ile hem AB'ye alternatif hem de Müslümanların olduğu bir birleşim ile maddi-manevi gelişim amaçlanmış ayrıca Türkiye'nin liderlik imajını geliştirmek istenmiştir.

Erbakan dış politikasını çoğunlukla Orta Doğu üzerine inşa etmiştir. Çünkü İslam devrimi gerçekleştiren İran'ın hayranı ve destekçisi olan Erbakan, Türkiye'nin de İslami yönelimi arttırmak istemiş, hatta PKK sorunu ile ilgili yaptığı açıklamada İran'ı dahi suçlamamıştır (Olson, 2010: 80). Tabi ki bu durum karşısında İran'ın RP'ye olan desteği artmıştır.

1995 seçimlerinden sonra mitinglerinde, konuşmalarında, söylemlerinde ve hareketlerinde siyasal sistemi İslami merkezle birleştirme çabası RP'de giderek artmıştır. İslam dinini hem iç politika hem de dış politika tutumlarında birleştiren RP Türk siyasetinde hiç görülmemiş bir kalıpla hareket etmiştir (Kongar, 2013: 272). Tabi ki bu durum MGK'nın tepkilerini de beraberinde getirmiştir. Hatta bazı komutanların tekrar darbe yapalım böyle bir oluşumu bozalım dediği dahi olmuştur.

1995 sonrasında Türk siyaseti çok karmaşık ve kaos dolu zamanlar geçirmiştir. 1996 yılında yaşanan Susurluk kazası herkesi şoke eden bir tablo ortaya koymuştur. Kazaya karışan kişilerin devlet-mafya-siyaset üçgeni içinde olmasından dolayı ordu alarına geçmiş hükümet ise oldukça tedirgin devam etmiştir (Çolak, 2014: 84). Yine aynı yıl içerisinde 20 Ekim tarihinde ellerinde sopalar ve değişik giysili bir grup eylemci ortaya çıkmıştır. Kendilerine Aczimendi diyen bu grup düzenledikleri eylemlerde şeriat diye haykırmaya başlayınca Türkiye'nin gündemine bomba gibi düşmüş ve rejimi değiştirecek, hükümeti tehdit edecek boyutlara kadar ulaşmıştır (Milliyet, 1996: 16).

Bu olaylar yüzünden RP gitgide çökmeye başlamıştır. Ancak Erbakan duruşundan vazgeçmemiş ve icraatlarına devam etmiştir. Bir diğer olaylı iç mesele ise 1997 yılında cemaat ve tarikat liderleriyle yapılan iftar gecesi olmuştur. Bunun akabinde yine aynı yıl düzenlenen Kudüs Gecesi isimli etkinlikte Hizbullah ve Hamasın posterleri asılmış aynı zamanda şeriat istemi yeri göğü inletmiştir (Olson, 2010: 87).

Artık hem hükümet için hem de ordu için geri dönülmez anlar başlamıştır. Gözler 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısına çevrilmiştir. Normalden uzun süren toplantıya kuvvet komutanları, askeri elitler ve sivil hükümet katılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin belki de ilk kez farklı bir anlayışla yönetilmesine olanak sağlayan Necmettin Erbakan, ordu tarafından büyük bir baskı altına alınmıştır ve toplantı sonrasında Erbakan hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır (Yavuz, 2003: 3). Bu darbenin farkı ise istifaya zorlama şeklinde, yüz yüze ve baskı altında yaptırılmış olmasıdır; işte bundan dolayı bu darbe tarihe post-modern darbe olarak geçmiştir (Sözeri, 2019: 165)

28 Şubat süreci ülke gündemine adeta bomba gibi düşmüştür. RP'lilerin isyan ettiği anlar yaşanırken aynı zamanda MGK toplantısında çıkan karara sevinenlerde olmuştur. Millî Görüş çatısı altında birleşen insanların son umudu da istifa ile yıkılmıştır. Darbeden 1 yıl sonra RP Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır (Kurban ve Sözeri, 2012: 24).

28 Şubat sürecinde yaşanan bir başka olay ise kendisini İslami hareket olarak tanıtan ama öyle olmadığını gösteren FETÖ terör örgütü lideri Fethullah Gülen'in, İslami parti olan RP'ye karşı her zaman muhalif partileri desteklemiş olmasıydı (Zürcher, 2010: 419). FETÖ, Muhafazakarlığın modernlikle birleşmesini savunmuş ve Erbakan hükümetine sırtını dönmüştür. RP kapatıldıktan sonra birçok milletvekili siyasetten menedilmiş veya hapse atılmıştır, bunlardan biri de günümüz Cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip Erdoğan olmuştur (Zürcher, 2010: 433).

MGK toplantısında alınan kararlar ise şunlardı (Cumhuriyet, 2012):

“...28 Şubat 1997'deki MGK kararları hükümete bildirildi. Kararda, laiklik için yasaların uygulanması istendi, tarikatlara bağlı okullar denetlenmeli ve MEB'e devredilmeli, 8 yıllık kesintisiz eğitime geçilmeli, Kuran kursları denetlenmeli, Tevhidi Tedrisat uygulanmalı, tarikatlar kapatılmalı, irtica nedeniyle ordudan atılanları savunan ve orduyu din düşmanıymış gibi gösteren medya kontrol altına alınmalı, kıyafet kanununa riayet edilmeli, kurban derileri derneklere verilmemeli, Atatürk aleyhindeki eylemler cezalandırılmalı, deniliyordu.”

28 Şubat darbesinden sonra iç politikaya getirilen yenilikler gibi dış politikada da gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle Erbakan hükümetinin iyi ilişkiler sürdürdüğü ülkelere

(özellikle İran) karşı sert tepkiler verilmiştir, çünkü hükümetin aklını çeldiği düşüncesi hâkim kılınmıştır (Çolak, 2014: 106). Türk dış politikasının ne İran ne de başka bir ülkenin durumuna göre şekillenmemesi gerektiği eklenmiştir. Özellikle bu tepkiler İran'a gösterilmiştir, çünkü İslam Devrimi ile başta biz olmak üzere birçok ülkeyi etkilemiştir. Kısacası Türkiye-İran ilişkileri 28 Şubat darbesinden sonra iyice bunalımla girmiştir

İran'a karşı asıl sert tepkilerin ortaya çıkması ise PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması sonrasında yaşanmıştır. Öcalan, Hizbullah ile PKK'nın Türkiye'de faaliyet içinde olduğunu ve bu organizasyonu İran'ın birçok noktada desteklediğini belirtmesi üzerinde Türkiye, İran ile olan bağını azaltmış, ilişkisini sınırlandırmıştır (Çolak, 2014: 107).

Kapsamlı bir dış politika belirlenmesi ve Batı ile ilişkileri iyileştirmek için dönemin Cumhurbaşkanı Demirel; siyasetçilere, MGK'ya, Dışişleri Bakanına ve Genelkurmay Başkanına çağrıda bulunmuştur (Öymen, 2017: 337). Demirel, ülke içi çalkantılardan dolayı dış ülkelerle azalan ilişkileri tekrar tayin edebilmek için sürekli basın açıklaması yapmıştır ve böylelikle hem halkı hem de dış ülkeleri bilgilendirerek sürecin iyiye doğru gittiğini haber vermiştir (Kürkçü, 2019: 222).

ABD tarafında ise pek hissedilmeyen bir sevinç hâkim olmuştur. Sonuçta Erbakan hükümetinin hem kendisini hem de müttefiki olan İsrail'i sevmemesinden dolayı ABD'de darbeye sessiz kalanlardan olmuştur (Aslan, 2016: 28). Bu sessizlik sadece Türkiye için değildi Ortadoğu'da yaşanan olayların tümüne karşı; Cezayir 1991-1992, Türkiye 1997, Pakistan 1999 ve Mısır 2013 krizlerinin hepsine karşı sessizlik ve memnuniyet hâkim olmuştur (Albrecht, 2014, 674-675).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNE GİDEN SÜREÇTE DIŞ POLİTİKA: AK PARTİ DÖNEMİ

4.1. 15 Temmuz Darbe Girişimi Öncesi Türkiye'nin Dış İlişkileri

Türkiye Cumhuriyeti geçmişinde var olan darbe izleriyle sürekli değişim içinde kalmış ve sorunlara kalıcı çözümler üretememiştir. Kalıcı bir iz bırakmış olan 28 Şubat süreci sonrasında Türk Siyaseti kendisini toparlamaya çalışmıştır. Özellikle kişi hâk ve hürriyetinin engellendiği 28 Şubat darbesinden dolayı dış ilişkilerde zorlandığımız süreçler yaşanmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisinin 2002 yılından itibaren görevi devralması ile dış politikaya dinamizm ve köklü değişimler gelmiştir (Yeşiltaş ve Balcı, 2011).

Ak Parti'nin iktidara geldiği andan itibaren 15 Temmuz 2016 darbe girişimine kadar 14 yıllık dış politikası önem arz etmektedir. Özellikle darbe girişimi öncesi sıkıntılı süreçlerin aydınlatılması darbe girişimine giden sürecin daha net anlaşılmasına neden olacaktır (Erdağ, 2014: 173-178). Bu başlık altında 15 Temmuz darbe girişimi öncesi Türkiye'nin dış ilişkilerinde hangi konulara ağırlık verdiği, özellikle ABD-Rusya-AB ile ilişkilerin hangi süreçler içerisinde ilerlediğini açıklayarak 15 Temmuz darbe girişiminin öncesi ve darbe girişiminin gelişimi dış politika bağlamında analiz edilecektir. Yapılacak analizin teorik boyutunu neoklasik realizmin ara değişkenleri tamamlayacaktır. Çünkü dış politika analizi yapılabilmesi için iç değişkenlerin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

4.1.1. Türkiye-ABD İlişkileri

Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında uzun yıllar müttefiklik ilişkisi devam etmiştir. Türkiye-ABD ilişkisi Soğuk Savaş yıllarından itibaren NATO ortaklığı ile devam etmiştir. Türkiye'nin iki kutuplu dönemde Batı tarafında kalıp ABD ile ilişkilerini ilerletme yolunu seçmiş olması dış politikanın da o yönde ilerlemesine yol açmıştır. SSCB'nin dağılması ile uluslararası arenada tek süper güç konuma gelen ABD, uluslararası ilişkilerin de şekillenmesine doğrudan katkı sağlamıştır (Kardaş, 2013: 640).

Türkiye-ABD ilişkilerinin her dönemde dostane ve iyi bir şekilde ilerlediğini söylemek güçtür. Örnek verecek olursak Soğuk Savaş zamanında Türkiye biraz daha bağımsız karar almaya çalıştığı dönemde çok ağır eleştirilere maruz bırakılmıştır. Dönem içerisinde ilişkileri etkileyen en önemli başlıklar; Küba Füze Krizi, Johnson Mektubu, Kıbrıs Barış Harekâtı ve akabinde Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu olmuştur (Ekşi, 2016: 60).

Son olarak Ak Parti hükümeti ile devam eden süreçte ilişkilerin gelgitli olduğu görülmektedir. Geçmişte ilişkilere zarar veren başlıkların tarihi travmalara sebep olmasından dolayı Türk-Amerikan ilişkisi inişli çıkışlı bir hâl almıştır. İlişkilerin değişik hâl almasındaki en önemli neden 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör saldırısı olmuştur. Tarihe derin bir iz bırakan bu terör saldırısı sonrası ABD, Orta Doğu'da daha saldırgan tavır takınarak 'İslami Terörü' bitirmeyi amaçlamıştır (Uslu, 2018: 202-205). ABD'nin bu tavrı sonrasında dini söylemler üzerinden Türkiye ile ilişkilerde kırılğan bir zemin oluşmuştur.

Türkiye'nin yıllardır terör sorunuyla mücadele ediyor oluşu aslında 11 Eylül saldırıları ile Batı'ya bu sorunun önemli olduğu mesajı da verilmiştir. Türkiye, Batılı devletlere ve NATO'ya terörü anlatırken böyle bir hadisenin yaşanması, sorunun önemini açığa çıkarmıştır. ABD'nin bu sorun üzerine eğilmesi ile Türkiye'nin terör sorunu arasında benzer bir bağ bulunmaktadır (Makovsky, 2002: 47). Aradaki fark iki devletin sorunu çözmeye kullandığı yöntem ve araçlar olmuştur. Çünkü ABD işgalci ve daha saldırgan bir tavırla bölge üzerinde hareket ederken, Türkiye daha çok iç güvenliği ve sınır denetimini sağlamaya çalışmıştır.

11 Eylül olaylarından sonra ABD'nin güvenlik öncelikli dış politikasından yola çıkarak Türkiye'nin de geliştirdiği dış politika unsuru "*Özgürlük-Güvenlik Dengesi*" olmuştur (Kalın, 2011). Bu denge özgürlük için güvenliği esnetme veya güvenlik için özgürlüğü kısıtlama şeklinde oluşmuştur. Özellikle AK Parti'nin ilk dönemi ve daha sonrasında 2011 yılına kadar bu dengeyi sağlamaya çalışmıştır (Yeşiltaş ve Balcı, 2011: 14-15).

Bu dönem içerisinde ABD, 11 Eylül saldırısının suçlularını bulmak amacıyla Orta Doğu üzerindeki dış politikasını sertlik yanlısı bir tutuma çevirmiştir. ABD'nin bölge üzerindeki dış politikası Irak ve Afganistan üzerinde çok saldırgan ve istilacı bir tutum olduğunu göstermiştir (Blank, 2021; Başbozkurt, 2021). ABD'nin Orta Doğu özelinde

yansıttığı dış politikada İslam coğrafyası üzerinde terörün kol gezdiği ve bunun artık bitmesi gerektiği yönünde olmuş ve aynı zamanda bölge üzerinde lobcilik faaliyetlerini arttırma çabasına girişmiştir (Sönmezoglu, 2014: 148). ABD tarafında yaşanan bu gelişmeler Türkiye'yi bölge devletlerden birisi olmasından dolayı endişeye sevk etmiştir.

Türkiye'nin ilişkilerde kafasını karıştıran bir diğer konu ise NATO olmuştur. Soğuk Savaş yıllarından itibaren Yunanistan'la yaşanan bunalımlar yer yer faaliyete geçmektedir. Sınır güvenliğimizi ve ülkemizin tamamını tehdit eden terör gruplarına karşı yaşanan sorunlara NATO'nun yardım edip etmeyeceği her zaman soru işareti olmuştur. Türkiye'nin Batı Bloğu içerisinde yer alması ile güvenliğini sağlamlaştırdığı düşüncesi, artık NATO hangi olaya müdahale edecek ve bizi düşünecek bakış açısına dönüşmüştür (Steinbach, 1996: 97). Ak Parti hükümeti döneminde de aynı sorunlar yaşandığı için ilişkilerin gelgitli oluşu devam etmiştir.

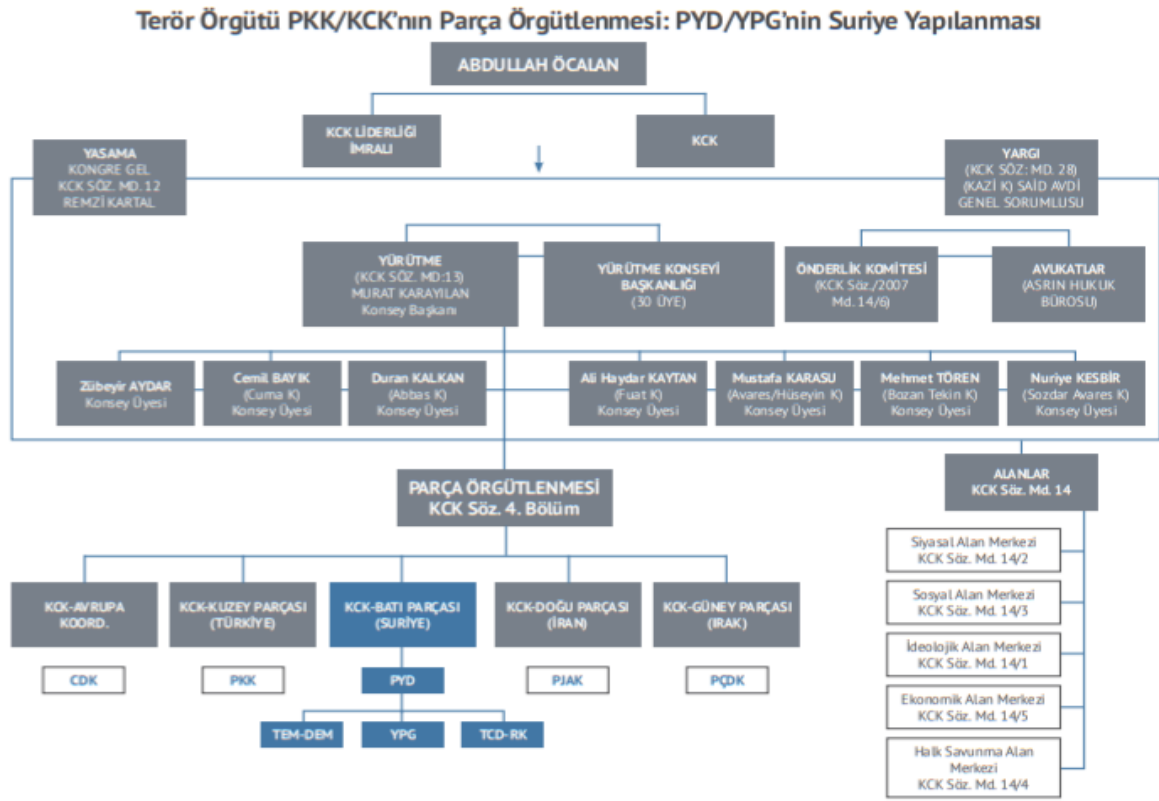
Ak Parti döneminde ilk resmi konu başlığı '1 Mart 2003' tezkeresi olmuştur. ABD'nin Orta Doğu'ya tekrar müdahale etmesi için Türkiye hava sahasını ve topraklarını kullanmasını konu alan bu olay gerçekleştirilen oylamalarla birlikte halk içinde de ABD karşıtlığını giderek arttırmıştır (Balcı, 2017: 256-258). Tezkere için mecliste yapılan oylama sonucu ABD'ye yardım kabul edilmemiştir. Türkiye'nin bu tutumu sonrasında ABD ile olan ilişkilerde tansiyon yükselmiştir.

Türkiye-ABD ilişkisinin PKK terör örgütünü kışkırtması ve tekrar çatışmaların başlaması tehlikesinden dolayı Türkiye dış ilişkilerde çekimser davranmıştır (Balcı, 2017: 264). Aynı yıl içerisinde Kuzey Irak'ta görev yapan Türk askerlerinin ABD askerleri tarafından tutuklanması ve başlarına çuval geçirilmesi ile kamuoyundaki ABD nefreti düşmanlığa dönüşmüştür (İnat ve Duran, 2005: 27).

Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle demokratik adımlar atılacağı ve karşılıklı görüşme yolu ile iki ülkenin de kalkınacağı model daha en başta ABD ile ilişkilerde tıkanma noktasına gelmiştir. Aslında dış politika unsurları olarak elle tutulur, ilerleme yanlısı ve sorunları çözüme isteğiyle hareket etmeye çalışan Ak Parti halk tarafından da kabul görmüş ancak temas kurduğu noktalarda başka sorunların çıkmasına engel olamamıştır. Türkiye-ABD ilişkileri çok çeşitli konular ile şekillenmiştir. Geçmiş hadiselerden miras kalan etkinin yeni başlıklara dokunması tabi ki gecikmemiştir. Bu bağlam Ak Parti döneminde kurulan ABD ile ilişkilerde çok açıkça görülmüştür.

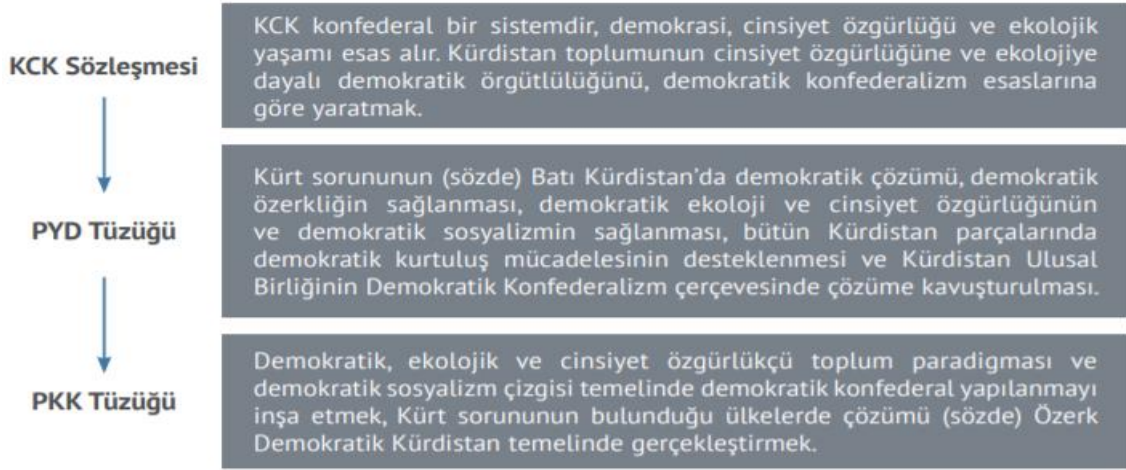
Türkiye'nin en büyük sorunlarından bir tanesi olan terör konusu da ABD ile ilişkilerde önemli yer tutmaktadır. 15 Temmuz darbe girişimi öncesi PKK-PYD-YPG ve uzantısı konumunda olan diğer terör grupları veya DEAŞ gibi daha farklı olan terörist gruplar Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli yer tutmuştur (Türk, 2020: 58-59). Bu konuda Türkiye'yi en çok zorlayan durum ABD'nin bölge üzerindeki çıkarlarını ve dostlarını korumak için bazı terörist gruplarla iş birliği gerçekleştirmiş olmasıdır (Toluner, 2000: 99).

Türkiye'nin PKK terör örgütü ile PYD ve YPG terör örgütlerini aynı görmesinin bazı sebepleri:

ŞEKİL 3: Terör örgütü PKK'nın uzantısı olan PYD-YPG.

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanları (2017 Mayıs). PKK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG. *KCK Sözleşmesi, PKK ve PYD Örgüt Tüzüklerindeki Benzerlikler* (s. 19-27). Erişim: 11 Eylül 2021, https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/deneme/YAYINLAR/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K/pyd_arapca.pdf

ŞEKİL 4: PKK-PYD terör örgütlerinin tüzüklerinde yer alan ortak ifadeler.

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanları (2017 Mayıs). PKK-KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG. *KCK Sözleşmesi, PKK ve PYD Örgüt Tüzüklerindeki Benzerlikler* (s. 19-27). Erişim: 11 Eylül 2021, https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/deneme/YAYINLAR/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K/pyd_arapca.pdf.

Arap Baharı'nın yaymış olduğu dalga ile Suriye'de meydana gelen çatışmalarda etkin şekilde rol alan terörist gruplar, bölgedeki ülkeler açısından risk barındırmaktadır. IŞİD ile mücadele konusunda ve Suriye lideri Esad'ın saldırılarını durdurmak amacıyla ortak nokta arayışına girilmiştir. Ancak ABD konu ile ilgili temaslarını gerçekleştirirken terörist gruplarla iş birliğine girmiştir (Turan, 2022; Aydoğan, 2015: 58-59; Çağaptay ve Tabler, 2015). Bu mesele Türkiye-ABD ilişkilerini derinden sarsmıştır.

Eski ABD Başkanı Barack Obama döneminden itibaren devam eden terörle ilişki, yeni gelen başkanlar ile sürdürülmüştür. ABD'nin PKK ve uzantısı olan PYD/YPG terör örgütlerine DAESH ile mücadele ettikleri bahanesiyle her türlü silah, mühimmat, gıda ve sağlık eşyası yardımları Türkiye-ABD ilişkilerinin huzursuz olmasına neden olmuştur (CNN Türk, 2016). Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlamak istemesi, Suriye'deki iç savaşın son bulmasını istemesi ve bölge üzerindeki istikrarın tekrar sağlanması gibi amaçları olduğundan dolayı ABD'nin böylesi hamleleri Türkiye'yi zor duruma sokmuştur.

Türkiye'nin sınır güvenliği için terör örgütleri ile sıcak çatışmaya girmiş olması bölge üzerinde çıkarlarını korumaya çalışan devletlerin ve grupların dikkatini çekmiştir. Özellikle ABD'nin yardım yaptığı grupların Türk Silahlı Kuvvetleri ile çatışmaya girmiş olması adeta dolaylı yoldan Türkiye-ABD savaşımı gibi durumlar meydana getirmiştir.

Türkiye'nin bu konudaki kararlı duruşu ve askeri üstünlüğü sahada da net şekilde görülmüştür. Ancak ABD bu durumdan oldukça rahatsız olmuştur (Kohen, 2017).

Türkiye-ABD ilişkisinde Soğuk Savaş zamanından beri süre gelen soğukluk ve yanlı bakış açısı (ABD'nin) her seferinde kurulmak istenen bağın bunalıma girmesine sebep olmuştur. ABD'nin zaman zaman takınmış olduğu tavır müttefiklik hukukuna sığmayan bir üsluba neden olmuştur. ABD başkanlarının Ermeni olaylarındaki tutumu, Yunanistan-Türkiye hattında yaşanan krizlere karşı çoğunlukla Yunanistan'ın haklı bulunması ve uluslararası arenada yer verilmesi, terör konusunda Türkiye görmezden gelinerek güvenlik meselesinin önemsenmemesi, ülke içi siyasi konulara dış aktör olarak dahil olma çabaları gibi daha birçok başlık altında ABD-Türkiye ilişkisi birbirini yıpratıcı bir döngü içerisinde devam etmiştir (McConnel, 2021; Atalay, 2022).

15 Temmuz darbe girişimi öncesi ABD ile ilişkileri etkileyen diğer olaylar ise; sözde Ermeni soykırım iddiaları, Wikileaks Belgeleri ve Mavi Marmara olayı Türkiye-ABD ilişkilerini çeşitli düzeyde etkilemiştir (Türk, 2020: 60-62). Yer yer bağların gerildiği olmuş olsa da NATO bağlamında müttefiklik duygusu ve inancı kaybedilmemiştir. Aynı şekilde ABD'nin bölge üzerinde istikrarlı bir dost ülkeye sahip olması çıkarlarının gelişmesi yönünde pozitif durumlar meydana getirebilmektedir. İşte bu noktada yaşanan birçok olay birbirine bağlı ve ihtiyacı olan iki devletin ilişkisini negatif etkileyebilmiş hatta gerginlik derecesinin dahi üzerine geçebilmiştir.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, ABD'nin Türkiye hakkında olumsuz sonuçlar doğurabilecek açıklamalarına karşı her zaman dengeli bir üslupla eleştiri getirmiş ve Türkiye'nin haklarını savunmuştur. ABD'nin çeşitli konu başlıkları altında dış politikada müttefiklik duygusundan bağımsız hareket etmesi, güvenlik meselelerinde jandarma görevini üstlenerek bölgeye yerleşmesi Türkiye'nin de eleştiri getirmesine yol açmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2015; Hacaloğlu, 2021).

Terör gibi önemli bir sorunun görmezden gelinmemesini isteyen Türkiye, bölge üzerinde çeşitli terörist grupların varlığından rahatsızlık duyduğunu pek çok kez sözlü ve yazılı şekilde dile getirmiştir. 15 Temmuz öncesine kadar sorunların birikmiş olması ilişkilerin kırılmalı devam etmesine neden olmuştur.

15 Temmuz darbe girişimi öncesi Türkiye'deki iç karışıklıkların, cemaat-hükümet krizinin ve bunalımlı sürecin hep bir tarafında ABD etkisi görülmüştür. Darbe girişiminin hemen öncesinde patlak veren krizde sorumlu kişilerin veya grupların dış destek alarak hükümeti yıpratma çalışmaları Türkiye'de iç karışıklığın artmasına yol açmış ve bunların çoğunda ABD merkezli gerçekleştiği gözlemlenmiştir (Anadolu Ajansı, 2017b).

15 Temmuz darbe girişimi öncesinde çoğunlukla ABD, Almanya, Yunanistan ve Belçika merkezli grupların Türkiye aleyhinde kara propaganda yapması, hükümet hakkında halkı nefret dolu söylemlerle kışkırtması Türkiye'yi uluslararası arenada yalnızlaştırarak haksız konuma getirmeyi amaçlamıştır (Öztürk, 2020). Darbe girişiminden hemen önce var olan krize karşı Türkiye'nin müttefiki sayılan ülkelerinde bu kara propaganda ses çıkartmaması ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur.

4.1.2. Türkiye-Rusya İlişkileri

Türkiye-Rusya ilişkisi özellikle 2002 ve sonrası için dirsek temasın sürekli sağlandığı ve sık sık görüşmelerin sürdürüldüğü bir çizgide ilerlemiştir. Tarihi açıdan Türkiye, Batı tarafında kalmış olsa da Rusya ile bazı dönemlerde yakınlaşma içerisine girmiştir. Soğuk Savaş zamanı Doğu Bloğunun lideri konumunda olan Rusya bir tehdit olarak görülmüş ve cephe alınmıştır. Ancak Soğuk Savaşın bitmesiyle günümüzdeki Rusya Federasyonu'nun kurulması uluslararası ilişkileri güncellenmiş bir şekilde devam ettirmiştir.

Ak Parti iktidarı ile başlanan süreçte değişen dış politika hamleleri görülmüştür. Yeniliklerden en önemlisi, artık sadece Batı düşüncesiyle değil de Afrika, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya gibi farklı coğrafyalara dönük politikalar üretme anlayışı gelmiştir. Tam bu noktada Türk Dış Politikasında eksen kayması veya proaktif politika üretme anlayışı doğmuş ve Rusya ile bağların normalleştirilmesi adımları atılmıştır (Aksoy, 2020: 1-5). Ak Parti iktidarının ilk yıllarında Kremlin'in dış politikada yenilik ve yakınlık anlayışını benimsemesiyle Türkiye'nin komşularla sıfır sorun politikasını hayata geçirmesi ilişkilere yeni boyut katmıştır (Kazdal, 2018: 53). İki ülkenin hem coğrafi yakınlığı hem de dış politikada benzer adımları uygulamaya koyması ilişkilerin iyileşmesine olanak sağlamıştır. Bundan dolayı 2002 sonrası birçok konuda temas halinde olan Türkiye ve Rusya, sorunlar

karşısında ortak bilinç uyandırmaya çalışmış aynı zamanda ekonomik ve enerji faaliyetlerini sürdürme çabası içerisine girmiştir.

Dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı bir açıklamada: “ABD müttefikimiz, Rusya ise stratejik komşumuz. Enerjimizin üçte ikisini Rusya'dan alıyoruz. O benim en büyük ticaret ortağım... Kimse bizden bunları görmezden gelmemizi beklememeli. Müttefiklerimiz anlayış göstermeli” bakış açısını ortaya koymuştur (Hürriyet, 2008).

Ak Parti dönemi ile Türkiye-Rusya ilişkisi birçok başlık altında gelişim göstermiştir. Bunlardan en önemli olanı enerji kaynakları üzerinden ekonomik kalkınma sağlamak olmuştur (Joobani ve Mousavipour, 2015: 147-148). Tabi ki ekonomik kalkınma her iki ülke içinde geçerlidir. Özellikle Türkiye'nin Avrupa'ya açılan bir kapı olmasından dolayı Güney Akım Boru Hattı projesi ile Rusya bölge üzerinde Ukrayna'yı saf dışı edip tüm kazancın kendisine kalmasını amaçlamıştır (Joobani ve Mousavipour, 2015: 147).

15 Temmuz darbe girişimi öncesi Rusya ile ilk ciddi temasımız şüphesiz Suriye'de yaşanan iç savaş olmuştur. 2011 yılından itibaren Orta Doğu coğrafyası üzerinde kanlı ve baskın olarak etkili olan Arap Baharı Suriye'de de uzun süre etkisini sürdürmüştür. Suriye'de etkisini arttırmaya başlayan Arap Baharı, Esad rejimi üzerinde sert etki göstermeye başlamıştır (Dalacoura, 2012: 66). Suriye'de yaşanan kriz sebebiyle bölge hattı oldukça hassas duruma gelmiştir. Türkiye'nin eğitim amacıyla saha üzerinde havalanan RF-4 tipi uçağının, Suriye'de güvenliği sağlamak amacıyla Rus güvenlik sistemi tarafından düşürülmesi ile ilk ciddi temas sağlanmıştır (Yeltin ve Işık, 2017: 46).

Uçak düşürülmesi ile sınır hattı üzerinde askeri gerginlik giderek artmıştır. Hem Türkiye tarafı hem de Esad rejimi tarafında bulunan Rusya üzerinde negatif senaryolar artmaya başlamıştır. Suriye krizi artık birçok devletin taraf olduğu büyük bir sorun haline gelmiştir. Bu krizin üstüne Rus lider Putin'in Ermenistan'a giderek orada sözde Ermeni soykırımını iddialarıyla ilgili konuşmuş olması iki ülke ilişkilerini ince bir hatta taşımıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2015a).

Türkiye-Rusya ilişkilerinde peş peşe gerçekleşen bunalımlar tansiyonu arttırmıştır. Tüm yaşananların üstüne Suriye'nin güvenliğini bahane ederek bölge üzerinde askeri uçak uçuran Rusya, Hatay sınırını belli bir müddet ihlal etmiştir. Bunun üzerinde dönemin

Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Rusya Federasyonu Dışışleri Bakanı Sergey Lavrov’u arayarak konunun hassasiyeti ile ilgili görüşme gerçekleştirmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, 2015b).

Hava sahası ihlalinden kısa bir süre sonra 24 Kasım 2015 tarihinde Rusya Federasyonu’na bağlı SU-24 tipi savaş uçağı Hatay hava sahasını 17 saniye ihlal etmiştir. Aynı senaryo tekrar yaşanmış ve kriz giderek büyümüştür. Türkiye tarafından birçok kez geri çekilmesine yönelik uyarı yapılmış olsa da terk etmeyen Rus uçağı Türk jetleri tarafından vurularak düşürülmüştür (Erşen, 2017: 90-97; İnce ve Koçak, 2018: 1977-1978).

Yaşanılan bu hadise ile Rusya, Türkiye cephesine çok sert tavır takınmıştır. Birçok başlık altında eleştiri getirilmiş ve karalama kampanyası başlatılmıştır. Rusya tarafından birçok yaptırım kararı alınmış ve özür talep edilmiştir (Aksoy, 2020: 134). Rusya devlet başkanı Putin konu ile alakalı yapmış olduğu açıklamada “*sırtımızdan bıçaklandık*” şeklinde ifade etmiştir (Lindenstrauss ve Maren, 2016; Aydıntaşbaş, 2016: 2).

Yaşanılan olaylar sonrasında Türkiye önemli belgeleri gerekçeleriyle birlikte Birleşmiş Milletlere ve NATO’ya göndererek güvenlik ihlali olduğunu bölgedeki saldırgan tavrı anlatmak istemiştir. Bunun üzerine NATO’da konu görüşülmüş ve Türkiye’nin güvenliğinin öncelikli olduğu kararına varılmıştır. Aynı şekilde Rus yetkililere Türkiye ile dost şekilde ilişkisini sürdürmesi gerektiği iletilmiştir. Buna karşın BM toplantısında Çin hükümetinin tavrı sonucunda ilişkiler bunalımlı bir hâle bürünmüştür (Ataçay, 2016: 40). Çinli yetkililer Rusya’nın doğru davrandığını ve terörle mücadelede Türkiye’nin bu hamlesinin yanlış olduğunu söylemesi ile gerilim yaşanmıştır.

Türkiye’yi saldırılardan korumak adına NATO, 2016 yılında AWACS sistemini kurmuş ve sınırı incelemeye başlamıştır. Rusya’nın tekrar hava sahasına girmemesi gerektiği belirtilmiştir. Rusya’ya NATO hava sahasının olduğu söylendiğinde ise Rus yetkililer NATO hava sahası diye bir şey yoktur söylemi ile tepki gösterip olağan durumu kabul etmemişlerdir (Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, 2016).

Suriye’nin güvenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak adına S-400 hava savunma sistemini bölge üzerine yerleştiren Rusya, gerginliği iyice tırmandırmıştır. Daha güçlü konuma gelen Rusya sert tutumunu sürdürmüştür. 27 Haziran tarihinde dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın bizzat Rus lider Putin’e mektup göndermesi ve

ile ilişkilerin ılımlı havaya geçmesi bir olmuştur (Erşen, 2016: 160). Mektuptan iki gün sonra Türkiye’de meydana gelen patlama için geçmiş olsun telefonu açan Putin ile Erdoğan’ın görüşmesi ilişkileri daha da olumlu bir havaya sokmuştur (Ulutaş ve Duran, 2017: 18).

4.1.3. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri

Avrupa Birliği; Avrupalı devletlerin tek çatı altında toplanmasını sağlayan, ekonomik olarak iş birliği içerisinde kalmasına öncülük eden ve insan hakları-özgürlük-eşitlik-demokrasi gibi normları Avrupalı kimliği ile özdeşleştiren birlik, içerisinde stratejik kültür ve stratejik coğrafya özelliklerini bir arada barındırarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Cheneval vd., 2014; Pimor, 2015; Grottsch ve Schnabel, 2012).

Türkiye, Avrupalı devletler arasına girebilmek veya Avrupalı kimliğine sahip olduğunu göstermek için birçok girişimde bulunmuştur. Ancak ne yazık ki birliğe üyelik yolunda sürekli tıkanıklık meydana gelmiştir. Günümüzde bile Türkiye’nin Avrupalı bir devlet mi yoksa Orta Doğu kimliğine sahip bir devlet mi olduğu tartışma konusudur. Fakat Türkiye’nin Orta Doğu ile Avrupa arasında geçiş bölgesi olması, İslam dininin ağırlıklı kabul edildiği, laiklik ve demokrasi özelliklerine sahip bir devlet olduğu gerçekliği vardır.

Türkiye’nin Avrupa Konseyi (AK) ve NATO üyelikleri ile Batılı devletlerle bir olma gibi adımları olumlu sonuçlanmıştır. Ancak AB ile üyelik süreci istenildiği gibi devam ettirilememiştir. Bunun en temel sebeplerinden biri olan AB’nin üyelik şartlarından Avrupalı olma veya Avrupalı kimliğe sahip olma şartının Türkiye’de olup olmadığıdır (Çalış, 2016: 12-25). Tabi ki kimlik problemi yanında birçok koşulunda uymadığı veya zorlanmasından ötürü sürecin gittikçe uzadığı aşikardır. Bu süreç 2002 Ak Parti iktidarlığından itibaren 15 Temmuz darbe girişimine kadar inişli çıkışlı devam etmiştir.

Ak Parti’nin seçimleri kazanarak iktidara geldiği dönem aslında AB ile ilişkilerde önemli bir döneme denk gelmiştir. 2002 Kopenhag Zirvesi’nde gerekli şartların taşınması üzerine müzakerelerin başlayacağı kararı Türkiye açısından büyük bir adım olmuştur (Balcı, 2017: 270).

Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan yapmış olduğu konuşmada; “*medeniyetler ittifakı*” sözü, Medeniyetler Çatışmasında geçen İslam ile Batı medeniyeti

arasındaki çatışmanın aslında tam tersini ifade etmiş ve Türkiye'nin sadece Avrupa'ya açılan bir kapı görevi değil birbirine bağlı bir dostluğun ve ittifakın var olması noktasında altını çizmiştir (Sunar, 2013: 433). Bu açıklama sonrasında Batı ile Türkiye'nin asla birleşmeyeceğini savunanlar veya öngörenler şaşkınlık içerisinde kalmıştır.

AB ile uyum sürecinde sürdürülen ilişkilerin pozitif ilerlemesi Türkiye adına olumlu bir gelişme olmuştur. İlk olarak Ak Parti'nin AB ile uyum paketlerini ortaya çıkarması ve Anayasa değişiklikleri yapması AB tarafından olumlu bulunmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007). Müzakerelerin başlaması ile ilişkiler giderek hızlanmıştır ancak 2005 sonrasında yerini yavaşlamaya hatta durgun bir hâle bırakmıştır.

İlişkilerin yavaşlamasında başlıca iki sebep vardır. Sebeplerden birincisi Kıbrıs'ın AB'ye üye olması Türkiye-AB müzakere sürecine olumsuz yansımıştır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) Türkiye ile ilişkilerinin düşük düzeyde olması üstüne Akdeniz'de yaşanan sorunların eklenmesi ile GKRY üyelik sürecine karşı olumsuz tavır takınmıştır. Bu konu ile alakalı Türkiye bir deklarasyon yayınlamış ve sorun ile alakalı düşüncesini bildirmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2005).

İkinci sebep, Türkiye-AB ilişkisinin zayıflaması üzerine yeni bir bakış açısı getirilmesidir. Bu bakış açısına göre "imtiyazlı ortaklık" modeli öne atılmıştır. Kısaca Türkiye'nin AB üyesi olmasını istemeyen Avrupalı aşırı sağ merkezler üyeliği ortaklığa çevirerek ucu açık bir sürecin olmasını ve Türkiye'nin üye ülkelerden daha aşağı statüye sahip olmasını ortaya atmışlardır. Buna karşı Başbakan Recep Tayyip Erdoğan imtiyazlı ortaklığın bugüne kadar söz konusu olmadığını ve Türkiye için olumsuz hava estiğini belirterek eleştiri getirmiştir (Deutsche Welle, 2004).

Türkiye-AB arasında olumlu başlayan süreç daha sonra negatif şekle bürünmüştür. GKRY ve Fransa'nın veto etme şeklindeki tutumu ilişkileri durma noktasına getirmiştir. Uzun bir süre durağan devam eden ilişkilerin nasıl şekilleneceği bilinmemekle birlikte Türkiye'nin AB'ye üyeliği oldukça zor görünmektedir. Kimlik sorunu ve belli başlı konularda veto edilmesi sebebiyle tam üyelik süreci sürekli durma noktasına gelmiştir.

15 Temmuz öncesi Türkiye-AB ilişkilerinde iki önemli başlık dikkatleri çekmiştir. Bunlardan ilki mülteci krizi olmuştur. Suriye iç savaşı öncesinde göç eden insan sayısı daha

azken savaş ile mültecileri direk karşılayan ülke Türkiye olmuştur. Mülteci dalgası gitgide büyüdüğü için Avrupa'daki endişelerin odak noktası bu konu olmuştur. Türkiye'de yapılan araştırmada sadece Suriyeli insan sayısı 3.710.497 olarak tespit edilmiştir (Mülteciler Derneği, 2021). Bu insanların çoğu Türkiye üzerinden Avrupa devletlerine göç etmek istemektedir. Bundan dolayı Avrupa'yı korku ve endişe sarmıştır.

Mülteci konusunda Türkiye ile sık sık iletişim kuran AB 2013 yılında Geri Kabul anlaşması ve 18 Mart 2016 tarihinde Ortak Eylem Planı konusunda anlaşmaya varmış ve imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, Türkiye mültecilerin kaçak şekilde Avrupa devletlerine gitmesini engelleyecek ve göndermeyecektir bunun karşılığında 6 Milyar Euro yardım verilmesi kararlaştırılmıştır (TBMM, 2014). Ancak anlaşmadan 6 ay sonra Türkiye'ye vaat edilen ödemenin eksik yapılması üzerine Türkiye hükümeti anlaşmaya uyulmasını talep etmiştir (BBC, 2016a). Avrupa'nın üzerine düşeni yapmadığını ekleyen Erdoğan sınırları açarak mültecilerin geçmesine izin vereceğini de eklemiş ve ders vermek istemiştir. Buna karşın Türkiye'nin Avrupa'yı bu şekilde sıkıştırması ve tehdit etmesi iyi değil diyerek Avrupalı devletlerden cevap gelmiştir (Yıldız ve Antypas, 2018).

İkinci başlık ise vize muafiyeti konusu olmuştur. AB ile karşılıklı olarak anlaşılmış ve imzalanan Geri Kabul anlaşması sonucunda Türkiye bazı tavizler istemiştir. Anlaşma karşılığında istenen ayrıcalıklardan birisi de vize muafiyeti olmuştur. Ancak bu konu özellikle terör ve mülteci durumları göz önüne alındığında Avrupa için kriz derecesinde görülmüştür. Bu konuda dönemin Avrupa Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker, tüm güvenlik faaliyetlerinin yapılması, terörle mücadele konusunda üst düzey önlemler alınması ve tüm iç güvenliğin sağlanmasıyla ilgili dileklerini belirtmiştir (BBC, 2016b).

Vize muafiyeti konusu Türkiye için büyük bir ayrıcalık olacaktı ancak AB'nin mülteci ve terör gibi sebeplerden dolayı güvenlik endişeleri bu durumun gerçekleşmemesine neden olmuştur. Dışişleri Bakanlığı'nın da görüşmeleri sonucunda olumlu bir netice alamamış olması ile bu konu Türkiye tarafından negatif olarak kabul görmüş ve yapılan anlaşmanın ve ilişkilerin geleceği açısından olumsuz durum devam etmiştir.

Ak Parti iktidarlığında AB ile sürdürülen ilişkiler çerçevesinde sürekli var olan ve AB'nin altını çizdiği noktalardan insan hakları, özgürlük ve adalet kavramları karşılıklı ilişki içerisinde her zaman kendine yer bulmuştur. Ancak kurulan ilişkilerin bütününde bu olgular, Türkiye'yi zorlamak, güç duruma düşürmek, üyelik konusunda oyalamak hatta zaman

zaman yaptırım kararı tartışmalarını başlatmak amacıyla AB tarafından sık sık ortaya atılan kavramlar olmuştur (Molu, 2020).

AB; insan hakları, özgürlükler, demokrasi ve adalet gibi olgularla birçok noktada Türkiye'yi baskılamıştır. AB'nin bu tutumu 15 Temmuz darbe girişimi öncesi sık sık başvurmasından dolayı ilişkileri zora sokmuştur. Darbe girişiminin öncesinde Türkiye'de var olan kaosla birlikte birçok kişinin de ülkeyi terk ederek Avrupa ülkelerinde kara propoganda yürütmesi ilişkileri krize sevk etmiştir (Kılıç ve Açıl, 2018).

15 Temmuz'un hemen öncesinde Türkiye Cumhuriyeti'nde adalet, insan hakları ve özgürlükler konusunda yanlışlıklar olduğunu beyan ederek karalama politikasını hedefleyen kişilerin AB üye ülkelerinde yer alması Türkiye'nin dikkatini çekerek ilişkilere yansımaya yol açmıştır. AB'nin darbeci düşünce içerisinde yer alan gruplara normal statü içerisinde yaklaşması ve Türkiye hakkında yürütülen propogandaya göz yummuş olması ikili ilişkilerin sorgulanmasıyla birlikte AB'nin imajını da sarsmıştır (Eliacı, 2020).

4.2. 15 Temmuz Darbe Girişimine Yol Açan Gelişmeler: Dış Politika Boyutlarıyla

Cumhuriyet tarihimizde yaşadığımız darbeler (1960,1971,1980,1997) ile 15 Temmuz arasında oldukça fazla farklılık bulunmaktadır. 15 Temmuz darbe girişimine yol açan gelişmelerin geçmişte yaşanmış olan askeri darbelerden farkı incelenmelidir. Çünkü darbenin gerçekleşeceği ortam ne kadar iyi analiz edilirse sonuçları da o kadar açıklayıcı olabilecektir. Ülkeye bağlı silahlı kuvvetlerin tamamının değil de içerisinde yer alan, dış destekli ve bir gruba bağlı olan teröristlerin gerçekleştirmek istediği darbe girişimi olarak tarihe geçmiştir.

15 Temmuz kendi dinamiklerine, özelliklerine ve gelişim sürecine sahiptir. Özellikle dış politika analizi yapabilmek açısından iç değişkenleri derinlemesine incelememiz gerekmektedir. Bundan dolayı bu başlık altında 15 Temmuz'un sebeplerini, 15 Temmuz darbe girişimi yaşanırken dış ilişkilerimizi ve darbe girişiminin başarılı olma sebeplerini ele almak yararlı olacaktır. Dış politika analizi için neoklasik realizmin öngördüğü ara değişkenleri, 15 Temmuz'un iç faktörlerini kullanarak analiz etmek gerekmektedir.

4.2.1. Darbe Girişiminin Sebepleri

15 Temmuz darbe girişiminin gerçekten kendine has yani sadece böyle bir durumda görebileceğimiz dinamiklere sahip sebeplerle meydana geldiğini söylemek mümkündür. Darbe girişimi öncesi darbeyi planlayan ve şartların olgunlaşması için her türlü adımı atan FETÖ/PYD (Fethullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması) 15 Temmuz darbe girişimiyle hükümeti devirmeye çalışmıştır (Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, 2020; TRT World, 2017).

Örgütün liderliğini sürdüren Fethullah Gülen, her seferinde dini öğeleri kullanarak insanlarla ortak bir alan elde etmiş ve gittikçe hareket kabiliyetini genişletmiştir (Alkan, 2016: 261). FETÖ yapılanması, 1960 yılında yavaş yavaş büyümeye başlamış devamında 1970’li dönemden itibaren eğitim konu başlığı altında kitlelere hitap ederek etki alanını genişletmeye çalışmıştır (Bilen, 2020: 39; Özdiş, 2018: 51-52). FETÖ, büyüme hızını arttırdıkça kamu kurumu, ordu, polis ve diğer önemli kurumlar içerisinde sayısını arttırdığı değerlendirilmektedir (Keleş, 2017: 69-73).

FETÖ terör örgütü gerçekleştirmeyi hedeflediği amacına her geçen gün yaklaşarak tehdidin boyutunu arttırmıştır. Bu bakış açısına göre hükümet hangi ideolojiyi destekliyorsa onun yanında yer alınması koşuluyla örgütün büyümesi devam ettirilmiştir (SDAM, 2016). FETÖ, ülke çapında güçlenmeye devam etmek için İslami değerleri kendine araç olarak seçmiş aynı zamanda sol ideolojiye sahip partilerin iktidarlığında alkış tutmuş örneğin; 1980 darbesi sonrası askeri vesayet taraftarı olmuş, 28 Şubat sürecinde yine darbecilerin yanında olunmuş ve Bülent Ecevit ile sık sık istişare gerçekleştirmiştir (YeniŞafak, 2020).

FETÖ ile Türkiye Cumhuriyeti hükümeti arasındaki iplerin ilk koptuğu nokta Mavi Marmara sorunu olarak görünmektedir. FETÖ bu konuda İsrail’in hâklı olduğunu ve hükümetin yanlış yaptığını belirterek bakış açısını ortaya koymuştur. Devamında MİT Müsteşarı Hakan Fidan’ı tutuklama girişimi ve 17-25 Aralık 2013 operasyonları ile hem hükümeti hem de doğrudan Recep Tayyip Erdoğan’ı hedef alan örgüt, asıl hedefinin ülke yönetimini ele almak olduğu net bir şekilde ifade etmiştir (SDAM, 2016).

Özellikle hükümeti ve doğrudan Erdoğan’ı hedef alan yabancı basın grupları da FETÖ’nün planına destek verircesine hareket etmiştir. Alman dergisi olan Der Spiegel’in 15 Temmuz öncesinde “*Adalet, insan hakları ve idafe özgürlüğü alanında gerileme*” ve

“*Diktatör Erdoğan*” açılımları ile Türkiye Cumhuriyeti devletini kötüleyerek adeta hükümeti istemediklerini yansıtan ifadeler yer vermiştir (Der Spiegel, 2016; Orakoğlu, 2016).

2013 ile 2016 tarihleri arasında FETÖ terör örgütünün uluslararası düzeyde etkinliğini arttırdığı döneme girilmiştir (Özben, 2016: 178-179). Özellikle Erdoğan liderliğindeki hükümetin yabancı basında kötülenmesi, Türkiye’nin gelişmemiş bir ülke olarak dile getirilmesi ve eleştiri oklarına tutulması ile Türkiye uluslararası arenada yalnızlaştırılmak istenmiştir (Der Spiegel, 2016). Darbe öncesinde uluslararası arenada böylesi bir baskının nedeni; Türkiye’yi dış siyasette etkisiz ve yalnız hâle getirerek ülke içinde kaosu, güvensizliği ve ekonomik zorluğu arttırmak koşuluyla hükümeti devirmektir (Alpar, 2017: 61). Darbeyi planlayan örgütün dış destekli bir şekilde güçlenmesi ile darbe hazırlığına başlamıştır. Birçok darbeye olduğu gibi 15 Temmuz darbe girişiminde de hükümeti devirme amacı vardır ama bu amaca gidilirken kullanılan araçların farklılığı bugüne kadar yaşanan darbelerden farkını ortaya koymaktadır.

Darbe girişiminin bir başka sebebi, ideolojik yaklaşımın farklılık göstermesidir. FETÖ terör örgütü İslami bir yapı olduğunu sürekli dile getirerek insanların kendisine inanmasını sağlamış ve örgüt içerisine dahil olan insanların ele başı Fethullah Gülen’i Mesih olarak görmesi ile örgüt içerisinde ele başının kurtarıcı sıfatına sahip olmasına neden olmuştur (Alkan, 2016: 264-265). Mesihçilik ideolojisi ile yetişen insanlar, Türkiye’deki hükümetin FETÖ’ye karşı olmasından itibaren ülkeyi (sözde) kurtarma düşüncesine kapılmış, darbe ile bunun olabileceği kararına varılmıştır.

Örgüt ele başı Gülen’in ABD’de yaşamına devam ediyor olmasıyla birlikte buradaki ağını büyütmesinden dolayı darbe girişiminin plan ve programını geliştirme sürecinde farklı aktörlerden destek alındığı yorumu yapılmaktadır (Altun, 2016). Nitekim, örgüte sağlanan fonlar ve kaynaklar ile farklı ülkelerde varlığını devam ettiren FETÖ uluslararası arenada da Türkiye düşmanlığını ilerletmiştir. Hükümet ile zıtlaşılardan dolayı sürekli eleştiri yapılması Türkiye’nin kötülenmesi ve Erdoğan’ın suçlanması ile FETÖ daha da gelişme göstermiştir. Darbe öncesinde böylesine baskı ve zor ortamının kurulması FETÖ’nün darbe hazırlığını tamamlamasına yol açmış aynı zamanda ABD hükümeti ile bilgi alışverişi içerisinde olan FETÖ’nün darbe için ihtiyaçlarını da buradan temin ettiği iddiaları doğmuştur (Bila, 2020).

Eğer darbe başarılı olsaydı zamanında İran'da ABD destekli hükümet olan Şah'ın dönemi gibi bir sürece gidileceği aşıkardır. Gülen'in Türkiye'ye gelerek hükümeti ele geçirmesiyle başta ABD ve kendisine destek veren diğer ülkeler ile dost olarak kukla bir hükümet kurması gerçekleşecek senaryolardan birisidir. Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin ve liderliğini yürüten Erdoğan'ın 2013 yılından itibaren örgütün iç yüzünü ve amacını görmesiyle her alanda karşı olması bir olmuştur. Bundan dolayı örgütün tek çaresi darbe yaparak Ak Parti'yi devirmek olmuştur. Tarihler 15 Temmuz 2016'yı gösterdiğinde terör örgütü mensupları darbe girişimini başlatmıştır.

4.2.2. Darbe Girişimi Karşısında Devletlerin Tutumları

15 Temmuz darbe girişimi, yaşanmış askeri darbelerden farklı bir süreç içerisinde uygulanmaya başlamıştır. 2013 yılından itibaren hazırlık içerisinde olan FETÖ terör örgütü mensupları bir takım grup ve ülkelerden aldığı destekler sayesinde darbe girişimi için uygun ortamı hazırlayabilmiştir (Öztürk, 2018: 181-185). 15 Temmuz darbe girişiminin başladığı sürece odaklanıldığında temel farklardan birinin; ordu içerisinde bulunan ancak FETÖ'ye bağlı unsurların girişimde bulunması örgüt içerisindeki emir-komuta zinciriyle hareket edildiğini göstermiş ancak yaşanmış askeri darbelerde, darbe içerisinde yer alan askerler dış destekli emir almadan darbe gerçekleştirmiştir (Miş, 2017).

15 Temmuz darbe girişimi gerçekleştirilmek üzere devreye konulduğunda Türkiye Cumhuriyeti dost, müttefik veya komşu bildiği ülkelerle bir takım ilişkiler gerçekleştirmiştir. Darbe öncesi Türkiye hükümetini, liderini ve siyasal sistemini eleştiren Batılı medya organları olmuş olsa da Türkiye darbe girişimi anında ülkelerle iletişimini koparmamıştır. Bu konuda medya organlarına büyük iş düşmüştür.

İlk olarak darbe girişimi başlamışken Batılı aktörlerle olan ilişkiyi değerlendirmek gerekir. Çünkü BM, AK ve NATO gibi ortaklık ve müttefiklik ilişkisi kurduğumuz uluslararası örgütler ilk sırada gelmektedir. Ancak 15 Temmuz darbe girişimi yaşanırken Batılı aktörlerin bir kısmı sadece sessiz kalarak olanı biteni izlemiş, diğer bir kısmı ise dolaylı şekilde darbenin gerçekleşmesini temenni etmiştir (Ataman ve Shkurti, 2016: 61). Darbe girişimine destek verenlere en güzel örnek ise ABD ordusundan emekli olan eski yarbay Ralph Peters televizyon kanalında yaptığı açıklamalarda; *"Bu darbe, Türkiye'nin*

İslami bir diktatörlük olmaktan kurutulması için son şansıdır. Bu darbede rol alanlar iyi adamlar.” şeklinde desteğini göstermiştir (Peters, 2016).

Darbe girişimi yaşandığı esnada Türkiye'nin de üyesi olduğu NATO'dan darbe girişimine yönelik ilk açıklamayı Genel Sekreter Stoltenberg yapmıştır. Stoltenberg; demokrasi, özgürlük ve adalet vurgusu yaparak Türkiye'nin NATO'da önemli bir yeri olduğunun da altını çizmiştir (Stoltenberg, 2016).

Darbe girişimi yaşanırken ABD ve Avrupalı devletler ilk önce sessizce izlemeye koyulmuştur. Türkiye, başta NATO olmak üzere birçok devletin yardım etmesini en azından hükümetin yanında olduğunu bildirmesini beklemiştir. Ancak birçok Batılı devlet telefon dahi açmayarak yalnız bırakmıştır. Darbe girişiminde saatler ilerlerken hükümetin devrilip devrilmediğini merak eden ülkeler açıklama yapmamıştır. Türkiye hükümeti Batıdan beklediği desteği görememiştir (Johnson ve Gramer, 2019).

Darbe girişiminin devam ettiği sırada Türkiye'nin, Batılı devletler nezdinde yalnızlaştırma politikasının uygulanması uluslararası arenanın en sıcak başlıklarından birisi haline almıştır. Hükümetin yıpratılmaya başlandığı sırada darbeciler Recep Tayyip Erdoğan'ın kaldığı adrese baskın yapmayı ve orada tutuklamayı planlamışlardır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2016b: 16).

Türkiye'nin NATO üyeliğiyle bağlarını güçlendirdiği ABD'ye karşı müttefiklik anlayışına yakışır şekilde hareket etmesine rağmen hükümetin devrilmesi, rejimin değiştirilmesi ve ilişkilerin farklılık göstermesine sebebiyet verecek askeri darbe girişimine ABD'nin yakınlık göstererek imkân sağlaması müttefiklik olgusunu ortadan kaldıran anlayışın yer almasına yol açmıştır. Darbecilerin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı yakalamasıyla alakalı konuda, ABD askerinin kullandığı bir üssün darbecilere kullanıma açılması söz konusu darbe girişiminin dış destekli olduğunun kanıtı olarak görülmektedir (Gök, 2017; Johnson ve Gramer, 2019). 15 Temmuz darbe girişiminin yaşanmış askeri darbelerden ayrıldığı bir diğer nokta da farklı aktörlerden, çeşitli konularda dış destek alarak uygulamaya konulmasıdır.

15 Temmuz darbe girişimi Türkiye'nin dört bir tarafında kaosa neden olmuş, kurumların işleyişine kastedmiş, iletişimin kesilmesine ve en önemlisi güvenlik kaygılarının artmasına neden olmuşken devletlerarası ilişkilerinde dakikalık pozisyonlar almasına yol

açmıştır. Öyle ki başta NATO üye ülkeleri olmak üzere Türkiye'nin müttefiklik duygusu taşıdığı ülkeler 2-3 saat sessiz kalarak gelişmeleri izlemekle yetinmiştir. 15 Temmuz'u 16 Temmuz'a bağlayan gecede Alman yetkililer de gelişmelere göre hareket eden aktörler sınıfına dahil olmuştur.

Avrupa'nın önde gelen ülkelerinden olan Almanya 15 Temmuz darbe girişiminin ilk anlarından itibaren ilişkileri zedeleyecek bir tavır takınmıştır. 15 Temmuz'u 16 Temmuz'a bağlayan gece boyunca darbeci grubun hareketlerine bağlı organize hareket ediyormuşçasına ifadeler kullanmıştır (Sputnik, 2016). Almanya hükümetinin ileri gelenleri 15 Temmuz gecesi, seçimle iktidara gelen Erdoğan hükümetini desteklemek yerine darbecilerin yanında olmuştur (Ayvaz ve Keskin, 2017: 11). Yaşanılan hadisenin zaman geçtikçe ilerlemesi ile Türk hükümetinin devrilmesini bekler olmuşlardır. Almanya'nın darbe girişimi devam ederken göstermiş olduğu davranış sebebiyle Türk-Alman ilişkileri farklı bir boyuta evrilmiştir (Bağcı, 2017).

Hem Almanya hükümetinin hem de Alman basının darbe girişimi devam ettiği sürece takındığı tavır Türkiye'nin mücadele ettiği esnada Türk-Alman ilişkilerini bozacak sessizliği barındırmıştır (Özay, 2017). Darbe girişiminin başarısız olacağı anlaşıldığında Alman yetkililerden dönemin Federal Hükümet Sözcüsü Steffen Seibert; Şansölye Merkel'in konu hakkında bilgilendirildiğini ve seçilmiş hükümetin yanında olduğunu bildiren bir tweet atmıştır (Seibert, 2016).

15 Temmuz'u 16 Temmuz'a bağlayan gece Türkiye müttefik anlaşma sahip olduğu, ticaretini geliştirdiği, bölgesel ve küresel çapta ilgili politikalar ürettiği ve NATO olgusu içerisinde yer alarak güvenlik konusunda ortak adımlar attığı Batılı devletler tarafından kendi başına bırakılmıştır (Duman, 2018: 82-83). Darbe girişimi devam ederken Türkiye tarafına gelmeyen destek, darbenin başarısız olacağı anlaşılınca iletmeye başlamıştır. Bu bağlamda darbe girişimi devam ederken Türkiye'nin sürüklendiği krizi izleyen aktörlerden birisi de AB olmuştur (Kakışım ve Erdoğan, 2018: 409).

Türkiye, Batılı müttefiklerinden 15 Temmuz gecesi istediği desteği bir türlü görememiştir. Batılı devletlerin özellikle AB üyesi olanların darbe girişiminin başladığı andan itibaren izle-gör stratejisiyle hareket ettiği ve o gece yaşanan duruma karşı kayıtsız kaldığı görülmüştür (Usluer, 2016: 38). 15 Temmuz öncesi devam eden ilişkilerin ve görüşmelerin 15 Temmuz gecesinde böylesi sessiz kalınması ilişkileri oldukça etkilemiştir.

Yaşanılan hadisenin darbe girişimi olduğu belirgin hâle gelince anlaşılmasıyla Türkiye'nin birçok bilgilendirme mesajı göndermesine karşı ilk ulaşan ve hükümetin yanında olduğunu belirten ülke Bosna Hersek olmuştur (Yüzbaşıoğlu, 2020).

Darbe girişiminin yaşandığı anlarda Türkiye dış destek almak istemiş ancak başta Batılı devletler olmak üzere aradığı desteği görememiştir. Aradan belli bir süre geçmesiyle darbe girişimi sonucunun belli olmasına yakın gelen tepkiler Türkiye açısından çok ciddi anlam ifade etmektedir. Darbe gecesi sessizliğini koruyan AB yetkilileri Türkiye'nin demokratik bir düzlemde kayarak kaosa sürüklenmesini izlemiş ve Türkiye-AB ilişkilerine yakışmayacak bir tutum içerisine girmişlerdir (Duman, 2018: 83). Batılı mecraların darbe karşıtı bir duruş yerine darbecilerle paralel görüşleri yansıtması da yine krizin büyütülmesiyle eş değer olmuştur. Bu açıdan darbe girişimi yaşanırken Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ülkeyi terk ettiği haberiyle darbe girişimine heyecan katacak taraflı tutum gözler önünde sergilenmiştir (Sputnik, 2016).

Türkiye 15 Temmuz darbe girişimi başladığı anda NATO öncelikli olmak üzere birçok uluslararası kuruma durumu bildiren iletiler göndermiştir. Müttefik olan ABD'den yazılı veya sözlü destek içerikli açıklama beklemiştir. 15 Temmuz gecesi saat 23.57'de dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Kerry yaptığı ilk açıklamada darbe veya girişim/kalkışma gibi ifadeleri kullanmadan barış ve istikrara vurgu yapmıştır (BBC, 2021a). Türk makamlar tarafından kendisinin bilgilendirilmesine rağmen hükümetin yanında olduğunu dile getirmemiştir. İlerleyen saatlerde Cumhurbaşkanlığı sözcüsü İbrahim Kalın'ın uluslararası mercilere yaptığı basın toplantısında müttefik devletlerin darbeci gruba karşı olmasını istemiştir. Beyaz Saray yönetimi durumu dikkatle izlerken yine hiçbir destek açıklamasında bulunmamıştır. Ancak Erdoğan'ın halkı sokağa davet etmesi ve darbecilere karşı olmalarını istemesi üzerine darbenin seyrini değiştiren açıklama gelmiş ve darbe girişimi yavaş yavaş başarısızlığa doğru gidince ABD hükümeti o zaman destekleyici açıklamayı yapmıştır (Karagöz, 2017a; Financial Express, 2016). Destek açıklaması yaklaşık olarak 3-4 saatlik süre sonrasında gelmiş olması Türkiye hükümetini memnun etmemiştir. En azından ABD'nin darbe girişimi tam olarak sonuçlanmadan bu açıklamayı yapması olumlu olarak nitelendirilmiştir. Ancak darbe girişimi sürdüğü esnada sessiz kalan ABD hükümeti, Erdoğan'ın darbeciler tarafından yakalanmadığını ve durumun Türkiye

lehine olduğunu öğrendiği anda hükümetin yanında olduğunu bildiren açıklamayı yapmıştır (Yüzbaşıoğlu, 2020).

Batı'nın Türkiye'de yaşanan darbe girişimine karşı bu kadar isteksiz olmasına karşı Rusya'nın tavrı merak konusu olmuştur. Çünkü Türkiye ile ilişkilerinde kısa süre öncesine kadar uçak düşürme krizi yaşanmış olması ve Rus basında kötü şekilde anılması 15 Temmuz darbe girişimi gecesinde de aynı mı devam edecek sorularını ortaya çıkarmıştır. Darbe girişimi yaşanırken Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov 16 Temmuz 2016 saat 00.00'da yapmış olduğu açıklamada olayların şiddet içerikli olmadan yasal zeminde çözülmesini istediğini belirtmiştir (MİD Rossi, 2016).

Rusya hükümeti, Beyaz Saray'ın yapmış olduğu destek açıklamasıyla aynı dakikalar içerisinde bir açıklama daha yapmıştır. Yaşanan olayların çok kötü olduğunu bir an önce son bulmasını ve ülke yönetiminin istikrara kavuşmasını istedikleri yönünde açıklama yapılmıştır (İnterfax, 2016). Bu açıklama ile Rusya Federasyonu hükümetinin darbe girişimi olduğunu anladığı konu ile ilgili endişeli olduğunu ve anlık olarak durumu izlediği anlaşılmıştır. Temasların devam etmesiyle birlikte 15 Temmuz gecesi yaşanan gelişmeler ışığında darbecilerin geri çekilmesi başlamıştır.

4.2.3. Darbe Girişiminin Başarısız Olması ve Uluslararası Ortam

15 Temmuz gecesi TSK içerisinde yapılanma gösteren FETÖ mensubu darbecilerin başlattığı kalkışmada birçok kritik kişi ve kurum ele geçirilmeye çalışılmıştır. Darbeciler hız kesmeden meclis binasına, havaalanlarına, TRT binasına, Millî İstihbarat Teşkilâtı (MİT) yerleşkesine ve daha birçok önemli noktaya saldırı gerçekleştirmiştir (Anadolu Ajansı, 2018a). Karşı koyanlar ise zorla alı konulmuş veya yaralanmış hatta hayatını kaybetmiştir. 15 Temmuz gecesi hafızalardan silinmeyecek şekilde kayıtlara geçmiştir.

Darbe girişiminin gidişatı etkileyen ve gelişmelerin darbecilerin aleyhine işlemesine sebep olan nedenlerden birincisi, MİT'e gelen ihbar olmuştur (Diken, 2017). Darbe için hazırlık yapan FETÖ mensuplarının planını öğrenen subayın MİT binasına giderek konuyu anlatması ve olaylar gerçekleşmeden durumu bildirmesi ile darbe girişimi başladığı anda olay teyit edilmiştir (Cumhuriyet, 2017). Bu gelişme ışığında MİT'in darbeyi önceden tespit etmesi ve başladığı anda tüm kurumları ve üst düzey yöneticileri bildirmesi oldukça önemli

bir durumdur. Çünkü eğer ihbar olmasaydı gece geç saatte neler olduğunu anlamadan darbe girişimi daha büyük sonuçlara sebep olabilirdi. Hükümetin iletişimde kalması ve hızlı karar alabilmesi MİT'in çalışmaları sonucunda ilerlemiştir.

Yapılan ihbar sonucunda darbecilerin aslında tam organize olamadığı, kendi taraftarlarını toparlayamadığı ve ani kararlar ile hareket ettikleri sonucu çıkarılabilmektedir. Sonuç olarak planlarını daha olgun ve sağlam bir şekilde yürütebilmiş olsalardı darbe girişimi daha ağır sonuçlara neden olabilirdi. Ancak kendi aralarındaki kopukluk ve hazırlıksızlık MİT'in bilgi sahibi olmasına oradan da başarısızlığa sebep olmuştur. MİT'in olaylar ilerledikçe güvenlik güçlerini ve hükümeti bilgilendirmesi ve topyekûn darbecilere karşı konulmasıyla darbeciler başarısız olmuştur.

İkinci olarak darbe girişimi esnasında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın tutumu ve açıklamaları darbenin eksenini tamamen değiştirmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın CNN Türk canlı yayına görüntülü görüşme şeklinde katılarak halkı meydanlara ve sokaklara davet etmesi sonucu darbecilere karşı büyük bir direniş başlamıştır (CNN Türk, 2018). Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yaptığı konuşmada; “...Milletimizi meydanlara, havalimanlarına davet ediyorum. Silahlı Kuvvetlerimizin içinde bir azınlığın, paralel yapılanmanın teşvik ettiği bir harekettir. Bedelini bunlar çok ağır ödeyecektir. Meydanı da onlara bırakamayız...” sözleri üzerine halk darbeye karşı direnişini başlatmıştır (Erdoğan, 2016a). Dönemin Başbakanı Binali Yıldırım, darbecilere karşı güvenlik güçlerinin harekete geçtiğini, güç kullanılmasıyla alakalı talimatların iletildiği noktada açıklamada bulunmuştur (Yıldırım, 2016a).

Hem Başbakan Yıldırım'ın hem de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yapmış olduğu açıklamalar sonucunda halkın büyük bir çoğunluğunun tutumu darbeye karşı olmuştur (Dalkılıç, 2020: 26-27). Boğaz köprüsünde, meydanlarda, sokaklarda, kurumların önünde, havaalanlarında ve daha nice yerlerde darbecilerle karşı karşıya gelinmiştir. Güvenlik güçlerine ek olarak gittikçe biriken kalabalık darbecilerin sonu olmuştur (Alyanak, 2019; Independent Türkçe, 2019). Türk halkı geçmiş darbelerden edindiği acı tecrübelerin bu sefer gerçekleşmemesi için elinden gelen gayreti göstermiştir.

Darbe girişimine karşı çıkmak için sokaklara akın eden Türk halkı destansı bir kahramanlık örneği göstermiştir. Darbe girişiminin başarısız olmasıyla birlikte acı rakamlar

da ortaya çıkmıştır. Darbeye karşı 251 kişi hayatını kaybederken 2200'den fazla sivil o gece yaralanmıştır (Wilks, 2021).

Girişimin başarısız olmasındaki nedenlerden bir diğeri ise; darbecilerin Özel Kuvvetler Komutanlığına yaptığı baskın sırasında gerçekleşmiştir. Astsubay Kıdemli Başçavuş Ömer Halisdemir telefonla görüştüğü Özel Kuvvetler Komutanı Tümgeneral Zekai Aksallı'dan darbecilere karşı koyması gerektiği yönünde emir almıştır. O sırada darbeciler yanlarında komutanları olan Semih Terzi ile bölgeye intikal etmiştir. Halisdemir, aldığı emir sonucunda darbeci General Semih Terzi'yi içeri girmeden etkisiz hale getirmiş ve darbecilerle arasında çıkan çatışmada hayatını kaybetmiştir (TRT Haber, 2021a; Sözcü, 2020; Milliyet, 2021).

Ömer Halisdemir'in göstermiş olduğu bu kahramanlık sayesinde darbecilerin planı bozulmuştur. Özel Kuvvetler Komutanlığı hemen teslim alınamamış ve güvenlik güçlerine zaman kazandırılmıştır. Hükümetin iletişimde hızlanması ve darbecilere karşı konulması yolunda zaman kazanmak açısından Ömer Halisdemir çok kritik bir rolü üstlenmiştir (Aliağaoğlu ve Çetinkaya, 2021: 186).

Darbe girişiminde TSK'nın başlı başına rol oynamayıp TSK içerisinde FETÖ ile ilişkisi olanların darbe girişimine kalkışması, darbe teşebbüsü sırasında güçlük içerisinde olduğunun ilk göstergesidir. Çünkü emir-komuta zinciri dahilinde olmadan sınırlı sayıda kişinin başlattığı bu girişimin başarılı olması çok zor bir durumdur. Ordunun tamamen katılmadığı hatta darbe girişimini yapmaya çalışan teröristlere karşı tavır almasıyla darbecilerin sayısal üstünlüğü kaybetmesi bir olmuştur (Azeri, 2016: 465-466). Ordunun tamamen destek verdiği hatta üstlendiği darbeler daha fazla başarılı olmuşken bu sefer var olan girişim ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Darbenin başarısız olmasında görüldüğü gibi birçok neden vardır. Tabi ki bu nedenler sadece ülke içi gelişmelerle sınırlı değildir. Türk halkının darbecilerle karşı karşıya gelmesi ve izin vermemesi darbe girişiminin başarısızlığında büyük rol oynamıştır. Birçok Batı ülkesinin özellikle de ABD'nin darbenin gidişatı sonrasında başarısızlığı öngörmüş ve Türk hükümetine desteğini açıklaması çok manidar bir gelişme olmuştur. İşte bunun gibi uluslararası arenada darbe girişimiyle paralel ifadelere yer veren görüşlerin daha sonra darbenin sonlanmasına yakın Erdoğan hükümetine destekte bulunması da darbe girişiminin sonlanmasında etkili olmuştur.

Darbe girişiminin başarısız olacağından anlaşıldığı andan itibaren uluslararası arenada sessizlik içerisinde yer alan aktörlerin Türkiye hükümetinin, demokrasinin ve adaletin yanında olduğunu belirten açıklamaları yapılmıştır. Bu açıklamalardan önce sessiz kalarak darbenin gidişatını izleyen çeşitli aktörlerin ve darbecilerin tutumuyla benzer ifadeler veren basın-yayın organlarının darbecilerin başarısız olacağı anlaşıldığı andan itibaren darbeyi kınayan, Türkiye hükümetine destek veren ve demokrasinin önemine vurgu yapan açıklamaları darbenin gidişatını değiştiren temel unsurlardan birisi olmuştur. Bu açıklamalardan bazıları:

1) Dönemin Almanya Federal Hükümet Sözcüsü Steffen Seibert; Şansölye Merkel'in konu hakkında bilgilendirildiğini ve seçilmiş hükümetin yanında olduğunu bildiren bir tweet atmıştır (Seibert, 2016). Yapılan paylaşımın 15 Temmuz'u 16 Temmuz'a bağlayan gece saat 2:35'te atılmış olması darbe girişimi başladığında izle ve gör anlayışına sahip olduğunu darbe girişiminin bastırılacağı anlaşılmış tepki gösterildiği görülmüştür.

2) Türkiye hükümeti darbe girişimi olduğu bilgisini olay gerçekleşmeye başladığı andan itibaren dış basına ve ülkelere iletmiş bunun yanında destek olunmasını da istemiştir. Bunun üzerine Dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Kerry saat 23:57'de barıştan yana olduğunu belirtmiş daha sonrasında yaklaşık 2 saat kadar sessiz kalan ABD hükümeti saat 02:05'te hükümete destek olduğu yönünde açıklama gelmiştir (Karagöz, 2017b). ABD'nin yaptığı açıklamada darbe kelimesine yer vermemesi ve 2 saat kadar açıklama yapmamış olmasıyla birlikte darbe girişiminin başarısız olacağı andan itibaren destek ifadelerinin paylaşılması süreç içerisinde darbecilerin tutumunu yıpratmış aynı zamanda Türkiye için çok manidar olmuştur.

15 Temmuz darbe girişiminin başarısızlığı uluslararası ortamda birçok farklı açıklama ile anlatılmıştır. Özellikle dış basında, darbe girişimi farklı bir dille ele alınmıştır. Gerçekten tarafsız ve doğru haber akışı sağlayan medya organlarının sayısındaki azlık karşısında darbe girişimine destek verir ve Erdoğan hükümetini kötüler şekilde haber yapan çeşitli medya organlarının mevcudiyeti ortadadır. Bazı 15 Temmuz darbe girişimi ile ilgili atılan başlıkları inceleyecek olursak;

1) The Economist: “*Erdoğan'ın İntikamı; Darbe ve Baskı*” (The Economist, 2016). 22 Temmuz 2016 tarihli Ekonomist dergisi, darbenin neden bu kadar berbat ilerlediğini ve Erdoğan'ın demokrasiyi mahvettiğini söyleyen ifadeleri barındırmaktadır.

- 2) International New York Times: “*Türk Cumhurbaşkanı Gücünü Yeniden Kazandı*” (BBC, 2016c). İlgili başlık altında, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın demokrasi düşmanı olduğunu ve bu darbe girişiminden demokrasiye inanan insanların kendisini kurtardığı ifade edilmiştir.
- 3) The Sunday Telegraph: “*Darbecilerden İntikam*” (The Sunday Telegraph, 2016).
- 4) Independent: “*Türkiye Darbesi; komplo teorisyenleri, iktidarı ele geçirme girişiminin Erdoğan tarafından sahte olduğunu iddia ediyor.*” (Independent, 2016). Bu yazıda Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın sahte darbe yaptığını, gücünü arttırmak istediğini ve Hitler’e benzediğini söyleyen ifadeler almaktadır.
- 5) New York Post: “*Türkiye’nin üzücü ölümü Ortadoğu’da daha fazla kaosa işaret ediyor.*” (Bolton, 2016). İlgili yazıda Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın laik düzeni bozduğu, ordunun yapısını değiştirdiğini ve İslamlaşma eğiliminde olduğundan dolayı darbe olduğunu ancak başarısız olan darbe sonrasında Erdoğan’ın karşısında kimsenin duramayacağı ifade edilmiştir.
- 6) TIME: “*Başarısız darbeden sonra intikam ruhlu Recep Tayyip Erdoğan Türkiye’nin geleceğini elinde tuttu.*” (Malsin, 2016). Darbe girişiminden önce ağır eleştirilen alan hükümetin darbe ile en sert sınavını verdiği belirtilmiştir. Darbe girişiminin başarısız olmasından sonra ise insan hakları ihlallerinin olduğunu, bu kadar baskıcı olunmaması gerektiği de ifade edilmiştir.
- 7) The Guardian: “*Fethullah Gülen; Türkiye darbesi Erdoğan rejimi tarafından sahnelenmiş olabilir.*” (Fontanella-Khan, 2016). İlgili başlıkta ‘münzevi din adamı’ olarak adlandırılan Fethullah Gülen’in açıklamalarına yer verilmiştir. Gülen’in tüm suçlamaları reddettiğini ve örgütünün suçsuz olduğunu da ifade ettiği yazılmıştır.
- 8) Corriere Della Sera: “*Darbe başarısız oldu, Türkiye’yi şok eden o 12 saat.*” (Cremonesi, 2016). İlgili başlık altında darbecilerin başarısız olduğu ve yaptıkları hatalar ele alınmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı devirmek istediklerini ancak başarısız olarak daha da güçlendiğini eklemiştir.
- 9) Reuters: “*Türkiye, Erdoğan’a karşı darbeyi engelledikten sonra komplo şüphelilerini topladı.*” (Dolan ve Solaker, 2016). İlgili başlık altında halkın darbe girişimini engellediği ve olayların büyümeden son bulduğu ifade edilmiştir. Darbe girişimine karışanların

tutuklandığı belirtilirken, dönemin ABD Başkanı Obama'nın Türk hükümetini desteklediği de yazılmıştır.

10) Reuters: “*Zaman Çizelgesi; Türkiye'nin darbe girişimi.*” (Reuters, 2016). 15 Temmuz darbe girişimi gecesinden 16 Temmuz darbenin son bulduğu saatlere kadar yaşananlar an ve an anlatılmıştır.

11) Aljazeera: “*Türkiye Başbakanı darbe girişiminin başarısız olduğunu söyledi.*” (Aljazeera, 2016a). Haberde darbe girişiminin emir-komuta zinciri dışında olduğu ve ordu içerisindeki muhalif bir grubun yaptığı ifade edilmiştir.

Uluslararası ortam darbe girişiminin başarısız olması ile gergin bir havaya bürünmüştür. Özellikle darbe girişimi esnasında sığağı sığağına Türk hükümetini desteklemeyen, darbecileri kınamayan veya dışışleri ile irtibata geçmeyen devletlerde olumsuzluk artmıştır. Darbe girişimi sonrasında medya organları sayesinde hâlâ Erdoğan'ın demokrasi düşmanı ve özgürlük karşıtı olduğunu söyleyen kurumlar devam etmiştir. Kimi açıkça kimi ise dolaylı yoldan darbenin başarılı olmasını arzulamıştır. İşte böyle bir havada Türkiye'nin gerek uluslararası örgütlerle gerek devletler nasıl ilişkilere sahip olacağı merak konusu olmuştur. Özellikle Batılı devletlerle darbe girişimi sonrası dış ilişkiler nasıl ilerleyecek soru işaretleri giderek artmıştır.

NATO ve ABD ile ilgili Türk dış politikasında güven ve müttefiklik bağının sorgulanacağı aşikâr olmuştur. Konu ile ilgili Richard Falk; “*Darbe ortaya çıkarken Batı Avrupa'nın belli başlı başkentlerinde ve Washington'da yalnızca 'bekle ve gör' tavırları sergilenmekle kalmadı, aynı zamanda Türkiye'nin meşru hükümetine uzun zamandır müttefiklerinden gelen bir destek gösterisi de olmadı.*” açıklamasını yapmıştır (Sofuoğlu, 2021).

15 Temmuz darbe girişiminin başarısız olması ile uluslararası arenada Türkiye ile ilişkilerini sürdüren devletler artık ne düzeyde ilerleyeceğini sorgular hâle gelmiştir. Darbecileri kınayan ve meşru hükümete destek veren devletler dışında olayların gelişimi yönünde adım atan devletler endişeye kapılmıştır. Türkiye gibi önemli bir müttefiki kaybetmek istemeyenler Türkiye ile ilişkilerde artık yeni bir dış politika başlığına sahip olmuştur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI

5.1. 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Türk Dış Politikasına İlişkin Değişen Parametreler

15 Temmuz darbe girişiminin başarısızlık ile sonuçlanmasıyla birlikte bu kalkışmanın sebepleri ve sonuçları akademik olarak araştırılmaya başlanmıştır. Türkiye’de yaşanan darbe girişiminin uluslararası arenada nasıl tepkilere yol açtığı ve darbe girişimi başladığı anda aktörlerin hangi davranışlarda bulunduğu tek tek incelenerek dış politikadaki değişimler hesaplanmaya çalışılmıştır. Özellikle 15 Temmuz’u 16 Temmuz’a bağlayan gecede sessizliğe bürünen aktörler, Türkiye ile var olan ilişkilerinin hassaslaşmasına neden olmuştur (Övür, 2016).

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, başarısız darbe girişimi sonrası öncelikli olarak iç güvenliği ve huzuru sağlamaya çalışarak ülke içi dinamikleri korumaya çalışmıştır. Ancak böylesi bir eylemin hem iç hem de dış dinamikleri araştırıldığında meselenin karmaşıklığı dikkat çekmektedir. Bundan dolayı dış politikada yeni başlıklar gündeme gelmiştir, ilişkilerin devam ettiği ülkeler uyarılmış ve birçok devletle karşılıklı ilişkiler yeniden düzenlenmiştir. Türk dış politikası için 15 Temmuz öncesi ve sonrası farklı parametreler barındırmaktadır. Tüm bunların anlaşılması için iç kurumların ve liderin detaylı analizi ile 15 Temmuz sonrası dış siyaset ele alınacaktır.

5.1.1. İç ve Dış Politikada Tehdit Değerlendirmesi

15 Temmuz darbe girişiminin başarısız olması ile birçok kişi tarafından komplo teorileri ortaya atılmıştır. Siyasi partilerden, eleştirmenlerden, gazetecilerden, yazarlardan ve farklı kesimlerden darbe girişiminin yaşanmasında yer alan parametreler, darbe girişiminin başarısız olmasıyla ülke içi dengelerin hangi düzeyde etkilendiği ve dış politikaya nasıl yansıtacağı hakkında birçok farklı görüş belirtilmiştir (Duran, 2016; Gökçe, 2021). Yapılan yorumlardan bazıları; gazeteci Fatih Altaylı: “*Demokrasiden şüphenez olmasın*” paylaşımını yapmıştır (Altaylı, 2018). Dönemin Adalet Bakanı Abdülhamit Gül;

15 Temmuz darbe girişiminin vesayet olmadığını tamamen hükümeti ve milleti esaret altına alacak girişim olduğunu belirtmiştir (Gül, 2018). Gül bu açıklama ile 15 Temmuz'un diğer askeri darbelerden farklı olduğunu vurgularken aynı zamanda daha yıkıcı etkiye sahip olduğunun da altını çizmiştir.

Bunların içinde en çok bilinen ve dikkat çeken yorum Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun 15 Temmuz için '*kontrollü darbe girişimi*' açıklaması olmuştur (Kılıçdaroğlu, 2017a). Bu açıklama ile 15 Temmuz sürecine farklı bir pencereden bakan Kılıçdaroğlu kontrollü darbe ifadesiyle; firari Adil Öksüz'ün neden kaçtığı nerede olduğu konusunda net bir bilgi olmaması, darbe öncesi gelen bilgilerin eksik verildiğini ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın uçak siyasetinde karanlık noktalar olduğunu belirterek içeriğin altını doldurmuştur (Kılıçdaroğlu, 2017b).

15 Temmuz ile ilgili bir başka açıklama ise Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'ye aittir. Bahçeli'nin darbe girişimi hakkında yaptığı açıklamada (Bahçeli, 2020):

“15 Temmuz 2016 gecesi uzun asırlar boyunca milli hafızalardan çıkmayacak vahim hadiseler, vandal saldırılara, vahşet dolu teşebbüs ve tertiplere sahne olmuştur... Türk Silahlı Kuvvetleri'nin içine sirayet etmiş ipotek ve icazet altındaki dar bir kadro devleti işgal, iç barış ve huzur ortamını imha etmek için harekete geçmiştir... FETÖ ve benzeri yapılanmaların devletin ve milletin güvenliğine, geleceğine, tarihi gerçeklerine ne kadar zararlı oldukları sarsıcı ve somut tecrübelerle sabitleşmiştir...”

TSK içerisine sızmış FETÖ'cülerin darbe girişimine kalkışması özellikle halkın güvenlik konusunda endişe etmesine yol açmıştır. 15 Temmuz gecesi iç parametrelerin alt üst edildiği ve hükümetin işlevsellik yönünün engellenmeye çalışıldığı düzlemde darbe girişimine kalkışılmış ve güvenlik anlamında tehdit oluşturmasıyla ilgili Genelkurmay başkanı Hulusi Akar TSK içerisine illegal bir şekilde yayılmış ve gittikçe örgütlenmiş olan FETÖ'nun, TSK'yı lekelediğini ve ülkenin bütünlüğüne saldırdığını ifade etmiştir (Akar, 2016).

Yapılan açıklamalar ışığında, ülkedeki kaos ortamının sorumlusu olarak FETÖ gösterilmiş, darbenin yanlış olduğu ve Türk milletinin kararlılığı sayesinde son bulunduğuyla alakalı benzer ifadelere yer verilmiştir. Ülke içinde FETÖ'nün tehdit olarak görülmesi ve ilerleyen süreçte mensupları hakkında soruşturmaların başlaması peş peşe gerçekleşmiştir. Hükümetin an ve an yaptığı açıklamalarla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nde oy çoğunluğuna ve köklü ve bir geçmişe sahip olan iki büyük muhalefet partisi genel başkanlarının yapmış olduğu açıklamaları detaylı analiz etmek gerekmektedir. Çünkü birbirinden oldukça zıt fikirler barındırdığı görülmektedir. Buda ülke içi siyasetin 15 Temmuz sonrası tehdit anlayışındaki farklılıkları ortaya koymaktadır.

Farklı bakış açıları içerisinde barındıran açıklamalarla birlikte ülke içi kurumların, yöneticilerin ve yorumcuların işleyişi noktasında politik farklılıklar olduğu görülmektedir. Siyasi parti liderlerinin açıklamalarındaki farklılıklar toplumsal değişikliğin somut izahı olmuştur. Buradan hareketle neoklasik realizm perspektifi ışığında liderlerin sahip olduğu bakış açısıyla birlikte kurumların işleyişi ön plana çıkarılmış ve iç politikadaki zemin dış politikada var olan güvenlik anlayışındaki değişimi yansıtmaktadır.

Hükümet cephesinden gelen açıklamada ise, Türkiye'nin hem bölgesel hem de küresel gelişim göstermesinden dolayı, Türkiye'de dış destekli bir darbe girişimi yapılmak istendiği ifade edilmiştir. Ana aktörün FETÖ olduğu ve emir-komuta zinciri dışında gerçekleştiği ifadeleriyle bunun '*kalkışma*' olduğu ifade edilmiştir (TRT Haber, 2019). Ülke içerisinde başarısız darbe girişiminin dış bağlantısını araştıranlar da mevcuttur. Bunlar içerisinde en yaygın yaklaşım ise, Orta Doğu üzerinde devam eden krizin başta ABD ile bazı Batılı devletlerin destek verdiği terörist gruplar sayesinde yaşanmış olmasıdır. Türkiye'de bu kriz sürecinden 15 Temmuz darbe girişimi ile nasibini alarak sert bir şekilde etkilenmiştir (Dursunoğlu, 2016).

Arap Baharı'nın yaşandığı coğrafya içerisinde yer alan Türkiye, bölgesel olarak sert koşullarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Koşullar hem iç hem de dış kaynaklı faktörlerin etkili olması sonucu sertleşmiş ve içinden çıkılmaz bir hâle dönüştür (Zguriç, 2012; Selamey, 2015; 113-116). Bu noktada Türkiye hem içerisinde yer aldığı coğrafyanın istikrarsızlığından hem de ülke içi dinamiklerin dış destekli olarak değiştirilmek istenmesi sebebiyle 15 Temmuz darbe girişimini yaşamıştır.

Arap Baharı'nın Orta Doğu ülkeleri özelinde meydana getirdiği yıkıcı sonuçlar bölgesel olarak Türkiye'yi çok zorlamıştır. Uluslararası arenanın çok hareketli bir döneme girmesiyle birlikte Türkiye dış politikasının 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında güvenlik açısından değişime uğraması iç ve dış güvenlik meselelerinin bir bütün olduğunun en büyük delili olmaktadır. Buradan hareketle 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında yaşanan tehdit değerlendirmesindeki değişim yöneticilerin bakış açılarındaki farklılıklarla ortaya konabilmektedir. Sonuç olarak neoklasik realizm bakış açısıyla hareket edilmesi dış politikadaki tehdit algısının değişime uğradığını ortaya koymaktadır.

15 Temmuz darbe girişiminde etkin rol oynayan FETÖ'nün hem liderinin hem de etkinlik sahasının ABD etkisinde ilerliyor olması darbe girişimine ABD'nin göz yumduğunu ve müttefiklik duygusuna yakışmayacak davranışları sergilediğinin göstergesi olmuştur. 15 Temmuz darbe girişiminin dış destekli olduğunu ve FETÖ-ABD ilişkisinin derinliğini deşifre eden örgüt lideri Fethullah Gülen yurtdışında yaptığı bir röportaj sırasında ABD'nin izni olmadan hareket edilemeyeceğini, bundan dolayı ABD ile birlikte yürümek gerektiği itirafıyla ABD ile olan ilişkisini belgelemiştir (Gülen, 2017).

FETÖ'nün dış destek görmesinde en büyük pay ABD'ye aittir. Öyle ki Pensilvanya'da çok büyük bir arazide yaşıyor olması, kendisine mensup kişilerin ülkede rahat tavırlar sergiliyor olması, üst düzey ilişkilere sahip olması, 200'den fazla (sözde) okul ve yurt açılmış olması ve CIA tarafından destek gördüğü iddiası gibi birçok etken FETÖ terör örgütünün ABD'de giderek büyüdüğünü ve destek aldığını ortaya koymaktadır (Canikligil, 2016: 95-98). Ancak Türkiye'de yaşanan darbe girişimi ile ilgili hiçbir bağlantısının olmadığını söyleyen ve tüm iddiaları şiddetle reddeden Fethullah Gülen, CNN muhabiri Zakaria ile gerçekleştirdiği röportajda darbeyi kendisinin yaptığı kanıtlanırsa “...beni assınlar...” şeklinde açıklamada bulunmuştur (Hürriyet, 2016).

Başarısız darbe girişimi sonrasında, ülke içi huzursuzluk had safhaya ulaşmıştır. Öyle ki insanlar birbirlerinden kuşku duyar hâle gelmiştir. 15 Temmuz darbe girişiminin ülke içi huzuru ve refahı etkilediği çok açık bir şekilde görülmüştür. Hükümet, FETÖ'nün gizlenmiş mensuplarından dolayı sürekli teyakkuz halinde kalmıştır. Darbenin başarısız olması ile bazı darbecilerin kaçıp saklanmış olması nedeniyle alarm durumu devam etmiştir. Darbe girişimi sonrası iç politikada huzursuzluk ve kaygı bir süre daha devam etmiştir.

15 Temmuz'un dış destekli olması bir kenara, FETÖ'nün TSK içerisinde büyük bir yapılanmaya sahne olmasından dolayı var olan tehdit algısında değişimler meydana gelmiştir. İç güvenliğin sağlanması ve sınırların korunması gibi elzem konuların içerisine farklı güvenlik kaygıları eklenmiştir. Türk halkının darbe girişimini bertaraf etmesinden sonra toplu bir şekilde meydanlardan ayrılmaması, Demokrasi-Cumhuriyet-Anayasa-Atatürk ilkelerini korumak istemesi ve hükümete sahip çıkması yaşanan tehdit değişimlerinin somut sonuçlarıdır (Köse, 2020).

Darbe girişiminde rol alan kaçakların yakalanması ve tehlikenin sonlanması için hükümet birtakım düzenlemeler yapmıştır. Düzenlemeler içinde en önemli durum OHAL ilanı olmuştur. 21 Temmuz 2016 tarihinde ilk OHAL kararı alan hükümet 3 ayda bir süreyi uzatarak tam 7 kez bunu tekrarlamıştır. 17 Temmuz 2018 tarihinde son bulan OHAL süreci, FETÖ mensubu olan veya darbeye destek veren gizli grupların engellenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir (Çelik, 2018).

OHAL süreci içerisinde kamu kurumlarında, devletin içine yerleşmiş darbecilerin tespiti ve etkisiz hâle getirilmesi amacı da güdülmüştür. Bu kişilerin belirlenmesi amacıyla gerekli güvenlik incelemeleri yapılmıştır. Bunun yanında süreç devam ederken çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri süreci düzenleyen önemli etken olmuştur. Toplam 703 adet KHK çıkarılmış bunların 30 tanesi OHAL dönemi içerisinde gerisi ise devam eden düzenlemeler içerisinde yer almıştır (Tuncel ve Demirhan, 2018: 18). Bazı düzenlemelere bakacak olursak:

KHK/668 Mad.2: *“Milli güvenliğe tehdit oluşturduğu tespit edilen Fethullahçı Terör Örgütüne (FETÖ/PDY) aidiyeti, iltisakı veya irtibatı olan; ...asker kişiler Türk Silahlı Kuvvetlerinden çıkarılmıştır... özel radyo ve televizyon kuruluşları kapatılmıştır... gazete ve dergiler ile yayınevi ve dağıtım kanalları kapatılmıştır.”* (Resmî Gazete, 2016a: 1).

KHK/674 Mad.19: *“Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce terör örgütlerine aidiyeti, iltisakı veya irtibatı nedeniyle 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 133'üncü maddesi uyarınca kayyum atanmasına karar verilen şirketlerde görev yapan kayyumların yetkileri, hâkim veya mahkeme tarafından Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devredilir ve devirle birlikte kayyumların görevleri sona erer.”* (Resmî Gazete, 2016b).

KHK/679 Mad.2: “4/6/1937 tarihli ve 3201 sayılı Emniyet Teşkilat Kanununun 55 inci maddesinin ondokuzuncu ve yirminci fıkraları ile geçici 27 nci maddesi uyarınca resen emekliye sevk edilenler, kendi isteğiyle emekli olanlar veya Emniyet Teşkilatı Disiplin Tüzüğü hükümlerine göre meslekten veya Devlet memurluğundan çıkarılanlar ile müstafi sayılanlardan milli güvenliğe tehdit oluşturduğu tespit edilen FETÖ/PDY terör örgütüne aidiyeti, iltisakı veya irtibatı olan ve ekli (2) sayılı listede yer alanların rütbeleri alınır.” (Resmî Gazete, 2017a: 1).

KHK/690 Mad.10: “31/7/1970 tarihli ve 1325 sayılı Millî Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilâtı Hakkında Kanunun 2’nci maddesinin birinci fıkrasına aşağıdaki bent eklenmiştir. Bakanlık merkez ve taşra teşkilatı ile bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşlarında görev alacak personelin güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması hizmetlerini Millî İstihbarat Teşkilâtı Müsteşarlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü aracılığıyla,”. (Resmî Gazete, 2017b).

KHK/693 Mad.1: “Terör örgütlerine veya Milli Güvenlik Kurulunca Devletin milli güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu karar verilen yapı, oluşum veya gruplara üyeliği, mensubiyeti veya iltisakı yahut bunlarla irtibatı olan ve ekli (1) sayılı listede yer alan kişiler kamu görevinden başka hiçbir işleme gerek kalmaksızın çıkarılmıştır...” (Resmî Gazete, 2017c: 1).

KHK/693 Mad.3: “Türk Silahlı Kuvvetlerinden emekliye sevk edilen, kendi isteğiyle emekli olan veya istifa eden subaylardan, terör örgütlerine veya Milli Güvenlik Kurulunca Devletin milli güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu karar verilen yapı, oluşum veya gruplara üyeliği, mensubiyeti veya iltisakı yahut bunlarla irtibatı olduğu değerlendirilen ve ekli (4) sayılı listede yer alanların rütbeleri alınır ve emekli kimlikleri iptal edilir...” (Resmî Gazete, 2017c: 2).

KHK’lardan da anlaşıldığı üzere iç düzenlemeler sürekli devam etmiştir. Birçok kişi görevden alınmış veya tutuklanmıştır. İç düzenlemeler, FETÖ’nün ve diğer terör örgütlerinin gücünü kırmaya, yayılmasını engellemeye ve bir daha böyle bir durum ile karşılaşmamak adına yapılmıştır.

OHAL süreci ile sıkı bir dönem geçiren Türkiye Cumhuriyeti tehdidin nasıl ve nereden geleceği konusunda endişelerini gidermek için böylesi bir yol seçmiştir. Sonuç

olarak darbe ile bağı olan, FETÖ veya diğer terörist gruplarla ilişkili olan kişiler tespit edilmiştir.

Ülke içi kurumlarda yapılan değişikliklerle birlikte iç politikadaki düzenlemelerin sert bir zemine oturtulduğu görülmektedir. FETÖ'ye karşı mücadele edebilmek ve kurumların işleyişini düzenleyebilmek adına yapılan değişiklikler darbe girişimi sonrasında güvenlik politikalarındaki tehdit anlayışının değiştiğini göstermektedir. Teorik zeminde kurumlarının işleyişinin düzenlenmesi sonucu iç politikadaki değişimin dış politika analizine dahil edilmesi ışığında Türkiye somut olarak gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Neoklasik realizm ara değişkenlerinin 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında somut bir şekilde hareket alanı bulduğu Türkiye'de tamamıyla iç politikadaki hareketlerin dış politikadaki değişimleri tetiklediği görülmüştür. Güvenlik meselelerindeki tehdit anlayışında yaşanan değişimin neoklasik realizm zemininde dış politikadaki değişimi açıklamaktadır.

15 Temmuz darbe girişimi Türkiye'nin diğer aktörlerle kurduğu ilişkiler çerçevesinde tehdit ve güvenlik anlayışı konularında önemli bir noktaya gelmiştir. Darbe girişimine sebep olan FETÖ terör örgütünün dış ülkelerdeki yapılanmaları hakkında çok çeşitli görüşmeler gerçekleştirilmiştir (Yüzbaşıoğlu, 2019). İlişkilerin iyi olduğu, müttefiklik duygusunun paylaşıldığı ülkeler ile bizzat bu konu görüşülmüştür. Türkiye'de yaşanan kaosu başka bir yerde tekrar etmemesi adına tehdit unsuru olarak anlatılmıştır.

Arap Baharı, PKK, DAESH gibi tehdit unsurlarının yanına artık FETÖ de eklenince hem iç hem de dış güvenliğin sağlanması daha fazla önem arz etmiştir. Türkiye darbe girişimi sonrasında dış politikada ağırlıklı olarak güvenlik politikalarını etkin kılmıştır (Çelik, 2017). Bölgesel tansiyonların yer yer kendini göstermesi ile Türkiye güvenliği öncelikli sıraya alarak tüm tehdit unsurlarına karşı dış siyaset yürütmeyi hedeflemiştir. İç politikanın yanında dış politikada da FETÖ ile mücadele ve yaşananların doğru şekilde anlatılması için çalışmalar yürütülmüştür.

15 Temmuz sonrasında örgüt mensubu olup Türkiye aleyhine faaliyetlerde bulunanları yakalama kararı çıkarılmıştır. FETÖ'nün her türlü iletişimi kesilmiş, kritik belgeler toplanmış, yakalanan şahısların ifadesi doğrultusunda yurt dışı çalışmalarına geçilmiştir. FETÖ'nün lobicilik faaliyetleri ile uğraşmasından dolayı uluslararası arenada

bilinirliği üst noktaya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, 15 Temmuz darbe girişimini yapmakla sorumlu olan FETÖ ile ilgili 110 ülkede görüşme gerçekleştirmiş ve 4000'den fazla şüpheli hakkında uyarılarda bulunmuştur (Can, 2019).

FETÖ mensubu olup da darbenin başarısız olmasından sonra apar topar ülke dışına kaçanların hakkında, başta komşu ülkeler olmak üzere diğer birçok devletle görüşme gerçekleştirilmiştir. 15 Temmuz darbe girişiminin sebepleri ve sonuçları da anlatılarak söz konusu ülkelere güvenlik konularında daha dikkatli olmaları gerektiği de eklenmiştir. FETÖ'nün yurtdışı okullarında, yurtlarında, dersanelerinde ve diğer kurumlarında Türkiye aleyhine propaganda yürütüldüğü saptanmıştır. Türkiye'yi uluslararası arenada küçük düşürmek, hükümeti haksız çıkarmak ve kendilerini aklamak adına bu faaliyetler yapılmıştır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti dış ilişkilerinde her zaman konu üzerinde durarak örgütün kara propagandasını anlatmış ve devletlerin dikkat etmesini temenni etmiştir (Can, 2019).

Türkiye'nin birçok iç düzenleme ile çalkantılı süreci atlatmaya çalışmasının yanında uluslararası arenada 15 Temmuz darbe girişimi ve FETÖ terör örgütünü sürekli dile getirmesi değişen tehdit algısından dolayı olmaktadır. Uluslararası örgütlerde, basın-yayın organlarında ve haber mecralarında bu örgütün tehlikeli olduğu, yarın başka bir yerde başka bir zamanda aynı girişime kalkışabileceği sürekli olarak dile getirilmektedir. Öyle ki temas kurduğumuz herhangi bir ülkeyle birçok konuda konuşulurken bunların içine artık FETÖ terör örgütü ve onun lobcilik faaliyetleri de eklenmiştir (Bostan, 2016). Tüm güvenlik önlemlerinin alınarak böylesi bir tehdidin sürekli anlatılması dış politika meselesi haline gelmiştir.

5.1.2. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Tutumu ve Algısı

15 Temmuz darbe girişiminde darbecilerin sokaklara çıkması, savaş uçaklarının ateş açması, sivil insanların hayatını kaybetmesi ile kriz giderek büyümüştür. Özellikle Türkiye'nin yanında olmayan veya darbe girişimi sürecinde sessiz kalmayı seçen Batılı ülkeler uluslararası arenada ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. Darbe girişimi sonrasında dış siyasette var olan kaotik süreçte Türkiye Cumhuriyeti hükümeti canlılığını koruyarak bütün gelişmeleri yakından takip etmesi sonucu kendini hızla toparlama açısından büyük bir

direnç göstermiştir. Bu direncin gösterilmesinde liderin açıklamaları ve davranışları büyük rol oynamıştır.

Darbe girişimi esnasında ve sonrasında liderin sahip olduğu bakış açısı hem iç politika üzerinde hem de dış politika üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Çünkü darbe girişiminin başladığı andan itibaren görevin bırakılmaması, birlik ve bütünlük düşüncesinden taviz verilmemesi ve halkla iletişimin koparılmaması hem kolluk kuvvetlerinin bağlılığını arttırmış hem de halkın darbeye karşı olan tutumunu desteklemiştir. Buradan hareketle neoklasik realizm ara değişkenlerinden en önemlisi olan liderin bakış açısının önemi iç politikadaki işleyişin dış politik zeminde kendine yer bulmasına kısacası iç değişkenlerin dış dinamikleri etkilediğini işaret etmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 15 Temmuz darbe girişimi ve sonrasındaki tutumu ve algısı önem arz etmektedir.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile tüm kabinenin ve TBMM'nin, darbe girişimine karşı tek vücut olması büyük bir birlikteliği beraberinde getirmiştir. Erdoğan'ın darbe girişiminin ilk anından son anına kadar aktif bir şekilde liderliği yürütmesi, yönetici kadroları doğru yönlendirmesi darbe girişiminin seyrini değiştiren önemli etkenlerden birisi olmuştur (Aljazeera Türk, 2016c). Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın darbe girişiminden sonraki süreçte dahi darbe teşebbüsünde bulunanlara yönelik tutum ve davranışlarında bir azalma veya yumuşama görülmemiştir. Darbecilerin ve darbeye destek veren grupların cezasız kalmayacağını her konuşmasında dile getirmesi en önemli kanıt olmaktadır (TRT Haber, 2021b).

15 Temmuz darbe girişimi başladığı andan itibaren darbecilerin kritik yerlere saldırılar düzenlemesi ve ele geçirmesi ile Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın hedef statüsüne konulduğu açıkça anlaşılmıştır. Darbe girişiminin başladığı süreçte darbecilerin planları içerisinde yer alan Erdoğan'ı ve yanındakileri etkisiz hale getirmek maddesi devreye sokulmuştur. Bunun üzerine özel eğitilmiş bir grup darbeci uçak ile Cumhurbaşkanı Erdoğan ve ailesinin tatilde olduğu Marmaris'e doğru yola koyulmuştur. Ancak darbeciler gelmeden bu kalkışmayı haber alan Erdoğan ikamet ettiği yerden ayrılarak koordineyi sağlamaya çalışmış ve darbeye karşı koyma tutumunu bu şekilde başlatmıştır (Çelikkan, 2019).

Darbecilerin iletişim unsurlarını etkisiz hale getirmesi suretiyle yöneticileri görevinden uzaklaştırarak hükümetin işlevini yitirme amacının gerçekleşmesindeki en büyük adım Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bir an önce etkisiz hâle getirilmesinden

geçmektedir. 15 Temmuz gecesi darbeciler önemli kurumları işgal etmiş yer yer ateş açarak bombalamıştır. Akabinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın hedef olarak belirlenmesi ve ele geçirilmesi gerekmektedir (Şen, 2020).

Erdoğan'ın hava sahasında dahi güvende olmamasına rağmen sıkı bir telefon trafiği içerisinde girdiği, an ve an gelişmeleri takip etmesi sonucu birliktelik olgusu pekiştirilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 15 Temmuz darbe girişimi gecesinde aldığı en kritik kararlardan birisi de halkı darbecilere karşı koymak amacıyla sokağa davet etmesiyle birlikte hava alanları, meydanlar ve toplanma yerlerine çağırarak TSK içerisindeki paralel yapıya karşı koyulması gerektiğini belirten Cumhurbaşkanı Erdoğan halkın gücünün çok büyük olduğunu da eklemiştir (Erdoğan, 2016b). Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın darbe girişimi esnasında sahip olduğu tutumun net bir şekilde darbeye karşı olduğu görülmektedir. Liderin darbeye karşı olması ve ülke içi dinamikleri harekete geçirmesi darbenin seyrini değiştiren en önemli adım olmuştur. Bundan dolayı lider algısı iç kurumların işleyişi üzerinde hatta dış siyaset üzerinde de etkili olmaktadır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın canlı yanında yapmış olduğu açıklamalarla birlikte Türk halkının anlık reaksiyon göstermesi bir olmuştur. Saatler ilerledikçe halkın meydanlara, kritik noktalara, önemli kurumların yerleşkelerine, havalimanlarına ve en önemlisi boğaz köprüsüne doğru akını gittikçe büyümüştür. Burada önemli olan durum, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın demokrasi, birlik ve beraberlik mesajını iletmesi sonrası ortak bir bilincin uyanması olmuştur.

Halkın Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yaptığı açıklamalara karşılık vermesi ve aynı bakış açısını paylaşması darbecilerin başarısız olmasında en büyük faktör olarak sıralanmaktadır. Liderin algısındaki işleyişin ülke içi kurumları ve dinamikleri etkilemesi sonucunda darbe girişiminin başarısız olması liderin öneminin tekrar altını çizmektedir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın darbe girişimi sürecini iyi idare etmesinin de arka planı mevcuttur. Daha öncesinde yaşanan Ergenekon-Balyoz süreci, E-Muhtıra ve 17-25 Aralık gibi büyük krizlerin üstesinden gelmiş olması Erdoğan liderliğinde Ak Parti'nin giderek güçlenmesinde önemli rol almıştır. İkinci olarak Erdoğan'ın seçmiş olduğu kabine üyelerinin kendisine bağlılığı sebebiyle güçlü bir yönetim anlayışının doğması olmuştur. Bundan dolayı 15 Temmuz darbe girişimi sürecindeki algı ve kararlar biranda alınmış kararlar olmamıştır. 15 Temmuz darbe girişimi devam ederken Erdoğan'ın halkı sokağa

davet etmesinden sonra camilerden sela okunmasıyla darbecilerin psikolojik olarak gerilemesi yaşanmıştır. Çünkü gece boyunca okunan selaların halk nezdinde güçlü bir geri dönüşü olmuştur. Bunalımlı süreç içerisinde oldukça basit ancak bir o kadar taktiksel bir hamle olan sela okunması tüm yurttaki darbe girişiminin duyurulmasında çok önemli rol oynamıştır.

15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın darbecilere ve destekçilerine olan karşıtlığı devam etmiştir. Darbe girişiminden sonra ülkede birliğin, beraberliğin ve demokrasinin altını çizen en büyük mitinglerden bir tanesi gerçekleşmiştir. Demokrasi ve Şehitler mitingine 5 milyona yakın insan katılım gösterirken konuşmacı olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan, Başbakan Binali Yıldırım, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, Genelkurmay Başkanı ve başka üst düzey yetkililer katılmıştır (Anadolu Ajansı, 2016).

Erdoğan'ın mitingdeki ifadeleri ise (Erdoğan, 2016d):

“O gece adeta ölümü öldürerek sokakları dolduranlar arasında şehitlik ve gazilik şerefine nail olanlar isimlerini tarihe yazdırdılar... Tüm farklılıklarını bir kenara bırakarak her kökenden insanıyla dünyayı kendine hayran bırakan tüm vatandaşlarımızın gazası mübarek olsun... Verdiğimiz şu görüntü var ya, işte bu görüntü inanın bana, ülkemizin düşmanlarını en az 16 Temmuz sabahı kadar üzmiştir, kahretmiştir...15 Temmuz'da sokaklara inerek, namluların, tankların, helikopterlerin, uçakların karşısına dikilme cesareti gösteren tüm kardeşlerime bir kez daha şükranlarımı sunuyorum. Bu kardeşlerimizden 172'si sivil, 63'ü polis, 5'i asker olmak üzere, 240'ı şehadet makamına ulaştılar. Kendilerine bir kez daha Allah'tan rahmet diliyorum...Çanakkale'de hangi iradeyle kanını akıttıysa, 15 Temmuz'da da aynı iradeyle FETÖ'yü, darbecileri geri püskürttük. 15 Temmuz dostlarımıza bu ülkenin sadece diplomatik saldırılara değil, askeri sabotajlara karşı da güçlü olduğunu, rayından çıkmayacağını göstermiştir...”

Tarihi anların yaşandığı mitingde Cumhurbaşkanı'nın ifadelerinden anlaşıldığı üzere 15 Temmuz darbe girişimine kasteden darbecilere tamamen karşı olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. Halkın göstermiş olduğu katılım ve desteği için minnettar olduğu bu kaosun üstesinden geldiğinin altını çizmiştir. Recep Tayyip Erdoğan, güvenlik ile ilgili

çalışmalarda FETÖ meselesinin derinine inileceği mesajını ileterek kendisinin sahip olduğu algı ve tutumu en açık şekilde gözler önüne sermiştir.

5.1.3. Güvenlik Öncelikli Kurulan İttifak İlişkileri

15 Temmuz'la alakalı ülkelerin tavrı, açıklamaları, medya organlarının bildirimleri ve daha birçok kriter ikili ilişkilerde etkili olmaktadır. Darbe girişimi öncesi FETÖ ile hükümet arasındaki gerginliğin uluslararası arenada Türkiye'yi karalamaya yönelik faaliyet gösteren mecralar ve FETÖ ile paralel açıklamalar yapan aktörlerle kurulan ilişkilerin güvenlik boyutu daha hassas bir hâle gelmiştir. Özellikle Dışışleri Bakanlığı bu konu hakkında çok yoğun çalışmalar sarf etmiştir.

Türkiye, 15 Temmuz öncesine kadar belli başlı güvenlik problemlerine sahip bir ülke olmuştur. Bu problemler içerisinde terörist eylemler ilk sırada yer almaktadır. Türkiye terör ile ilgili güvenlik meseleleriyle uzun yıllar mücadele etmiştir. Özellikle terörist unsurlar arasında yer alan PKK terör örgütü Türkiye'de eylemler gerçekleştiren, birçok vatandaşın hayatını kaybetmesine neden olan, etnik köken üzerinden ayrılıkçı söylemlerle hareket eden bir terör örgütüdür (Altındağ, 2020: 33).

Terörist faaliyetler ülke gündemini meşgul eden başlıklar olarak ön plana çıkmıştır. Sivillerin katledilmesi, asker-polis-korucu gibi güvenlik güçlerinin şehit edilmesi ve insanların mallarına kastedilmesi gibi daha birçok faaliyet gerçekleşmiştir. İ meselenin çözümlmesine dair farklı yollar ile meseleye odaklanan Türkiye, konunun daha derin olduğunu uluslararası mecralarda dile getirmiştir. Dış siyasette birçok görüşme gerçekleştirilmiş olsa da Ankara-Washington hattında terör konusu en önemli başlıklar arasına girmiştir ve Washington'un terör eylemlerine karşı olması gerektiği eklenmiştir (Barrinha, 2011: 170).

FETÖ'nün uluslararası terörist bir organizasyonu temsil etmesinden dolayı bu konunun dış siyasette güvenlik bağlamında ele alınması gerekmektedir. FETÖ'nün birçok ülkede mensubunun bulunması, okul, yurt, eğitim kurumu ve çeşitli mal varlıklarına sahip olması ile gelişmiş bir örgütü temsil ettiği anlaşılmaktadır. Bu örgüt mensuplarının çeşitli ülkelerde faaliyetlerine devam etmesi hatta darbe girişimi sonrasında Türkiye'yi karalama ve kendilerini aklama çalışmalarına kalkışmaları hem bu grubun suçlu olduğuna bir kanıt

sunmakta hem de uluslararası boyutta güvenlik meselesinin tekrardan ele alınması gerçeğini ortaya koymaktadır (Şahin vd., 2018: 6-7).

15 Temmuz darbe girişimi sonrasında uluslararası arenada değişen konu başlıkları ve algılar ön plana çıkmıştır. Özellikle Türkiye'nin darbe girişimine sebep olan FETÖ hakkındaki tutum ve algısındaki değişimin sert olması dış politikaya da yansımıştır. Dış politika konu başlıkları içerisinde güvenlik meselesinin altını çizen Türkiye, özellikle ABD ve Avrupalı devletlerle kurduğu bağda FETÖ ile mücadele kapsamında yaklaşım sergilemiştir. Önce iç dinamikleri düzenlenmesiyle birlikte sonrasında dış siyasete yansıyan güvenlik algısındaki değişim dış politika üzerinde değişime sebep olmuştur.

Başta ABD olmak üzere Avrupa ülkelerinde de FETÖ'nün yapılanması bulunmaktadır. Fethullah Gülen'in ABD'de yaşıyor olması, örgüt mensuplarının ABD'ye yerleşmiş olması ve ABD'nin önemli kurumlarıyla birlikte yöneticileriyle etkin diplomasi uygulamış olması bölgesel olarak güçlenmesine zemin hazırlamıştır (Dağlı, 2018). Sadece ABD'de 140'tan fazla okula ve çeşitli kurumlara sahip olan FETÖ güçlenerek ABD'de kendisine uygun hareket alanı elde etmiştir (Şahin vd., 2018: 7). Bu gelişmeler ışığında 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde odak nokta FETÖ meselesi olmuştur. Müttefik olan iki ülkenin ciddi bir mesele olan güvenlik konusunda birbirine yardım etmesi gündeme gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ABD'li mevkidaşlarıyla yaptıkları görüşmelerde ittifak ilişkisinin sağlam temelli olması için bu sorunun çözüme kavuşması gerektiğini yinelemiştir.

Türkiye, güvenlik öncelikli dış politika yürütmeye başlaması ile üyesi olduğu topluluklar, birlikler veya oluşumlarla birlikte komşu ülkelerle başlayan daha sonra ikili ilişkilerde ilerleme kaydedilen ülkelere oradan da ulaşılabilen diğer ülkelere bu meseleyi açıklamaya çalışmıştır (Şener, 2020). Çünkü kimisi müttefik kimisi komşu kimisi dost olan bu ülkelerin Türkiye'de yaşanan darbe girişimi meselesine aynı hassasiyeti göstermesi beklenmiştir.

Darbe girişimi sonrasında farklı coğrafyalarda faaliyet gösteren örgüt mensuplarının sosyal medya, radyo, televizyon, gazete, dergi ve farklı etkileşim araçlarıyla güvenliği tehdit etmesi, Türkiye ile diğer devletlerin ilişkilerini de zedelemiştir. Uluslararası alanda böylesi güçlü bir propagandaya sahip olan örgütün Türkiye'nin dış siyasetteki itibarını karalamaya

çalışması ve devletleri Türkiye’den uzak tutmaya çalışması güvenlik öncelikli ilişkilerin tekrar kurulmasına yol açmıştır (Şahin vd., 2018: 25-28).

5.2. 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Ülkelerin Tavrı ve Türkiye ile İlişkileri

Türkiye Cumhuriyeti 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe girişiminden sonra ilişkilerinde daha temkinli adımlar atmaya başlamıştır. Aynı şekilde Türkiye ile ilişki içerisinde olan aktörlerin de birbirinden farklı tepkiler göstermiştir. ABD’nin, Avrupa Birliği’nin, Rusya’nın ve farklı coğrafyalarda yer alan ülkelerin veya grupların darbe girişimi sonrası tepkilerini incelemek gerekmektedir. Çünkü uluslararası arenanın nabzını ölçmek Türkiye’nin dış politikasındaki şekillenmenin analizinde anahtar rol oynayacaktır.

Türkiye’nin dış siyasette güvenlik öncelikli proaktif tutumunu sürdürme çabasına karşılık uluslararası arenada yer alan aktörlerin, grupların veya liderlerin analizinin yapılması darbe girişimi sonrası var olan durumun anlaşılmasında etkili olacaktır. Bundan dolayı bu başlık altında 15 Temmuz darbe girişiminin başarısız olmasından sonra ülkelerin ve liderlerinin aldığı kararlar, yaptığı açıklamalar ve karşılıklı gelişen veya durağan diplomasi yardımıyla tepkileri ölçülmeye çalışılacak aynı zamanda bu tepkilerin Türkiye ile ilişkilerine nasıl yansıdığı analiz edilmektedir. Özellikle liderlerin açıklamaları, Dışişleri Bakanlığının temaslari, medya organlarının yayınlarıyla birlikte konuyla alakalı ortaya konmuş yazılı, sesli görseller incelenecektir.

5.2.1. ABD

15 Temmuz darbe girişiminin başarısız olmasından sonra Türkiye hükümeti birçok açıklama ve tepkiyle karşılaşmıştır. Türkiye açısından başta ABD olmak üzere NATO da müttefik olunan ülkelere gelecek açıklama ayrı bir öneme sahip olmuştur. Çünkü NATO ile ortak bir bağa sahip olan Türk-Amerikan ilişkileri, 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında gergin bir hat üzerine geçiş yapmıştır. Bunun en temel sebebi ise FETÖ terör örgütünün kurucusu ve lideri konumunda bulunan Fethullah Gülen’in ABD’de ikamet ediyor olmasıdır.

Darbe girişiminin başarısız olmasından sonra Türkiye ile ABD ilişkilerinde en temel konular arasına FETÖ meselesi de dahil edilmiştir (Üstün, 2016).

15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişimi ABD’de Obama dönemine denk gelmiştir. Darbe girişiminden üç saat sonra gecikmeli bir şekilde ilk resmî açıklamanın gelmiştir (Karagöz, 2017b). Darbe girişiminin ertesi günü 16 Temmuz 2016 tarihinde Başkan Obama, birlik ve beraberlik çağrısı yaparak teröre karşı bir olunacağıının altı çizen mesajıyla Türkiye’nin yanında olduğunu ifade etmiştir (Aljazeera Türk, 2016b).

Darbe girişiminden kısa süre sonra Türkiye ilgili belgeleri bir araya getirerek FETÖ terör örgütü kurucusu ve lideri olan Fethullah Gülen’in iadesini talep etmiştir (Werz ve Hoffman, 2016). ABD’ye ulaşan resmi iade talebiyle ilgili olarak dönemin ABD Dışişleri Bakanı Mark Toner: “*İade talepleri sürecinin ayrıntılarını kamuoyu önünde konuşmuyoruz. Bu bire gecede bitecek bir süreç değil. Sunulan delillerin değerlendirmesi zaman alır... Dediğim gibi, belgeleri aldık, bu belgeler üzerinde çalışıyoruz...*” ifadelerine yer vermiştir (Toner, 2016).

15 Temmuz darbe girişimde FETÖ’nün neler yaptığını kanıtlar şekilde ABD’ye anlatılmak ve iade sürecini hızlandırarak darbe girişimi suçlularının cezalandırılması amaçlanmıştır. Washington iade süreci ile ilgili gönderilen belgelerde kanıtların yeterli olmadığını, söz konusu kişi için ortaya konan suçların kesin olarak ona ait olmadığını ekleyerek kesin kanıtlar gönderilmesini belirtmiştir (Borger, 2016; Kılıçer, 2019: 108). Başkan Obama’nın öne sürülen kanıtların yetersiz olmasından dolayı iade sürecinin gerçekleşmeyeceğini ima etmesi üzerine süreç sorunlu bir hâle dönüşmüştür. İadenin gerçekleşmesi konusunda delillerin yetersiz bulunması ve bir diğer taraftan ABD makamlarının da Türkiye ile aynı zeminde hareket edebilmesi hakkında ABD Dışişleri Bakanı Kerry: “*Washington'un iadeyi düşünebileceğini, ancak bunun için "iddialar" değil, din adamının bir ABD mahkemesinde yaptığı yanlış kanıtlayabilecek "kanıtlar" gerektirmeli...*” açıklamasında bulunmuştur (Kerry, 2016).

Gülen’in iade süreciyle ilgili resmi temas kurulmasına karşın olumsuz bir sonuç alan Türkiye konunun takibini bırakmayarak bu sürecin devamlılık göstermesinde ve karşılıklı adımların atılması yönünde ilişkilerine devam etmiş ve iade süreciyle ilgili ABD’ye seslenen Erdoğan, darbe girişimi sorumlusunun vakit kaybedilmeden Türkiye’ye verilmesi gerektiği yönünde taleplerini iletmiştir (Erdoğan, 2016c).

15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerindeki güvenlik boyutunun farklı konu başlıkları altında değişim geçirdiği görülmektedir. İki ülkenin de liderleri başta olmak üzere resmî kurumların yaptığı açıklamalar da ilişkilerin bütünlüğüne dahil edildiğinde Türkiye'nin dış politikada tehdit algısındaki değişimin ses getiren bir hâle büründüğü öte yandan ABD algısının özellikle iade süreciyle yaşanan gerilimin ilişkileri geri plana sürüklediği görülmektedir. Türkiye'nin güvenlik meselesinde dış politikada taviz vermeden ilerlemek istemesine karşın ABD'nin tutumu beklentilerin hayata geçmemesine yol açmıştır.

FETÖ meselesi ve iade talebiyle ilgili olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşme gerçekleştiren dönemin ABD başkan yardımcısı Joe Biden; Türkiye'nin önemini ABD tarafından bilindiğini, hukuk mücadelesiyle ilgili destek olmak istediklerini ifade ederken iyi dileklerini de iletmiştir (Biden, 2016). Biden'ın olumlu konuşması 15 Temmuz'un güvenlik boyutu bağlamında ilişkilerin olumlu havaya bürünmesine olanak sağlamıştır. Liderlerin, yöneticilerin ve kurumların dış politika üzerindeki etkisi oldukça fazla hissedilir durumdadır.

Obama döneminde terör örgütleri ile olan ilişkiler, çatışmalar ve Suriye iç savaşı önemli başlıklar olmuştur. Taliban, El Kaide ve IŞİD ile mücadele sürecinde ABD yoğun mesai harcamıştır. Özellikle Irak ve Afganistan'ın tekrardan siyasi istikrar kazanması için askerleri geri çekme süreci ve barış görüşmeleri gerçekleştiren ABD, bölge üzerinde birçok diplomatik görüşme gerçekleştirmiştir (Hurmi, 2010: 66).

ABD'nin çıkarlarını korumak amacıyla attığı adımların birçok kez bize ters geldiği görülmüştür. Ambargolar, yaptırımlar, iç işlerine karışılması gibi kabul edilemez yollara başvuran ABD ile ilişkiler 15 Temmuz sonrasında zorlu bir sürece girmiştir. Bir diğer mesele ise hangi başkan dönemi olursa olsun İsrail ile ilişkilerine zarar gelmemesi için elinden geleni yapan ABD, Orta Doğu coğrafyasına birçok kez temas etmiştir. Durum böyle olunca Türkiye daha bağımsız dış politika hamlesini uygulamaya koymuş ve bağımsız şekilde adımlar atmaya başlamıştır. Türkiye 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında uluslararası arenada karşılıklı geliştirilen ilişkilerde güvenlik boyutuna daha hassas yaklaşıma başlamıştır. Özellikle FETÖ'nün faaliyetlerinin bitirilmesi, işleyişinin sona ermesiyle birlikte PKK-PYD-YPG terörist grupların temizlenmesi ve güvenliğin artırılması konusunda kendi kararlarını kendisi alan bir görünüm sergilemiştir (Kardaş, 2017: 8-9).

Darbe girişimi sonrasında Türkiye'nin ulusal çıkarları, güvenlik olgusuyla daha sıkı işlenmeye başlanmış ve dış siyasette bağımsız bir görünümün altı çizilmiştir. Türkiye'nin uluslararası ortamda bağımsız hareket etmesi Başkan Obama'dan sonraki dönemlerde de sürekli sorun teşkil etmiştir ve ilişkilerin huzursuz bir şekilde ilerlemesine neden olmuştur (İnat, 2019).

ABD'de 2017 yılında gerçekleşen seçimleri kazanan Trump ile ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Görevi devralan Trump ve ekibi uluslararası arenada en çok tartışılan ve gündem olan bir profil çizmiştir. Cumhuriyetçi olması, sert ifadelerde bulunması ve dış politikada değişiklik sinyalleri vermesi uluslararası arenanın gündeminde sıkça yer almıştır (Allin, 2016: 243-244). Trump'ın başkanlık görevini devralmasından kısa bir süre sonra dönemin Başbakanı Binali Yıldırım Türkiye'nin FETÖ konusunda çetin şartlardan geçtiğini, iç düzenlemeler ve dış siyasette mücadelenin devam edeceğini belirtirken aynı zamanda Gülen'in ABD'den iadesini tekrar gündeme getirmiştir (Yıldırım, 2016b).

Başkan Trump FETÖ elebaşının iade süreciyle ilgili bir gündemlerinin olmadığı açıklamasıyla birlikte, Türk makamların iade süreciyle ilgili başvuru sonucunun daha fazla uzatılması elbette ilişkileri sıkıntıya sokan bir durumu beraberinde getirmiştir (Trump, 2018). ABD'nin konu ile ilgili verdiği yanıt ise Fethullah Gülen'in suçlu olduğunu gösteren kanıtların yetersiz olduğu ve daha fazla bilgiye ihtiyaç duyulduğu olmuştur (Williams ve Snow, 2017). Aslında Türkiye-ABD ilişkisinde önemli bir konu başlığı olan FETÖ terör örgütüne, ABD'nin aynı hassasiyeti göstermediği ve süreci gittikçe uzatarak içinden çıkılmaz bir hâle getirdiği görülmektedir.

Başkan Obama döneminde FETÖ konusunda tamamen ortak bir zeminde buluşamayan Ankara-Washington hattı yeni Başkan Trump ile daha ılımlı ve anlayışlı bir ilişki bütünlüğü yakalamayı hedeflemiştir. Türkiye tehdit algısında yaşanan değişimin ABD tarafından da kabul görmesi amacıyla Başkan Trump'a yaptığı çağrıya olumsuz karşılık almıştır. Buradan hareketle Türkiye hükümetinin FETÖ konusunda aynı politikaları sürdürdüğünü öte yandan ABD hükümetinin de seçimler sonucunda değişim yaşamasına rağmen Türkiye ile ilişkilerdeki güvenlik konusunda aynı bakış açısına sahip olduğu görülmektedir.

Başkan Trump'ın döneminde yaşanan ilk ve en önemli kriz Rahip Brunson olayı olmuştur. Türkiye'de eşikle birlikte ikamet eden Brunson, terör örgütlerine bilgi akışı

sağladığı ve güvenliği tehdit ettiği gerekçesiyle tutuklanmıştır. Bunun üzerine ABD yönetimi ilişkileri tamamen yok saymaya yönelik bir adım atarak yaptırımlardan söz etmiştir (Aktan, 2018). Özellikle FETÖ terör örgütüne bilgi sızdırdığı gerekçesi ile tutuklanan Brunson'un bir casus olduğu iddia edilmiştir. 30 Temmuz 2018 tarihinde ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence: *“Papaz Andrew Brunson Craig serbest bırakılincaya kadar Türkiye'ye yaptırım uygulamaya hazırız... Brunson aleyhine inandırıcı bir delil yok... Brunson serbest bırakılmalı ve ABD'deki evine dönmesine izin verilmelidir...”* açıklamalarını yapmıştır. (Pence, 2018).

ABD'nin uygulamaya koyduğu mali yaptırımlar sonucunda Türkiye'de olumsuz koşullar meydana gelmiştir. İthalat ve ihracatla uğraşan Türk kurumların dolar bazlı alım-satım gücünün gerilemesi sonucunda doğrudan döviz miktarında kayıp ve ekonomik gerileme meydana gelmiştir. ABD'nin yaptırımlarla Brunson'un serbest bırakılmasını hedeflemiştir (McDowell, 2021: 636).

Söz konusu yaptırımlar; Türkiye'den bazı elementlerin ithalatına ek gümrük vergileri konulmuştur. Türkiye'de buna karşılık bazı ABD ürünlerine vergi getirmiştir (Euronews, 2018). Hâl böyle olunca Türkiye ekonomisindeki bunalım yavaş yavaş krize dönüşme aşamasına ilerlemiştir. Doların, Türk lirası karşısında güçlü yükselişi gerçekleşmiştir. Yapılan ekonomik yaptırımlar sebebiyle iki ülkenin ilişkilerinde hem sahada hem de masada zor zamanlar yaşanmıştır.

Fethullah Gülen'in iade süreci ve devamında yaşanan Brunson krizi ilişkilerin gerilmesine sonrasında ise diğer konu başlıklarında ayrımlara neden olmuştur. Özellikle Suriye iç savaşı, IŞİD ve YPG konularında ABD ile Türkiye zıt fikirleri temsil etmiştir. Türkiye'ye yaptırım uygulanması, terör örgütleri konusunda ABD ile zıt fikirde olunması gibi başlıca etkenler yüzünden Türkiye dış politikada daha özgürlükçü adımlar atmaya başlamıştır. Bu adımların ilki ise Rusya ile savunma sistemleri üzerine gerçekleşen ticaret olmuştur.

ABD, Türkiye'nin güvenlik endişelerine anlayışlı yaklaşmadığı için Türkiye farklı arayışlar içine girmiştir. Sınır güvenliğinin sağlanması, terör örgütlerinin alanlarını daraltmak ve dışarıdan gelebilecek her türlü tehlikeye karşı koyabilmek amacıyla Türkiye güvenlik politikası yürütmüştür. Bu noktada Rusya'da üretilen S-400 hava savunma sistemi tüm dikkatleri üzerine çekmiştir. Türkiye ile Rusya arasında imzalanan S-400 hava savunma

sistemi anlaşması ABD gündemine bomba gibi düşmüş ve atılan bu adıma tamamen karşı olunmuştur (Yücel, 2020: 7).

S-400 hava savunma sisteminin Türkiye'ye gelmesiyle ABD'li yetkililer, Türkiye'ye karşı ekonomik yaptırımların daha fazla şiddetleneceğini ifade etmiştir. 'ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Yasası' olan CAATSA'yı başlatmış olması Türkiye-ABD ilişkilerindeki gerilimi tırmandırmıştır. S-400 konusunun sebep gösterilerek Türkiye'ye olan güvenin azaldığını belirten ABD'li yetkililer, böylesi bir girişimin güvensizlik doğuracağını da eklemiştir (Timoçin, 2020). Bu yaptırımlar ile ABD kongresinin Türkiye'ye olan kızgınlığı açıkça gösterilmiştir. Yaptırımlar her zamanki gibi ekonomik olarak devam ederken bu süreç içerisinde ekonomik başlıklara ek olarak Savunma Sanayi Başkanlığı'na yaptırım getirilmesi de eklenmiştir (Timoçin, 2020).

Dönem içerisinde dış politikada atılan ikinci bağımsız hareket ise Suriye sahasına düzenlenen askeri operasyonlar olmuştur. Türkiye birçok Batılı devletin tepkisine ve kınamasına karşın sınır güvenliğini sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği askeri operasyonlar ile hem bölgesel hem de küresel çapta kendisini göstererek mesajlar vermiştir. Suriye'de devam eden iç karışıklık, devam eden mülteci akını, PKK, YPG, PYD, IŞİD ve daha birçok terör örgütünün yuvalanmasıyla Türkiye'nin Suriye sınırı kaos noktası olmuştur (Kadıoğlu, 2020: 2181-2182). Suriye iç savaşında taraf konumuna gelen birden fazla gücün etkili olması Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlama noktasında endişesini arttırmıştır.

Türkiye, Suriye'de meydana gelen olayların bitirilmesi, terörün bölgede son bulması ve sınır güvenliğinin sağlanması için ABD ile müzakerede bulunmuştur. Ancak ABD'nin PKK uzantısı olan terör gruplarını terörist olarak görmediği hatta IŞİD ile mücadele kapsamında destek verdiğini açıklamasıyla Türkiye-ABD ilişkisindeki tansiyon devam etmiştir (Anadolu Ajansı, 2017c). Bu durumdan dolayı bağımsız kararlar alan Türkiye; Şah Fırat Operasyonu, Fırat Kalkanı Harekâtı, Zeytin Dalı Harekâtı ve Barış Pınarı Harekâtı ile bölgedeki dengeleri değiştiren güç konuma gelmiş ancak ABD ve Batılı devletlerle olan ilişkisi oldukça fazla yıpranmıştır. Bu konuda Trump'ın sürekli sözde Türk-Kürt Savaşı'na vurgu yapması, Türkiye'nin masumları öldürdüğüne dair mesajlar vermesi ve Türkiye'yi karalama çalışmasında bulunması Türkiye'nin ABD'den uzaklaşmasına sebep olmuştur (Demirkol, 2020: 81-83).

Trump dönemi Türkiye-ABD ilişkileri hemen hemen her konu başlığında zıtlık ifade etmiştir. FETÖ, terör, insani yardım, sınır güvenliği, ekonomi ve daha birçok başlıkta ilişkiler gittikçe zayıflamıştır. İki ülke içinde bunalımlı zamanlar yaşanmıştır. Bu dönem 3 Kasım 2020 ABD seçimlerinin sonuçlanması ile değişim göstermiştir. Seçim sonucuna göre oyların %51,3'ünü alarak ABD'nin 46. Başkanı Joe Biden seçilmiştir (Baykan, 2020). Sonuçların ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan, ABD'ye iyi dileklerini iletmiştir (Erdoğan, 2020).

Trump Döneminden sonra Biden hem Türkiye hem de diğer ülkelerle ilişkilerde yeşil ışık yakmıştır (Biden, 2020a). Seçimlerin sonuçlanması ile Türkiye tarafında Trump'ın yaptırımlarının biteceği ve birçok konu başlığında daha olgun hareket edileceği düşüncesi hâkim olmuştur. Ancak diğer taraftan yeni başkanın sistemi nasıl değiştireceği, uluslararası arenada hangi adımları atacağı ve en önemlisi Türkiye hakkında neler ifade edeceği merak konusu olmuş ve Biden'ın seçimden önce yaptığı açıklama (Biden, 2020b);

“Bence yapmamız gereken ona (Erdoğan'a) karşı farklı bir yaklaşım izlemek. Muhalefetin liderlerini desteklediğimizi açık şekilde belirtmeliyiz. Açıkça pozisyonumuzun parlamentoda da yer edinmek isteyen Kürt nüfusun entegrasyonunu sağlamak olduğunu söylemeliyiz. Yanlış olduğunu düşündüğümüz şeyler hakkında sesimizi çıkarmalıyız. Yaptıklarının bedelini ödemeli. Bazı silahları ona satıp satmayacağımızla ilgili, bir bedel ödemeli. Özellikle de üzerinde F-15 uçurarak çözmeye çalıştıkları bir hava savunma sistemleri olduğunu düşündüğümüzde. Bunlar hakkında çok endişeliyim... Ama hâlâ, geçmişte yaptığım gibi, onlarla (muhalefet) doğrudan iletişimde olup, hâlâ var olan unsurlarını destekleyip onları Erdoğan'ı mağlup etmeleri için cesaretlendirebiliriz. Darbe ile değil, darbe ile değil, seçimle...Çok endişeliyim, çok endişeliyim. Hava sahalarımız ve onlara erişimimiz konusunda da çok endişeliyim...”

Biden seçimden hemen önce bu açıklaması ile Türkiye'ye mesafeli olduğunu, ilişkilerde bunalım devam edeceğinin mesajını vermiştir. Bundan dolayı Trump'ın tekrar seçilmesi veya Biden'ın seçimi kazanıp yaptırımlara devam etmesi konusunda endişeler devam etmiştir.

Biden'in göreve gelmesinden sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan ile ilk kez yüz yüze görüşmeyi Brüksel'deki NATO toplantısı sonrasında gerçekleştirmiştir. İkilinin gerçekleştirdiği görüşmede; S-400, F-35, Afganistan ve ekonomi olmak üzere kapsamlı başlıklar görüşmüştür (Deutsche Welle, 2021). Görüşme sonrasında Erdoğan iki devletin birbirine ihtiyaç duyduğunu ve her türlü adımların atılması gerektiğini değerlendirmiştir (Erdoğan, 2021a). Görüşme sonrasında olumlu mesajlar verilmesi ilişkilerin normalleşeceğine umut olmuştur. Liderlerin karşılıklı tutum ve algısı dış siyasetin şekillenmesinde direkt rol oynarken uluslararası arenada devletin gücünü de hissettirmektedir.

Liderlerin sahip olduğu algı dış politikanın somut yansıması olmuştur. ABD Başkanı Biden'in, Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkında eleştirel ve olumsuz ifadeleri S-400 kriziyle tekrar odak noktası olmuştur. Bu bağlamda neoklasik realizm perspektifi ışığında liderlerin tutumunun dış politikayı etkilediği görülmektedir. Bundan dolayı dış politikada yaşanan herhangi bir değişimin çıkış noktası olarak liderlerin algısını analiz etmek gerekmektedir.

Biden döneminde de Türkiye S-400 hava savunma sisteminden dolayı ağır eleştirilere hatta bunalıma maruz bırakılmıştır. Bunun yanında Suriye ve Irak bölgelerinde PYD/YPG terör örgütüne verilen desteğin devam etmiş olması, Orta Doğu coğrafyasında kriz bölgelerinin desteklenmesi, petrol bölgelerine yakın durulması, insani krizin göz ardı edilmesi ve daha onlarca başlığın ABD yönetimi tarafından istismara uğratılmış olması Türkiye ile ilişkilerde sorunların devam etmesine yol açmıştır. Biden'in başkan olmasından sonra Türkiye tarafı daha anlayışlı, iş birliğine yatkın ve müttefik bakış açısını koruyan ABD görmek isterken tekrar başa dönmüş gibi görünmüştür.

Türkiye-ABD ilişkisi, her dönem birbirine ihtiyaç duyan ama bir o kadar da birbirini yıpratıcı birliktelik sahibi olmuştur. NATO'ya üyelikle birlikte müttefik olunması ve stratejik ortak bakış açısına sahip olunması gibi bağı kuvvetlendiren olguların var olmasına karşın ilişkinin bunalımdan çıkamaması ön plandadır. Son dönemde yaşanan S-400 krizi, terör örgütlerine yardım yapılması, İsrail-Filistin meselesine bakış açısının farklı olması, ekonomik yaptırımlar, Fethullah Gülen'in iade edilmemesi veya sürecin sürekli uzatılması, 15 Temmuz darbe girişimini Gülen mensuplarının yaptıklarına inanılmaması ve Suriye meselesinde Türkiye'nin yalnız bırakılması gibi daha birçok konu başlığı ilişkileri yıpratıcı ve kaosa sürükleyen etkenler olmuştur (Aydıntaşbaş ve Shapiro, 2021).

15 Temmuz darbe girişimi sonrasında ABD’de hem eski Başkan Trump döneminde hem de mevcut Başkan Biden döneminde FETÖ terör örgütü etkisi giderek güçlenmiştir. ABD’li FETÖ uzmanı olan Avukat Mark Hall’ın yaptığı araştırma sonuçlarına göre, 15 Temmuz’un üzerinde 5 yıl geçmiş olmasına rağmen Gülen mensuplarının etkisini arttırdığı, STK’larının güçlendiği, okullarının ise etkinliğine devam ettiğini vurgulamış aynı zamanda kendilerini Türkiye’de zulme uğrayan kişiler olarak tanıtarak temize çıkarmaya çalıştıklarını da eklemiştir (Çınar, 2021). Fethullah Gülen’in iade edilmemesi ve Türkiye ile olan gergin ilişkilerin bu duruma destek olduğu görülmüştür.

Türkiye-ABD ilişkilerinde Başkan Biden ile Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ikinci görüşmesi gerçekleşmiştir. İtalya’da gerçekleşen G20 zirvesinde görüşme gerçekleştiren liderler önemli konuları masaya yatırmıştır. Görüşmede PYD/YPG krizi, ekonomik konular, S-400 krizi ve son olarak F-35 programı görüşülmüştür (BBC, 2021c).

5.2.2. Rusya

Türkiye-Rusya ilişkileri tarihi süreç içerisinde karşılıklı gelişim eğilimde yer alırken zor zamanlarda ve bunalımlı konularda liderler sık sık diyalog hâlinde kalmıştır. 15 Temmuz öncesinde yaşanan uçak krizi ve yaptırım süreci ilişkileri zor duruma sokmuştur. Ancak karşılıklı diyalog yolunun kullanılması ve doğru diplomasi ile tekrar ilişkilerin hız kazandığı gözlemlenmiştir. Bu konuda Rus lider Putin’in, Türkiye hakkında sahip olduğu bakış açısı ve politikası çok önemli noktada bulunmaktadır ki yaşanan gerilimlerin atlatılması süre alsa da ilişkilerin tekrar canlı hâle gelmesinde bizzat etkisi görülmüştür.

Türkiye-Rusya ilişkisini etkileyen en önemli etken ABD olmuştur. Çünkü bazı dönemler bunalımlı süreç içerisinde yer alan Türkiye, Rusya ile yakınlaşarak ABD etkisi altından çıkmaya çalışmıştır. Bu dönemlerde daha bağımsız dış siyaset izleyen Türkiye, Rusya ile ilişkilerinde ABD engelini sürekli görmüştür. Aynı şekilde sadece Türkiye değil Orta Doğu üzerinde Rusya ile yakınlık gösteren bazı ülkelerde ABD çıkarmasına takılarak ya yaptırıma maruz bırakılmış ya da yalnızlaştırılmıştır (İzzetgil ve Murshudlu, 2021: 271-279). Bu dinamiğin Soğuk Savaş yıllarından günümüze kadar sürekli tekrar eden örnekleri mevcuttur.

15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye-Rusya ilişkilerinde olumlu sinyaller gelmiştir. Darbe girişimi sonrasında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı arayarak, darbe girişimini kınayan ve geçmiş olsun dileklerini ileten ilk lider Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin olmuştur (Yüzbaşıoğlu, 2019). Rus lider Putin'in bölge üzerinde hakimiyetini arttırmak, ittifak ilişkilerini geliştirmek, ticaret hacmini yükseltmek ve en önemlisi ABD etkisini kırmak adına bu fırsatı yakalamış olması Putin'in stratejisinden kaynaklanmıştır. Ayrıca Rusya müttefiki olan Suriye ve İran'ın Türkiye ile komşu olması da Rusya'nın Türkiye ile iyi ilişki kurmasında bir başka sebep olmuştur (Aksoy, 2020: 139).

Türkiye tarafında ise Rusya Devletinin sığağı sığağına taziye iletmesi, darbeyi kınaması Türkiye adına sevindirici olumlu gelişmelerin yaşanmasına olanak sağlamıştır. Batılı özellikle ABD'li yetkililerin açıklamasında gecikme yaşanması ve Türkiye'yi tatmin edici mesajlar verilememiş olmasına karşın Rusya'nın bu tavrı güç dengesini karşılamıştır. Terazinin biraz daha Rusya tarafına ağır basmasından dolayı Cumhurbaşkanı Erdoğan darbe girişimi sonrası ilk resmi ziyaretini Rusya'ya gerçekleştirmiştir (Walker ve Rankin, 2016). Buluşmayı gerçekleştiren liderlerin darbe girişimi dahil olmak üzere karşılıklı ilişkiler diyalog yoluyla sürdürülmüş ve temas kesilmemiştir. Darbe girişiminden sonra bir araya gelen iki lider ilişkilerin normalleşmesi için atılan adımda karşılıklı olumlu sinyaller verilmiştir (Kaya, 2020: 67).

Erdoğan ve Putin'in samimi açıklamaları ile ilişkilerin düzelme sürecine girdiği anlaşılmıştır. Bu düzelmeye en net örneği ise Türkiye-Rusya ilişkisini derinden etkileyen Suriye meselesinde kendisini göstermiştir. Suriye krizinde Türk tarafı ile Rus tarafının bir türlü aynı bakış açısına sahip olamaması ve Rusya'nın Suriye ile iyi ilişkilere sahip olması gibi etkenlerden dolayı iki ülke ne masada ne de sahada uzlaşmamıştır.

Türkiye'nin IŞİD, PKK-PYD-YPG ve diğer terör unsurlarına karşı başlattığı hareketler uluslararası arenada oldukça ses getirmiştir. Fırat Kalkanı Operasyonu ile başlayan bu süreç büyük gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Bu harekât ile TSK ve Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) birlikte hareket ederek tüm terörist unsurları temizlemek ve bölgeyi güvenli hâle getirmek amaçlanmıştır (Aksoy, 2020: 147). Türkiye'nin düzenlemiş olduğu bu askeri operasyonun uluslararası hukuk boyutu da söz konusudur. IŞİD tehlikesine karşı BM'nin aldığı kararlardan 51. maddede: "*meşru müdafaa*" hâk meselesi geçmektedir ve

Türkiye'nin sınır güvenliği için haklı sebepleri doğmuştur (Özalp, 2018: 180-181; Yeşiltaş vd., 2017: 24).

Fırat Kalkanı Operasyonu ile Türkiye, Suriye sınır koridoru boyunca terörist unsurları temizlemeyi amaçlamıştır. Türkiye, Suriye toprakları üzerinde egemenlik, işgal, sivil halkı öldürme, Suriye yönetimine karşı bir girişim veya darbe oluşumunu destekleme ve yer altı-yer üstü kaynaklarına el koyma gibi hiçbir art niyetli davranışta bulunmamıştır. Bu konuda Cumhurbaşkanı Erdoğan: “*Suriye topraklarında bizim gözümüz yok. Suriye’yi bölüp parçalamak isteyenlerin karşında duruyoruz.*” demiştir (Erdoğan, 2019).

Türkiye'nin başlattığı bu girişim ile bağımsız tavır göstermesi birçok ülkeyi ve kurumu rahatsız etmiştir. ABD ve Batılı devletlerin dışında, Suriye ile iyi ilişki sahibi olan Rusya’da bu rahatsızlığı dile getiren ülkelerden birisi olmuştur. G-20 zirvesinde yer alan Başkan Putin, Türkiye'nin Suriye krizindeki adımlarını dikkatle takip ettiklerini ve uluslararası hukuk kurallarını gözettiklerini tekrar vurgulamıştır (Putin, 2016a):

Liderlerin ifadeleri aracılığıyla Türkiye-Rusya ilişkileri, Batılı devletlere nazaran daha olumlu ilerlemiştir. Suriye krizinde de iletişim halinde kalınması, konunun görüşülmesi güzel gelişmeler olmuştur. Darbe girişimi sonrasında birçok açıdan gelişmiş bir ülkenin Türkiye ile diyalogu kesmemesi, iletişimi canlı tutması ve liderlerin dirsek teması kesmemesi önemli noktalar olmuştur. İlişkilerdeki bu güzel gelişmeler 2016 yılının son ayında kötü bir olaya sahne olmuştur.

19 Aralık 2016 tarihinde Türkiye-Rusya ilişkilerinde çok sıcak anlar yaşanmıştır. Rusya'nın, Türkiye’de görevlendirdiği Büyükelçi Andrey Karlov Ankara’da katıldığı bir sergide suikast sonucu hayatını kaybetmiştir (Mandala, 2017: 14). Son derece hassas bir konu üzerinde ilişkilerin nasıl şekilleneceği ve Rusya'nın ne tepki vereceği merak konusu olmuştur. Rusya hükümeti bu konunun aydınlatılmasında Türkiye ile hareket edileceğini belirtmiş ve ilişkilerin sarsılmaması için çaba göstermiştir, aynı şekilde Türkiye’de konunun üzerinde eğilmiştir (Yeltin, 2021: 52).

Hem Rus hem de Türk ekiplerin ortak çalışmaları sonucu suikastı gerçekleştiren kişi hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Katilin FETÖ mensubu olduğu saptanmıştır. Bunun en büyük kanıtı olarak Rusya'nın, Halep’in kontrolünü ele alması sonrası suikastı işleyen kişinin; “*Allah kaheri! Biz, cihad uğruna Hz. Muhammed'i destekleyenlerin soyundanız! Suriye'yi*

unutma, Halep'i unutma!” ifadelerini kullanmıştır (Kaya, 2020: 69). Ekiplerin titiz çalışması sonucu katilin FETÖ mensubu olduğuna ilişkin kanaatler kesinleşmiştir.

Karlov suikastı sonrası Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, saldırının FETÖ tarafından gerçekleştirildiği yönünde açıklamada bulunmuştur (Çavuşoğlu, 2016). Yaşanan saldırı sonrasında Rusya Devlet Başkanı Putin, Türk-Rus ilişkilerinin Suriye boyutunda olumlu ilerleyişini durdurmak amacıyla yapıldığını belirtirken bunun provokatif bir hamle olduğunun da altını çizmektedir (Putin, 2016b). Görüldüğü gibi hem Türkiye tarafı hem de Rusya tarafı bu olayın ilişkileri kışkırtmak amacıyla yapıldığının altını çizmiştir. İlişkilerin krize girmemesi adına doğru adımlar atılmıştır.

Yapılan araştırmalar sonucunda katil Mevlüt Mert Altıntaş'ın FETÖ mensubu olduğu ve bunu sakladığı anlaşılmıştır. Son yapılan araştırmada da kanıtlar elde edilmiştir. FETÖ'nün Türkiye yapılanması içerisinde yer alan üst düzey yöneticilerinden elde edilenler (Budak ve Açıl, 2021):

“Rusya Federasyonu Ankara Büyükelçisi Andrey Gennadiyeviç Karlov'un koruma kullanmadığı hususundaki bilgiler, örgütsel silsile içerisinde, örgüt lideri Fetullah Gülen'e kadar ulaştı. Gülen'in, yine örgütsel silsile içerisinde FETÖ'nün emniyet mahrem yapılanması içerisinde bulunan emniyet imamları, emniyet yapılanmasının başındaki örgütsel tabirle 'müdür' olarak ifade edilen şahıslar vasıtasıyla Necdet kod isimli Ahmet Kılıçarslan'a, onun altında bulunan Said kod isimli Salih Yılmaz'a, onun altında bulunan Ahmet kod isimli Şahin Söğüt'e ve son olarak terörist Mevlüt Mert Altıntaş'a iletilen örgütsel talimatı doğrultusunda eylem gerçekleştirildi.”

Karlov suikastı sonrasında Rusya ve Türkiye ilişkilerini krize sürüklemekten hareket etmesi uluslararası arenada da yankı uyandırmıştır. FETÖ'nün, Türkiye'yi uluslararası arenada karalamak istemesi, dış ilişkilerinde yalnızlaştırmaya çalışması apaçık ortaya çıkmıştır. Uçak krizi ve Suriye meselesinden sonra Karlov suikastı ile iki ülkeyi birbirine düşman etme amaçlanmıştır. Böylelikle Türkiye'nin uluslararası mecrada güveni sorgulanacak, başarısız darbe girişiminin yankısı azalacak, FETÖ'nün kendini aklama yolu açılacak ve ikili ilişkilerde Türkiye gitgide yalnızlaşacaktır. Ancak Rusya Devlet Başkanı Putin'in ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın liderlik algısıyla sorunun üstesinden doğru adımlarla gelinmiş ve iletişim kopmamıştır.

Türkiye ve Rusya, Suriye meselesinde ortak adım atılmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda 20 Aralık 2016 tarihinde Rusya, Türkiye ve İran Moskova'da bir araya gelmiş ve süreci değerlendirmiştir. Görüşme sonrasında terör örgütlerine karşı birlikte hareket edileceği, Suriye'nin toprak bütünlüğüne karışılmayacağı ve istikrarının korunacağı kararları alınmıştır (Aksoy, 2020: 169). Nitekim süreç Türkiye'nin bölge üzerinde askerî harekât gerçekleştirilmesi ile tıkanmıştır.

Suriye iç savaşıyla ilgili bir sonraki adım ise Kazakistan başkenti Astana'da yapılan görüşmeler olmuştur. Aynı zamanda Soçi'de de görüşmeler yapılmıştır. Gerçekleşen bu zirvelere Astana/Soçi müzakere süreci denilmiştir. Astana görüşmelerinden çıkan kararda; rejim ve muhalif gruplar arasında ateşkes anlaşması yapılmıştır. Ancak taraflar arasında herhangi bir terör örgütü dahil edilmemiş ve bu süreçte varlıkları kabul edilmeden müzakereler devam etmiştir. Astana görüşmeleri bir önceki görüşmelere nazaran daha iyimser ve uzlaşmacı görünüm sergilemiştir (Şensoy ve Duman: 2018: 189-198).

Astana görüşmeleri devam ederken PKK-PYD-YPG'li teröristlerin terör koridoru oluşturma, Suriye-Türkiye sınır hattını ele geçirme ve bölgeyi istikrarsızlaştırma gibi sebeplerden dolayı Türkiye bir daha askerî harekât düzenlemiştir. TSK, ÖSO ile koordineli hareket ederek 20 Ocak 2018 tarihinde Zeytin Dalı Harekâtını başlatmıştır (Kaya, 2020: 75). 18 Mart tarihinde son bulan harekât terör unsurlarını temizleme konusunda başarılı olmuştur. 2018 yılı itibarıyla Türkiye, Suriye meselesinin üzerine eğilmiştir. ABD, Rusya, Fransa, İran gibi önemli güçlerle sürekli görüşmeler gerçekleştirmiş, mutabakatlar imzalanmış (Menbiç ve İdlib) ve mülteci krizi üzerine çözüm yolları aranmıştır (Aksoy, 2020: 170-171). Buna karşın Rusya ve İran'ın Esad rejimini desteklemesi ve Esad güçlerinin saldırılardan vazgeçmemesi, ABD yönetiminin PYD-YPG terör unsurlarına güç vermesi sorunların büyümesine neden olmuştur.

Türkiye ve Rusya, Suriye meselesinde farklı amaçlar ortaya koymuştur. Rusya, Orta Doğu coğrafyası üzerinde bir müttefikini (Esad rejimi) kaybetmemek adına elinden geleni yapmış, aynı şekilde ABD'de de bölgedeki karışıklıktan faydalanarak doğal kaynakları elde etme çabası içine girmiştir. Soğuk Savaş döneminde yaşanan gelişmelerin ufak bir yansıması şekline dönüşen Suriye meselesi Türkiye açısından uzak durulması veya göz ardı edilmesi gereken bir durum olmuştur. Suriye'de yaşananlar küçük bir sorun veya iç karışıklık olmamakla birlikte doğrudan Türkiye'yi ilgilendiren kısaca zorunlu olarak

müdahale etmesine neden olan gelişmeler olmuştur. Bu krizde Türkiye etkin bir şekilde rol almak durumunda kalmıştır.

Darbe girişiminde sonra Türkiye-Rusya ilişkilerinde yer alan konu başlıklarının çeşitlilik göstermesi ve sadece siyasi görüşlerden öte sahada da etkin çaba gösterilmesi ilişkilerin geniş bir çerçevede ilerlemesine yol açmıştır. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye-Rusya ilişkileri için; karşılık gelişen jeopolitik, tarihi ve kültürel değerlerin anlaşılmasının yanında ilişkilere konu olan aktörlerin örneğin Ukrayna, ABD, Karadeniz ve günümüzde Suriye gibi ilişkileri şekillendiren konuların iki ülke nezdinde de güvenlik, ittifak ve enerji konularında hassas bir dış politika yürüttüğü görülmektedir (Çelikpala, 2019).

Türkiye'nin, coğrafya üzerinde etkili direnç göstermesi hem bölge üzerinde hem de uluslararası arenada ses getirmiştir. Türkiye'nin, masada alınan kararları sahada da gösterdiği, bölgesel güç olmayı aştığı ve büyük oyuncularla iş birliği içerisine girdiği gözle görülmüştür. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında güvenlik, içişleri ve istikrar meselesinin her anlamda üstüne koyarak devam eden Türkiye dış siyasette canlılığından ödün vermemiştir. Yapılan askeri hareketlerle TSK'nın geliştiği, güncellendiği, son teknolojiye sahip olduğu gösterilmiştir. 2016-2019 arası dönemde aktif politika izleyen, masada söz sahibi olan, güvenlik konusunda en ufak ayrıntıyı es geçmeyen bir Türkiye görülmüştür. Bundan dolayı Türkiye'nin ABD ile ilişkisi aynı zamanda Rusya ile ilişkisini etkilemekte tam tersinde de ABD ile ilişkisini etkilemektedir. Türkiye-Amerika-Rusya üçlüsü birbirinden bir o kadar zıt geçmişe, düşünceye, algıya sahipken bir o kadar da zıtlığın uluslararası arenadaki yansımaları yani uluslararası ilişkilerdeki yansımaları göstermektedir. Farklılığa sahip olanların aslında en sıcak en dolu dizgin ilişkiye sahip olduğu ortadadır.

22 Ekim 2019 tarihinde Türkiye ve Rusya, Suriye meselesi için tekrar bir araya gelmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Putin, Soçi'de görüşme gerçekleştirmiştir. Yıllarca çözümü bulunamayan bunalımlı bölge için önemli kararlar alınmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Rusya Devlet Başkanı Putin; Esad rejimi, bölgenin istikrarı, terör örgütlerinin çekilmesi ve sınır güvenliği gibi birçok başlık hakkında görüşme gerçekleştirmiştir. 10 maddelik mutabakata göre (Euronews, 2019):

- “1) Her iki taraf Suriye'nin siyasi birliği ve toprak bütünlüğünün muhafazasına ve Türkiye'nin milli güvenliğinin korunmasına olan bağlılıklarını teyit ederler.
- 2) Terörizmin tüm Şekil ve tezahürleriyle mücadele etme ve Suriye topraklarındaki ayrılıkçı gündemleri boŐa çıkarma yönündeki kararlılıklarını vurgularlar.
- 3) Bu çerçevede, Tel Abyad ve Ras Al Ayn'ı içine alan 32 km derinliğindeki mevcut Barış Pınarı Harekâtı alanındaki yerleŐik statüko muhafaza edilecektir.
- 4) Her iki taraf Adana Anlaşması'nın önemini teyit eder. Rusya Federasyonu mevcut koŐullarda Adana Anlaşması'nın uygulanmasını kolaylaŐtıracaktır.
- 5) 23 Ekim 2019, öğlen saat 12.00'den itibaren, Rus askeri polisi ve Suriye sınır muhafızları, Barış Pınarı Harekât alanının dışında kalan Türkiye-Suriye sınırının Suriye tarafına, YPG unsurları ve silahlarının Türkiye-Suriye sınırından itibaren 30 km'nin dışına çıkarılmasını temin etmek üzere girecektir. Bu iŐlem 150 saat içinde tamamlanacaktır. Aynı saat itibarıyla, mevcut Barış Pınarı Harekât alanı sınırlarının batısı ve doğusunda 10 km derinlikte KamıŐlı Őehri hariç Türk-Rus ortak devriyeleri baŐlayacaktır.
- 6) Münbiç ve Tel Rifat'tan bütün YPG unsurları silahlarıyla birlikte çıkarılacaktır.
- 7) Her iki taraf terörist unsurların sızmalarının önlenmesinin temini için gerekli tedbirleri alacaktır.
- 8) Mültecilerin güvenli ve gönüllü Şekilde geri dönüşlerini kolaylaŐtırmak maksadıyla ortak çalışma yapılacaktır.
- 9) Bu muhtıranın uygulanmasını gözetmek ve koordine etmek amacıyla müŐterek bir denetim ve doğrulama mekanizması ihdas edilecektir.
- 10) Taraflar Astana Mekanizması çerçevesinde Suriye ihtilafına kalıcı bir siyasi çözüm bulunması amacıyla çalıŐmalarını sürdürecektir ve Anayasa Komitesi'nin faaliyetlerini destekleyecektir.”

Soçi Mutabakatı, görülenin aksine daha derin anlamlar taşımaktadır. Suriye meselesi ile ilgili Türkiye'nin ABD ile ortak hareket edememesine karşın Rusya ile mutabakat imzalama sürecinin yaşanması bazı ilişkilerin değişim süreci içerisine girdiğini göstermiştir. Tabi ki ABD'nin olduğu kadar Rusya'nın da bölge üzerinde planlarının olması kaçınılmaz durumdur. Ancak Rusya'nın ılımlı diyalogu sürdürmesi, anlaşma kanalını açık tutması gözle görülür dinamikler olmuştur. Bu bağlamda Soçi'de alınan kararların bölgesel anlamdan daha fazlasını taşıdığı görülmüştür.

Türkiye, Rusya ve ABD üçlüsü hem Suriye Krizinde hem de S-400 hava savunma sistemi meselesinde yoğun diplomasi yaşanmıştır. Birbirini çok fazla etkileyen ve hem bölgesel hem de küresel çapta etkiye sahip olan üç ülkenin diplomasi trafiği tüm dünya kanalları tarafından takip edilmiştir. Özellikle Suriye Krizinde yaşanan gelişmeler, ABD'nin terörist gruplarla iş birliğine girmesi, Rusya'nın ve İran'ın Esad Rejimini desteklemesi ve Türkiye'nin güvenlik endişeleri gibi konular çatışmaya neden olmuştur. Ülkelerin bölgesel çıkarlarını ve ilişkilerini korumaya yönelik attığı adımlar kimi zaman kötü sonuçlar doğurmuştur. 2020 yılı itibariyle uluslararası arenada çok sesli yaklaşımların var olabileceği bu tarz örneklerle gündeme gelmiştir.

Türkiye-Rusya ilişkilerinin birçok alanda ilerlemesinden dolayı basında '*Türk-Rus Stratejik Ortaklığı*' gibi başlıklar geçmeye başlamıştır. Ancak şu unutulmamalıdır özellikle 15 Temmuz sonrasında ilerleyen ilişkilerin temelinde pragmatizm yatmaktadır (Eletek, 2021). Çıkarların en faydalı şekilde savunulması ve korunması için her türlü adımın atıldığı görülmüştür. Bundan dolayı ilişkilerin fayda-zarar denkleminde ilerlediği saptanmıştır. Bunun en önemli örneği 2020 yılında Türkiye-Rusya ortak boru hattı projesi olan Türk Akım projesi ve daha nice enerji ortaklığı projeleri olmuştur.

Türk Akım projesinin ana sebebi Rusya-Ukrayna krizi olmuştur. AB'ne enerji akışını sağlamak için Ukrayna üzerinden doğalgaz aktarımı yapamayan Rusya'nın hem gelirini arttırmak hem de Kiev hükümetinin etkisini kırmak amacıyla Türkiye ile başlatılan bu proje 2020 yılında tamamlanmış ve açılmıştır (Tsakiris, 2015: 204). Türk Akım projesi, AB'nin enerji ihtiyacını karşılayacak önemli bir geçiş projesi olmuştur. Çünkü Ukrayna üzerinden transit geçişin sorunlu olması enerji trafiğini etkilemiştir. Proje; yeni jeoenerji geçiş üstünlüğü sağlamayı, piyasayı etkilemeyi ve fiyat politikasında değişikliği amaçlamıştır (Proedrou, 2018: 409). Nitekim bu amaçlar doğrultusunda proje geliştirilmiştir.

ŞEKİL5: Türk Akım Boru Hattı Projesi Güzergahı.

Kaynak: Bavra, M. (2020 Ocak). 5 Soruda Türk Akım Boru Hattı: Ne Zaman Başladı, Nereden Nereye Uzaniyor, Kapasitesi Ne?. *T24*, Erişim: 14 Haziran 2021, <https://t24.com.tr/haber/bes-soruda-turk-akim-projesi,855249> .

Türkiye-Rusya arasındaki enerji iş birliği Mavi Akım projesinden sonra Türk Akım projesi ile daha sağlam hâl almıştır. Enerji akışındaki güvenliğin sağlanması noktasında Türkiye'nin önemli role sahip olması gözle görülür bir fark yaratmıştır. Çünkü AB'nin enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik atılan adımın sorumluluğu daha fazla hissedilmiştir. Ancak Türkiye bu gelişmelerinde üstesinden gelerek projenin sağlam temeller üzerinde devam etmesi için her türlü adımı atmıştır.

BOTAŞ ve GAZPROM'un ortak çalışmalar sonucunda geliştirdiği ve günümüzde kullanılan boru hattı projesi yıllık 14 milyar metreküp gazın taşınmasına ve enerji güvenliğinin sağlanmasında büyük rol oynamıştır (Furuncu, 2020). Türk-Rus enerji iş birliği ile hem ekonomik hem de jeopolitik ortaklığın yanında önemli diplomatik ilerlemeler yaşanmıştır. Proje vesilesi ile Türkiye'nin geçiş üstünlüğü ve enerji güvenliği konumunda lider ülkeler arasına girmesi aynı zamanda Türkiye-Rusya ilişkilerinin çeşitli boyutlarda ilerleme göstermesini de beraberinde getirmiştir. Bu ortaklık aynı zamanda bölge üzerindeki istikrarın, ticaretin ve rekabetin ilerlemesine neden olmuştur (Narlı, 2020). Sonuçta Türk Akımı büyük bir projedir ve AB'yi enerji konusunda beslemektedir.

Türkiye ve Rusya en zor ve karmaşık konularla masaya oturmama gibi bir duruş sergilememiştir. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında bu dinamiğin sürekli canlı tutulması ilişkilerin gelişmesine ve konuların daha hızlı çözüme kavuşmasına olanak sağlamıştır. Bu konuya örnek olacak diğer meseleleri ele alacak olursak; Libya'daki iç karışıklık ve Dağlık Karabağ krizi ön plana çıkmaktadır. İki hadisede Türkiye ve Rusya heyetleri diyalogdan kaçmayarak krizin önüne geçme seçeneğini hayata geçirmişlerdir (İncekaya, 2020). İki meselenin de Türkiye açısından hassasiyet göstermesi ve bu hassasiyetin Rusya tarafından anlayışla karşılanması uluslararası arenada Türk-Rus yakınlaşmasını hızlandırmıştır. Suriye konusunda yine M4 karayolunda ortak devriyeye çıkılması bu yakınlaşmanın artık sahada da sonuç verdiğini göstermiştir (Sputnik, 2020). 2020 yılı Türkiye-Rusya ilişkileri en parlak devresini yaşamıştır (Bağcı, 2021).

2021 yılında Covid19 virüsünün etkisini arttırması, binlerce kişinin hayatını kaybetmesi veya hastalığa yakalanmasından dolayı uluslararası arenada virüse karşı seferberlik ilan edilmiştir. Ülkeler girişleri ve çıkışları yasaklayarak ciddi önlemler almıştır. Dünyayı etkisi altına alan Covid19 salgını sebebiyle dış siyasetin durağan bir döneme girdiği görülmüştür. Aşı meselesinin acil olmasından dolayı ülkeler korunma yollarını aramaya koyulmuştur. Rusya Federasyonu Sağlık Bakanlığının geliştirdiği aşı '*Sputnik V*' ismini almış ve tüm dünyaya ilan edilmiştir (BBC, 2021b).

Covid19 salgın döneminde Ankara-Moskova hattında gerçekleşen en sıcak temas 29 Eylül tarihinde meydana gelen Soçi görüşmesi olmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Rusya Devlet Başkanı Putin'in salgın döneminde ilk yüz yüze görüşmesinde birçok başlık tekrar ele alınmıştır. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında katlanarak devam eden ticaret, enerji, turizm ve savunma gibi iş birliği konuları da görüşülmüştür (Kemaloğlu, 2021). Erdoğan ve Putin zirvede verimli bir görüşme gerçekleştirmiştir (Erdoğan, 2021b).

Gündemdeki en önemli mesele Suriye konusu olmuştur. Terör örgütlerinin bölgeyi terk etmesi, güvenliğin ve istikrarın sağlanmasından yana fikirler ifade edilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türk-Rus ilişkilerinin bölge üzerinde olumlu seyretmesi Suriye barışının da iyi sonuçlar vermesine olanak sağlayacağı noktasında işaret etmiştir (Erdoğan, 2021c). Rusya Devlet Başkanı Putin: "*Görüşme çok yararlı ve kapsamlıydı, temasta kalmaya devam edeceğiz.*" açıklamasını yapmıştır (Putin, 2021).

5.2.3. Avrupa Birliği

15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye birçok ülke ve uluslararası organizasyonla ilişkilerini tekrar gözden geçirmiştir. Tekrar incelenen ilişkiler bakımından Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri somut olarak göze çarpmıştır. Çünkü Avrupa merkezli basın-yayın organlarının 15 Temmuz darbe girişiminde Türkiye hükümetini karalaması ve haksız göstermesi ülkelerdeki bakış açısının yansıması olmuştur (Anadolu Ajansı, 2018b; Gündoğan ve Yırcalı, 2016). Bundan dolayı AB'nin Türkiye hakkındaki görüşü, tutumu ve davranışı önem arz etmektedir. Türkiye-AB arasında var olan ilişkinin hangi noktalara temas ettiği ve çizginin ne tarafa doğru kaydığını araştırmak analizin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Çünkü 15 Temmuz darbe girişimi sonrası farklı bakış açılarının meydana geldiği görülmüştür.

AB'nin 15 Temmuz darbe girişimi sonrası yaklaşımı aradan belli bir süre geçtikten sonra kınama şeklinde gerçekleşmiştir. AB Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini önderliğinde bir araya gelen Dışışleri Bakanları Konseyinde (European Council, 2016):

“AB, Türkiye'deki darbe girişimini şiddetle kınıyor ve ülkenin meşru kurumlarına tam desteğini yineliyor. Çok sayıda can kaybından üzüntü duyar ve Türk halkıyla dayanışma içindedir. AB, siyasi partilerin Türkiye'nin demokrasisini destekleyen ortak tutumunu memnuniyetle karşılamaktadır... Seçilmiş hükümet ve Türkiye Büyük Millet Meclisi de dahil olmak üzere ülkenin tüm demokratik kurumlarına tam saygı gösterilmesi çok önemlidir... Türkiye bir aday ülke ve Avrupa Birliği için önemli bir ortaktır. AB, ortak zorluklarımızı ele almak için demokratik, kapsayıcı ve istikrarlı bir Türkiye ile birlikte çalışmaya kararlıdır.”

Darbe girişimi başarısız olmasından sonra gözler AB'nin yapacağı açıklamaya çevrilmiş akabinde yapılan açıklamada darbenin kınanarak Türkiye demokrasisinin yanında olunduğunun ifade edilmesi Türkiye'nin beklentisini en azından karşılamıştır. Ancak darbe girişimi başladığı an ile sonuçlanacağı an arasındaki temasların farklılık göstermesi uluslararası arenada ve Türk kamuoyu tarafından gözlerden kaçmamıştır.

Darbe girişiminden sonra Türkiye’de idam söylemlerinin basında geniş yer tutması AB’nin eleştirilerinden nasibini almıştır. Türkiye’deki darbe girişimi kınansa da demokrasi için idam cezasının doğru olmadığı eklenmiştir. İdam cezasının gelmesi AB üyelik yolunda çok büyük bir engele sebep olacaktır (De La Baume, 2016). Darbeciler için ölüm cezasının getirilmesinde insan haklarının ihlali göz önünde tutulmuştur. AB için vazgeçilmez kriterlerden biri olan insan hakları konusunda taviz verilmemiştir. Zaten idam iddiaları da söylemden öteye geçmemiştir.

15 Temmuz darbe girişiminden sonra Türkiye’de yaşanan güvenlik kaygılarının giderilmesi öne çıkmıştır. Bu bağlamda OHAL ilan edilmesi, FETÖ ile ilişkili olanların tutuklanması, darbeyi gerçekleştirmek isteyenlerin göz altına alınması ve bu örgütle bağı olan kamu personellerinin açığa alınması gibi durumlar AB tarafından eleştirilmiştir. Bu konuda hükümetin gücünü daha fazla kullanarak kendini kabul ettirdiği yönünde eleştiriler gelmiştir (Nas, 2016: 4). En ağır eleştiriyi ise dönemin Avusturya Başbakanı Christian Kern; *“Demokratik standartların [Türkiye'nin] üyeliğini haklı çıkarmak için açıkça yeterli olmadığını biliyoruz... Katılım müzakereleri diplomatik bir kurgu...”* açıklamasını yapmıştır (Kern, 2016).

Almanya ve Fransa’nın konu ile alakalı yaptığı açıklamalar ilişkilerin durumuna açıklık getirmektedir. Dönemin Almanya Şansölyesi Merkel darbe girişimini kınarken yaptığı açıklamalar (Merkel, 2016):

“Bu darbe girişimi sırasında bu kadar çok insanın ölmesi trajik... Türkiye’de akan kan artık durmalı... Sokaklardaki tanklar ve kendi halkına yönelik hava saldırıları adaletsizliktir... Hükümet içindeki tüm siyasi güçlerle ve tam da bu değerlere bağlı olan muhalefetle dayanışmamız bize rehberlik ediyor. Özellikle dün gece yaşanan trajik olayların sorumlularıyla ilgilenirken, hukuk devleti kendisini ispat etmelidir...”

Merkel’in parti üyesi olan ve dönemin Avrupa Parlamentosu Dış ilişkiler Komitesi Başkanı Elmar Brok; *“Erdoğan iktidar konumunu genişletmeye çalışacak... Türkiye bir an önce anayasal düzene dönmelidir. Bu hem ordu için hem de şu anda anayasada öngörülmeyen bir cumhurbaşkanı işlevi gören Erdoğan için geçerli olacak...”* (Brok, 2016). Almanya tarafından yapılan açıklamaların hem AB tarafından hem de Türkiye tarafından önemli olduğu görülmüştür.

Fransa cephesinden ise dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Ayrault; *“Türkiye’de hukukun üstünlüğünün düzgünde işlenmesini istiyoruz... Fransa, Türk demokrasisinin bu sınavdan güçlenerek çıkacağını ve temel özgürlüklere tam olarak saygı göstereceğini umuyor.”* açıklamalarında bulunmuştur (Ayrault, 2016). 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında AB üyesi iki kritik ülkenin açıklamaları Avrupalı kimliği ön plana çıkardığı için AB ile paralel yaklaşımlar sergilemiştir. Türkiye için ayrı bir öneme sahiptir.

Batı, 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye hükümetine yönelik eleştirinin dozunu giderek arttırmıştır. Bu konunun sebebi olarak birçok madde sıralanabilmektedir. Özellikle Türkiye’nin son zamanlarda Suriye dış politikasında aktif hareket alanına sahip olması, PKK-PYD terör örgütlerinin varlığını kabul etmemesi ve ülkeden kaçan FETÖ’cülerini takip etmesi ve ülke içinde de yargılamaların devam etmesi Batılı devletleri eleştiri noktasına getirmiştir (Duman, 2018: 81).

Darbe girişimi öncesinde de ilişkilerin pek parlak olmaması ve bunun üstüne darbe girişimini başarısızlığa uğratan sonrasında da sert bir tavır ile FETÖ ile mücadeleye başlayan Türkiye, AB ile uluslararası arenada zıt fikirlere sahip olmuştur. AB’nin 15 Temmuz darbe girişiminin başarısızlığa uğramasından belli bir süre sonra Türkiye hükümetinin yanında olduğunu belirtmesi Türkiye kanadında da eleştiri sebebi olmuştur (Kakışım ve Erdoğan, 2018: 409).

AB’nin gündeminde 15 Temmuz darbe girişiminde rol alanlar, hayatını kaybedenler veya hükümetin yaptıkları değil de darbe girişiminden sonra neler olacak, hangi cezalar verilecek, idam cezası kabul edilecek mi veya Türkiye ne gibi adımlar atacak soruları daha fazla yer bulmuştur. 15 Temmuz darbe gecesi yaşananlar, Türk halkının darbeye karşı verdiği mücadele ve FETÖ ile ilişkisi olan darbecilerin neler yaptıkları AB’nin gündeminde pek de yer bulamamıştır. Türkiye’nin darbe girişiminden sonra demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkeleriyle hareket etmesi her fırsatta vurgulanmıştır.

Darbe girişimi sonrasında Avrupalı devletlerin Türkiye’ye dostane yaklaşmaması, eleştiri yağmuruna tutması ve konuyu sürekli mülteci sorununa getirmiş olması karşılıklı ilişkileri bunalıma sokan etkenler olmuştur. Sorun mülteci krizi olduğu zaman AB yetkililerinden tutun da Avrupalı devletlerin yetkililerine kadar tek tek Türkiye’ye ziyaret gerçekleştirilmiş olması çıkar öncelikli tavrın ön plana alındığını göstermiştir (Kakışım ve Erdoğan, 2018: 410). Türkiye’nin FETÖ’ye karşı başlattığı mücadelede yurtdışında ikamet

eden veya darbe girişimi sonrasında yurtdışına kaçan gazeteci, araştırmacı, akademisyen veya yazar FETÖ mensuplarının Türkiye'yi karalamaya çalışması da en fazla AB coğrafyasından gelmiştir. Buna karşın AB'nin hiçbir önlem almaması ve lobcilik faaliyetlerinin devam ettirilmesi ilişkileri bunalıma sokmuştur (İçener, 2016: 76).

AB'nin, Türkiye hakkındaki olumsuz bakış açısı 15 Temmuz sonrasındaki gelişmelerde daha da netlik kazanmıştır. Türkiye'nin güvenlik odaklı davranışları, görüşmeleri ve açıklamalarına karşın neredeyse tamamen zıt ifadeler kullanan AB, Türkiye'nin yaptıklarının haksızlıkmiş gibi lanse edilmesine çaba gösterir bir hâle bürünmüştür. Bundan dolayı Türkiye kanadında da AB üyeliği hakkında, birliğe girilmeli mi? vb. gibi birçok olumsuz yargı kendini göstermiştir.

2017 yılında Türkiye'de gündeme gelen anayasa referandumuna karşı AB'nin tavrı yine olumsuz olmuştur. Hükümetin yapmaya çalıştıklarını, referandum sürecini ve maddeleri yurtdışında anlatmaya giden yetkilerin engellendiği bir dönem yaşanmıştır. Bu konuda Cumhurbaşkanı Erdoğan; “...Nazi kalıntıları... Nazizmin bittiğini düşündüğümü ama yanlış olduğunu söyledim. Nazizm Batı'da yaşıyor.” ifadelerini kullanmıştır (Erdoğan, 2017a). Özellikle Hollanda ve Almanya'da yaşananlar özgürlük, insan hakları ve demokrasiyi savunan ülkelerde olmaması gerekirken oldukça doğal karşılanmıştır. Batı tarafında gözle görülür bir nefret algısının var olduğu uluslararası arenada da görülmüştür.

Anayasa referandumu hakkında AB'nin düşüncesi ise, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ülke üzerinde daha fazla hakka sahip olmasının tamamen kötü sonuçlar doğuracağı ve ilişkileri etkileyeceği yönünde olmuştur. Çünkü Türkiye, 15 Temmuz sonrası FETÖ ve diğer terörist unsurları temizlemeye çalışmış ancak güvenlik açığı oluşturan, mahrem bilgileri sızdıran ve art niyetli davranışlarda bulunan kişilerin ülkeden kaçarak Avrupalı devletlere sığınması AB tarafında insan hakları ihlali olarak görülmüştür. Referandumu da bu durumu tersine çevirecek süreci başlatan anahtar olacağını düşünen AB tamamen karşıt görüş benimsemiştir (Chambers, 2017).

Anayasa değişikliği referandumu sonrasında AB-Türkiye ilişkilerinde çalkantılar devam etmiştir. Türkiye'nin iç işlerine dahi karışmayı göze alan AB yetkilileri ve üyeleri bunalımı daha da körüklemiştir. Referandum ile ilgili son olarak AB Parlamentosu, AB kurumlarına ve üst düzey makamlarına Türkiye-AB müzakerelerinin durdurulması gerektiği fikrini iletmıştır (European Parliament, 2017). Referandum ile değişikliğe uğrayan kararların

demokrasi anlayışına, insan haklarına, özgürlüğe ve kuvvetler ayrılığına ters düştüğünü belirten AB Parlamentosu bu sebeplerden ötürü müzakerelerin durması gerektiğini iletmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın tek başına yetkileri elinde bulundurmasının siyasi anlayış olarak yanlış olduğu da eklenmiştir.

Referandumun bu kadar ciddi ses getirmesi tabii ki ilişkileri bunalımlı sürece sevk etmiştir. AB-Türkiye ilişkileri 2017 yılında gergin geçmiş ve yapılan referandumun 2019 yılında yürürlüğe girecek olması bile ilişkileri yumuşatmamıştır. 2018 yılında yayınlanan Türkiye hakkındaki raporda, 15 Temmuz darbe girişimi ile başlamış ve Türkiye'nin darbe girişimi sonrasında yaptıklarının endişeli bir şekilde takip edildiği tekrar ifade edilmiştir. Bunun yanında siyasi olarak referanduma atıfta bulunarak tekrar endişe duyulduğu ifade edilmiştir. Yolsuzlukla mücadele, insan hakları ve ifade özgürlüğünün Türkiye coğrafyasında gitgide azaldığının altını çizen raporda Türkiye baskı ve zulüm ülkesi olarak gösterilmiştir (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2018). Türkiye'nin göç politikasıyla ilgili değerlendirmeye de yer verilmiştir.

Türkiye-AB ilişkilerini bu süreç içerisinde etkileyen bir başka konu ise Suriye krizi olmuştur. Türkiye'nin teröre dur demesi, sınır hattını temizleme çabasına girmesi ve bölge istikrarına katkı sunmaya çalışması AB nezdinde farklı bir algıyı ortaya çıkarmıştır. ABD'nin DAESH'le mücadele tutumuyla paralel bir seyir izleyen AB, bölge üzerindeki terörist grupların DAESH'e karşı mücadele ettiğini öne sürmüştü ve Türkiye'nin endişelerini görmezden gelmiştir (Kakışım ve Erdoğan, 2018: 416). Türkiye'nin Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı gibi birçok sınır dışı operasyon gerçekleştirmesi AB tarafında ağır eleştirilerin gelmesine sebep olmuştur. Dönemin AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini, Türkiye'nin yaptığı operasyonların DAESH ile mücadeleyi zora soktuğunu aynı zamanda bölge halkının hayati tehlikesini arttırdığını ifade etmiştir (EEAS, 2018).

Türkiye'nin teröre karşı attığı adımlar ve sınır güvenliğini sağlama çabaları Batı'da sürekli eleştiriye maruz kalmıştır. ABD'den tutun da AB üyesi ülkelere de bu konuda destek görememiştir. Bölge halkının refahını ve özgürlüğünü önemseyen Türkiye'ye karşı Batılı ülkeler uygulama yolunun endişe verici olduğunu her fırsatta tekrarlamıştır. Endişe duyan ülkeler içinde açıklamaları ve tavrıyla dikkat çeken ülke Fransa olmuştur. Fransa,

Türkiye'nin operasyonlarını olduğundan daha sert eleştirerek sivillerin hayatının tehlikede olduğunu belirtmiştir (Irish ve Louet, 2018).

15 Temmuz darbe girişimi sonrasında hem masada hem de sahada Türkiye'yi eleştiren bir AB meydana gelmiştir. Bilindiği gibi AB üyesi olunabilmesi için güvenlik ve savunma kararlarında uyumlu olması gerekmektedir. Ancak süreç içerisinde ilişkilerin zıt yönlü ilerlemesi sorunların artmasına neden olmuştur.

15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye-AB ilişkilerini derinden etkileyen konu başlıklarından bir tanesi de düzensiz göç konusu olmuştur. Savaş, yoksulluk, ekonomik şartlar, sosyal şartlar gibi hayatta kalabilmek adına birçok ülkeden Avrupa'ya göçler yaşanmaktadır. Sığınma talebinde bulunanlar dışında ekonomik olarak geçiş sağlayamayan göçmenlerin kural dışı yollarla kaçak olarak geçiş yapması AB'nin temel sorunlardan biri hâline gelmiştir. Bu durumdan dolayı düzensiz göçmen krizi meydana gelmiştir (Akdoğan, 2018: 50).

Orta Doğu ve Orta Asya ülkelerinden birçok düzensiz göçmenin Türkiye üzerinden Avrupa'ya göç etmesi insani krizleri de beraberinde getirmiştir. Arap Baharı, Suriye krizi, terör örgütleri, siyasi istikrarsızlıklar gibi önemli sebeplerden dolayı bir şekilde Avrupa'ya gidebilmek büyük bir ayrıcalık sahibi olunduğuna inanılmıştır. Kaçak yollarla sınırı geçebilmek için hayatlarını riske eden göçmenler hem ekonomik olarak hem de hayati olarak şartları oldukça zorlamıştır (Deutsche Welle, 2020). Bu krizin önüne geçebilmek için Türkiye-AB makamları ortak çalışmalar yürütmüştür.

Krizden etkilenen bazı bölgeler; Polonya-Belarus sınırında yaşanan gerginlik, İngiltere'nin gelen düzensiz göçmelerle ilgili Fransa'yı suçlaması ve Yunanistan'ın deniz yoluyla kaçak şekilde ülkeye girmeye çalışanlara karşı aldığı önlemler gibi daha birçok örnek mevcuttur (TRT Haber, 2021c). Düzensiz göç meselesi neredeyse tüm Avrupa ülkelerinde ciddi şekilde hissedilir duruma gelmiştir. Sorumlulukların yanında başa çıkamamanın getirmiş olduğu bunalımdan dolayı konu üzerinde ciddi mesai harcanmıştır.

Düzensiz göçmen kriziyle ilgili AB'nin attığı en ciddi adımlardan birisi *Geri Kabul Anlaşması* olmuştur. Bu anlaşma kısaca sığınma talebi olmayan veya reddedilen, vizesi olmayan, oturma hakkı olmayan yani kurallara uygun olmadan ülkeye giriş yapanların tekrar ait oldukları ülkeye geri dönmesini içermektedir (Akdoğan, 2018: 60). Ancak yapılan bu

anlaşmalarla bile göçmen nüfusu azaltılamamıştır. Bundan dolayı sınırları kapatma, yardım fonu oluşturma hatta duvar örme konusu dahi gündeme gelmiştir. Özellikle Türkiye Göç İdaresi'nin hazırladığı 2021 yılı raporuna göre sadece 3 milyondan fazla Suriyeli göçmen olması AB'nin endişe etmesine sebep olmuştur (Duyar, 2021).

AB'nin mülteci konusunda güncel olarak yürüttüğü stratejiler; Gönüllü İnsani Yeniden Yerleştirme Programını, çeşitli yardım kampanyaları, mülteciler için sağlanan fonlar ve tampon bölge programının yapılmaya çalışılması olmuştur (Duyar, 2021).

Mülteciler konusunda Türkiye'nin AB ile yaptığı anlaşmanın gerekçesi olarak AB'nin belli miktarda fon aktarması gerekmektedir. Türkiye, mültecilerin AB'ye gitmemesi ve tüm ihtiyaçlarını gidermesi yolunda AB için tam bir tampon bölge olmuştur. Ancak Türk yetkililerin açıklamalarına göre AB taahhüt edilen fonun ödemesini yapmamış ve Türkiye'yi yalnız bırakmıştır. Taahhüt edilen 6 milyar avronun ödeme yapılmaması Türkiye'nin sınırları açmasına neden olmuştur, bundan dolayı Türkiye-AB ilişkileri mülteci krizi konusunda giderek gerginleşmiştir (Aydoğan ve Turan, 2020).

AB'nin mülteci politikası hakkında Medico International'in Suriye Koordinatörü Till Küster; Avrupalı devletlerin yüzlerce hatta binlerce insanın hayatını umursamadığını aynı zamanda görmezden gelinen bu durumun ileride politik güçlük doğurabileceğini ele almıştır (Küster, 2020). AB'nin konu üzerinde daha fazla sorumluluk alması gerektiği gün geçtikçe ortaya çıkmaktadır.

AB mülteci konusunda Türkiye ile ortak bir payda da hareket etmemiştir. İmzalanan mutabakata uyulmamasından dolayı Türkiye sınır kapılarını açmıştır. Binlerce mültecinin sınıra akın etmesi de akabinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin tutumu karşısında AB'nin endişeleri giderek artmış ve krizi anlamaya çalışma noktasında mali yardımı arttırmabileceklerini vurgulamışlardır (Borrell, 2020).

2020-2021 dönemi boyunca AB ülkeleri düzensiz göç ve mülteci sorunları ile oldukça iç içe geçmiştir. İnsani şartların giderek zorlandığı, ekonomik ihtiyaçların arttığı ve siyasetçilerin çıkmaza girdiği bu krizde Türkiye konu üzerine eğilmiş ve süreci idare edebilmiştir. Ancak AB kısa süre içinde pes etme noktasına gelmiştir.

AB'nin 2021 yılı Türkiye raporunda önemli başlıklar değerlendirilmiştir. Düzensiz göç ve mülteci konusunda Türkiye hakkında olumlu ifadeler yer verilmiştir. Konu ile ilgili

ifadelerde; Türkiye'nin yaklaşık 3.7 milyona varan Suriyeli savaş mağdurlarını korumaya yönelik girişimleri olumlu karşılanmıştır (Temizel ve Şeker, 2021).

2021 yılı Türkiye raporunda Türkiye'yi hoşnut etmeyen ifadelerde yer almıştır. Raporda ekonomi, güvenlik, düzensiz göç-mülteci, insan hakları ve dış politika gibi geniş ayrıntılı konular yer almıştır. Rapor içerisinde dikkatleri üzerinde toplayan konu ise genişleme politikası ile ilgili yer alan ayrıntılar olmuştur. Raporda Türkiye ile ilgili demokrasi, insan hakları, özgürlük ve yargı sistemi hakkında olumsuz ifadelerin yer alması genişleme stratejisine uymadığı ifade edilmiştir (Temizel ve Şeker, 2021).

2021 yılı raporunda Türkiye'ye haksızlık edildiği yönünde sert eleştiriler gelmiştir. Türkiye'nin pek çok başlıkta AB müktesebatına uyumlu hareket ettiği ve mutabakat şartlarını yerine getirdiği ifade edilmiştir. Bu noktada Türkiye, AB'nin kendisine karşı çifte standart uyguladığını belirtmiştir. Kıbrıs, Yunanistan, Covid19 virüsü ile mücadele ve iklim anlaşmasına kadar Türkiye'nin AB ile uyumlu çalıştığı ancak AB tarafından karşılığının bulunmadığı görülmektedir (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2021). Bundan dolayı Türkiye-AB ilişkilerindeki gerginlik devam etmiştir.

Türkiye-AB ilişkilerinin iyileşmesi için her iki tarafında birbirini anlayan açıklamalar yapması gerekmektedir. Özellikle birçok başlıkta Türkiye'nin gösterdiği çabaların AB tarafından olumlu nitelendirilmesi gerekmektedir. Bu şekilde diyalog yolu ile temasın devam etmesi aradaki buzların erimesinde etkili olacaktır. İkinci adım olarak Gümrük Birliği anlaşmasının tekrar gözden geçirilmesiyle birlikte yenilenmesi ve mevcut şartlara uyumlu hâle getirilmesi gerekmektedir. Çünkü Covid19 salgını nedeniyle birçok ülkenin özellikle ekonomik kaybı artmıştır. Bundan dolayı yenilenme ve tazelenme çalışmaları yürütülmelidir. Türkiye-AB ilişkilerinde güçlü, yenilikçi ve birbirini anlayan adımlar atıldığı sürece sorunların üstesinden gelinebilecektir.

5.2.4. 15 Temmuz ve Bazı Devletlerin Yaklaşımları

15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye'nin majör ülkelerle ve birliklerle olan ilişkisi sürekli ön planda olmuştur. Bu çerçevede uluslararası arenada yankılar ve eleştiriler yer almıştır. ABD, Rusya ve AB'nin Türkiye'ye karşı tavrı ve 15 Temmuz darbe girişimi tanımlamaları oldukça dikkat çekiciydi. Bu açıklamalar ve davranışlar kadar bazı önemli

ifadelerde dış siyasette kendine yer bulmuştur. Bu bağlamda 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında dış siyasette etkili olan, Türkiye ile ilişkilerinde değişiklik rastlanan ülkeler de ele alınmalıdır. Çünkü 15 Temmuz sonrasında Türkiye hükümetine destek olan veya darbeci güçleri koruma gayretinde bulunan ülkelerin uluslararası arenadaki tavrı incelenmelidir. Bu başlık altında önemli açılımlara, ifadelere ve davranışlara sahip olan ülkelerin dış politikadaki hamleleri incelenecektir. Sonuç olarak Türkiye ile ilişkilerde gelinen nokta analiz edilmeye çalışılacaktır. Söz konusu ülkelerin dış politika analizinin yapılması 15 Temmuz sonrası Türkiye ile ilişkilerdeki boyutu anlamamıza yardımcı olacaktır.

15 Temmuz sonrasında dış ilişkilerde somut hareket kazanan ülkelerden biri olarak Yunanistan ön plana çıkmıştır. Türkiye ile Yunanistan'ın yıllar boyunca birçok konuda anlaşma sağlayamaması ve komşuluk ilişkilerinde sürekli bunalımın hâkim olması 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında da gerginliğini korumuştur. AB üyelik müzakerelerindeki tikanlıklar, Kıbrıs konusunda yaşanan anlaşmazlıklar, Ege denizi üzerinde sürekli sınır ihlalleri ve adalar konusu ayrıca son olarak Akdeniz'deki sondaj çalışmalarına karşı olunması ve Türkiye'yi kışkırtacak hamlelerin yapılması gibi Türkiye-Yunanistan ilişkileri bir buhranı atlamadan diğer bir buhrana geçiş yapmıştır.

Yunanistan ile ilişkilerde birçok kriz noktasının olmasıyla birlikte FETÖ ile mücadelede ayrı bir konu başlığı hâline gelmiştir. Çünkü 15 Temmuz darbe girişiminin başarısız olmasıyla birlikte Türkiye'den kaçmaya çalışan birçok FETÖ mensubunun ilk adresi Yunanistan sınır kapısı olmuştur. İçlerinde darbeci askerlerinde bulunduğu FETÖ mensuplarının yakalanmamak için en yakın kaçış adresi Yunanistan olmuştur (Kasapoğlu, 2017).

15 Temmuz darbe girişimi sonrasında 6 aylık bir süre içinde Yunanistan'a iltica talebinde bulunanların sayısı 995'e ulaşmıştır. Bunun yanında darbe girişiminin başarısız olmasından sonra helikopterle Yunanistan'a kaçan 8 darbeci askerinde Türkiye'ye iadesi Yunan makamlar tarafından reddedilmiştir (Anadolu Ajansı, 2017d). Yunanistan'ın darbe girişimi sonrasında böyle bir hamlede bulunması Türkiye tarafından eleştirilerek, darbenin yanında yer aldığı vurgusu yapılmıştır (Milliyet, 2016).

Darbe girişimi sonrasında Türkiye'den firar eden darbecilerin iadesini reddeden Yunanistan bu krizin çözümünde zıt bir tavır uygulayacağını sinyallerini vermiştir. FETÖ mensuplarını Türkiye'ye karşı bir koz gibi kullanma niyetinde olan Yunanistan ilişkilerde

yapıcı değil de daha çok zorlayıcı bir görünüm sergilemiştir (Ataman, 2018). Türk makamların iade isteğinin reddedilmesi birçok FETÖ mensubunun da Yunanistan'a gitmesi cazip bir hâl almıştır. Konu ile alakalı Yunanistan resmi makamları, darbe ile bağlarının olmadığını ve hukukun üstünlüğünü koruduklarını ifade etmiştir (BBC, 2019). Çıpras'ın ifadelerinden de anlaşıldığı üzere iade sürecinin uzayacağı anlaşılmıştır.

FETÖ ele başı Gülen'in Yunanistan hakkında yaptığı açıklamada: *"Yunanistan, kardeş bir ülkedir... Ve bu kardeşlik sayesinde onları minnet ve takdirle anıyoruz. Tarihini şanlı sayfalarına süslü altın ve gümüş ile yazılacak."* (Hatipoğlu, 2021). Yapılan açıklamada da görüldüğü gibi Yunanistan darbeciler için yuva görevi görmektedir.

Açıklamaların ışığında Türkiye-Yunanistan ilişkilerin uluslararası arenada zıt yönlerde ilerlediği görülmüştür. Birçok konu başlığına ek olarak FETÖ ile mücadele başlığının da eklenmiş olması ve bunalım halinde kalması ilişkileri yıpratıcı bir durum olmuştur. Türkiye, Yunanistan'ın daha anlayışlı ve güvenlik endişelerini gideren yapıcı adımlar atması beklentisiyle hareket etmiş ancak Yunanistan hükümeti aynı hassasiyeti göstermeyerek konunun ayrı bir krize dönüşmesine neden olmuştur. Bundan dolayı Türkiye-Yunanistan ilişkileri sorunlu bir hat üzerinde devam etmektedir.

15 Temmuz darbe girişimi sonrası birçok farklı ülkeden destek açıklaması veya kaygılı ifadeler gelmiştir. Özellikle Fethullah Gülen liderliğindeki örgütün İslam dinini kullanarak derinleşmiş olması İslam dünyasında çokça bahsedilmiştir. Hâl böyle olunca darbe girişimi sonrası İslam ülkelerinden gelecek tepki merak konusu olmuştur. Orta Doğu coğrafyasında ağırlıklı olarak İslam dininin benimsenmiş olması gözleri bu noktaya çevirmiştir. Bu noktada İslam dinini yönetim anlayışı olarak belirlemiş İran'ın darbe girişimi sonrası ne tepki verdiği ve Türkiye ile neler paylaşacağı ayrı bir öneme sahip olmuştur.

İran İslam Cumhuriyeti, İslam dininin bir kolu olan Şia mezhebinin dünya üzerinde liderliğini yürütmektedir (Yılmaz, 2021: 105). Türkiye ile yıllar boyu birçok konuda etkileşim halinde olan İran hem siyasi hem de dini farklılıklardan dolayı ilişkilerde soğuk kalınmış bir ülke olmuştur. Katı bir düşmanlık söz konusu değildir aksine uluslararası arenada İslam kardeşliği gibi yapıcı söylemler hâkim olmuştur. 15 Temmuz darbe girişiminin İran'ı ilgilendiren noktası ise; darbeci grup olan FETÖ'nün varlık gösteremediği nadir ülkelerden birisi olması ve örgüt lideri Gülen'in Şia karşıtlığı İran'ın konu ile ilgili tavrını önemli kılmaktadır (Ghanbarlou, 2020: 47).

15 Temmuz darbe girişiminin başarısız olmasından sonra İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif yaptığı açıklamada: “*Türk halkının demokrasi ve seçilmiş hükümetini cesurca savunması bölgede darbelere yer olmadığına ve teşebbüslerin de başarısızlığa mahkûm olduğunun kanıtıdır*” ifadelerine yer vermiştir (Aktaş, 2016). İran’ın 15 Temmuz darbe girişimine karşı Türkiye hükümetini desteklediği görülmüştür.

Darbe gecesi ve sonrasında İran’ın Türkiye tarafında yer aldığını ve yardıma hazır olduklarını gerçekleştiren toplantıda dile getiren Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu; İran hükümetine ve halkına teşekkürlerini iletmiş ve iyi dileklerinden dolayı hoşnut olduklarını ifade etmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2016). İran hükümetinin göstermiş olduğu sıcak tutum ikili ilişkilerinde ivme kazanmasına yol açmıştır.

Türkiye-İran ilişkilerinin 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında olumlu sinyaller verdiği görülmüştür. Uluslararası arenada iki devletin yaklaşması hızlanmıştır. Dışişleri Bakanlığı makamlarınca temasların devam etmesi ve sık sık görüşülmesi ilişkileri hızlandıran gelişmeler olmuştur. Darbe girişimi sonrasında Türkiye’nin FETÖ ile mücadele stratejisini geliştirmesi İran’ı memnun eden bir durum ortaya koymuştur. Çünkü İran ve Şia karşıtı bir örgütün komşu ülkeden gönderilmesi ilişkilerin gelişim sürecine işaret edecektir.

Darbe girişiminden sonra Türkiye’nin aktif dış politika izlemesi uluslararası arenada oldukça ses getirmiştir. Özellikle Suriye krizinde Batılı ülkelerin tersine kararlar alan Türkiye, Rusya ve İran ile sık sık masaya oturmuştur. Bu durumda Türkiye’nin uluslararası arenada eksen değişikliğine uğrayıp uğramadığı sorusu ortaya atılmıştır ancak cevap çok açıktır; Türkiye zincirlerini kırarak daha özgür, istikrarlı ve güvenli bir dış politika stratejisi izlemeye karar vermiştir, bunun en somut örneği de Suriye meselesinde Rusya ve İran ile imzalanan mutabakat metni olmuştur.

Sonuç olarak Türkiye-İran ilişkileri darbe girişimi sonrasında hem sahada hem de masada ilerleme kaydetmiştir. İran’ın FETÖ karşıtı olması ve Türkiye’ye açık destek vermesi iki ülkenin de birbirine yapıcı davranmasını beraberinde getirmiştir. Bundan dolayı ilişkiler sadece askeri ve siyasi değil iki milletinde birbirini anladığı ve saygı duyduğu bir ortama taşınmıştır.

Uluslararası arenada 15 Temmuz darbe girişimi ile ilgili haddinden fazla konu gündeme gelmiştir. Ülkelerin darbe girişimi sonrasında neler ifade ettiği, hangi temasları

kurduğu dikkatle incelenmelidir. Çünkü dış siyasetin hangi noktalarda değişime uğradığı bu temaslarla anlaşılmaktadır.

15 Temmuz gecesi ve sonrasında İngiltere cephesinden de gelen açıklamalar olmuştur. O gece Ankara’da ikamet eden dönemin İngiltere Büyükelçisi Richard Moore darbe girişimi sonrasında tam desteğe açık olduklarını belirterek Türkiye’nin yanında olduklarını ifade etmiştir (Moore, 2021). Darbe girişimi sonrasında Türkiye hükümetine tam destek verilmiş olması Batılı devletler nezdinde oldukça önemli bir konuma sahip olmuştur.

İngiltere’den gelen olumlu açıklamalarla birlikte 2017 yılında İngiliz Parlamentosu tarafından görevlendirmiş bir komisyon üst düzey ziyaretler gerçekleştirmiştir. Ziyaretlerle birlikte komisyon tarafından dönemin İngiltere Dışışleri Bakanlığı Avrupa ve ABD’den Sorumlu Devlet Bakanı Alan Duncan’a darbeyi FETÖ’nün yaptığına inanıp inandığı şeklinde yöneltilen soruya verdiği cevapta: *“Evet. 15 Temmuz darbe girişiminden Güleni örgütün sorumlu olduğuna inanıyorum. Devletin içine yerleşen bu örgüt 15 Temmuz’da Türkiye’deki demokratik yapıyı devirmeye çalıştı”* ifadelerine yer vermiştir (Anadolu Ajansı, 2017a).

İngiliz Parlamentosu’nun 15 Temmuz darbe girişimi ve FETÖ ile ilgili hazırladığı Türkiye raporu yayınlanmıştır. Söz konusu rapor İngiliz hükümetine tavsiye niteliğinde olmuştur. Raporda; Gülen grubunun Türkiye’de bu eyleme giriştiğini ve yüzlerce insanın hayatını kaybettiği yer olsa da Gülen ile ilgili sağlam kaynaklar ve deliller olmadığı için terör örgütü olarak görmedikleri yer almıştır (Odatv, 2017). FETÖ konusunda çekingen ifadelere yer alan raporda FETÖ grubuna Gülenciler denmiş ve en azından darbe girişimi sorumluları içinde gösterilmiştir. Buna rağmen FETÖ’yü terör örgütü olarak kabul etmek için yeterli kaynakları olmadıklarını da eklemişlerdir (Star, 2017).

Bir başka Avrupa devleti olan Almanya istihbarat servisi BND’nin başkanlığını yürüten Bruno Kahl; darbeyi yapanın kesin kanıtlarla ispatlanması gerektiğini vurgularken aynı zamanda Almanya iç istihbarat servisi BFV’nin Başkanı Hans-Georg Maassen; darbecilerin Gülen grubuna bağlı olduğuna inanmadığına yer vermiştir (Euronews, 2017). Almanya’da var olan algının Türkiye’nin endişelerini karşılamadığı görülmüştür.

15 Temmuz darbe girişimi ile ilgili başka bir açıklamada uluslararası arenada ve özellikle Asya coğrafyasında güçlü konuma sahip olan Çin Halk Cumhuriyeti tarafından

gelmiştir. G20 Zirvesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşme gerçekleştiren Şi Cinping 15 Temmuz ve FETÖ ile mücadele konusunda açıklamalar yapmıştır (Hürriyet, 2021).

Gerçekleşen görüşmede Çinli lider Şi Cinping, yaşanan 15 Temmuz darbe girişimini kınadıklarını ve Türkiye'nin yanında olduklarını ifade etmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2016a). Küresel terörün engellenmesi için FETÖ ile mücadele edilmesi konusunda Türkiye ile iş birliği yapılmalı şeklinde görüşlerini belirtmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2016a). Çin tarafından olumlu ifadelerin yer alması Türkiye-Çin ilişkilerinin gelişim göstermesine neden olmuştur. Görüşmede ekonomi, enerji, güvenlik ve daha birçok konu başlığı görüşen liderler olumlu mesajlarla ayrılmıştır.

15 Temmuz darbe girişimi sonrasında bir başka önemli Asya ülkesinde de açıklama gelmiştir. Hindistan Başbakanı Narendra Modi, darbe girişimden kısa süre sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan ile telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmede darbe girişiminin kınandığı ve Türkiye'ye tam destek verildiği iletilmiştir (Yenişafak, 2016). Hindistan gibi stratejik öneme sahip ülkenin Türkiye'ye tarafında yer alması ilişkilerin seyrine olumlu yansımıştır. Darbe girişiminden sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Hindistan'a düzenlediği ziyarette FETÖ hakkında bilgilere yer verilirken Hindistan'ın FETÖ'ye karşı ortak hareket edeceğine olan inançta ele alınmıştır. (Erdoğan, 2017b).

15 Temmuz darbe girişimi gecesi ve sonrasında birçok devlet temsilcisinden açıklamalar gelmiştir. Neredeyse tüm devletlerin olumlu ve darbeyi kınayan açıklamaları Türkiye'ye ulaşmıştır. Diplomatik olarak Türkiye hükümetinin yanında durulması, darbecilerin eleştirilmesi ve demokrasinin önemine değinilmesi kamuoyu açısından da pozitif geri dönüşler almıştır. Dış siyasette Türkiye'nin güçlü görünümüne sahip olması ve aktif stratejiler izlemesi olumlu açıklamalar ve ilişkilerle daha da güçlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin darbe girişimi sonrasında güvenlik kaygılarıyla ilişkilerine yeni konu başlıkları eklemesi ve geri dönüş bekleme dış siyasette normalleşmiş bir görünüme sahip olmuştur. Darbe girişimi sonrasında Türkiye Cumhuriyeti daha da güçlenmiştir

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ

SONUÇ

Darbeler, devletlerin hem iç politikasında hem de dış politikasında bozulmalara, değişimlere ve bunalımlara yol açmaktadır. Bu bunalımlar sebebiyle dış ilişkilerde farklı refleksler görülmüştür. Darbe planının gizli hazırlanmasıyla birlikte başladığı andan itibaren ilk hedef noktalarının hızlı ve olgun bir şekilde etkisiz hâle getirilmesi sonucuyla darbenin başarılı olması kaçınılmazdır. Çünkü darbe tasarısını ve önemli hedefleri planlayan grubun kritik noktalara ani baskın düzenlemesi planın geri kalan adımlarında daha kararlı hareket etmesini sağlamaktadır.

Darbelerin büyük bir gizlilik çerçevesinde ve ani reflekslerle gerçekleşmesi yönetici kadrosunun karşı hamle yapmasını önlemekle birlikte dış siyasetten yardım alabilmesini engellemektir. Darbenin gerçekleşeceği ülkede yer alan liderin uluslararası arenada yardım çağrısı iletmesi sonucuyla farklı aktörlerden kınama mesajlarının gelmesi, hükümete destek olunması ve demokrasinin önemine değinilmesi darbenin karşılık bulamamasına ve sebeplerini yitirmesine yol açmaktadır. Buradan yola çıkarak darbe-dış politika ilişkisinin oldukça etkili olduğu hatta iç unsurların şekillenmesinde dahi rol oynadığı geçmiş darbe örneklerinde mevcut olup analiz edilmiştir.

Darbe-dış politika ilişkisi içerisinde yer alan faktörlerin karmaşayı hâkim kılması ülke içerisindeki bozulmaları beraberinde getirerek dış politikadaki hareketleri etkilemektedir. Darbelerin gerçekleşmesine yol açan çeşitli sebeplerden; siyasi istikrarsızlık, ekonominin bozulması, alım gücünün yetersiz kalması ve halkın kutuplaşarak hem birbirine hem de hükümete karşı eylemler gerçekleştirmesi gibi bazı sebepler hükümetin zor durumda kalarak politika değişikliğine gitmesine neden olmaktadır. Bu noktada karşılıklı ilişki yürüttüğü ülkelerden çoğunlukla ekonomik yardım talep edilmesi ve ilişkilerin yardım edecek ülkeler nezdinde gelişmesi geçmiş darbe örneklerinde görülmüştür. Darbe-dış politika ilişkisinin aslında darbe öncesi gergin havanın hâkim olduğu süreç içerisinde gelişim gösterdiği ve birbirini çok boyutlu etkilediği sonucuna varılmaktadır.

Dış politika yapıcılarının çok yönlü, uzun vadeli ve ülke çıkarlarını korumaya yönelik sahip oldukları ortak bakış açısıyla hareket etmesi sonucu uluslararası arenada

ülkenin güçlü konuma gelmesi aynı doğrultuda gerçekleşmektedir. Ülkenin hem bölgesel hem de küresel çapta hareket kabiliyetine sahip olduğu gelişmiş bir dış politikaya sahip olmasıyla eşdeğer büyümektedir. Bu açıdan ülkenin hangi düzeyde geliştiği, attı adımların ne kadar işlevsel olduğunu anlayabilmek adına detaylı bir dış politika analizi yapılması gerekmektedir. Dış politikanın gelişim göstermesinde ülkenin gelişmiş düzeyi, ileri düzey eğitim almış politika yapıcılarının varlığı ve demokrasiden taviz verilmemesinin yanında iç değişkenlerin etkili olduğu analize dahil edilmektedir. Ülke içi dinamiklerin işleyişinde aksakların yaşanması ve bu bozulmaların giderek ilerlemesiyle iç karışıklığın çözülemeyecek hâl alması darbe girişimini beraberinde getirmektedir. Darbe olgusu sonucunda siyasetçilerin etkisini kaybetmesi, demokratik kurallara uyulmaması ve politika yapıcılarının da görevden alınması sonucu ülkenin gelişmişlik düzeyine doğrudan etki etmiştir.

Darbe-dış politika ilişkisi ekonomik, toplumsal, siyasi, insan hakları, özgürlükler vs. gibi daha birçok konu başlığı içerisinde etkileşime girebilen; ülkenin işleyişini, rejimini, liderini ve hem iç hem de dış politikasını değişikliğe uğratabilen geniş kapsamlı bir ilişki bütünüdür. Dış politikada atılacak adımların dış basında, uluslararası örgütler nezdinde ve ulus devletlerin çıkarlarıyla ilgili olarak değişkenlik gösterebildiği, dönem içerisinde eklemlenme, katılımcı, bağımsız veya tamamen dışa bağımlı farklılık gösterebilmesinden ötürü yapılacak analizin de teorik olarak detaylı olması için doğru argümanların dahil edilmesi gerekmektedir.

Darbe-dış politika ilişkisinde iç değişkenlerin dahil edilmesi sonucu yapılan analizlerde darbenin etkili olduğu noktalarda veya başarılı olmasıyla değişen kadrolarla dış politikadaki tutum farklılığı gözlemlenmiştir. Türkiye’de yaşanan darbe örnekleri içerisinde özellikle 27 Mayıs ve 12 Eylül darbeleri sebepleri sonuçları itibariyle derinlemesine darbe-dış politika ilişkisini gözler önüne sermiştir. Darbe dönemleri öncesinde ülke içi istikrarsız yapının, kutuplaşmanın, çeşitli eylemlerin gerçekleşmesi ve ekonomik bozukluğun önlenmesi amacıyla liderlerin yer yer ABD ve NATO ekseninde hareket ettiği ancak karşılık sağlanmadığı anda SSCB ile yakınlaştığı görülmüştür. Soğuk Savaş dönemi kendine has özellikleriyle yaşanırken ülke içi dengelerin büyük oranda etkilendiği ve dış siyasette değişik tutumlara neden olması darbelerin gerçekleşmesine yol açmıştır.

Türkiye, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat darbeleri sebebiyle kırılğan bir yapıya bürünmüştür. Bu yapı psikolojik olarak kültür, dil, tarih gibi öğelerin içerisine dahil olmuştur. Darbe girişimi sonrasında uluslararası örgütlere bağlılığın devam ettiğini, Batı ile hareket edildiğini bildiride açıkça ifade etmiş olması darbelerin gerçekleşmesinden önce görevde olan hükümetin yanlış dış politika kararları aldığını ima eden ifadelere yer verilmiştir. TSK'nın darbe dönemleri kendine has yapısından ötürü ülkenin tüm tehditlere, güvenlik sorunlarına ve krizlerine temas etme hakkını kendine vazife görmesi aynı zamanda liderin aldığı kararların ülkenin menfaatine olup olmadığını tartışmaya açması ve hükümeti uyarması gibi durumların gerçekleşmiştir. Bu bağlamda darbelerin çok boyutlu etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Yaşanan darbelerden sonra dış politikada var olan tutum ve algı sıfırdan değişikliğe uğramamıştır. Devrilen hükümet sonrasında alınan kararlar farklılık göstermiş olsa da ülkenin siyasi rejimi değişmediği için dış politikada tamamen farklı hissiyat görülmemiştir. Yaşanan darbelerden sonra çıkan sonuçlardan bir tanesi de askeri darbelerden sonra ülkenin rejimi değişmiş ise hem iç politikada hem de dış politika da tamamen değişim yaşanmasıdır. NATO'ya bağlı olan Türkiye'nin darbelerden sonra yine NATO'ya bağlılığını tekrar etmesi rejimin değişmediğinin en net kanıtıdır. Kısaca darbelerden sonra rejim değişikliği olmuşa dış politika da aynı oranda değişim yaşamış ancak rejim değişikliği olmadıysa dış politikada büyük değişimler gözlemlenmemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, neredeyse her 20 yılda bir darbe girişimi olayına tanıklık etmesinden dolayı iç faktörlerde değişim yaşamıştır. Politika yapıcılarının ve siyasetçilerin yerine gelenlerle hem iç hem de dış politika üzerinde değişiklik yapılması ülkenin uluslararası arenadaki büyüme hızına, yerel güçten bölgesel güce hatta küresel güç olma yolunda adımların önüne set çekmiştir. Her darbe vakası incelendiğinde ordunun keskin bir şekilde hareket ederek hükümeti devirdiği veya devrilmesinde rol oynadığı görülmüş ve demokratik seçimlere ket vurmuştur. Türkiye darbe dönemlerinde yaşadığı gerileme sürecinden dolayı dış basında güç kaybeden bir ülke görünümü sergilemiştir. Darbecilerin ülke içi güvenliği sağlamak ve koşulları iyileştirmek amacıyla darbe yaptığı bakış açısı, uluslararası arena nezdinde insan haklarına uyulmadığı, demokrasiye uyulmadığı ve özgür bir toplumun olmadığı yönünde eleştiriler alarak hem iç karışıklığın olmasına hem de dış siyasette güç kaybı yaşanmasına neden olmuştur.

Gerçekleşmiş darbe örneklerinin analizinden çıkan sonuçlar ışığında Türkiye'nin uluslararası arenada ilerleme kaydedemediği, her darbe sonrası süreçte iç faktörlerin ve kamuoyunun daha da bastırıldığı görülmüş aynı zamanda siyasi partilerin etkisi azaltılmış yer yer kapatılmıştır. Bu ve benzeri sonuçlar Türkiye'nin dış politik adımlarına yansarak komşu ülkelerle dahi yer alan krizlerin çözüme ulaşamamasına neden olmuştur. Darbeler doğası gereği keskin değişiklikleri beraberinde getirdiği için devrilen hükümet yerine geçen asker kökenli yöneticilerin bürokrat ve siyasetçi özelliklerinin olmaması sebebiyle uluslararası arenada Türkiye ilerleme kaydedememiştir.

Yaşanılan darbelerden sonrasında 2002 yılında liderliği devralan Ak Parti'nin, AB üyelik sürecini ilerletmek istemesi, demokrasi çağrısını her fırsatta ifade etmesi ve dış politikada sorun yaşadığımız komşularla ilişkilerin diyalog yoluyla iyileştirilmesi adımları Türkiye'nin ilerlemesine ve dış basında kendisinden söz ettirmesine olanak sağlamıştır. 2002 yılına kadar askeri vesayetin sık sık kendini hatırlattığı dönemden daha olgun, anlaşılır, diyalog yoluyla yumuşak ve etkili bir üslubun tercih edilmesi dış politikada daha kısa vadeli kararlardan kurtularak orta ve uzun vadeli kararların alınmasında rol oynamamıştır.

Ak Parti hükümetiyle birlikte yerelden bölgesel güce evrilen Türkiye birçok noktada ilerleme kaydetmiş ve dış basında adından sürekli bahsettirmiştir. Ak Parti'nin 2010 yılına kadar hızlı, gelişime açık, demokratik ve uzun vadeli planları kamuoyu tarafından da olumlu karşılanmıştır. 2010 sonrasında Orta Doğu coğrafyasında Arap Baharının başlaması içinde Türkiye'nin de olduğu birçok Orta Doğu ülkesini kötü etkilemiştir. Başta Tunus, Fas, Cezayir ve Mısır'da yaşanan darbeler bölgesel çapta yıkıcı sonuçlar doğurmuştur (Mansfield ve Snyder, 2012: 724-726). Değişen liderlerin aynı zamanda değişen politikaların varlığı dış siyasete yansımış ve Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir.

Arap Baharı'nın yaşandığı ve günümüzde de devam etmekte olan Suriye meselesi Türkiye'nin dış siyasette daha özgürlükçü bir model uygulamasına neden olmuştur. Suriye'de yaşanan iç savaş sonucu bölgesel istikrarsızlığın giderek artması, terörist unsurların dahil olması ve mülteci krizinin patlak vermesi sonucu Türkiye hükümeti sınır güvenliğini sağlamak adına bir dizi askeri hareketler düzenlemiştir (Doboları, 2016: 774-776). Türkiye'nin güvenlik kaygılarını ve alınması gereken önlemleri uluslararası arenada müttefik ülkelere sık sık hatırlatmasına rağmen somut bir sonuç alamaması sahada aktif politika izlemesine neden olmuştur. Türkiye'nin bu tavrı dış basında haksız görülmüş ve

müttefik olunan ülkelerden Suriye'nin iç işlerine karışılıyor eleştirisi gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin 2010 sonrasında dış politikada değişim yaşadığı ve Batılı devletler karşısında daha olgun ve aktif adımların atılması gerçekleşmiştir.

Arap Baharı'yla birlikte hükümetlerin devrilmesi adeta domino etkisi göstermiş kısaca ülkelerin iç sebeplerden dolayı darbe yaşaması dış coğrafyanın etkilenmesine neden olmuştur. Günümüzde Suriye meselesinin devam ediyor olması, Esad'ın liderlik görevini yürütüyor olmasına rağmen dış siyasetin çalkantılı olmasına ve hem bölgesel istikrarın kaybolmasına hem de küresel çapta ilişkilerin taraflar haline gelmesine yol açmıştır (Grohe, 2015: 133). Bölge üzerinde Türkiye-ABD-Rusya üçlüsünün sık sık temas haline geçmesi, birbirini etkileyen politikalar sonucunda çıkarların korunmaya çalışması süreç içerisinde farklı boyutlarda ilişkilerin kurulmasına ve dış siyaset ekseninin değişmesine neden olmuştur. Bundan dolayı Arap Baharı'yla yayılan darbe girişimleri, dış politikanın anlık refleks göstermesine ve sık sık temasların kurulmasını meydana getirmiştir. Darbe-dış politika ilişkisi birbirini çok boyutlu etkilemiş ve farklı reflekslerin çıkmasında rol oynamıştır.

Arap Baharı'nın da etkili olduğu ancak çoğunlukla bir iç dinamik olarak Türkiye'nin her kurumuna sirayet etmiş FETÖ terör örgütü ülke içerisinde çıkarları doğrultusunda adımlar atmaya başlamıştır. Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki hükümetin değişmesi amacıyla; dış baskılarla gelen ekonomik kriz, 17-25 Aralık süreci ve daha çeşitli eylemlerle Türkiye'nin kaosa sürüklenerek darbe girişimine hazırlanmasının önü açılmıştır.

Hükümetin, FETÖ'yü bastırmak ve ününe geçmek amacıyla bir takım iç düzenlemeler yapmış olmasıyla gergin hava her alanda hissedilmiştir. Bu noktada FETÖ'nün sözde eğitim kurumları, öğrenci yurtları ve dersaneleri kapatılmış aynı zamanda uluslararası arenada bu örgütle ilgili bağın koparılması gerektiği belirtilmiştir. Bu sürecin 2016 yılına kadar devam ettiği dönemde Türkiye-ABD ilişkileri özellikle Suriye ve PKK-PYD terör örgütleri meseleleri ışığında olumsuz ilerlemiştir. Bu olumsuzluk FETÖ lideri Fethullah Gülen'in ABD'de ikamet ediyor olmasından dolayı da Türkiye'nin ABD'ye olan müttefiklik duygusunun kırılmasına sebebiyet vermiştir.

15 Temmuz gecesi köprü'nün bir bölümün FETÖ'cü askerler tarafından kapatılmasıyla başlayan darbe girişimi önemli kurumların baskına uğraması, meclisin bombalanması, halka ateş açılması, darbe bildirisinin okunması ve Cumhurbaşkanı

Erdoğan'ın etkisiz hale getirilmesi planıyla hareket etmiştir. 15 Temmuz'u 16 Temmuz'a bağlayan gece Türkiye darbecilere karşı hem kendi içinde mücadele verirken hem de uluslararası arenadan yardım istemiş ancak ne yazık ki müttefik olarak kabul ettiği Batılı ülkelerden darbe girişimi yaşanırken net cevaplar alamamıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın darbecilere karşı sert tutumunu koruması, ülkeyi terk etmemesi ve halkı darbecilere karşı sokağa davet etmesi darbe girişiminin başarısız olmasındaki en önemli adımlar olmuştur. Darbe girişimi başarısız olduktan sonra sırayla Türkiye'nin yanında olduğunu belirten Batılı ülkeler süreç içerisinde taraflı bir tutum göstermiş ve ikili oynamıştır.

Darbe girişimi sonrasında FETÖ terör örgütüne bağlı olan kişilerin Avrupa merkezli ülkeyi terk etmesi ve bulunduğu yerlerden Türkiye hükümetini suç işlediği, insan haklarını çiğnediği ve özgürlükleri kısıtladığı yönünde kara propaganda yapmış olması Türkiye'nin darbe girişimi sonrasında Batı merkezli ilişkilerini daha bağımsız kararlarla kurduğu bir döneme girdiği analiz edilmiştir.

Darbe girişiminden sonra bir dizi iç düzenlemenin getirilmesi, FETÖ mensubu kişilerin ve devlet personelinin tutuklanmasının yanında dış basına FETÖ terör örgütüyle mücadelenin devam edeceğine yönelik demeçler verilmiş olması Türkiye'nin darbe girişiminden sonraki süreçte kendi kararlarını kendisinin aldığı ve sert güvenlik politikalarının işleme konduğunun en önemli örneği olmaktadır. Türkiye'nin darbe girişimi sonrasında başta ABD ve AB ile olan ilişkilerinde temel başlıklardan birisi olan FETÖ'cülerin iadesi ve mücadele edilmesi konusu günümüze kadar kurulan tüm ilişkilerde kendisine yer bulmuştur.

Darbe girişimi öncesinde Türkiye sahada askerî harekât düzenlemeyle birlikte bağımsız kararlar alarak bölgesel bir güce evrilmiştir. Ancak bu bağımsız dış politika hamleleri uluslararası arenadaki tepkilerin odak noktası olmuştur. Türkiye'nin darbe girişimi öncesinde gelişmesinin, güçlenmesinin ve bölgesel çaptan küresel boyuta evrilmesinin bir nevi önü kapatılmak istenmiş ve bu konuda FETÖ terör örgütü dış destekli bir darbe girişimine kalkışarak hükümeti devirmek istemesi iç dinamik olarak büyüyen dış bağlantılarını güçlendirmiş bir terör örgütünün kullanıldığı girişim olmuştur.

ABD'nin, darbe girişiminden sonra ele başı Gülen'in iadesi konusunda Türkiye'nin gönderdiği belgeleri yeterli bulmaması sonucu iadeyi yapmamış olması Türkiye'nin güvenlik kaygılarını anlamadığının göstergesi olmaktadır. Avrupa merkezli ülkelerde de Türkiye'den kaçan FETÖ mensuplarının Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkında yalan haber, iftira ve suçlamalar yapmış olmaları Türkiye'nin AB üyesi ülkelerle arasına mesafe koymasına sebep olmuştur.

Türkiye darbe girişiminden sonra proaktif dış politika anlayışını giderek büyüterek karşılıklı ilişki kurduğu ülkelerde yeni güvenlik konu başlığı olarak FETÖ ile mücadele alanında iş birliği istemektedir. Komşu ülkeler başta olmak üzere olumlu ilişkilerin sürdürüldüğü ülkelere FETÖ konusunda sözde okullarının, yurtlarının ve daha birçok kurumunun kapatılmasıyla alakalı girişimde bulunmuştur. Türkiye'nin dış politikada aktif hareket ettiğini gösteren diğer bir örnek ise FETÖ ile mücadelenin yanında sınır ötesi askeri operasyonlarla sınır güvenliğini sağlaması ve mülteci konusunda aktif rol oynamasından dolayı AB ile ilişkilerde diplomasi trafiğinin yaşanmasına sebep olmuştur. Bunun yanında Türkiye'nin bölgesel olarak sorunları çözme eğilimi içerisinde karar alan bir role büründüğü sonucuna varılmıştır.

Türkiye'nin bağımsız, güçlü ve küresel ölçekli bir güç odağı olduğunun göstergesi, Rusya-Ukrayna savaşında arabulucu rolü oynayarak kilit bir görevi üstlenmiş olmasıdır. Hem Ukrayna hem de Rusya ile olumlu ilişkiler sürdüren Türkiye, savaş devam ederken Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın iki ülkenin yetkililerini davet etmesi sonucu aynı masada buluşturmuş olması Türkiye'nin uluslararası arenadaki etkisinin giderek büyüdüğünü göstermiştir. Savaşın yıkıcı sonuçlar doğurması, birçok insanın göçmen konumuna düşmesi, ekonomik olarak krize sürüklenmesi ve insanların hayatını kaybetmesi gibi acı ve kötü sonuçların ortadan kaldırılması adına Türkiye önemli bir adım atmıştır. Bu bağlamda tabii ki güçlü, gelişmiş ve aktif bir Dışişleri Bakanı olan Mevlüt Çavuşoğlu'nun da kritik rol oynadığı analize eklenmektedir. Türkiye, darbe girişimi sonrasında kendisini toparlamaya çalışmış geldiği nokta itibarıyla üstüne koyarak ilerleme kaydetmiştir. Salgın hastalık, ekonomik kriz, savaş gibi büyük ve uzun vadeli yıkıcı olayların olması dahi ülkenin dış siyasette aktif rol oynamasının önüne geçememiştir.

Türkiye, 15 Temmuz darbe girişimi öncesinde hem bölgesel hem de küresel çapta etkili olan krizlerin çözümünde NATO ve ABD ile yakın ilişki kurmaya çalışmıştır. Ancak

dış siyasette çıkarların ilişkilerden üstün gelmesinden dolayı ABD, Türkiye ile ortak bir zeminde buluşamamıştır. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye-ABD ilişkileri tehdit değerlendirmesi açısından ayrılık yaşayan bir hâl almıştır. FETÖ konusunda da beklediği yardımı alamayan Türkiye darbe girişimi sonrasında büyük bir yenilenme ve değişim sürecine girmiştir.

Darbe girişiminden kısa bir süre sonra askeri operasyon düzenleyen Türkiye, artık sorunların çözümünde aktif yer alacağını ifade etmiştir. Aynı zamanda Suriye meselesi ve terör konusunda Rusya ve İran'la ortak görüşmeler gerçekleştirmiştir. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye, dış politikada farklı ilişkiler geliştirerek hareket alanını genişletmiştir. Türkiye'nin 15 Temmuz sonrasında güvenlik anlayışında farklılıklar olduğu görülmüştür. Bu farklılıklar, artık söz konusu olan sorunların çözümünde hukuk kurallarının çiğnemenen doğrudan hareket edilerek çözülmesinde rol oynamıştır. Türkiye'nin 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında dış politika anlayışındaki yenilikler hem bölgesel hem de küresel ölçekte büyüme adımlarının atıldığı sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Teorik olarak 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında liderin tutum ve algısı, ülkedeki kurumların işleyişi, siyasi iklimin havası, kültürel ve tarihi öğelerin halk nezdinde karşılık bulması darbe girişimi sonrasındaki değişimin ana sebepleri olmaktadır. Bu bağlamda sayılan dinamiklerin iç öğeler olması ve bu iç öğelerin dış politikadaki değişimleri işaret etmesi neoklasik realizmin analiz yöntemi olarak ara değişkenlerin kullanılması açıklanmaktadır. 15 Temmuz darbe girişimi gecesi ve sonrasında hem ülke içinde hem de uluslararası arenada liderin tutumu ve algısı dış politikada atılan adımlarla bütünleşmiş durumdadır. Özetle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın FETÖ karşıtı açıklamaları, iç düzenlemeleri ve dış ilişkilerde güvenlik öncelikli adımlar atılması Türk dış politikasında aktifliğin ön plana çıktığını göstermektedir.

Türkiye'nin 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında majör güçlerle kurduğu ilişkilerde FETÖ konusundaki hassas düşünceleri ve algısı parça parça anlatılmak suretiyle bütüne gidilmek hedeflenmiş, kısaca parçadan bütüne doğru 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında karşılıklı kurulan bağların özelinde tehdit algısı ve güvenlik meselesi işlenerek uluslararası arenada FETÖ karşıtlığını arttırmak, hareket alanını gittikçe daraltmak ve gücünü kırmak hedeflenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda neoklasik realizm perspektifinden yararlanılarak detaylara önem verilmesi dış politikanın doğru yansıtılmasına olanak sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (1992). Türkiye-Avrupa Topluluğu İlişkilerinin Hükümet Programlarında ve Kalkınma Planlarında Ele Alınışı. Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü Planlama Dairesi: Ankara.
- Acar, U. (2020, Temmuz). The Greek newspaper Eleftherotipia published an interview with Nicos Sampson on 26th February 1981 in which he said "Had Turkey not intervened I would not only have proclaimed ENOSIS - I would have annihilated the Turks in Cyprus." To read more <http://mfa.gov.tr/sub.en.mfa?55806b36-748e-4504-bab5-4ca952070a1c>. *Twitter*, Erişim: 8 Ağustos 2022, <https://twitter.com/AcarUmut/status/1285108614143913985> .
- Ağır, O. (2019). “Dünya Siyasetini Etkileyen Devrimlerin Uluslararası Sonuçları: 1917 Bolşevik Devrimi”. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(1), s. 325-342. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.530548> .
- Ahmad, F. (1977). The Turkish Experiment in Democracy, 1950-1975. The Royal Institute of International Affairs: London.
- Ahmad, F. (2007). Demokrasi Sürecinde Türkiye 1940-1980. Ahmet Fethi (çev.). Hil Yayınları: İstanbul.
- Akan, N. (2008). “AT ile İlişkiler”. H. Çakmak (ed.). içinde Türk Dış Politikası 1919-2008. (s. 766-771). Barış Platin Kitabevi: Ankara.
- Akdoğan, M. (2018). “Avrupa Birliği’nin Sınırlarına Dayanan Mülteci Krizi ve Yönetimi”. Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi, 1(1), s. 48-75.
- Akıncı, A. (2014). “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 9(1), s. 55-72.
- Aknur, M. (2008). “27 Mayıs Darbesi ve Dış Politika”. H. Çakmak (ed.). içinde Türk Dış Politikası 1919-2008. (s. 549-551). Barış Platin Kitap: Ankara.
- Aksoy, E. G. (2020). Güvenlik Açısından Türkiye-Rusya İlişkileri 2002-2018. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Bişkek.

- Aksu, F. (2018 Nisan). Ege Denizine İlişkin Sorunlar Rogers Planı ve Yunanistan'ın NATO Askeri Kanadına Dönüşü. *Türk-Yunan İlişkileri*, Erişim: 3 Haziran 2022, <http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-temel-sorunlar-ve-taraflarin-yaklasimlari/ege-denizi-ne-iliskin-sorunlar/nato-komuta-kontrol-sorunlar/rogers-plan-ve-yunanistan-n-nato-askeri-kanad-na-doenuesue> .
- Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Aktan, S. (2018). Adım Adım Brunson Krizi: Nerden Çıktı, Nasıl Çözüldü?. Euronews, Erişim: 8 Kasım 2021, <https://tr.euronews.com/2018/10/12/adim-adim-brunson-krizi-abd-turkiye-iliskilerinde-yaptirimlar-noktasina-nasil-gelindi> .
- Aktaş, A. (2016 Temmuz). FETÖ'nun Darbe Girişimine Dünyadan Tepkiler. AA, Erişim: 19 Aralık 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/fetonun-darbe-girisimine-dunyadan-tepkiler/608854> .
- Aktaş, Hasan E. (2019). “Askeri Darbelerin Sebepleri, Dinamikleri ve İdeolojik Temelleri- Irak Örneği”, *Avrasya Etütleri*, 25(56), s. 155-178. <https://orcid.org/0000-0001-5808-8576> .
- Aktaş, M. (2008). “Celal Bayar ve Adnan Menderes'in Dış Politika Felsefesi”. H. Çakmak (ed.). içinde *Türk Dış Politikası 1919-2008*. (s. 432-436). Barış Platin Kitap: Ankara.
- Aktaş, T. ve Abu-Bashal A. (2020 Ağustos). Afrika'da Darbeler Son Bulmuyor. Anadolu Ajansı, Erişim: 21 Mayıs 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afrikada-darbeler-son-bulmuyor-/1947696> .
- Akyüz, Y. (1989). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*. YÖK Yayınları: Ankara.
- Albrecht, H. (2014). “The myth of coup-proofing: Risk and instances of military coups d'état in the middle east and north africa, 1950–2013”. *Armed Forces and Society*, 41(4), s. 659-687. <https://doi.org/10.1177/0095327X14544518> .
- Aliağaoğlu, A. ve Çetinkaya, S. (2021). “15 Temmuz Kalkışma Deneyiminden Sonra Türkiye'de Şehirsel Toponomi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (53), s. 180-192. <https://doi.org/10.35237/sufesosbil.921510> .

- Aljazeera, (2016a Temmuz). Turkey prime minister says coup attempt foiled. Erişim: 4 Ekim 2021, <https://www.aljazeera.com/news/2016/7/16/turkey-prime-minister-says-coup-attempt-foiled> .
- Aljazeera Türk, (2016b Ağustos). ABD'nin 3 Saat Beklettiği Açıklama. Erişim: 3 Kasım 2021, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/abdinin-3-saat-beklettigi-aciklama> .
- Aljazeera Türk, (2016c Temmuz). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Darbeyi Eniştemden Öğrendim. Erişim: 23 Ekim 2021, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/cumhurbaskani-erdogan-darbeyi-enistemden-ogrendim> .
- Alkan, H. (2016). "15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar". *Bilig*, (79), s. 253-272.
- Allin, D. H. (2016). "President Trump". *Survival*, 58(6), s. 237-248. <https://doi.org/10.1080/00396338.2016.1257206> .
- Alpar, M. (2017). "Sonuçları İtibariyle 15 Temmuz Darbesi". *Turkish Studies*, 12(16), s. 53-64. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11711> .
- Altaylı, F. (2018 Temmuz). Demokrasiden Şüphemiz Olmasın. *Haber Türk*, Erişim: 11 Haziran 2022, <https://www.haberturk.com/yazarlar/fatih-altayli-1001/2059213-demokrasiden-supheniz-olmasin> .
- Altındağ, N. (2020). "Türkiye'nin PKK Bölücü Terör Örgütü ile Mücadelesine Dair Bir Analiz". *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(1), s. 33-48.
- Altun, F. (2016). Fethullah Gülen and The United States. *SETA*, Erişim: 9 Haziran 2022, <https://www.setav.org/en/fethullah-gulen-and-the-united-states/> .
- Alyanak, Ç. (2019 Temmuz). Halk Darbeye Karşı Sokaklara Böyle Akın Etti. *Anadolu Ajansı*, Erişim: 10 Haziran 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/halk-darbeye-karsi-sokaklara-boyle-akin-etti/1530588> .
- Anadolu Ajansı, (2016 Ağustos). Yenikapı'da Tarihi Miting. Erişim: 26 Ekim 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/yenikapida-tarihi-miting/622994> .

- Anadolu Ajansı, (2017a Ocak). İngiliz Bakan Duncan'dan FETÖ Açıklaması. Erişim: 20 Aralık 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ingiliz-bakan-duncandan-feto-aciklamasi/738830> .
- Anadolu Ajansı, (2017b Temmuz). FETÖ'nün Yurtdışına Kaçan Firarileri. Erişim: 4 Haziran 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/feto-nun-yurtdisina-kacan-firarileri--/0/380466> .
- Anadolu Ajansı, (2017c Eylül). 15 Temmuz Sonrası FETÖ'cüler Yunanistan'a Sığınmak İstiyor. Erişim: 18 Aralık 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/15-temmuz-sonrasi-fetoculer-yunanistana-siginmak-istiyor/905533> .
- Anadolu Ajansı, (2017d Kasım). ABD Yönetiminden 'PKK-PYD'ye Silah Desteği' Açıklaması, Erişim: 12 Kasım 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-yonetiminden-pkk-pydye-silah-destegi-aciklamasi/981372> .
- Anadolu Ajansı, (2018a Temmuz). Turkey: What happened night of July 15 at parliament? . Erişim: 3 Ekim 2021, <https://www.aa.com.tr/en/todays-headlines/turkey-what-happened-night-of-july-15-at-parliament/1204666> .
- Anadolu Ajansı, (2018b Ekim). Batı Basınında Sonu Gelmeyen Ezber: Türkiye Karşıtlığı. Erişim: 10 Haziran 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/bati-basininda-sonu-gelmeyen-ezber-turkiye-karsitligi/1291646> .
- Arı, T. (2017a). Geçmişten Günümüze Orta Doğu (1. Cilt). Alfa Akademi Basım Yayım Dağıtım: Bursa.
- Arı, T. (2017b). Geçmişten Günümüze Orta Doğu (2. Cilt). Alfa Akademi Basım Yayım Dağıtım: Bursa.
- Armaoğlu, F. H. (1973). Siyasi Tarih. Sevinç Matbaası: Ankara.
- Armaoğlu, F. H. (2008). 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi. Alkım Yayınevi: İstanbul.
- Aslan, M. ve Bilge, S. (2009). "Türkiye'de 1950-2006 Döneminde Bütçe Gelir-Gider Yönetimi Üzerine Ampirik Bir Çalışma: Tek Parti ve Koalisyon Hükümetlerinin Karşılaştırması". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(3), s. 265-288.

- Aslan, Ö. (2016). U.S. Involvement in Military Coups D'Etat in Turkey and Pakistan During the Cold War: Between Conspiracy and Reality. Yayınlanmış Doktora Tezi. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Aslan, Ö. (2020). "What Makes Coup Outside The Chain of Command in Turkey Succeed or fail?". *Mediterranean Politics*, 25(4), s. 433-455. <https://doi.org/10.1080/13629395.2018.1554093> .
- Aslanhan, U. (2018 Ocak). Sosyolog-tarihçi Öz: Dünya'da 1950'den beri 475 askeri darbe girişimi oldu. AA, Erişim: 31 Temmuz 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/sosyolog-tarihci-oz-dunyada-1950den-beri-475-askeri-darbe-girisimi-oldu/1024524> .
- Asoğlu, İ. (2016). "Bir Darbe Girişimi ve Sonuçları Vak'a-i Hayriye". *Şehir ve İrfan Araştırmaları Dergisi*, (2), s. 66-69.
- Ataçay, M. N. (2016). "Türk-Çin İlişkileri: Türkiye-Rusya Krizinin Etkileri". Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(4), s. 37-56.
- Atalay, D. B. (2022 Nisan). ABD Başkanı Joe Biden'dan 1915 Olaylarına İlişkin Açıklama. *Anadolu Ajansı*, Erişim: 4 Haziran 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-baskani-joe-bidendan-1915-olaylarina-iliskin-aciklama/2571776> .
- Ataman, M. ve Shkurti, G. (2016). "Batının Darbe Sicili ve 15 Temmuz Darbe Girişimine Tepkisi". *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), s. 51-73. <https://doi.org/10.31679/adamakademi.285019> .
- Atay, Ağâh S. (1998). Çok Partili Dönemde Türkiye'de Ordunun Siyasal Rolü ve Devlet Yapısı İçindeki Yeri. Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir.
- Augustyn, A. (2020 Ocak). Coup d'état. *Britannica*, Erişim: 17 Ekim 2020, <https://www.britannica.com/topic/coup-detat> .
- Avrupa Birliği Başkanlığı, (2021 Ekim). Avrupa Komisyonu 2021 Türkiye Raporu Hk. / Dışişleri Bakanlığı. Erişim: 18 Aralık 2021, https://www.ab.gov.tr/avrupa-komisyonu-2021-turkiye-raporu-hk.-t.c.-disisleri-bakanligi_52752.html .

- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, (2018 Nisan). Türkiye 2018 Raporu'nun Temel Bulguları. Erişim: 11 Aralık 2021, <https://www.avrupa.info.tr/tr/eeas-news/turkiye-2018-raporunun-temel-bulgulari-7577#> .
- Aydemir, şevket S. (1993). İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Aydıntaşbaş, A. (2016). With Friends Like These: Turkey, Russia and the end of an unlikely alliance. Erişim: 26 Eylül 2021. https://ecfr.eu/archive/page/-/WITH_FRIENDS_LIKE_THESE_-_ECFR178.pdf .
- Aydıntaşbaş, A. ve Shapiro, J. (2021 January). Biden and Erdogan Are Trapped in a Double Fantasy. Foreign Policy, Erişim: 15 Kasım 2021, <https://foreignpolicy.com/2021/01/06/biden-america-and-erdogan-turkey-are-trapped-in-a-double-fantasy/>
- Aydoğan, B. (2015). "PYD'nin ABD-Rusya Denklemindeki Tercihi". *ORSAM*, 7(71), s. 58-59.
- Aydoğan, M. M. (2019). "Venezuela Krizinin Gelişimi: ABD, Rusya ve AB'nin Krizdeki Pozisyonu". *EURO Politika*, 3(2), s. 53-55.
- Aydoğan, B. ve Turan, İ. (2020 Mart). Göçmenler Avrupa Yolunda: Türkiye Kapıları Neden Açtı?. *AA*, Erişim: 17 Aralık 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/arastirma/gocmenler-avrupa-yolunda-turkiye-kapilari-neden-acti/1754700> .
- Aygen, M. (2018). "Türkiye ve Darbeler 15 Temmuz Örneği". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(2), s. 231-253. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.460947> .
- Ayrault, J. M. (2016 July). France Wars Against 'Repression' in Wake of Turkey Coup. *France24*, Erişim: 5 Aralık 2021, <https://www.france24.com/en/20160716-hollande-fears-turkey-will-turn-repression-after-failed-coup-attempt> .
- Ayvaz, M. E. ve Keskin, B. (2017 Ocak). Almaya'da Türkiye ve 15 Temmuz Darbe Girişimi Algısı. *SETA*. Erişim: 2 Ekim 2021, <https://setav.org/assets/uploads/2017/01/Analiz182.pdf> .
- Azeri, S. (2016). "The July 15 Coup Attempt in Turkey: The Erdogan-Gulen Confrontation and the Fall of 'Moderate' Political Islam". *Critique*, 44(4), s. 465-478. <https://doi.org/10.1080/03017605.2016.1236491> .

- Bağcı, H. (2017 Temmuz). 15 Temmuz Türkiye-Almanya İlişkilerinde Dönüm Noktası. *Deutsche Welle*, Erişim: 10 Haziran 2022, <https://www.dw.com/tr/15-temmuz-t%C3%BCrkiye-almanya-ili%C5%9Fkilerinde-d%C3%B6n%C3%BCm-noktas%C4%B1/a-39649249> .
- Bağcı, H. (2021 Ağustos). 2021 Yılında Türk-Rus İlişkilerinin Seyri Nasıl Olacak?. *Sputnik*, Erişim: 29 Kasım 2021, <https://tr.sputniknews.com/20201231/2021-yilinda-turk-rus-iliskilerinin-seyri-nasil-olacak-1043486241.html> .
- Bahçeli, D. (2020 Temmuz). Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü'yle Birlikte Ayasofya Camii'nin Açılmasına Tahammülsüzlük Gösteren Çevrelere Yönelik Yaptıkları Yazılı Basın Açıklaması. *Milliyetçi Hareket Partisi*, Erişim: 11 Haziran 2022, https://www.mhp.org.tr/htmdocs/mhp/4699/mhp/Milliyetci_Hareket_Partisi_Genel_Baskani_Sayin_Devlet_Bahceli_nin_15_Temmuz_Demokrasi_ve_Milli_Birlik_Gunu_yle_Birlikte_Ayaso.html .
- Balcı, A. (2011). “Dış Politika’: Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7(28), s. 3-29.
- Balcı, A. (2017). *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*. Alfa Yayınları: İstanbul.
- Balta, E. (2005). “Siyasal Şiddetin Örgütlenmesi”. Y. Taşkın (ed.). içinde *Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*. (s. 171-202). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Barrinha, A. (2011). “The Political Importance of Labelling: Terrorism and Turkey’s Discourse on the PKK”. *Critical Studies on Terrorism*, 4(2), s. 163-180. <https://doi.org/10.1080/17539153.2011.586203> .
- Başbozkurt, İ. (2021 Ekim). Kendi Ürettiği Kriz Sonunda Irak’ta Kaybeden, Afganistan’da Onurunu Yitiren ABD, Suriye’de Akıl Tutulması Yaşıyor. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, Erişim: 4 Haziran 2022, <https://www.sde.org.tr/ihsan-basbozkurt/genel/kendi-urettigi-kriz-sonunda-irakta-kaybeden-afganistanda-onurunu-yitiren-abd-suriyede-akil-tutulmasi-yasiyor-kose-yazisi-24382> .
- Baykan, D. (2020 Aralık). ABD’de Tüm Eyaletler ve Başkent Seçim Sonucunu Resmileştirdi. AA, Erişim: 12 Kasım 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/abd-baskanlik->

[secimleri-2020/abdde-tum-eyaletler-ve-baskent-secim-sonucunu-resmilestirdi-
/2071611](https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160211_erdogan_omer_celik_multeciler_aciklama) .

BBC, (2016a Şubat). Erdoğan'dan AB'ye Mülteci Krizi Tepkisi: Alnımızda Enayi Yazmıyor. Erişim: 27 Eylül 2021, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160211_erdogan_omer_celik_multeciler_aciklama

BBC, (2016b Nisan). Juncker: Vize Muafiyeti İçin Türkiye Tüm Koşullara Uymalı. Erişim: 27 Eylül 2021, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160419_davutoglu_vize_uyari

BBC, (2016c Temmuz). Turkey coup: Press fears for democracy. Erişim: 4 Ekim 2021, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-36824837> .

BBC, (2019 Şubat). Yunanistan Başbakanı Çıpras: Darbecileri Kabul Etmekten Hoşnut Değiliz, Yunan Yargısına Saygı Duymak Zorundayız. Erişim: 18 Aralık 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47137901> .

BBC, (2021a Şubat). 15 Temmuz Darbe Girişimi: Türkiye Neden ABD'yi Suçluyor, Amerikan Yönetimi ne diyor?. Erişim: 2 Ekim 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55952909> .

BBC, (2021b Haziran). Sputnik V: Viral Vektör Yöntemiyle Geliştirilen Rus Aşısı Hakkında Neler Biliniyor?. Erişim: 29 Kasım 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56009031> .

BBC, (2021c Ekim). Erdoğan'dan F-16 Açıklaması: Biden'ın Olumlu Yaklaşımı Gördüm. Erişim: 15 Kasım 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59109845> .

Bekcan, U. (2013). “Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917 1925”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(4), s. 73-102. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002296

Bell D. “Political Realizm and International Relations”, *Philosophy Compass*, Vol. 12, No. 2, 2017, s. 3.

Berh, H. ve Healt, A. (2009). “Misreading in IR Theory and Ideology Critique: Morgenthau, Waltz and noe-realism”. *Review of International Studies*. 35(2). s. 327-349.

- Biden, J. R. (2016 Ağustos). Erdoğan: Öncelik FETÖ'nün İadesi, Biden: Gülen'i Korumak İçin Sebebimiz Yok. *NTV*, Erişim: 3 Kasım 2021, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-ocelik-fetonun-iadesi,ocZed-NOFUCI6t4KcR1EeA> .
- Biden, J. R. (2020a Mart/Nisan). Why America Must Lead Again. *Foreign Affairs*, Erişim: 28 Temmuz 2022, <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-01-23/why-america-must-lead-again> .
- Biden, J. R. (2020b Ağustos). Joe Biden Türkiye Hakkında Ne Dedi, AKP ve Muhalefetten Hangi Tepkileri Aldı. *BBC*, Erişim: 14 Kasım 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53794105> .
- Bila, F. (2020). 15 Temmuz'un Hedef Neydi. *T24*. Erişim: 30 Eylül 2021, <https://t24.com.tr/yazarlar/fikret-bila/15-temmuz-un-hedefi-neydi,27373> .
- Bilen, O. (2020). “FETÖ: 15 Temmuz Darbe Girişiminin Faili ve Yeniçağ Dini Spiritüalizmin Temsilcisi Vesayetçi Bir Zihniyete Dair Çözümler”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 20(15), s. 31-66.
- Bilgin, P. ve Bilgiç A. (2012). “Turkey and EU/rope: Discourses of Inspiration/Anxiety in Turkey's Foreign Policy”. *Review of European Studies*, 4(3), s. 111-124. <http://dx.doi.org/10.5539/res.v4n3p111> .
- Birand, M. A. (1994). *12 Eylül Saat 04.00*. Karacan Yayınları: İstanbul.
- Birand, M. A., Bilâ, H. ve Akar, R. (2005). *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*. Doğan Kitapçılık: İstanbul.
- Birand, M. A., Çaplı, B. ve DüNDAR, C. (2008). *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*. İmge Kitabevi: Ankara.
- Blank, J. (2021 Nisan). The Original Sin of The War in Afganistan. *The Atlantic*, Erişim: 4 Haziran 2022, <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2021/04/biden-iraq-invasion-america-afghanistan/618640/> .
- Bolton, J. (2016 Temmuz). Turkey's sad death signals more chaos in the Middle East. *New York Post*. Erişim: 4 Ekim 2021, <https://nypost.com/2016/07/17/turkeys-sad-death-signals-more-chaos-in-the-middle-east/> .

- Borrell, J. (2020 Mart). Türkiye Kapıları Açtı, Avrupa'yı Mülteci Korkusu Sardı: Para Verelim Gelsesinler. *AHaber*, Erişim: 17 Aralık 2021, <https://www.ahaber.com.tr/gundem/2020/03/06/turkiye-kapilari-acti-avrupayi-multeci-korkusu-sardi-para-verelim-gelsesinler> .
- Bostan, Y. (2016 Ekim). FETÖ'nun Yurtdışı Ayağıyla Mücadele. *Kriter Dergi*, Erişim: 20 Ekim 2021, <https://kriterdergi.com/siyaset/fetonun-yurt-disi-ayagiyla-mucadele> .
- Bostanoğlu, B. (1999). *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*. İmge Kitabevi: Ankara.
- Brok, E. (2016 July). Merkel Condemns Coup in Turkey, Urges Rule of Law in Aftermath. *Reuters*, Erişim: 5 Aralık 2021, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-security-germany-merkel-idUSKCN0ZW0S3> .
- Brooks, S. G. (1997). "Dueling Realism". *International Organization*. 51(3). s. 445-477.
- Budak, C. M. ve Açıl, S. (2021 Nisan). Terör ele başı Gülen'in 'diğer dini gruplara sızın' talimatı, Karlov suikastı davasının gerekçeli kararında. *AA*, Erişim: 20 Kasım 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/teror-ele-basi-gulenin-diger-dini-gruplara-sizin-talimati-karlov-suikasti-davasinin-gerekceli-kararinda-/2213698> .
- Bull, H. (1981). "Hobbes and The International Anarchy". *Social Research*, 48(4), s.717-738.
- Bussiere, M. ve Mulder, C. (2000). "Political Instability and Economic Vulnerability". *International Journal of Finance & Economics*, 5(4), s. 309-330.
- Can, E. (2019 Ocak). FETÖ'nün yurt dışı yapılanması çözülüyor. *AA*, Erişim: 20 Ekim 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/fetonun-yurt-disi-yapilanmasi-cozuluyor/1353553> .
- Canikligil, R. (2016). *ABD Gizli Belgelerinde Fethullah Gülen*. Doğan Kitap: İstanbul.
- Carr, E. H. (1972). "Utopian Background". R.L. Pfaltzgraff (eds.). In: *Politics and The International System* (s. 23-40). J.B. Lippincott Company: New York.
- Cemal, H. (2010). *Türkiye'nin Asker Sorunu*. Doğan Kitap Yayıncılık: İstanbul.
- Chambers, M. (2017 October). Germany's New President Says Erdogan Jeopardizing Turkish Success. *Reuters*, Erişim: 11 Aralık 2021,

<https://www.reuters.com/article/us-turkey-referendum-germany/germanys-new-president-says-erdogan-jeopardizing-turkish-success-idUSKBN16T1EL> .

Cheneval, F., Lavenex, S. ve Schimmelfenning, F. (2014). “Democracy in the European Union: Principles, Institutions, Policies”. *Journal of European Public Policy*, 22(1), s. 1-18. <https://doi.org/10.1080/13501763.2014.886902> .

CNN Türk (2016 Kasım) Obama Döneminde ABD-Türkiye İlişkilerinin İnişli Çıkışlı Seyri. Erişim: 25 Eylül 2021, <https://www.cnnturk.com/video/dunya/obama-doneminde-abd-turkiye-iliskilerinin-inisli-cikisli-seyri> .

CNN Türk, (2018 Aralık). Erdoğan: Milletimizi meydanlara davet ediyorum. Erişim: 3 Ekim 2021, <https://www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-milletimizi-meydanlara-davet-ediyorum>

Connor, K. and Hebditch, D. (2017). *How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution*. Skyhorse (Reprint Edition): New York.

Cook, S. (2008). *Yönetmeden Hükmeden Ordular: Türkiye, Mısır, Cezayir*. Bahar Şahin (çev.). Hay Kitap: İstanbul.

Cremonesi, L. (2016 Temmuz). Golpe fallito, quelle 12 ore che hanno sconvolto la Turchia. *Corriere Della Sera*. Erişim: 4 Ekim 2021, https://www.corriere.it/esteri/16_luglio_17/quelle-12-ore-che-hanno-sconvolto-turchia-golpe-militari-900bc92e-4b9d-11e6-8c21-6254c90f07ee.shtml .

Cumhuriyet, (2011 Mayıs). Cumhuriyet’in “İlk Darbesi”. Erişim: 25 Aralık 2021, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/cumhuriyetin-ilk-darbesi-252626> .

Cumhuriyet, (2012 Nisan). Fotoğraflarla 28 Şubat. Erişim: 25 Aralık 2021, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/fotograflarla-28-subat-334370> .

Cumhuriyet, (2017 Mayıs). Darbe girişimini MİT’e ihbar eden binbaşının ifadesi ortaya çıktı. Erişim: 3 Ekim 2021, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/darbe-girisimini-mite-ihbar-eden-binbasinin-ifadesi-ortaya-cikti-744459> .

Cumhuriyet, (2019 Haziran). Afrika’nın En Hızlı Büyüyen Ülkelerinden Etiyopya Neden Dünya Gündeminde?. Erişim: 23 Aralık 2021,

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/afrikanin-en-hizli-buyuyen-ulkelerinden-etiyoopya-neden-dunya-gundeminde-1454714> .

Çağaptay, S. ve Tabler, A. J. (2015 Ekim). The U.S.-PYD-Turkey Puzzle. *The Washington Institute*, Erişim: 3 Haziran 2022, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/us-pyd-turkey-puzzle> .

Çağırın, M. E. (2008). “12 Eylül Darbesi ve Dış Politika Anlayışı”. H. Çakmak (ed.). içinde *Türk Dış Politikası 1919-2008*. (s. 738-741). Barış Platin Kitabevi: Ankara.

Çalış, Ş. H. (2016). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim*. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.

Çalışkan, M. A. (2016 Kasım). Devrim ve Darbe Arasındaki Fark. *Stratejik Ortak*, Erişim: 18 Mayıs 2021, <https://www.stratejikortak.com/2016/11/devrim-darbe-arasindaki-fark.html> .

Çalışkan, K. (2017). “Explaining The End of Military Tutelary Regime and The July 15 Coup Attempt in Turkey”. *Journal of Cultural Economy*, 10(1), s. 97-111. <https://doi.org/10.1080/17530350.2016.1260628> .

Çatı, M. O. (2017). “Foreing Policy and the Internal/External Distinction: An Integrative Approach to Conceptualisation”. *Marmara University Journal of Political Science*, 5(1), s. 65-82.

Çavuşoğlu, M. (2016 Aralık). Çavuşoğlu: “Karlov saldırının ardında FETÖ’nün olduğunu Türkiye ve Rusya biliyor”. *Euronews*, Erişim: 20 Kasım 2021: <https://tr.euronews.com/2016/12/21/cavusoglu-karlov-saldirisinin-ardinda-feto-nun-oldugunu-turkiye-ve-rusya-biliyor> .

Çelik, H. (1994). *Ali Suavi ve Dönemi*. İletişim Yayınları: İstanbul.

Çelik, E. K. (2017 Ağustos). Alman Tedbirler Bağlamında Türkiye’nin Son Dönem Güvenlik Perspektifi. *ANKASAM*, Erişim: 20 Ekim 2021, <https://www.ankasam.org/alinan-tedbirler-baglaminda-turkiyenin-son-donem-guvenlik-perspektifi/> .

Çelik, K. (2018 Temmuz). Türkiye’de OHAL sona erdi. *AA*, Erişim: 18 Ekim 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/turkiyede-ohal-sona-erdi/1208010> .

- Çelikkın, E. (2019 Ekim). Erdoğan'ın Darbe Gecesi Kritik Anları. *Hürriyet*, Erişim: 23 Ekim 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/15-temmuz-yildonumu/erdoganin-darbe-gecesi-kritik-anlari-40519101>.
- Çelikkpala, M. (2019 Mayıs). Bugüne Tarihsel Olarak Bakmak: Türkiye-Rusya İlişkilerinin Serencamı ve Geleceği. *EDAM*, Erişim: 12 Aralık 2021, <https://edam.org.tr/bugune-tarih-olarak-bakmak-turkiye-rusya-i-CC%87liskilerinin-serencami-ve-gelecegi/> .
- Çıldır, Ş. (2016). “1969 Libya Askeri Darbesi”. *ORSAM*, 8(76), s. 54-57.
- Çınar, A. (2021 Temmuz). ABD’li FETÖ Uzmanı Avukatın Yorumu: FETÖ ABD’de Hâla Güçlü. *Milliyet*, Erişim: 15 Kasım 2021, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ali-cinar/abdli-feto-uzmani-avukatın-yorumu-feto-abdde-hala-guclu-6554142> .
- Çölaşan, E. (1983). *24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası*. Milliyet Yayınları: İstanbul.
- Daban, E. Z. ve Daban, C. (2018). “Saddam Hüseyin Dönemi Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt’in İşgali ve ABD’nin Irak’a Müdahalesi”. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), s. 83-109.
- Dağlı, T. (2018 Temmuz-Ağustos). FETÖ, CIA ve Ajanlar. *Kritik*, Erişim: 12 Haziran 2022, <https://kriterdergi.com/siyaset/feto-cia-ve-ajanlar> .
- Dalacoura, K. (2012). “The 2011 Uprising in The Arab Middle East: Political Change and Geopolitical Implications”. *International Affairs*, 88(1), s. 63-79. <https://www.jstor.org/stable/41428541> .
- Dalkılıç, M. M. (2020). “2. Amerika Birleşik Devletleri Medyasında 15 Temmuz Darbe Girişimi”. *İçtimaiyat*, 4(15), s. 25-43.
- David J. Singer, “The Level of Analysis Problem in International Relations”, James N. Rosenau (Ed.) *International Politics and Foreign Policy, A Reader in Research and Theory* , The Free Press, New York 1969, ss. 21-22.
- Değirmenci, A., Ergün, H., Demir, S., Kaya, R., Hatipoğlu, T., Tarımcıoğlu, F., Sancar, C., Üzülmmez, M., Şendiller, Ö., Arslan, M., Alkış, M., Değirmenci, N. ve Bilgen, A. (2011). *Tanıklarıyla, Mağdurlarıyla Bir Zihniyet Kodlaması 12 Eylül*. Çıra Yayınları: İstanbul.

- Demir, Ş. (2007). “Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (12), s. 37-63.
- Demiriz, M. (2011). Askeri Darbeler ve Türk Dış Politikası. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Der Spiegel, (2016 Haziran). Erdogan Macht Europa Für Terror in Der Türkei Verantwortlich. Erişim: 8 Haziran 2022, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/tuerkei-erdogan-macht-europa-fuer-terror-verantwortlich-a-1119992.html> .
- Deutsche Welle, (2004 Şubat). Ankara’dan İmtiyazlı Ortaklığa Red. Erişim: 27 Eylül 2021, <https://www.dw.com/tr/ankaradan-ımtiyazlı-ortaklığa-red/a-2527040> .
- Deutsche Welle, (2020 Ocak). Göçmen Kaçakçılığı Sektör Oldu: “Yüzde Yüz Garantili, Risk Yok”. Erişim: 13 Aralık 2021, <https://www.dw.com/tr/göçmen-kaçakçılığı-sektör-oldu-yüzde-yüz-garantili-risk-yok/a-52015073> .
- Dışişleri Bakanlığı, (2016 Ağustos). Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu’nun İran Dışişleri Bakanı Sayın Cevad Zarif ile Ortak Basın Toplantısı, 12 Ağustos 2016, Ankara. Erişim: 19 Aralık 2021, https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu-nun-iran-disisleri-bakani-sayin-cevad-zarif-ile-ortak-basin-toplantisi_-12-agustos-2016_.tr.mfa .
- Diken, (2017 Mayıs). Darbe Girişimini MİT’e Bildiren Binbaşının İfadesi Ortaya Çıktı: 14:30’da İhbar Etmiş. Erişim: 10 Haziran 2022, <https://www.diken.com.tr/darbe-girisimini-mite-bildiren-binbasinin-ifadesi-ortaya-cikti-14-30da-ihbar-etmis/> .
- Doboları, P. (2016). “Imaginative Geographies of Distant Suffering: Two Cases of The Syrian Civil War on Television”. *Social & Cultural Geography*, 19(6), s. 764-788. <https://doi.org/10.1080/14649365.2017.1312695> .
- Dolan, D. ve Solaker, G. (2016 Temmuz). Turkey rounds up plot suspects after thwarting coup against Erdogan. *Reuters*. Erişim: 4 Ekim 2021,

<https://www.reuters.com/article/us-turkey-security-primeminister-idUSKCN0ZV2HK> .

- Donnelly, J. (2005). “Realism”. Scott Burchill ve Andrew Linklater (Eds.). *Theories of International Relations*. Palgrave Press: New York. s. 29-54.
- Duman, M. Z. (2018). “15 Temmuz Askeri Darbe Girişiminin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi”. *Liberal Düşünce Dergisi*, 23(90), s. 71-95.
- Duman, M. Z. (2019). “Türkiye’de Ordu Siyaset İlişkileri ve Askeri Darbelerin İdeolojik Kökenleri”. *İnsan ve İnsan*, 6(20), s. 145-164. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.454066> .
- Duran, H. (2016 Kasım). Toplumsal Algıda 15 Temmuz Darbe Girişimi. *SETA*, Erişim: 11 Haziran 2022, <https://www.setav.org/toplumsal-algida-15-temmuz-darbe-girisimi/> .
- Dursunoğlu, A. (2016 Temmuz). Dış Politika Dinamikleri Açısından 15 Temmuz Darbe Girişimi. *YDH*, Erişim: 17 Ekim 2021, https://www.ydh.com.tr/YD509_dis-politika-dinamikleri-acisindan-15-temmuz-darbe-girisimi.html .
- Duyar, M. (2021 Eylül). Avrupa’nın Yeni Mülteci ve Göç Stratejisinde ‘Tampon Bölge’ Tuzağı. *AA*, Erişim: 17 Aralık 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/avrupanin-yeni-multeci-ve-goc-stratejisinde-tampon-bolge-tuzagi/2377816> .
- Düzgün M. D. “Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Evreleri”, *Karadeniz Uluslararası Bilim Dergisi*, Vol. 47, No. 1, 2020, s. 258.
- Ecevit, B. (1978). “Turkey’s Security Policies”. *Survival: Global Politics and Strategy*, 20(5), s. 203-208.
- EEAS, (2018 February). Speech by High Representative/Vice-President Federica Mogherini at the European Parliament Plenary Session on the human rights situation in Turkey and the situation in Afrin, Syria. Erişim: 11 Aralık 2021, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/39509/speech-high-representativevice-president-federica-mogherini-european-parliament-plenary_en .
- Ekşi, M. (2016). “Ak Parti Döneminde Ortadoğu’da Türk-Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Eksen: İslami Kimlik”. *Akademik Bakış*, 19(18), s. 59-77.

- Eletek, Ö. (2021 Mart). 100. Yılda Türkiye-Rusya İlişkileri. ANKASAM, Erişim: 28 Kasım 2021, <https://www.ankasam.org/100-yilinda-turkiye-rusya-iliskileri/> .
- Eliacık, Z. (2020 Temmuz-Ağustos). Avrupa'nın FETÖ Çıkması. *Kriter Dergisi*, Erişim: 5 Haziran 2022, <https://kriterdergi.com/dosya-4-yilinda-15-temmuz/avrupanin-feto-cikmazi> .
- Elias J.ve P. Sutch (2007). *International Relations: The Basics*. Routledge Press: New York.
- Elman, C. ve Elman M. F. (2003). *Progress in International Relations Theory*. Cambridge: MIT Press.
- Encyclopædia Britannica (2020 February). World History-Wars, Battles and Armed Conflicts. Peloponnesian War, Erişim: 07 Şubat 2021, <https://www.britannica.com/event/Peloponnesian-War>
- Erdağ, R. (2014). "Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(40), s. 173-178.
- Erdem, G. (2002). Türkiye'de Askeri Darbeler ve Yönetimlerin Türk Dış Politikasına Etkileri. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Erdoğan, R. T. (2016a Temmuz). Türkiye'de 'Darbe Girişimi', Erdoğan'dan meydanlarda toplanma çağrısı. *BBC*, Erişim: 3 Ekim 2021, <https://www.bbc.com/turkce/36807534>
- Erdoğan, R. T. (2016b Temmuz). Cumhurbaşkanı Erdoğan Halkı Meydanlara Çağırıldı. *İndigo*, Erişim: 23 Ekim 2021, <https://indigodergisi.com/2016/07/cumhurbaskani-erdogan-halki-meydanlara-cagirdi/>
- Erdoğan, R. T. (2016c Temmuz). Fethullah Gülen'in İade Süreci. *Yeni Şafak*, Erişim: 14 Haziran 2022, <https://www.yenisafak.com/15temmuz/fetullah-gulenin-iade-sureci-olay-detay> .
- Erdoğan, R. T. (2016d Ağustos). Yenikapı'da Üç Partinin Katılımıyla 'Demokrasi ve Şehitler Mitingi'. *BBC*, Erişim: 26 Ekim 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37002177> .

- Erdoğan, R. T. (2017a Mart). Turkish President Erdogan Calls Dutch “Nazi Remnants”. *Foreign Policy*, Erişim: 11 Aralık 2021, <https://foreignpolicy.com/2017/03/13/turkish-president-erdogan-calls-dutch-nazi-remnants-geert-wilders-holland-turkey-referendum-netherlands-nazi-comparisons/> .
- Erdoğan, R. T. (2017b Mayıs). Cumhurbaşkanı Erdoğan: ‘Hindistan’ın FETÖ’yu Ülkeden Tamamen Çıkaracağına İnaniyorum. *Anadolu Ajansı*, Erişim: 20 Aralık 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-hindistanin-fetoyu-ulkeden-tamamen-cikaracagina-inaniyorum/808893> .
- Erdoğan, R. T. (2019 Ekim). Cumhurbaşkanı Erdoğan: “Suriye’nin Topraklarında Bizim Gözümüz Yok; Suriye’yi Bölüp Parçalamak İsteyenlerin Karşısında Duruyoruz”. *İletişim Başkanlığı*, Erişim: 14 Haziran 2022, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-suriyenin-topraklarinda-bizim-gozumuz-yok-suriyeyi-bolup-parcalamak-isteyenlerin-karsisinda-duruyoruz> .
- Erdoğan, R. T. (2020 Kasım). Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Joe Biden’a Tebrik Mesajı. *NTV*, Erişim: 14 Kasım 2021, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-joe-bidena-tebrik-mesaji,kavfZceC30q5-6ljNyMMFA> .
- Erdoğan, R. T. (2021a Haziran). İlk Erdoğan-Biden Buluşmasında Yumuşak Mesajlar. *Deutsch Welle*, Erişim: 12 Kasım 2021. <https://www.dw.com/tr/ilk-erdo%C4%9Fan-biden-bulu%C5%9Fmas%C4%B1ndan-yumu%C5%9Fak-mesajlar/a-57892602> .
- Erdoğan, R. T. (2021b, Eylül). Mevkidaşım Putin ile verimli bir görüşme gerçekleştirerek Soçi’den ayrıldık. *Twitter*, Erişim: 8 Ağustos 2022, https://twitter.com/RT Erdogan/status/1443220562956926982?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1443220562956926982%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.trthaber.com%2Fhaber%2Fgundem%2Fcumhurbaskani-erdogandan-soci-zirvesi-mesaji-612706.html .
- Erdoğan, R. T. (2021c Eylül). Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Soçi Zirvesi Mesajı. *TRT Haber*, Erişim: 14 Haziran 2022, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogandan-soci-zirvesi-mesaji-612706.html> .

- Erdoğan, S. ve Aslan Z. (2011). “Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri: İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemin Mirası ve Soğuk Savaş Etkisi”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 21(45), s. 295-317.
- Erdoğan, M. F. (2021 Mayıs). Türkiye-Mısır ilişkilerinin normalleşmesi ekonomide yeni fırsatlar doğurabilir. Anadolu Ajansı, Erişim: 30 Mayıs 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-misir-iliskilerinin-normallesmesi-ekonomide-yeni-firsatlar-dogurabilir/2226447>
- Erşen, E. (2016). “Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci”. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), s. 153-171.
- Erşen, E. (2017). “Evaluating the Fighter Jet Crisis in Turkish-Russian Relations”. *Insight Turkey*, 19(4), s. 85-103. DOI:[10.25253/99.2017194.06](https://doi.org/10.25253/99.2017194.06) .
- Ertem, B. (2018). “12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)”. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), s. 655-676. <https://doi.org/10.26466/opus.407560> .
- Ertoylu, B. (2019). “Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm”. *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 1(1), s. 1-26.
- Eşel, G. (2017). “Darbeler Arasında (1960-1980) Türkiye-NATO İlişkileri”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 3(56), s. 409-416. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7044> .
- Euronews, (2017 Temmuz). Batılı İstihbarat Örgütlerinin 15 Temmuz Raporları. Erişim: 20 Aralık 2021, <https://tr.euronews.com/2017/07/13/batili-istihbarat-orgutlerinin-15-temmuz-raporlari> .
- Euronews, (2018 Ekim). ABD’li Rahip Brunson Serbest Bırakıldı. Erişim: 11 Kasım 2021, <https://tr.euronews.com/2018/10/12/abd-li-rahip-brunson-serbest-birakildi> .
- Euronews, (2019 Ekim). Türkiye ile Rusya Arasında İmzalanan 10 Maddelik Suriye Mutabakatında Neler Var?. Erişim: 23 Kasım 2021, <https://tr.euronews.com/2019/10/22/turkiye-ile-rusya-arasinda-imzalanan-10-maddelik-mutabakatta-neler-var-suriye-ypg> .

- European Council, (2016 July). Council Conclusion on Turkey. Erişim: 5 Aralık 2021, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/07/18/fac-turkey-conclusions/> .
- European Parliament, (2017 July). P8_TA(2017)0306, 2016 Report in Turkey. Erişim: 11 Aralık 2021, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0306_EN.pdf?redirect .
- Evren, K. (1991). *Kenan Evren Anıları*. (2. Cilt). Milliyet Yayınları: İstanbul.
- Evsile, M. (2018). “Demokrat Parti’nin İktisadi İstiklâl Mücadelesi”. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), s. 61-75.
- Ezrow, N. M. ve Frantz E. (2011). *Dictators and dictatorships: Understanding authoritarian regimes and their leaders*. Continuum: New York.
- Feaver, P. D. (2003). *Armed Servants: Agency, Oversight, and Civil-Military Relations*. Harvard University Press: Cambridge.
- Fırat, M. M. (1997). *1960-71 Yılları Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*. Siyasal Kitabevi: Ankara.
- Financial Express, (2016 Temmuz). Barack Obama: All parties in Turkey should support Erdogan government. Erişim: 2 Ekim 2021, <https://www.financialexpress.com/world-news/barack-obama-parties-turkey-support-erdogan-government/318649/> .
- Finer, S. E. (1962). *The Man on the Horseback: The Role of the Military in Politics*. Preager Published: New York.
- Fontanella-Khan, A. (2016 Temmuz). Fethullah Gülen: Turkey coup may have been ‘staged’ by Erdogan regime. *The Guardian*. Erişim: 4 Ekim 2021, <https://www.theguardian.com/world/2016/jul/16/fethullah-gulen-turkey-coup-erdogan> .
- Forde, S. (1992). “Varieties of Realism: Thucydides and Mavhiavelli”. *The Journal of Politics*, 54(2), s. 372-393.
- Free Press Unlimited, (2022 Şubat). One Year After The Coup in Myanmar: Silencing and Oppression of Critical Voices. Erişim: 26 Mayıs 2022,

<https://www.freepressunlimited.org/en/current/one-year-after-coup-myanmar-silencing-and-oppression-critical-voices> .

Fukuyama, F. (2014). *Political Order and Political Decay*. Farrar, Straus and Giroux: New York.

Furuncu, Y. (2020 Ocak). Türk Akım Türkiye'nin Enerji'de Merkez Ülke Konumunu Güçlendirecek. *SETA*, Erişim. 28 Kasım 2021, <https://www.setav.org/turkakim-turkiyenin-enerjide-merkez-ulke-konumunu-guclendirecek/> .

Georgeon, F. (2012). *Sultan Abdülhamid*. Ali Berktaş (çev.). İletişim Yayınları: İstanbul.

Ghanbarlou, R. M. (2020). "15 Temmuz Darbe Girişiminin İran Yorumu". *İctimaiyat*, 4(15), s. 44-63. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.714179> .

Giritli, İ. (1989). "Fransız İhtilali ve Etkileri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5(15), s. 539-550.

Gök, M. (2017 Ağustos). 15 Temmuz'da İncirlikte Neler Yaşandı. *Aydınlık*, Erişim: 9 Haziran 2022, <https://www.aydinlik.com.tr/haber/15-temmuzda-incirlikte-neler-yasandi-61377> .

Gök, N. (2018). Sebep ve Sonuçlarıyla Bir Kısır Döngü: Darbeler. Arjantin, Brezilya, Şili ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Malatya.

Gökçe, G. (2021 Temmuz-Ağustos). 15 Temmuz Darbe Girişiminde Batı Medyası. *Kritik*, Erişim: 11 Haziran 2022, <https://kriterdergi.com/medya-kritik/15-temmuz-darbe-girisiminde-bati-medyasi> .

Götz, E. (2016). "Neorealism and Russia's Ukraine Policy, 1991 Present". *Contemporary Politics*. 22(3). s. 301-323.

Gözen, R. (Ed.) (2014). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İletişim: İstanbul.

Gözübüyük, Ş. (1998). *Anayasa Hukuku, Anayasa Metni ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*. Turhan Kitabevi: Ankara.

Greenspan, J. (2018 Ağustos). 5 Famous Coup. *History*, Erişim: 22 Mayıs 2022, <https://www.history.com/news/5-famous-coups> .

- Grohe, E. (2015). "The Syber Dimensions of The Syrian Civil War: Implications For Future Conflict". *Comparative Strategy*, 34(2), s. 133-148. <https://doi.org/10.1080/01495933.2015.1017342> .
- Grötsch, F. ve Schnabel, A. (2012). "Integration-What Integration?". *European Societies*, 14(4), s. 586-610. <https://doi.org/10.1080/14616696.2012.709532> .
- Gül, A. (2018, Temmuz). 15 Temmuz'daki Hain Kalkışmayı, Tarihsel Olarak Önceki Darbelerden, Darbe Teşebbüslerinden Ayıran Önemli Bir Fark Mevcuttur. 15 Temmuz Millet Egemenliği Üzerinde Yeni Bir Vesayet Girişimi Değildir. Bu Hain Kalkışma Düpedüz Bir Esaret Girişimiydi. *Twitter*, Erişim: 8 Ağustos 2022, <https://twitter.com/abdulhamitgul/status/1018240179998511107> .
- Gül, H. (2015). "Kamu Politikası Analizi Yöntemleri ve Teknikleri". *Yasama Dergisi*, (29), s. 5-31.
- Gülen, F. (2017 Mayıs). FETÖ'nün ABD İle İlişkisi Tanık Beyanlarında. *Anadolu Ajansı*, Erişim: 11 haziran 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/fe-tonun-abd-ile-iliskisi-tanik-beyanlarinda/818895> .
- Gündoğan, Ü. (2011). "Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi". *Ortadoğu Analiz*, 3(29), s. 93-99.
- Gündoğan, S. S. ve Yırcalı, A. (2016 Ağustos). Batı'nın 15 Temmuz Yanılsaması. *Aljazeera*, Erişim: 14 Haziran 2022, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/batinin-15-temmuz-yanilsamasi> .
- Gürsoy, Ö. E. (2014). Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyelik Sürecine, Askeri Darbelerin Etkileri: 27 Nisan 2007 E-Muhtırası. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, İstanbul.
- Gürsoy, Y. (2014). "Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümlerinin Sebepleri". *Uluslararası İlişkiler*, 11(43), s. 157-180. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.552690> .
- Güzel, H. T. (2018). "Darbeler Ülkesi Irak 1958-1968", *Uluslararası 15 Temmuz ve Darbeler Sempozyumu*, 26-27 Ekim 2017, Kocaeli-Kartepe, 445-465.

- Hacaloğlu, H. (2021 Şubat). ABD'ye Tepki: 'Bal Gibi PKK'nın Arkasındasını'. *Amerikanın Sesi*, Erişim: 4 Haziran 2022, <https://www.amerikaninseesi.com/a/abd-yetepki-bal-gibi-pkk-nin-arkasindasiniz-/5778761.html> .
- Hale, W. (2011). "The Turkish Republic and Its Army, 1923-1960". *Turkish Studies*, 12(2), s. 191-201. <https://doi.org/10.1080/14683849.2011.572628> .
- Hale, W. (2014). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*. Ahmet Fethi (çev.). Alfa Yayınları: İstanbul.
- Harris, G. S. (2011). "Military Coups and Turkish Democracy, 1960-1980". *Turkish Studies*, 12(2), s. 203-213. <https://doi.org/10.1080/14683849.2011.573181> .
- Heywood, A. (2007). *Politics*. Palgrave Macmillan: New York
- Hill, C. (2003). *The Changing Politics of Foreign Policy*. Palgrave Macmillan: New York.
- Hiroi, T. ve Omori, S. (2013). "Causes and Triggers of Coups d'état: An Event History Analysis". *Politics & Policy*, 41(1), s. 39-64. <https://doi.org/10.1111/polp.12001> .
- History, (2021, Şubat). Communist Take Power in Czechoslovakia. Erişim: 25 Aralık 2021, <https://www.history.com/this-day-in-history/communists-take-power-in-czechoslovakia> .
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*. Semih Lim (çev.). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Hosking, G. (2011). *Rusya ve Ruslar- Erken Dönemden 21. Yüzyıla*. Kezban Acar (çev.). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Housden, O. (2013). "Egypt: Coup d'Etat or a Revolution Protected?". *The RUSI Journal*, 158(5), s. 72-78.
- Huntington, S. P. (1965). "Political Development and Political Decay". *World Politics*, 17(3), s. 386-430.
- Huntington, S. P. (1968). *Political Order in Changing Societies*. Yale University Press: London.
- Huntington, S. P. ve Dominguez, J. I. (1975). *Siyasal Gelişme*, Ergun Özbudan (çev.). Ankara Siyasal İlimler Derneği Yayınları: Ankara.
- Huntington, S. P. (2004). *Asker ve Devlet: Sivil-Asker İlişkisinin Kuram ve Siyaseti*. Uğur Kızılaslan (çev.). Salyangoz Yayınları: İstanbul.

- Huntington, S. P. (2007). *Üçüncü Dalga-Ge. 20.Yüzyılda Demokratikleşme*. Ergun Özbudun (çev.). Kıta Yayınları: Ankara.
- Hurmi, A. B. (2010). “Bush ve Obama Karşılaştırması Çerçevesinde Amerikan Dış Politika Analizi”. *Alternative Politics*, 2(1), s. 56-81.
- Hürriyet, (2008 Eylül). Turkey’s strategic relations with Russia can’t be ignored. Erişim: 26 Eylül 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkeys-strategic-relations-with-russia-cant-be-ignored-9835995> .
- Hürriyet, (2016 Ağustos). Gülen, darbeye ‘Hollywood filmi’ dedi. Erişim: 17 Ekim 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/gulen-darbeye-hollywood-filmi-dedi-40178096> .
- Hürriyet, (2018 Mart). Napolyon Bonapart Kimdir?. Erişim: 8 Ocak 2022, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/napolyon-bonapart-kimdir-40784087> .
- Hürriyet, (2021 Kasım). Çin’den Türkiye’ye ’15 Temmuz’ Desteği. Erişim: 20 Aralık 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/cinden-turkiyeye-15-temmuz-destegi-40215319> .
- Hüseyin, K. (2006 Aralık). Irak’ta Darbeler Tarihi. *Yakın Doğu Haber*, Erişim: 29 Mayıs 2021, https://ydh.com.tr/HD2014_irakta-darbeler-tarihi.html .
- Independent, (2016 Temmuz). Turkey Coup: Conspiracy theorist claim power grab attempt was faked by Erdogan. Erişim: 4 Ekim 2021, <https://www.independent.co.uk/news/world/turkey-coup-conspiracy-theory-erdogan-military-gift-god-soldiers-istanbul-a7140516.html> .
- Independent Türkçe, (2019 Temmuz). Hande Fırat’ın 15 Temmuz Gecesi Erdoğan’la Görüştüğü Telefon Artık Müzede. Erişim: 10 Haziran 2022, <https://www.independentturkish.com/node/51636/siyaset/hande-f%C4%B1rat%E2%80%99%C4%B1n-15-temmuz-gecesi-erdo%C4%9Fanla-g%C3%B6r%C5%9Ft%C3%BC%C4%9F%C3%BC-telefon-art%C4%B1k-m%C3%BCzede> .
- Irish, J. ve Louet, S. (2018 March). France Says Turkey, Iran Violating International Law in Syria. *Reuters*, Erişim: 12 Aralık 2021, <https://www.reuters.com/article/us-mideast->

[crisis-syria-france/france-says-turkey-iran-violating-international-law-in-syria-idUSKBN1FR0ZY](https://www.uskbn1frozy.com/crisis-syria-france/france-says-turkey-iran-violating-international-law-in-syria-idUSKBN1FR0ZY) .

- İç politika nedir? İç politika ne anlama geliyor? (2021, 22 Mayıs). Erişim Adresi: <https://www.haberiburada.com/ic-politika-nedir-ic-politika-ne-anlama-geliyor/> .
- İçener, E. (2016). “Turkey-EU Relations After The Failed July 15 Coup Attempt”. *Bilig*, (79), s. 69-87.
- İnan, S. (2011). “Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)”. S. İnan ve E. Haytoğlu (ed.). İçinde *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi* (s. 115-145). Anı Yayıncılık: Ankara.
- İnat, K. (2019). Türk-Amerikan İlişkilerinin Son 10 Yılı. *SETA*, Erişim: 7 Kasım 2021, <https://www.setav.org/turk-amerikan-iliskilerinin-son-10-yili/> .
- İnce, M. ve Koçak, M. C. (2018). “Rus Savaş Uçağının Düşürülmesi ile İlgili Yayımlanan Haberlerde Söylem ve İdeoloji”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(3), s. 1969-1999. <https://doi.org/10.15869/itobiad.441803> .
- İncekaya, G. (2020 Aralık). Uzmanlara Göre 2020’de Türkiye ile Rusya İş Birliği İyi Sonuç Verdi. *AA*, Erişim: 29 Kasım 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/uzmanlara-gore-2020de-turkiye-ile-rusya-is-birligi-iyi-sonuc-verdi/2094523> .
- İnönü “Demokratik bir istifa” dedi. (1971, 13 Mart). *Cumhuriyet*.
- İnterfax, (2016 Temmuz). Песков заявил о заинтересованности РФ в скорейшем разрешении ситуации в Турции. Erişim: 2 Ekim 2021, <https://www.interfax.ru/world/518813> .
- İzzetgil, E. ve Murshudlu, R. (2021). “Suriye Krizi Bağlamında Rusya’nın Ortadoğu Politikasının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkisi”. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(1), s. 269-311.
- Jackson, G. (2019 Mart). What is The Difference Between a Revolution and a Military Coup d’etat?. *Enotes*, Erişim: 26 Mayıs 2022, <https://www.enotes.com/homework-help/what-defferent-betweet-revolution-military-coup-377973> .
- Johnson, K. ve Gramer, R. (2019). Who Lost Turkey. *Foreign Policy*. Erişim: 1 Ekim 2021, <https://foreignpolicy.com/2019/07/19/who-lost-turkey-middle-east-s-400-missile->

[deal-russia-syria-iraq-kurdish-united-states-nato-alliance-partners-allies-adversaries/](#) .

Jooubani, H. A. ve Mousavipour, S. (2015). “Russia, Turkey and Iran: Moving Towards Strategic Synergy in the Middle East”. *Strategic Analysis*, 39(2), s. 141-155. <https://doi.org/10.1080/09700161.2014.1000658> .

Kadioğlu, İ. A. (2020). “Suriye İç Savaşı ve Türkiye: Çatışma, Güvenlik ve Sığınma”. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), s. 2179-2213. <https://doi.org/10.26466/opus.714551> .

Kakışım, C. ve Erdoğan, S. (2018). “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve 15 Temmuz Darbe Girişiminin Ardından Yaşanan Gelişmeler”. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(18), s. 399-420.

Kalın, A. (2011 Şubat). Türkiye’nin İnce Gücü. *TUİÇ Akademi*, Erişim: 6 Eylül 2021, <https://www.tuicakademi.org/turkiyenin-ince-gucu/> .

Karadağ, A. ve Çiçek, Z. (2015). “Merkez-Çevre İlişkileri”. A. Karadağ (ed.). içinde *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Siyasal Hayat*. (s. 303-328). Bilsam Yayınları: İstanbul.

Karagöz, S. (2017a Temmuz). US failed to stick up for Democracy in the Night of July 15 Coup Attempt. *Politics Today*. Erişim: 2 Ekim 2021, <https://politicstoday.org/us-failed-to-stick-up-for-democracy-in-the-night-of-july-15-coup-attempt/> .

Karagöz, S. (2017b Temmuz-Ağustos). Batı 15 Temmuz’da Sınıfta Kaldı. *Kriter*, Erişim: 10 Haziran 2022, <https://kriterdergi.com/dis-politika/bati-15-temmuzda-sinifta-kaldi> .

Karakurt, O. (2021 Nisan). Myanmar’ın kimlik sorunu ve askeri darbe geleneği. *TRT HABER*, Erişim: 21 Mayıs 2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/myanmarin-kimlik-sorunu-ve-askeri-darbe-gelenegi-571232.html> .

Karal, E. Z. (1999). *Osmanlı Tarihi* (9. Cilt). Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.

Karaman, M. A. (2018). “Fransız İhtilali’nin Osmanlı İmparatorluğu’na Etkileri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (44), s. 62-79.

- Karaosmanoğlu, A. L. (2008). “Türkiye’nin NATO’ya girişi”. H. Çakmak (ed.). içinde Türk Dış Politikası 1919-2008. (s. 503-504). Barış Platin Kitap: Ankara.
- Kardaş, Ş. (2013). “Turkey: A Regional Power Facing a Changing International System”. *Turkish Studies*, 14(4), s. 637-660. <https://doi.org/10.1080/14683849.2013.861111> .
- Kardaş, Ş. (2017 Ocak-Şubat). “Trump Dönemi Amerikan Dış Politikası ve Türkiye”. *ORSAM*, 9(78), s. 8-9.
- Karlık, R. (2005). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Beta Yayınları: İstanbul.
- Karveit, B. ve Gabrielson, M. (2014 June). Civil-Military Relations in the Middle East: A Literature Review. *CMI Working Paper*, (4), Erişim: 19 Ekim 2020 from <https://www.cmi.no/publications/file/5188-civil-military-relations-in-the-middle-east.pdf> .
- Kasapoğlu, Ç. (2017 Aralık). Türkiye’den Kaçan Yüzlerce Gülen Cemaati Üyesi Selanik’te. *BBC*, Erişim: 18 Aralık 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42282950> .
- Kasapsaraçoğlu, M. (2021). “Amerikan Belgelerinde Türkiye’nin İç Politikası: Ecevit ve Demirel Hükümetleri Dönemi (1974-1980)”. *Gazi Akademik Bakış*, 14(28), s. 21-42.
- Kaya, Ö. M. (2020). 2010 ve Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı, Giresun.
- Kaypak, Ş. ve Bimay, M. (2019). “Küreselleşme Sürecinde Kamu Politikalarında Yaşanan Değişimler”. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 6(15), s. 24-40.
- Kazdal, M. (2018). “Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri (2002-2017): Dış Politikada Çatışma ve İş Birliği”. *Journal of Awareness*, 3(2), s. 51-62.
- Keleş, A. (2017). “FETÖ’nün Kronolojik Analizi”. *Eskiyeni*, (34), s. 69-73.
- Kemaloğlu, İ. (2021 Eylül). Soçi Zirvesi ve Türkiye-Rusya İlişkilerinin Seyri. AA, Erişim: 29 Kasım 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/soci-zirvesi-ve-turkiye-rusya-iliskilerinin-seyri/2378895> .

- Kerimoğlu, H. T. (2020). “İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye’de Askeri Darbeler ve Toplum”. *Çağdaş Türkiye Tarih Araştırmaları Dergisi*, 20(15), s. 147-160.
- Kern, C. (2016 August). Austrian Chancellor: Turkey’s EU Accession Talks a ‘Diplomatic Fiction’. *Politico*, Erişim: 5 Aralık 2021, <https://www.politico.eu/article/austria-turkey-eu-talks-news-fiction-kern-christian-kern-europe-membership-erdogan-migration/> .
- Kılıç, M. (2013). *Soğuk Savaştan Bugüne Darbeler ve Devrimler* (2. Cilt). Cem Yayınevi: İstanbul.
- Kılıç, B. ve Açıl, S. (2018 Temmuz). FETÖ’nün Firarileri. *Anadolu Ajansı*, Erişim: 5 Haziran 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/feonun-firarileri/1203726> .
- Kılıçdaroğlu, K. (2017a Nisan). Kılıçdaroğlu: 15 Temmuz kontrollü darbe girişimidir. *BBC*, Erişim: 17 Ekim 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39478777> .
- Kılıçdaroğlu, K. (2017b Haziran). Kılıçdaroğlu Neden ‘Kontrollü Darbe’ Dediğini Anlattı: Onlarca Karanlık Nokta Sayabilirim. *Sputnik*, Erişim: 11 Haziran 2022, <https://tr.sputniknews.com/20170606/kilicdaroglu-kontrollu-darbe-karanlik-nokta-1028762391.html> .
- Kılıçer, E. M. (2019). Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrasında Türkiye-ABD İlişkilerinin Karşılaştırmalı Analizi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Kıyanç, S. (2018). ABD Arşiv Belgelerine Göre Türkiye’de Askeri Darbeler (1960-1980). Yayınlanmış Doktora Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Muğla.
- Kiraz, S. (2018). “Dış Politika Analizi Modeli Olarak Neoklasik Realizm: İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Analizi”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 20(2). s. 417-440.
- Kissenger, H. (2014). *World Order*. Penguin Books: New York.
- Kocabaş, S. (2018). *Bir Kuşağın Dramı Sağ-Sol Çatışmasının Perde Arkası, Tanıkları*. Yakın Plan Yayınları: İstanbul.

- Koçak, C. (2016). *Darbeler Tarihi: 27 Mayıs, 22 Şubat, 21 Mayıs ve 12 Mart...* Timaş Yayıncılık: İstanbul.
- Kohen, S. (2017 Ocak). Obama Dönemi Sona Ererken (2). *Milliyet*, Erişim: 25 Eylül 2021, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/obama-donemi-sona-ererken-2-2380387> .
- Kongar, E. (2013). *21. Yüzyılda Türkiye*. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Köse, T. (2020 Temmuz). 15 Temmuz Darbe Girişiminin Türk Dış Politikası ve Güvenlik Yaklaşımlarına Etkileri. *SETA*, Erişim: 18 Ekim 2021, <https://www.setav.org/15-temmuz-darbe-girisiminin-turk-dis-politikasi-ve-guvenlik-yaklasimlarina-etkileri/> .
- Kösebalan, H. (2014). *Turkish Foreign Policy: Islam, Nationalism, And Globalization*. Hüsamettin İnaç (çev.). Bigbang Yayınları: Ankara.
- Kuduoğlu, A. (2018). “İran’da Musaddık Dönemi: 1951-1953”. *İran Çalışmaları Dergisi*, 2(2), s. 37-62. <https://doi.org/10.33201/iranian.501095> .
- Kurban, D. ve Sözeri, C. (2012). *Caught in the wheels of power: The political, legal and economic constraints on independent media and freedom of the press in Turkey*. TESEV Publications: İstanbul.
- Küçük, Y. K. (2021 Nisan). İdris Deby: Su Testisi Su Yolunda Kırılır. *Independent Türkçe*, Erişim: 22 Mayıs 2021, <https://www.indyrturk.com/node/349976/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/i%C3%87dris-deby-su-testisi-su-yolunda-k%C4%B1r%C4%B1ld%C4%B1> .
- Külekcı C. (2014). “Fransız İhtilali ve Ermeni Milliyetçiliğinin Doğuşu”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), s. 151-170.
- Kürkçü, B. (2019). Decision-Making Process in Turkish Foreign Policy Crises: The Role of State Institutions During Süleyman Demirel Administrations. Yayınlanmış Doktora Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Küster, T. (2020 Mart). “AB Mültecilerin Durumundan Sorumlu”. *Deutsche Welle* ,Erişim: 17 Aralık 2021, <https://www.dw.com/tr/ab-m%C3%BCltecilerin-durumundan-sorumlu/a-52628445> .

- Latouche, S. (1993). *Dünyanın Batılılaşması*. Temel Keşoğlu (çev.). Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Lentis, J. S. (2014). “Strategic Cultures and Security Policies in The Asia-Pasific”. *Contemporary Security Policy*. 35(2). s. 166-186. <https://doi.org/10.1080/13523260.2014.927676>.
- Liebman, M. (1968). *Rus İhtilali-Bolşevik Başarısının Kaynakları, Gelişmesi ve Anlamı*. Samih Tiryakioğlu (çev.). Varlık Yayınları: İstanbul.
- Lindenstrauss, G. Ve Maren, Z. (2016 Ağustos). The Russian-Turkish Reset. Erişim. 26 Eylül 2021, <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/FPRI-The%20Russian-Turkish%20Reset.pdf> .
- Linklater, A. (1995). “Neo-realism in Theory and Practice”. K. Booth and S. Smith (eds.). in: *International Relations Theory Today*. (s. 61-341). Polity Press: Cambridge.
- Little, R. (2007). “The Balance of Power in Politics Among Nations”. M. C. Williams (ed.). in: *Realism Reconsidered: The Legacy of Hans J. Morgenthau in International Relations*. (s.134-165). Oxford University Press: New York.
- Lobell, S. E., Ripsman, N. M. and Taliaferro, J. W. (Eds.). (2009). *Neoclassical Realism, The State and Foreign Policy*. Cambridge University Press: New York.
- Luttwak, E. N. (1969). *Coup d'Etat A Practical Handbook*. Alfred A. Knopf Published: Massachusetts.
- Machiavelli, N. (2008). *Prens*. Kemal Atakay (çev.). Can Sanat Yayınları: İstanbul.
- Maclean, R. (31 Ocak). Five African Countries. Six Coups. Why Now?. *The New York Times*, Erişim: 22 Mayıs 2022, <https://www.nytimes.com/article/burkina-faso-africa-coup.html> .
- Maia De La Baume, (2016 July). Kerry, Mogherini Promise EU-NATO ‘Scrutiny’ of Turkish Actions After Coup. *Politico*, Erişim: 5 Aralık 2021, <https://www.politico.eu/article/john-kerry-federica-mogherini-promise-eu-nato-scrutiny-of-turkish-actions-after-coup-recep-tayyip-erdogan/> .
- Makovsky, A. (2002). “Turkey’s unfinished role in the war on terrorism”. *Insight Turkey*, 4(1), s. 41-48. <https://www.jstor.org/stable/26300101> .

- Malsin, J. (2016 Temmuz). After failed coup a vengeful Recep Tayyip Erdogan has Turkey's future in his hands. *TIME*. Erişim: 4 Ekim 2021, <https://time.com/4410962/after-failed-coup-a-vengeful-recep-tayyip-erdogan-has-turkeys-future-in-his-hands/> .
- Mandala, M. (2017). "Assassinations as a Terrorist Tactic: A Global Analysis". *Dynamics of Asymmetric Conflict*, 10(1), s. 14-39. <https://doi.org/10.1080/17467586.2017.1300292> .
- Mansfield, E. D. ve Snyder, J. (2012). "Democratization and the Arab Spring". *International Interactions*, 38(5), s. 722-733. <https://doi.org/10.1080/03050629.2012.726188> .
- Mardin, Ş. (1985). "Yeni Osmanlılar", içinde *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* (6. Cilt). (1698-1701). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Mardin, Ş. (1996). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Marsh, K. (2014). " 'Leading From Behind': Neoclassical Realism and Operation Odyssey Dawn". *Defence & Security Analysis*, 30(2), s. 120-132. <https://doi.org/10.1080/14751798.2014.894295> .
- McConnel, A. (2021 Kasım). ABD'nin Türkiye 'Rüyası'. *Anadolu Ajansı*, Erişim: 4 Haziran 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abd-nin-turkiye-ruyasi/2414775> .
- McDowell, D. (2021). "Financial Sanctions and Political Risk in The International Currency System". *Review of International Political Economy*, 28(3), s. 635-661. <https://doi.org/10.1080/09692290.2020.1736126> .
- Merkel, A. (2016 July). Merkel Condemns Coup in Turkey, Urges Rule of Law in Aftermath. *Reuters*, Erişim: 5 Aralık 2021, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-security-germany-merkel-idUSKCN0ZW0S3> .
- Meyersson, E. (2015). *Political Man on Horseback, Military Coups and Development*. Stockholm Institute for Transition Economics: Stockholm.
- Michelet, J. (1950). *Fransız İhtilali Tarihi*. Hamdi Varoğlu (çev.). Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.
- MiD Rossi, (2016 Temmuz). Выступление и ответы на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В.Лаврова в ходе совместной пресс-конференции по итогам переговоров с Государственным секретарем США Дж.Керри,

- Москва, 15 июля 2016 года. Erişim: 2 Ekim 2021, https://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2356206 .
- Milano, F. F. (2016). “Turkey: What Hides Behind a Failed Coup Attempt”. *The RUSI Journal*, 161(4), s. 28-32. <https://doi.org/10.1080/03071847.2016.1228291> .
- Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2001*, (2012). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. (TÜİK).
- Milliyet, (2016 Ağustos). Erdoğan’dan Batı’ya Sert Eleştiri. Erişim: 18 Aralık 2021, <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/erdogan-dan-bati-ya-sert-elestiri-11496681>
- Milliyet, (2021 Temmuz). Ömer Halisdemir Kimdir? Şehit Ömer Halisdemir Nereli, Kaç Yaşındaydı? İşte, Hayatı... Erişim: 3 Ekim 2021, <https://www.milliyet.com.tr/galeri/omer-halisdemir-kimdir-sehit-omer-halisdemir-nereli-kac-yasindaydi-iste-hayati-6553235/1> .
- Miş, N. (2017 Haziran). FETÖ’cüler Savunmalarında ‘Darbenin Emir komuta Zinciri İçerisinde Gerçekleştiğini Zannettik’ Diyerek Neyi Amaçlıyorlar?. *SETA*, <https://www.setav.org/fetoculer-savunmalarinda-darbenin-emir-komuta-zinciri-icerisinde-gerceklestigini-zannettik-diyerek-neyi-amacliyorlar/> .
- Molu, B. (2020 Aralık). Avrupa Birliği’nin ‘Küresel İnsan Hakları Yaptırımı Rejimi’ Kararı ve Türkiye. *Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği*, Erişim: 5 Haziran 2022, <https://tr.boell.org/tr/2020/12/25/avrupa-birliginin-kuresel-insan-haklari-yaptirim-rejimi-karari-ve-turkiye> .
- Moore, R. (2021 Temmuz). 15 Temmuz 2016 Darbesi ve Erdoğan’a İngiltere Desteği. *Haberrus*, Erişim: 20 Aralık 2021, <https://haberrus.ru/politics/2021/07/20/15-temmuz-2016-darbesi-ve-erdogana-ingiltere-destegi.html> .
- Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası Politika*. Baskın Oran ve Ünsal Oskay (çev.). Sevinç Matbaası: Ankara.
- Morgenthau, H. J. (1985). *Politics among nations: The struggle for power and peace*. McGraw-Hill: New York.

- Mourre, M., Dominique, P., Pognon, E., Garder, M., Roux, G., Franco, V. ve Laurent, J., (1967). *İhtilaller ve Darbeler Tarihi*, Sabiha Bozbağlı (çev.). Cem Yayınevi: İstanbul.
- Muhtıra ve Gerçekler. (1971, 13 Mart). *Milliyet*.
- Mücek, A. A. (2009). *Türkiye 'de Askeri Darbeler*. Gökkuşuğu Yayınları: Ankara.
- Mülteciler Derneği, (2021 Eylül). Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Eylül 2021. Erişim: 27 Eylül 2021, <https://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> .
- Narlı, D. B. (2020 Ekim). Çatışmaların Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkileri. *DW*, Erişim: 29 Kasım 2021, <https://www.dw.com/tr/%C3%A7at%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1n-g%C3%B6lgesinde-t%C3%BCrkiye-rusya-ili%C5%9Fkileri/a-55328970> .
- Nas, Ç. (2016, Ağustos). İKV Değerlendirme Notu. *Darbe Girişimi Sonrasında Türkiye-AB İlişkileri: Türkiye'nin AB'li Geleceği Açısından Çıkarımlar*, 188. Erişim: 5 Aralık 2021, https://www.ikv.org.tr/images/files/ikv_degerlendirme_notu_Darbe_girisimi_sonra_si_turkiye_ab_iliskileri.pdf .
- Nordlinger, E. A. (1977). *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*. Prentice Hall: New Jersey.
- NTV, (2016 Temmuz). Darbe Girişimi Toplum Psikolojisini Nasıl Etkiledi?. Erişim: 22 Mayıs 2022, https://www.ntv.com.tr/saglik/darbe-girisimi-toplum-psikolojisini-nasil-etkiledi,xaZ34dcnEU2ninqPuTAc_g#:~:text=Darbe%20giri%C5%9Fiminin%20insanlarda%20belirsizlik%2C%20tedirginlik,sorunlarda%20art%C4%B1%C5%9Fa%20neden%20olabilece%C4%9Fini%20belirtti .
- Odatv, (2017 Mart). İngiltere'den Tartışma Yaratacak 15 Temmuz Raporu. Erişim: 20 Aralık 2021, <https://odatv4.com/guncel/ingiltereden-tartisma-yaratacak-15-temmuz-raporu-2503171200-112413> .
- Oktay, H. E. (2017 Ocak). Menderes ve Sovyetler Birliği. *ADFED*, Erişim: 2 Haziran 2022, <http://www.adfed.org.tr/kose-yazilari/menderes-ve-sovyetler-birligi> .

- Olson, R. (2010). *Kürt Meselesi ve Türkiye-İran İlişkileri*. Hikmet İlhan (çev.). Avesta Basın Yayım: İstanbul.
- Orakoğlu, B. (2016 Eylül). 15 Temmuz'un Nedenleri. *YeniŞafak*. Erişim: 30 Eylül 2021, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/bulent-orakoglu/15-temmuzun-nedeni-2031891> .
- Oran, B. (1996). “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51(1), s. 353-370. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001913 .
- Oran, B. (2001). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (1. Cilt). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Oran, B. (2006). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*. (2. Cilt). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Oran, B. (2009). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (3. Cilt). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Orlow, D. (1982). “Political Violence in Pre-Coup Turkey”. *Terrorism*, 6(1-2), s. 53-71. <https://doi.org/10.1080/10576108208435533> .
- Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*. Hil Yayınevi: İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2008). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Osmanlı Devleti'nde Darbeler (2020, 3 Mayıs). Erişim Adresi: https://hhkaihl.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/37/01/763548/dosyalar/2020_05/0422_0509_11.SINIF_ORMANLI_DEVLETYYNDE_DARBELER.pdf .
- Öngider, S. (2010). *Türk'ün Darbe ile İmtihanı*. Aykırı Yayıncılık: İstanbul.
- Övür, M. (2016 Temmuz). Türkiye Neden Hedefte?. *Sabah*, Erişim: 17 Ekim 2021, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/ovur/2016/07/29/turkiye-neden-hedefte> .
- Öymen, O. (2017). *Zor Rota, Gençlik ve Diplomasi Anıları*. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Öz, B. (1996). *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*. Der yayınları: İstanbul.

- Özalp, M. (2018). “Türkiye’nin Suriye’de Düzenlemiş Olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu”. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 9(18), s. 169-186.
- Özben M. (2016). “McCemaat ve Yeni Dini Hareketten (YDH) Terör Örgütüne: FETÖ”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 13(49), s. 167-181.
- Özçelik, A. (2011). “1960’dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı”. S. İnan ve E. Haytoğlu (ed.). *İçinde Yakın Dönem Türk Politik Tarihi* (s. 145-185). Anı Yayıncılık: Ankara.
- Özdemir, Y. (2021 Şubat). Myanmar’da darbe neden yapıldı? *Evrensel.net*, Erişim: 31 Mayıs 2021, <https://www.evrensel.net/haber/425144/myanmarda-darbe-neden-yapildi> .
- Özdil, Y. (2018). “Türk Demokrasisi, FETÖ ve 15 Temmuz Süreci”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, s. 43-62.
- Öztürk, H. (2018). “FETÖ Üzerine Bir Analiz”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, s. 175-191.
- Öztürk, H. (2020 Mayıs). Terör Örgütü FETÖ’nün Propaganda Makineleri. *Hürriyet*, Erişim: 4 Haziran 2022, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/teror-orgutu-fetonun-propaganda-makineleri-41525495> .
- Parlamento ve Hükümet Feshedildi Silahlı Kuvvetler Yönetime El Koydu. (1980, 12 Eylül). *Cumhuriyet*.
- Pence, M. (2018 Temmuz). US Vice President Pence: We’re Ready to Impose Sanctions on Turkey. *Bianet*, Erişim: 8 Kasım 2021, <https://m.bianet.org/bianet/world/199572-us-vice-president-pence-we-re-ready-to-impose-sanctions-on-turkey> .
- Peters, R. (2016). Turkey’s last hope dies. *Fox News*. Erişim: 1 Ekim 2021, <https://www.foxnews.com/opinion/turkeys-last-hope-dies> .
- Pimor, A. (2015). “The unbearable elusiveness of the European Union’s spiritual heritage”. *Journal For The Study of Spirituality*, 5(1), s. 33-46. <https://doi.org/10.1179/2044024315Z.00000000039> .
- Pion-Berlin D. (1992). “Military Autonomy and Emerging Democracies in South America”, *Comparative Politics*, 25(1), s. 83-102. <https://doi.org/10.2307/422098> .

- Pirinççi, F. (2013). *Uluslararası İlişkiler Kuramları-2*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları: Eskişehir.
- Pirinççi, F. (2022 Mayıs). İsveç'in NATO Üyeliği Yunanistan'ı Hatırlattı. *SETA*, Erişim: 3 Haziran 2022, <https://www.setav.org/isvecin-nato-uyeligi-yunanistani-hatirlatti/> .
- Politik Haber. (1996, 5 Ekim). *Milliyet*.
- Proedrou, F. (2018). "Revisiting Pipeline Politics and Diplomacy". *Problems of Post-Communism*, 65(6), s. 409-418. <https://doi.org/10.1080/10758216.2017.1303616> .
- Putin, V. (2016a Eylül). Putin'den 'Fırat Kalkanı' İçin Çarpıcı Yorum. *CNN Türk*, Erişim: 17 Kasım 2021, <https://www.cnnturk.com/dunya/putinden-firat-kalkani-icin-carpici-yorum> .
- Putin, V. (2016b Aralık). Erdoğan ve Putin: Açık Provokasyondur. *Bloomberght*, Erişim: 20 Kasım 2021, <https://businessht.bloomberght.com/guncel/haber/1338596-cumhurbaskani-erdogan-acik-provokasyondur> .
- Putin, V. (2021 Eylül). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Soçi Zirvesi'nden Dönüyor: 'Suriye'de Barış Türkiye ve Rusya İlişkilerine Bağlı'. *Medyascope*, Erişim: 14 Haziran 2022, <https://medyascope.tv/2021/09/29/cumhurbaskani-erdogan-soci-zirvesinden-donuyor-suriyede-baris-turkiye-ve-rusya-iliskilerine-bagli/> .
- Refah Partisi (1985 Temmuz). Tüzük ve Programı. *Dış Politika* (s. 55-56). Erişim: 28 Temmuz 2021, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/650/199400049_1985.pdf?sequence=1&isAllowed=y .
- Refah Partisi (1995a Aralık). Seçim Beyannamesi. *Çare* (27-28). Erişim: 28 Temmuz 2021, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/763/199601072-1995.pdf?sequence=1&isAllowed=y> .
- Refah Partisi (1995a Aralık). Seçim Beyannamesi. *Dış Politika* (29-30). Erişim: 28 Temmuz 2021, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/763/199601072-1995.pdf?sequence=1&isAllowed=y> .

- Resmî Gazete, (2016a Temmuz). Kanun Hükmünde Kararname. Erişim: 18 Ekim 2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160727M2..htm> .
- Resmî Gazete, (2016b Eylül). Kanun Hükmünde Kararname. Erişim: 18 Ekim 2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160901M2-2.htm> .
- Resmî Gazete, (2017a Ocak). Kanun Hükmünde Kararnameler. Erişim: 18 Ekim 2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170106M1.pdf> .
- Resmî Gazete, (2017b Nisan). Kanun Hükmünde Kararname. Erişim: 18 Ekim 2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170429-M1-2.htm> .
- Resmî Gazete, (2017c Ağustos). Kanun Hükmünde Kararnameler. Erişim: 18 Ekim 2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/08/20170825.pdf> .
- Reuters, (2016 Temmuz). TIMELINE-Turkey's attempted coup. Erişim: 4 Ekim 2021, <https://www.reuters.com/article/turkey-security-timeline-idUSL8N1A158X> .
- Ripsman, N. M., Taliaferro, J. W. and Lobell, S. E. (2016). *Neoclassical Realist Theory of International Politics*. Oxford University Press: New York.
- Rose, G. (1998). "Neoclassical Realizm and Theories of Foreign Policy". *World Politics*. 51(1). s. 144-172.
- Rosenberg, A. (1969). *Bolşevizm Tarihi*. Aydın Emeç (çev.). E Yayınları: İstanbul.
- Russet, B. (2006). "Thucydides, Antient Greece, and the Democratic Peace". *Journal of Military Ethics*, 5(4), s. 254-269.
- Sadıkov, R. (2010). "Şubat Devriminden Sonra Rusya'da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimi'ne Giden Yol". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29(48), s. 101-118. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000471
- Sağiroğlu, A. (2016). "Latin Amerika'da Asker-Siyaset İlişkisi: Arjantin ve Şili'deki Askeri Darbelerin Etkileri ve Tarafları". *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 1(1-2), s. 40-53. <https://doi.org/10.30784/epfad.323600> .
- Sahakian, W. S. (1997). *Felsefe Tarihi*. Aziz Yardımlı (çev.). İdea Yayınevi: İstanbul.
- Sander, O. (1989). *Siyasi Tarih-İlk Çağlardan 1918'e*. İmge Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Sarıca, M. (1995). *100 Soruda Fransız İhtitali*. Gerçek Yayınevi: İstanbul.

- Schimmel, I. (2012 Aralık). What is The Difference Between a Revolution and a Military Coup D'etat?. *Enotes*, Erişim: 26 Mayıs 2022, <https://www.enotes.com/homework-help/what-different-between-revolution-military-coup-377973> .
- Schuman. F. L. (1933). *International Politics: An Introduction to The Western State System*. McGraw-Hill: New York.
- Schweller, R. L. (2004). "Unanswered Threats: A Neoclassical Theory of Underbalancing". *International Security*. 29(2). s. 159-201.
- SDAM, (2016 Temmuz). Amaçları ve Neticeleriyle 15 Temmuz Darbe Girişimi. Erişim: 20 Eylül 2021, http://sdam.org.tr/haber/69-amaclari-ve-neticeleriyle-15-temmuz-darbe-girisimi/#_ftn1 .
- Seibert, S. (2016, Temmuz). Kanzlerin #Merkel in Laufendem Kontakt Mit Ministern Steinmeier, Gabriel Und Altmaier. Unterstützung Fir Gewählte Regierung #Türkei. *Twitter*, Erişim: 8 Ağustos 2022, <https://twitter.com/RegSprecherStS/status/754097088032608256> .
- Selamey, İ. (2015). "Post-Arap Spring: Changes and Challenges". *Third World Quarterly*, 36(1), s. 111-129. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.976025> .
- Semerçioğlu, H. (2016). "Machiavelli'nin Perspektifinden Bugünün Uluslararası İlişkileri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), s. 496-502.
- Shannon, M., Thyne, C., Hayden, S. and Dugan, A. (2015). "The International Community'S Reaction to Coups". *Foreign Policy Analysis*, 11(4), s. 363-376.
- Singer, D. J. (1969). "The Level of Analysis Problem in International Relations", James N. Rosenau (Ed.) *International Politics and Foreign Policy, A Reader in Research and Theory*. (s. 21-22). The Free Press, New York.
- Snyder, G. H. (2002). "Mearsheimer's World-Offensive Realism and The Struggle For Security: A Review Essay". *International Security*. 27(1). s. 149-173.
- Sofuoğlu, M. (2021 Temmuz). How the July 15 coup attempt has impacted Turkey's foreign policy. *TRT World*. Erişim: 5 Ekim 2021, <https://www.trtworld.com/magazine/how-the-july-15-coup-attempt-has-impacted-turkey-s-foreign-policy-48296> .

- Sönmez, M. F. (2019 Şubat). Latin Amerika'daki ABD destekli darbe ve işgaller. *Evrensel.net*, Erişim: 30 Mayıs 2021, <https://www.evrensel.net/haber/372875/latin-amerikadaki-abd-destekli-darbe-ve-ismgaller> .
- Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*. Der Yayınevi: İstanbul.
- Sönmezoğlu, F. ve Bayır, Ö. E. (2014). *Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış*. Der Yayınları: İstanbul.
- Söylemez, F. (2012). "Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(33), s. 63-86.
- Sözcü (2018 Eylül). 12 Eylül'de neler oldu? İşte 12 Eylül 1980 darbesinin acı dolu tarihi... Erişim Adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/12-eylulde-neler-oldu-iste-12-eylul-1980-darbesinin-aci-dolu-tarihi-2621798/> .
- Sözcü, (2020 Temmuz). Ömer Halidemir Kimdir? Şehit Astsubay Ömer Halisdemir 15 Temmuzda Nasıl Öldü, Kimi Vurdu?. Erişim: 3 Ekim 2021, <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/omer-halisdemir-kimdir-sehit-astsubay-omer-halisdemir-15-temmuzda-nasil-oldu-kimi-vurdu-5931255/> .
- Sözeri, C. (2019). "The Transformation of Turkey's Islamic Media and its Marriage With Neo-Liberalism." *Southeast European and Black Sea Studies*, 19(1), s. 155-174. <https://doi.org/10.1080/14683857.2019.1579413>.
- Sputnik, (2016 Ağustos). Erdoğan'ı 15 Temmuz Gecesi 'Almanya'ya Kaçıratan' BNC Protesto Edildi. Erişim: 9 Haziran 2022, <https://tr.sputniknews.com/20160805/darbe-abd-nbc-protesto-1024243073.html> .
- Sputnik, (2020 Mart). MSB: İdlib'deki M4 Karayolunda İlk Türk-Rus Ortak Devriyesi Yapıldı. Erişim: 29 Kasım 2021, <https://tr.sputniknews.com/20200315/bsb-idlibdeki-m4-karayolunda-kara-ve-hava-unsurlarinin-katilimiyla-1-turk-rus-birlesik-kara-1041599726.html?norescaler> .
- Star, (2017 Temmuz). İngiliz Parlamentosundan 15 Temmuz Darbe Girişimi Raporu. Erişim: 20 Aralık 2021, <https://www.star.com.tr/dunya/ingiltereden-15-temmuz-raporu-darbe-girisimi-turkiyenin-demokrasisini-hedef-aldi-haber-1200390/> .

- Steinbach, U. (1996). *Die Türkei im 20. Jahrhundert. Schwieriger Partner Europas*. Gustav Lübke Verlag: Gladbach.
- Stoltenberg, J. (2016, Temmuz). Just spoke to Turkish FM. I call for calm, restraint & full respect for Turkey's democratic institutions and constitution. *Twitter*, Erişim: 8 Ağustos 2022, <https://twitter.com/jensstoltenberg/status/754096899267895296> .
- Strauss, B. (2015). *Jül Sezar'ın Ölümü*. Ekin Duru (çev.). Say Yayınları: İstanbul.
- Sunar, B. (2013). “Adalet ve Kalkınma Partisinin Dış Politika Söyleminde Temalar: Türkiye Bülteni Üzerine Bir İnceleme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), s. 431-454.
- Şahin, M., Tınas, M., Sarı, B., İrdem, İ., Şahin, Y., Kıyıcı, H., Öztürk, M., (2018). *Uluslararası Bir Tehdit Olarak FETÖ*. Polis Akademisi Yayınları: Ankara.
- Şahinoğlu, M. C. (2017). “Orta Doğu’da darbelerin Arka Planı: Mısır Örneği”. *TESAM Akademi Dergisi*, 4(1), s. 97-131.
- Şendiller, Ö. (1993). *Kahramanmaraş Olaylarının Perde Arkası*. Günelp Yayınları: Ankara.
- Şen, M. (2020 Temmuz-Ağustos). FETÖ’nün 15 Temmuz’daki 10 Planı. *Kritik*, Erişim: 11 Haziran 2022, <https://kriterdergi.com/dosya-4-yilinda-15-temmuz/fetonun-15-temmuzdaki-10-hedefi> .
- Şener, N. (2020 Ekim). Türkiye’nin Orta Asya’da FETÖ ile Mücadelesi. *Hürriyet*, Erişim: 12 Haziran 2022, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/nedim-sener/turkiyenin-orta-asyada-feto-ile-mucadelesi-41633512> .
- Şensoy, A.A. ve Duman, T. İ. (2018). “Türkiye’nin Suriye ve Lübnan Politikası”. B. Duran, K. İnat ve M. Caner (ed.). içinde *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017* (s. 185-211). SETA Yayınları: İstanbul.
- Şıvgın, H. (2012). “İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü”. *Gazi Akademik Bakış*, 6(11), s. 1-15.
- Tan, A. (2020 Haziran). Ortadoğu Notları (23): Irak Baas Partisi. *Independent Türkçe*, Erişim: 28 Mayıs 2020, <https://www.indyurk.com/node/202066/t%C3%BCrkiyeden-sesler/ortado%C4%9Fu-notlar%C4%B1-23-irak-baas-partisi> .

- Taylor, A. (2016 Temmuz). Map: The World Coups Since 1950. *The Washington Post*, Erişim: 20 Mayıs 2021, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/07/22/map-the-world-of-coups-since-1950/> .
- TBMM (2014 Şubat). *Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ile Avrupa Birliği Uyum Komisyonu, İçişleri Komisyonu ve Dışişleri Komisyonu Raporları*. Erişim: 27 Eylül 2021, <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss554.pdf> .
- T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (2007). *Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri*. T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği: Ankara.
- Telli, F. (2020). “Edward Hallet Carr, The Twenty Years Crisis, 1919-1939”. *Arşiv Dünyası*, 7(2), s. 162.
- Temizel, S. ve Şeker, A. U. (2021 Ekim). AB Komisyonu 2021 Türkiye Raporu’nu Açıkladı. AA, Erişim: 18 Aralık 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-komisyonu-2021-turkiye-raporunu-acikladi/2396950> .
- The Economist, (2016 Temmuz). The failed coups in Turkey, Erdogan Revenge. Erişim: 4 Ekim 2021, <https://www.economist.com/leaders/2016/07/23/erdogans-revenge> .
- The Sunday Telegraph, (2016 Temmuz). Revenge on the coup plotters. Erişim: 4 Ekim 2021, <https://www.pressreader.com/uk/the-sunday-telegraph/20160717/page/1> .
- Thyne, C. L. ve Powell, J. M. (2011). “Global Instances of Coups From 1950 to 2010: A New Dataset”. *Journal of Peace Research*, 48(2), s. 249-259. <https://doi.org/10.1177/0022343310397436> .
- Thyne, C. L. ve Powell, J. M. (2016). “Coup d’état or Coup d’Autocracy? How Coups Impact Democratization, 1950–2008”. *Foreign Policy Analysis*, 12(2). s. 192-213. <https://doi.org/10.1111/fpa.12046> .
- Thyne, C. L. (2010). “Supporter of Stability or Agent of Agitation? The Effect of US Foreign Policy on Coups in Latin America”. *Journal of Peace Search*, 47(4), s. 449-461.

- Timoçin, D. (2020 Aralık). ABD'nin Türkiye Yaptırımları Ne Anlama Geliyor?. *Amerika'nın Sesi*, Erişim: 12 Kasım 2021, <https://www.amerikaninseesi.com/a/ab-den-turkiye-ye-yaptirimlar-ne-anlama-geliyor-/5701915.html> .
- Togan, Z. V. (1970). *Türklüğün Mukadderatı Üzerine*. Yağmur Yayınları: İstanbul.
- Toluner, S. (2000). *Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları*. Beta Basım Yayım: İstanbul.
- Tombuş, İ. (2007). *Çırağan Baskını*. April Yayıncılık: İstanbul.
- Toner, M. (2016 Ağustos). 'Türkiye'nin Gönderdiği İlk Belgeler Resmi İade Talebi Teşkil Etmiyor'. *Amerikanın Sesi*, Erişim: 14 Haziran 2022, <https://www.amerikaninseesi.com/a/turkiyenin-gonderdigi-ilk-belgeler-resmi-iade-talebi-teskil-etmiyor/3450501.html> .
- TRT Haber, (2019 Ekim). Binali Yıldırım: Kalkışma Kelimesi Öyle Rastgele Seçilmiş Bir Kelime Değildir. Erişim: 17 Ekim 2021, <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/binali-yildirim-kalkisma-kelimesi-oyle-rastgele-secilmis-bir-kelime-degildir-438395.html> .
- TRT Haber, (2021a Temmuz). Ölüme Yürüyen Kahraman: Ömer Halisdemir. Erişim: 3 Ekim 2021, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/olume-yuruyen-kahraman-omer-halisdemir-595741.html> .
- TRT Haber, (2021b Temmuz). Cumhurbaşkanı Erdoğan: 15 Temmuz'da Türkiye'nin Geçilmez Olduğu Bir Kez Daha Görülmüştür. Erişim: 23 Ekim 2021, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-15-temmuzda-turkiyenin-gecilmez-oldugu-bir-kez-daha-gorulmustur-596032.html> .
- TRT Haber, (2021c Kasım). Dünya Göçmen Kriziyle Boğuşuyor. Erişim: 13 Aralık 2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunya-gocmen-kriziyle-bogusuyor-628999.html> .
- TRT World, (2017 Temmuz). 5 facts showing Gulen's involvement in Turkey's failed coup. Erişim: 3 Ekim 2021, <https://www.trtworld.com/video/news-videos/5-facts-showing-gulens-involvement-in-turkeys-failed-coup/5a40bd3841736a1f528ae3fd> .

- Trump, D. (2018 Kasım). ABD Başkanı Trump'tan FETÖ Açıklaması. *CNN Türk*, Erişim: 14 Haziran 2022, <https://www.cnnturk.com/dunya/son-dakika-trumphant-gulen-aciklamasi>
- Tsakiris, T. (2015). “The Energy Parameters of The Russian-Ukrainian-EU İmpasse: Dependencies, Sanctions and The Rise of ‘Turkish Stream’”. *Southeast European and Black Sea Studies*, 15(2), s. 203-219. <https://doi.org/10.1080/14683857.2015.1060020> .
- Tsygankov, A. P. (Ed.) (2018). *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Roudledge: New York.
- Tunaya, T. Z. (1996). *Hürriyet'in İlanı*. Arba Yayınları: İstanbul.
- Tuncel, G. ve Demirhan, Y. (2018). “15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrasında Çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnamelerin Kamu Yönetimine Etkisi”. *Birey ve Toplum*, 8(16), s. 5-37. <https://doi.org/10.20493/birtop.494622> .
- Turan, İ. (2022 Nisan). Türk-Amerikan İlişkilerini Yeniden İnşa Etmek Kolay Olmayacak. *Dünya*, Erişim: 3 Haziran 2022, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/turk-amerikan-iliskilerini-yeniden-insa-etmek-kolay-olmayacak/654561> .
- Türk, M. (2020). 11 Eylül Sonrasında Türkiye-ABD İlişkilerinin Güvenlik Boyutu. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Konya.
- Türkçe Sözlük*, (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, (2016a Eylül). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Çin Hak Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Şi Cinqing ile Görüştü. Erişim: 20 Aralık 2021, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/51207/cumhurbaskani-erdogan-cin-halk-cumhuriyeti-cumhurbaskani-si-cinping-ile-gorustu> .
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, (2016b Kasım). 10 Questions to Understand 15 July Coup Attempt and Fetullah Terrorist Organization. Erişim: 9 Haziran 2022, https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/15Temmuz/onsorudafeto_tr_en.pdf .
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (2005 Temmuz). Türkiye'nin Kıbrıs ile İlgili Deklarasyonu, 29 Temmuz 2005. Erişim: 27 Eylül 2021,

https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-kibris_la-ilgili-deklarasyonu_-29-temmuz-2005.tr.mfa .

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2015a Nisan). No: 129, 24 Nisan 2015, Rusya Federasyonu'nun 1915 Olaylarına Yaklaşımı Hk. Erişim: 26 Eylül 2021, https://www.mfa.gov.tr/no_-129_-24-nisan-2015_-rusya-federasyonu_nun-1915-olaylarina-yaklasimi-hk_.tr.mfa .

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2015b Ekim). No: 269, 5 Ekim 2015, Hk. Erişim: 26 Eylül 2021, https://www.mfa.gov.tr/no_-269_-05-ekim-2015_-rusya-federasyonu_na-ait-ucagin-hava-sahamizi-ihlali-hk_.tr.mfa .

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2016 Ocak). No: 33, 30 Ocak 2016, Hava Sahamızın 29 Ocak 2016 Tarihinde Rusya Federasyonu'na Ait Bir Savaş Uçağı Tarafından İhlal Edilmesi Hk. Erişim: 26 Eylül 2021, [No: 33, 30 Ocak 2016, Hava Sahamızın 29 Ocak 2016 Tarihinde Rusya Federasyonu'na ait bir Savaş Uçağı Tarafından İhlal Edilmesi Hk. / T.C. Dışişleri Bakanlığı \(mfa.gov.tr\)](https://www.mfa.gov.tr/no_33_30-ocak-2016-hava-sahamizim-29-ocak-2016-tarihinde-rusya-federasyonu-na-ait-bir-savas-ucagi-arafindan-ihlal-edilmesi-hk_/T.C.-Disisleri-Bakanligi-(mfa.gov.tr)) .

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı (2020 Ocak). (FETÖ) Fetullahçı Terör Örgütü Kitabı. Erişim: 29 Eylül 2021, <https://www.icisleri.gov.tr/icguvenlik/feto-fetullahci-terror-orgutu-kitabi> .

Ulutaş, U. ve Duran, B. (2017 Ağustos). Türkiye'nin DEAŞ'la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekâtı. Erişim: 26 Eylül 2021. <http://setav.org/assets/uploads/2017/08/TDP2016IlkMakale.pdf> .

Uslu, N. (2000). *Türk-Amerikan İlişkileri*. 21. Yüzyıl Yayınları: Ankara.

Uslu, N. (2018). “ABD'nin Orta Doğu Politikası”. R. Gözen (ed.). içinde *Amerikan Dış Politikası*. (s. 178-213). Anadolu Üniversitesi: Eskişehir.

Usluer, A. S. (2016). “The July 15 Failed Coup Attempt and Its Implications for Turkish Foreign Policy”. *Bilig*, 79, s. 23-44. <http://hdl.handle.net/11693/36980> .

Uyar, H. (2020). “Türkiye’de Askeri Darbeler ve Nedenleri Üzerine Bir Analiz Denemesi”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 20(15), s. 77-96.

Ünsaldı, L. (2008). *Türkiye’de Asker ve Siyaset*. Orçun Türkay (çev.). Kitap Yayınevi: İstanbul.

- Viotti, P. R. ve M. P. Kauppi (1993). *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*. Macmillian Pupliching Co: New York.
- Waldman, S. ve Caliskan, E. (2020). “Factional and Unprofessional: Turkey’s Military and The July 2016 Attempted Coup”. *Democracy and Security*, 16(2), s. 123-150. <https://doi.org/10.1080/1741916.2019.1593831> .
- Walker, S. ve Rankin, J. (2016 Ağustos). Erdoğan and Putin Discuss Closer Ties in First Meeting Since Jet Downing. *The Guardian*, Erişim: 16 Kasım 2021, <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/09/erdogan-meets-putin-leaders-see-mend-ties-jet-downing-russia-turkey> .
- Walt, S. M. (1985). “Alliance Formation and The Balance of World Power”. *International Security*. 9(4). s. 3-43.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley Publishing Company: Philippines.
- Waltz, K. N. (1987). *The Origins of Alliances*. Cornell University Press: London.
- Waltz, K. N. (1992). “Realist Thought and Neorealist Theory”. R. L. Rothstein (ed.). in: *The Evolution of Theory in International Relations*. (s. 21-37). University of South Carolina Press: South Carolina.
- Waltz, K. N. (1996). “International Policy is not Foreign Policy”. *Security Studies*. 6(1). s. 54-57.
- Waltz, K. N. (2008). *Realism and international politics*. Routledge: London.
- Weber, M. (2006). *Meslek Olarak Siyaset*. Mehmet Sert (çev.). Chiviyazıları Yayınevi: İstanbul.
- Werz, M. ve Hoffman, M. (2016 Eylül). The Process Behind Turkey’s Proposed Extraditions of Fethullah Gülen. *Center For American Progress*, Erişim: 3 Kasım 2021, <https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2016/09/07/143587/the-process-behind-turkeys-proposed-extradition-of-fethullah-gulen/> .
- Wieker, W. F. (1963). *The Turkish Revolution 1960-1961*. Brooking Institution: Washington.

- Wilks, A. (2021 Temmuz). ‘Still not over’: Emotions high 5 years after failed Turkey coup. *Aljazeera*. Erişim: 3 Ekim 2021, <https://www.aljazeera.com/news/2021/7/15/still-not-over-emotions-high-5-years-after-failed-turkey-coup> .
- Williams, A. ve Snow, A. (2017). Major Developments in U.S.-Turkey Relations Following the July 15 Coup Attempt. *Turkish Heritage Organization*, Erişim: 8 Kasım 2021, <https://www.turkheritage.org/en/publications/factsheets/security/major-developments-in-us-turkey-relations-following-the-july-15-coup-attempt-4566> .
- Wohlforth, W. C. (1995). “Realism and The End of The Cold War”. *International Security*, 19(3), s. 91-129.
- Wohlforth, W. C. (2011). “Gilpian Realism and International Relations”. *International Relations*. 25(4). s. 499-511.
- Yaşaroğlu, H. (2013). “Osmanlı’da Bir Darbe ve Tahlili: Genç Osman Örneği”. *Turkish Studies*, 8(7), s. 705-732. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5369> .
- Yavuz, H. M. (2003). *Islamic political identity in Turkey*. Oxford University Press: Oxford.
- Yeltin, H. ve Işık, K. (2017). “Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi”. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3(3), s. 39-50. <https://doi.org/10.25272/j.2149-8539.2017.3.3.05> .
- Yeltin, H. (2021). “Neoklasik Realizm Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri ve Ara Değişkenlerin Rolü: Andrey Karlov Suikasti”. *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences*, 4(1), s. 37-57.
- Yener, A. (2016). “Sultan Abdülazizin Tahtan İndirilişi ve Darbeyle Gelen Meşrutiyet”. *Şehir ve İrfan Araştırmaları Dergisi*, (2), s. 102-113.
- Yeniçeri, Ö. (2015). *Genç Osman’dan Menderese Darbe ve Demokrasi*. Kripto Yayınları: Ankara.
- Yenişafak, (2016 Ağustos). Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Hindistan’a Uyarı. Erişim: 20 Aralık 2021, <https://www.yenisafak.com/dunya/cumhurbaskani-erdogandan-hindistana-uyari-2519191> .
- Yeşiltaş, M. ve Balcı, A. (2011). “Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), s. 9-35.

- Yeşiltaş, M., Seren, M. ve Özçelik, N. (2017). *Fırat Kalkanı Harekâtı Harekatın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler*. SETA Yayınları: İstanbul.
- Yeşilyurt, N. (2017). “Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro & Steven E. Lobell, Neoclassical Realist Theory of International Politics, New York, Oxford University Press, 2016”. *Uluslararası İlişkiler*. 14(55). s. 119-124.
- Yetener, M. (2007). “Adnan Menderes”. A. Faik Demir (ed.). içinde *Türk Dış Politikası'nda Liderler*. (s. 25-62). Bağlam Yayınları: Ankara.
- Yetkin, Ç. (2006). *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika*. Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları: Antalya.
- Yıldırım, B. (2016a Temmuz). Türkiye'de 'Darbe Girişimi', Erdoğan'dan meydanlarda toplanma çağrısı. *BBC*, Erişim: 3 Ekim 2021, <https://www.bbc.com/turkce/36807534>
- Yıldırım, B. (2016b Kasım). Başbakan Binali Yıldırım'dan Trump'a Gülen Mesajı. *Hürriyet*, Erişim: 8 Kasım 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiyeden-abd-secimi-icin-ilk-aciklama-40272565>
- Yıldız, Z. ve Antypas, I. (2018 Eylül). Ab-Türkiye Mülteci Anlaşması: AB fonları nereye ve nasıl harcanıyor?. *Euronews*, Erişim: 27 Eylül 2021, <https://tr.euronews.com/2018/03/26/ab-turkiye-multeci-anlasmasi-ab-fonlari-nereye-ve-nasil-harcaniyor->
- Yılmaz, K. (2021). “İran Siyasal Kültüründe Şia: Devrimden Günümüze İran Siyasetinde Şiiliğin Etkisi”. *İran Çalışmaları Dergisi*, 5(1), s. 103-125. <https://doi.org/10.33201/iranian.899922>
- Yücel, H. (2020 Aralık). *Türk-Amerikan İlişkilerinde S-400 Krizi*. Seta Yayınları: İstanbul.
- Yüzbaşıoğlu, N. (2019 Temmuz). Darbe Girişimini Karşısında Türkiye'nin Yanında Durdular. *AA*, Erişim: 16 Kasım 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/darbe-girisiminin-karsisinda-turkiyenin-yaninda-durdular/1531276>
- Yüzbaşıoğlu, N. (2020 Temmuz). Dünya Darbe Girişimine Karşı Türkiye'nin Yanında Oldu. *AA*. Erişim: 2 Ekim 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/dunya-darbe-girisimine-karsi-turkiyenin-yaninda-oldu/1908476>

Zguriç, B. (2012). “Challenges For Democracy in Countries Affected by the ‘Arap Spring’”.
Islam and Christian-Muslim Relations, 23(4), s. 417-434.
<https://doi.org/10.1080/09596410.2012.712455> .

Zürcher, E. J. (2010). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İletişim Yayınları: İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

